

Schmidt Éva Könyvtár 3.

Serkáli osztják chrestomathia

MTA Nyelvtudományi Intézet
Budapest
2008

ISBN 978-963-9074-46-0

Szerkesztő: Fejes László

Lektorálták: Honti László és Widmer Anna

Technikai szerkesztő: Fejes László

A könyv a \LaTeX szedőprogrammal készült.

A borító az Északi osztják nyelvtani jegyzet kézzel rajzolt térképének felhasználásával készült.

Felelős kiadó: Kenesei István

© MTA Nyelvtudományi Intézet

Nyomdai munka: Akaprint Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: Freier László

Tartalomjegyzék

Előszó	11
I. Északi osztják nyelvtani jegyzet (serkáli nyelvjárás) (Schmidt Éva)	13
Bevezetés	15
Rövidítések és idegen szavak jegyzéke	17
1. Fonológia	19
1.1. A magánhangzók	19
1.1.1. A magánhangzórendszer	19
1.1.2. A magánhangzók fonetikai jellemzése	20
1.1.3. Megjegyzések a kombinatorikus variánsokról	20
1.2. A mássalhangzók	21
1.2.1. A mássalhangzórendszer	21
1.2.2. A mássalhangzók fonetikai jellemzése	22
1.2.3. A mássalhangzók megoszlási szabályai	22
1.2.4. Megjegyzések a kombinatorikus variánsokról	23
2. Prozódikus sajátosságok	25
2.1. A magánhangzók időtartama	25
2.1.1. Az első szótagi ernyedő magánhangzók variánsai	25
2.1.2. Az első szótagi feszes magánhangzók variánsai	25
2.1.3. A többedik szótagi magánhangzók variánsai	25
2.2. A hangsúly	26
3. Morfológia	27
3.1. A megoszlási szabályok	27

3.1.1.	A magánhangzók megoszlásának szabályai	27
3.1.2.	A mássalhangzók megoszlásának szabályai	27
3.2.	A tőalternánsok fonémaváltozásai	28
3.2.1.	Az egyszótagú tövek paradigmatis magánhangzó- váltkozásai	28
3.2.2.	A többszótagú tövek végmagánhangzóinak paradigmatis váltkozásai	29
3.2.3.	$\varnothing \rightarrow \emptyset$ (szinkópa)	30
3.2.4.	Paradigmatikus mássalhangzó-váltkozások	30
3.2.5.	A hasonulás	31
3.3.	A tő- és toldalékformák kapcsolódásainak áttekintése	32
4.	Szófaj- és alaktan	33
4.1.	A főnév (nomen – N)	34
4.1.1.	A főnévi toldalékok sorrendje	34
4.1.2.	A számjelek (Nx)	34
4.1.3.	Az esetragok (Cx)	35
4.1.4.	A ragos alakok szintaktikai funkciói	35
4.1.5.	A többi eset kifejezése	37
4.1.6.	A birtokos személyjelek (Px)	37
4.1.7.	A birtokos személyjelezés funkciói	39
4.2.	A melléknév (adjectivum – A)	39
4.2.1.	A toldalékolás	39
4.2.2.	A fokozás	40
4.2.3.	A melléknév szintaktikai funkciói	40
4.3.	A számnevek (numeralia)	41
4.3.1.	A tőszámnevek	41
4.3.2.	A sorszámnev	41
4.3.3.	Az osztószámnev	42
4.3.4.	A szorzószámnev	42
4.3.5.	A törtszámnev	42
4.4.	A valósgos határozószók	42
4.4.1.	A helyhatározószók	42
4.4.2.	Az időhatározószók	42
4.4.3.	A módhatározószók	43
4.4.4.	A határozószók fokozása	43
4.5.	A határozói igenév	43

4.6.	A névmás (pronomen – pron.)	43
4.6.1.	A személyes névmások	43
4.6.2.	A mutató névmások	45
4.6.3.	A határozatlan névmások	46
4.6.4.	A kérdő- és vonatkozónévmások	46
4.6.5.	A tagadónévmások	47
4.6.6.	Megjegyzések a névmásokról	47
4.7.	Egyéb szófajok	47
4.7.1.	A módosítószók	47
4.7.2.	Az igekötő (praefixum verbale)	48
4.7.3.	A névutó (postpositio – postp.)	48
4.7.4.	Kötőszók (coniunctiones)	49
4.8.	Az ige (verbum – V)	49
4.8.1.	Az igeragozás kategóriái	49
4.8.2.	A kategóriák rendszere	50
4.8.3.	Az igei toldalékok kapcsolódási rendje	50
4.8.4.	Az igei jelek	50
4.8.5.	A személyragok	51
4.8.6.	Paradigmamutatványok	53
4.8.7.	A felszólító mód (imperativus – imp.)	56
4.9.	Az igenevek	57
4.9.1.	A főnévi igenév (infinitivus – inf.)	57
4.9.2.	A melléknévi igenevek	57
4.9.3.	A határozói igenév (gerundium – ger.)	59
4.10.	A szóképzés	60
4.10.1.	A legfontosabb névszóképzők	60
4.10.2.	Az igeképzők	61
5.	Szintaktikai sajátosságok	63
5.1.	A mondatrészek (pozíciók)	63
5.2.	Sorrendi szabályok	64
5.2.1.	Szintaktikai szabályok	64
5.2.2.	A kommunikációs tényezők hatása a szintaktikai sorrendszabályokra	66
5.2.3.	Az orosz nyelv hatása a szintaktikai sorrendszabályokra	66
5.3.	A kongruencia (egyeztetési szabályok)	67
5.4.	A legfontosabb transzformációtípusokról	67
5.4.1.	Cselekvő szerkezet → szenvedő szerkezet	67

5.4.2.	Accusativus subjectivusos szerkezet – accusativus objectivusos szerkezet	68
5.4.3.	Melléknévi igeneves szerkezetek transzformálása	69
5.4.4.	A melléknévi igeneves szerkezetek használata	75
 II. Schmidt Éva serkáli osztják nyelvtana (Fejes László)		77
1. Schmidt Éva és a serkáli hanti nyelvjárás (Sipos Mária)		79
2. A serkáli nyelvtan az osztják nyelvtani vázlatok között		83
3. A serkáli nyelvtani jegyzet forrásai		85
3.1.	Az <i>Északi osztják kresztomátia</i> és kritikája	86
3.2.	Hajdú Péter: <i>Chrestomathia Samoiedica</i>	90
3.3.	Steinitz művei	91
3.3.1.	Fonológia	91
3.3.2.	Prozódikus sajátosságok	93
3.3.3.	Morfonológia	94
3.3.4.	Szófaj- és alaktan	96
3.3.5.	A szintaktikai sajátosságok	100
3.3.6.	Összefoglalás	100
3.4.	Rédei Károly nyelvtani vázlatai	100
3.5.	Gulya János: <i>Eastern Ostyak Chrestomathy</i>	102
3.6.	Hartmut Katz: <i>Generative Phonologie</i>	103
3.7.	Egyéb osztjakológiai (obugrisztikai) források	105
3.8.	A „hagyományos” magyar nyelvtan	106
3.9.	A szintaxis lehetséges forrásai	106
3.10.	Összefoglalás	108
4. Széljegyzetek a serkáli osztják nyelvtani jegyzethez		111
4.1.	A serkáli szociolingvisztikai helyzetéről és dokumentáltságáról (Sipos Mária)	111
4.2.	Fonológia	113
4.2.1.	A magánhangzó-rendszer	113
4.2.2.	A mássalhangzó-rendszer	117
4.3.	Prozódiai sajátosságok	120
4.4.	Morfonológia	120
4.4.1.	A tő és a toldalék határa	120

4.4.2.	A paradigmátikus magánhangzó-váltakozások	121
4.4.3.	A paradigmátikus mássalhangzó-váltakozások	121
4.5.	Szófaj- és alaktan	123
4.5.1.	A főnév	123
4.5.2.	A valóságos határozószók	124
4.5.3.	A névmás	125
4.5.4.	A módosítószók	126
4.5.5.	Az igekötők	126
4.5.6.	Az ige	126
4.5.7.	A szóképzés	127
4.6.	Szintaktikai sajátosságok	127
4.6.1.	A mondatrészek	127
4.6.2.	A szórend	128
4.6.3.	Az egyeztetés	130
4.6.4.	A transzformációtípusokról	130

III. Serkáli osztják szövegek és szójegyzék

(W. Steinitz, K. F. Hvataj-Muha és E. I. Csarusin szövegeinek felhasználásával összeállította Sipos Mária)

135

1.	Serkáli osztják szövegek	137
1.	<i>ašem</i>	142
2.	<i>āṅkem</i>	142
1.	Apám	143
2.	Anyám	143
3.	<i>ij χāntə uštə pāta mōṅew šat' χun?</i>	144
4.	<i>ma paknəm tāχem ewət kāšəṅa jīsəm</i>	144
3.	Miért sajnálnánk egy osztjákat?	145
4.	Belebetegedtem az ijedségbe	145
5.	<i>tapət-χōš-jaṅmit tātəna t'at' tīγəs</i>	146
5.	Tizenhétben kitört a háború	147
6.	<i>taṅkə wetta sam untləsəm</i>	148
6.	Mókusra vadászni egyedül tanultam	149
7.	<i>mūja mōχat-χātł ānt esəsem?</i>	150
7.	Miért is nem ejtettem el tegnap?	151
8.	<i>tātəṅ tātə mōṅ ojka jaksəw</i>	152
8.	Egész télen medveünnepet ültünk	153
9.	<i>tapət nōχəs pātət urt aj pōχ</i>	156

9. Hét nyuszt magasságú fejedelemlhős fiacskája	157
10. <i>kĩrsanin ojka pǒχ pa nõwə tǔsəp ojka</i>	164
10. A parasztember fia és a fehérszakállú öreg	165
11. <i>amet-ĩmə pa χĩtet</i>	178
11. A néne és az unokája	179
12. <i>amamtśə</i>	182
12. Találós kérdések	183
13. <i>aj tǒηχəp tǒηχəη woj tośśəm</i>	184
13. Kispatájú patás állatot áldoztam...	185
14. <i>sorńə kǎlsa χǒrasəη aj naj arə</i>	186
14. Az arany keresztcsőrűhöz hasonlatos kis nő éneke	187
15. <i>ǎχəśəηən wǎχəśəηən jajηətam</i>	196
15. Henye-tunya két bátyám	197
16. <i>śempər kew</i>	198
16. A szemper-kő	199
17. <i>wũtə otəηnə pǒtər</i>	207
17. Elbeszélés a rénszarvasról	207
18. <i>χũt wettə mojpər</i>	209
18. A halászó medve	209
19. <i>pǒr-woj pa pĩrəs ĩmə</i>	211
19. A farkas és az öregasszony	211
20. <i>mojpər pǒśəχηən</i>	213
20. A két medvebocs	213
2. Serkáli osztják szójegyzék	229
2.1. Általános szójegyzék	229
2.2. A kizárólag a 16. szövegben előforduló szavak	244

IV. Irodalomjegyzék

245

Előszó

Schmidt Éva *Északi osztják nyelvtani jegyzet (serkáli nyelvjárás)* című művét sokszorosított gépiratban tette közzé 1978-ban Debrecenben. Mivel igen nehezen hozzáférhető kiadvány, ugyanakkor igen jól használható jegyzet, úgy gondoltuk, mindenképpen érdemes lenne tartalmához méltóbb formában kiadni. A kötet szerkesztése során azonban azzal szembesültünk, hogy a jegyzet egyes elemzései vitathatóak, vagy nem felelnek meg a nyelvészet mai elvárásainak. Úgy gondoltuk, az eredeti szöveget nem adhatjuk ki módosítatlanul: valószínűnek tartjuk, hogy a szerző sem jelentette volna meg újra változtatlanul. Ugyanakkor nem éreztük magunkat felhatalmazva arra, hogy Schmidt Éva nyomán új nyelvtani vázlatot írjunk, és mindenképp szerettük volna, ha kiadványunkban az eredeti változat megjelenik. Ezért úgy döntöttünk, hogy a jegyzet szövegét lényegében módosítatlanul közöljük, apró megjegyzéseinket lábjegyzetben fűzzük hozzá, a jegyzetet pedig kísérőtanulmánnyal egészítjük ki, mely többek között tartalmazni fogja terjedelmesebb megjegyzéseinket.¹ Munkánk közben érdekelni kezdett minket, hogy milyen forrásokra támaszkodhatott a szerző, és mit tekinthetünk a saját kutatásai eredményének: természetesen az erre vonatkozó megállapításainkat is szerettük volna a kötetbe foglalni. Egy ilyen kiadványhoz azonban már mindenképpen érdemesnek látszott példaszövegeket is csatolni, és mivel az elszórta publikált serkáli szövegek száma csekély, igyekeztünk minél több és minél többféle serkáli szöveget egybegyűjteni. (A válogatás szempontjairól l. a 137. oldalt!) A szöveggyűjtemény azonban nem lehetett volna teljes egy szójegyzék nélkül, ezért kiadványunkat ezzel is kiegészítettük.

A nyelvtani jegyzet szerkesztése során a következőképpen jártunk el. A jegyzet helyesírását az érvényben levő helyesírási szabályzathoz igazítottuk (az eredeti változatban nem volt *í, ú, ű*), kijavítottuk a nyilvánvaló gépelési hibákat. A terminológia írásmódját egységesítettük és egyszerűsítettük: a fonetikai-fonológiai terminusokat és néhány más meghonosodott nyelvészeti kifejezést magyaros helyesírással, de az esetek és az igealakok neveit, ill. néhány kevésbé meghonosodott terminust latinus formában adtuk meg. Az ilyen döntések óhatatlanul önkényesek és elsősorban a szerkesztők ízlését tükrözik. Néhány esetben a terminológiát is egységesítettük, például a gyakran használt *tulajdonságjelző* terminust (mely mellett a *minőségjelző* is többször felbukkan az eredeti szövegben) a ma általános gyakorlat alapján mindenhol *minőségjelzőre* cseréltük. Elszigetelt esetekben a mondatokat átfogalmaztuk.

¹Különös problémát jelentett a fonológiai fejezetben az átírások értelmezése. Schmidt Éva itt hol a fonetikus, hol a fonologikus átírást használja, anélkül, hogy jelölné, mikor melyiket, ráadásul a gépelt alakokról a mellékjelek gyakran lemaradtak, időnként tévesnek tűnnek. Ezeket általában Steinitz vagy a szöveg alapján értelemszerűen javítottuk, a fonetikus átírásban megadott alakokat szögletes zárójelbe írtuk, ahol szükség volt rá, a fonematikus átírást perjelek között megadtuk.

Egyetlen esetben bővítettük a szöveget. Schmidt Éva az ÉONYJ-ben azt állítja, hogy a serkáliban nincsenek birtokos névmások. Később azonban (gyakorlatilag egyetlen tisztán nyelvészeti tárgyú közleményében: SCHMIDT 1988) foglalkozott a birtokos névmások kérdésével, és egyértelműen arra jutott, hogy ha ilyenek a gyűjtött szövegekben ritkán is fordulnak elő, vannak. Éppen ezért a nyelvtant kiegészítettük egy ponttal (4.6.1.1.), melyben cikkének a serkálira vonatkozó főbb megállapításait foglaltuk össze. Amennyiben Schmidt Éva maga készítette volna elő kiadásra az ÉONYJ szövegét, bizonyára maga is hasonlóan járt volna el, habár feltételezhetően önálló névmástípusként és nem a személyes névmás alatt tárgyalta volna. Elsősorban azért döntöttünk a személyes névmások alatt való tárgyalás mellett, mert így megőrizhettük az eredeti kiadvány számozását. Döntésünk mellett szól, hogy a birtokos névmások a személyes névmásokkal minden szempontból (etimológiailag, szemantikailag, disztribucionálisan) szorosan összetartoznak.

Kiadványunkat többcélúnak szántuk. Magát az ÉONYJ-et önállóan oktatási célokra is lehet használni – pusztán a serkáli osztják nyelv elsajátítása céljából. Természetesen eközben érdemes figyelembe venni a széljegyzetekben leírtakat is. Ugyanakkor fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy az északi osztják nyelv tanulását célszerűbbnek véljük egy ma is beszélt nyelvjárás (szinjai, kazimi) tanulásával kezdeni. Ezek ismeretében azonban érdemes a serkálit is tanulmányozni.

A Schmidt Éva osztják kutatásaival, az ÉONYJ helyével és forrásaival foglalkozó részek elsősorban a tudománytörténet szempontjából érdekesek. A széljegyzetek elsősorban elemzési problémákra mutatnak rá, de kiolvasható belőle egy kísérlet a serkáli osztják fonémarendszerének leírására is. Természetesen a széljegyzeteknek nem céljuk a serkáli osztják egy alternatív leírását nyújtani, felvetései elsősorban a további kutatások lehetséges irányait villantják fel. A közölt szövegek és a hozzájuk csatolt szójegyzék szintén elsősorban az oktatást szolgálják, de további kutatások kiindulópontjai is lehetnek.

A serkáli osztják kihalt nyelvjárás, éppen ezért tartottuk fontosnak a róla összegyűlt anyagot egy kompakt, leírást és szövegeket is magába foglaló kötetben dokumentálni. Szeretnénk azonban, ha ez nem a serkáli osztják kutatásának lezárását jelentené, hanem egy olyan pontot, ahonnan újból neki lehet rugaszkodni.

Végül pedig, de nem utolsó sorban, köszönjük Honti Lászlónak és Widmer Annának a kötet lelkiismeretes lektorálását.

Reméljük, hogy „szerszámainkat kellőképpen előkészítettük”.

Budapest, 2008. augusztus 23.

Fejes László
szerkesztő

Sipos Mária
sorozatszerkesztő

I. rész

**Schmidt Éva:
Északi osztják nyelvtani jegyzet
(serkáli nyelvjárás)**

Bevezetés

Az osztjakok Nyugat-Szibériában, az Ob és mellékfolyói mentén laknak. Lélekszámuk kb. 21 000 fő; 68,9%-uk beszéli anyanyelvét.¹ Halászattal, vadászattal, helyenként rénszarvas-, ill. ló- és tehéntartással foglalkoznak. Századunk² elejéig félig letelepült életformában éltek: az egyes csoportok saját területükön idények szerint³ váltották lakhelyüket. A hatalmas terület és a szétszórt településrendszer miatt az osztják nyelvben nagy nyelvjárási különbségek alakultak ki. Három fő nyelvjáráscsoport van: északi, déli és keleti. Ezek olyan sok szempontból különböznek egymástól, hogy beszélőik alig, vagy egyáltalán nem értik egymást. A déli nyelvjáráscsoportot már csak a Konda vidékén élő néhány száz beszélő nyelve képviseli, a többiek eloroszosodtak. A nyelvjáráscsoportok nyelvjárásokra, ezek pedig helyi tájszólásokra (nyelvjárási variánsokra) oszlanak. A nyelvjárások főként fonológiai és morfológiai szempontból különböznek egymástól, beszélőik a közeli nyelvjárásokat jól értik. A serkáli nyelvjárást a Közép-Ob északi részén, Serkáli falu környékén beszélik. Ez a terület mind néprajzi, mind nyelvi szempontból átmenet az északi és a déli csoport között. A serkáli nyelvjárás az északi nyelvjáráscsoportoz tartozik, egyetlen délies vonása az, hogy az *l* helyett *t* van benne (így a magyar *l*-nek is *t* felel meg, pl. *tít* 'lélek', *tow* 'ló'). A lakosság főleg halászattal foglalkozik, ezenkívül lovat és tehenet tart, újabban burgonyát, zöldségféléket is termel. Jól épített gerendaházakban laknak, a falvakban van kereskedelmi lerakat, iskola, óvoda, kultúrház stb. Az idősebbek népviseletben járnak, a fiatalabbak inkább vásárolt ruhában. A lakosság kétnyelvű, a környező orosz

¹Az ezredfordulón Schmidt Éva beszámolója szerint a serkáliaknak két csoportjuk volt: az egyik az Obnál, a másik a Kis-Szoszva mentén. Az obi csoport eltűnt, a kis-szoszvai csoportot lakóhelyéről kitelepítették, az itteni családok leszármazottai jelenleg az Obnál és Hanti-Manszijszkban élnek. A nyelvet kizárólag 30 év feletti, többnyire idősek beszélik (GUGÁN 2002: 42 – a többi nyelvjárásról l. uo.). Részletesebben l. 111. o.

²A huszadik század.

³A vadász- és halászdényekről van szó. A különböző évszakok eltérő időjárási körülményei között más-más területen vadásztak, ill. halásztak.

falvak és az iskoláztatás hatására a fiatalság már csak családi nyelvként beszéli az osztjákat. Az osztják nyelvjárás csoportok és nyelvjárások elhelyezkedése:

Rövidítések és idegen szavak jegyzéke

A, adjectivum	melléknév
acc., accusativus	tárgyeset
acc. obj., accusativus objectivus	elvont, „külső” tárgy
acc. subj., accusativus subjectivus	konkrét, „belső” tárgy
act., activum	cselekvő (igenem)
adv., adverbium	határozószó
adverbialis	határozói
agglutináció	hozzátapadás
alternáns	változat
attributív	jelzői
Cx	esetrag
causativ	műveltető (képző)
coniunctiones	kötőszók
dat., dativus	részeshatározós eset
deadj., deadjektivalis	melléknévhez járuló (képző)
denom., denominális	főnévhez járuló (képző)
deverb., deverbális	igéhez járuló (képző)
Du, dualis	kettes szám
essivus	állapothatározói (eset)
expl., explozíva	felpattanó zárhang
frequ., frekventatív	gyakorító (képző)
ger., gerundium	határozói igenév
kongruencia	egyezés, egyeztetés
imp., imperativus	felszólító (mód)
ind., indicativus	kijelentő (mód)
inf., infinitivus	főnévi igenév
intervokális	magánhangzók közötti
iter., iteratív	gyakorító (képző)
lat., laticus	„hová” kérdésre felelő általános helyhatározó
likv., likvida	folyékony (l-féle és r-féle) hangok
loc., locativus	„hol” kérdésre felelő általános helyhatározó
mediopalatális	a lágy szájpaddás közepénél képzett
mom., momentán	mozzanatos (képző)
N, nomen	főnév
naz., nazális	orrhang
nom., nominativus	alanyeset

nomen acti	a cselekvés eredményének a neve (szóképzésnél)
nomen actionis	a cselekvés neve (szóképzésnél)
nomen instrumenti	a cselekvés eszközének neve (szóképzésnél)
nomen objecti	a cselekvés tárgyának neve (szóképzésnél)
Nx	számjel
part., participium	melléknévi igenév
part. impf., participium imperfectum	folyamatos melléknévi igenév
part. perf., participium perfectum	befejezett melléknévi igenév
pass., passivum	szenvető (igenem)
pers.	nyelvtani személy
plur., Pl, pluralis	többes szám
postp., postpositio	névutó
pozíció	mondatrészi funkció ¹
praefixum verbale	igekötő
praes., praesens	jelen idő
praet., praeteritum	múlt idő
predikatív	állító, alany–állítmányi (szószerkezet)
pron., pronomen	névmás
prt.	partikula
Px	birtokos személyjel
reflexív	visszaható (képző)
réma	a közlésnek az a része, mely egy adott tárgyról (témáról) az új információt tartalmazza
Sg, singularis	egyes szám
szib., szibiláns	sziszegőhang
spir., spiráns	részhang
szintagma	szószerkezet
téma	a közlésnek az a része, mely az előzőekből ismeretes, melyről az új információt közlik
translativus	véghatározói eset
transzformáció	egy szószerkezet vagy egy mondat megváltoztatása, melynek során csak a szintaktikai szerkezet változik meg, az alapinformáció nem
voc.	vocativus

¹Bár a nyelvészeti szakirodalomban a szó jelentése általában más (különböző nyelvi szinteken általában az elemek sorrendjére, szomszédosságára vonatkozik), Schmidt Éva valóban ebben az értelemben használja, ezért ezt a definíciót meghagytuk.

1. fejezet

Fonológia

1.1. A magánhangzók

1.1.1. A magánhangzórendszer

Az osztják nyelvjárásokban jelentősen különbözik az első és a többedik szótagi magánhangzók rendszere. A különbség egyrészt mennyiségi (első szótag: 8, többedik szótag: 3 magánhangzó), másrészt minőségi; a fonémák más jegyek alapján oszlanak meg, valamint többedik szótagban csak illabiális magánhangzó állhat.

Az első szótagi magánhangzók rendszere A többedik szótagi magánhangzók rendszere¹

	illab.		lab.	
ernyedt	<i>a</i>	<i>e</i>	<i>o</i>	<i>u</i>
feszés	<i>ǎ</i>	<i>ǐ</i>	<i>ǒ</i>	<i>ǔ</i>

a *e*
ǎ

A fonémák a következő megkülönböztető jegyek szerint oszthatók fel:²

1. első szótagi / többedik szótagi
2. feszés / ernyedt 5. redukált / teljes
3. szűkebb / szélesebb
4. labiális / illabiális

¹Kivételes esetekben nem első szótagban előfordul az *i* (*ǐ*) is: vö. 4.3.2., 4.6.1.1.

²Az első / többedik szótagi szembenállás nem tekinthető fonológiai jegynek. A felosztás arra utal, hogy különböző pozíciókban más-más fonológiai szembenállásokat találunk.

A feszes / ernyedtt képzésmód ellentétét mennyiségi, rövid / hosszú ellentétnek is lehet tekinteni. A feszes képzésű magánhangzók jóval rövidebbek, mint azonos helyzetű ernyedtt megfelelőik. A szűkebb / szélesebb képzésmód ellentétét a zártabb / nyíltabb szembenállással is jellemezhetjük; a szűkebb magánhangzók mindig zártabbak, mint azonos helyzetű szélesebb megfelelőik. Az első szótagi magánhangzók két fő csoportját tehát több (minőségi és mennyiségi) jegy együttesen különbözteti meg: Feszes: szűkebb (zártabb) + rövidebb; Ernyedtt: szélesebb (nyíltabb) + hosszabb.

1.1.2. A magánhangzók fonetikai jellemzése

$a = [\bar{a}]$: hosszú, a magyar *á*-hoz hasonló hang, pl. *amp* 'eb';

$\check{a} = [a]$: rövid, zárt *a*, a nyelvhat középő része kissé megemelkedik, pl. *kāt* 'kéz';

$o = [\bar{o}]$: hosszú, igen nyílt, kb. a magyar *o* és *a* közti hang, pl. *tow* 'ló';

$\check{o} = [o]$: rövid *o* hang, pl. *wōj* 'zsír, vaj';

$u = [\bar{u}]$: hosszú, nyílt, kb. a magyar *u* és *o* közti hang, pl. *χutəm*;

$\check{u} = [u]$: rövid, kissé előrébb képzett (*ü* felé hajló) hang, pl. *χūt* 'hal';

$e = [\bar{e}]$: hosszú, nyíltan képzett, kb. a magyar *é* és *ε* közti hang, pl. *kew* 'kő';

$\check{i} = [i]$: rövid, a magyar *i*-nél kissé hátrébb képzett hang; pl. *kītem* 'küldöm';

$\check{ə} =$ igen rövid, tökéletlenül képzett *e*-szerű hang, pl. *otəm* 'álm'

1.1.3. Megjegyzések a kombinatorikus variánsokról

1.1.3.1. Minőségi szempontból

1.1.3.1.1. Első szótagi magánhangzók. Mivel a magánhangzó-rendszerben viszonylag kevés és egymástól jól elkülönülő fonéma van, a képzéshely, ill. nyíltság kisebb ingadozása esetében nem válik összetéveszthetővé két fonéma. A szomszédos mássalhangzók hatására gyakran fordulnak elő ilyen fonetikai változások. Az illabiális magánhangzók képzése változóbb, mint a labiálisoké.

- Hátulképzett mássalhangzók (χ , η) mellett az \check{a} , e , \check{i} valamivel hátrébb képződik, pl. $[\chi\check{a}r]$ 'hely', $[\chi\check{i}r]$ 'zsák';
- palatalizált mássalhangzók, ill. j mellett az \check{a} előrébb képződik, az \check{i} pedig zártabb, pl. $[j\check{a}m]$ 'jó', $[š\check{i}m\check{i}š]$ 'olyan';
- az e -nek esetenként előfordul egy nyíltabb, $[\bar{e}]$ variánsa is, pl. $[n\bar{e}]$ 'nő'; előfordulását azonban nehéz lenne szabályba foglalni;
- mondathangsúlytalan¹ helyzetben az \check{a} gyakran $[\check{ə}]$ -nek hangzik, pl.

¹Azaz olyan helyzetben, amikor mondatszerkezeti okokból nem esik hangsúly a szóra.

[χyʷ ənt ŋs] 'nem sok időbe telt'.

1.1.3.1.2. Többedik szótagi magánhangzók.

- Az *e* valamivel zártabb, mint első szótagi megfelelője;
- az *ə*-nek sok variánsa van, néha nehéz őket megkülönböztetni a rövid teljes magánhangzóktól. Ilyenkor a megoszlási szabályok (pl. többedik szótagban csak kivételesen fordul elő labiális magánhangzó), ill. a morfológiai szabályok segítségével (az *ə* többedik nyílt szótagban kiesik) állapítjuk meg a fonémát. A főbb variánsok:
 - *w* előtt az *ə* [u]-nak hangzik, pl. *məntəw* = [mantuw] 'megyünk';¹
 - *j* előtt *i*-nek hangzik, pl. /ewəja/ [ēwija] 'lánynak' (əwə 'lány') – ezt a hangot, bár nem fonéma, Steinitz nyomán *i*-vel jelöljük;²
 - az *ə*-re is vonatkozik az a szabály, hogy hátulképzett mássalhangzók előtt hátrébb (*ə*, *v*), palatalizált mássalhangzók előtt pedig előrébb képződik (*i*), pl. [kəʃəŋ] 'beteg', [šimš] 'olyan'.

1.1.3.2. Mennyiségi szempontból

L. 2.1.

1.2. A mássalhangzók

1.2.1. A mássalhangzórendszer

	bilab.	dent.	pal.	vel.
expl.	<i>p</i>	<i>t</i>	<i>t'</i>	<i>k</i>
naz.	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>n'</i>	<i>ŋ</i>
szib.		<i>s</i>	<i>s'</i>	<i>š</i>
spir.	<i>w</i>		<i>j</i>	<i>γ, χ</i>
líkv.		<i>r, l</i>	<i>l'</i>	

¹Az OVE: 184 hasonló allofónról számol be *m* és *p* előtt, a *w* hatását azonban nem említi.

²Ugyanez a helyzet a mediopalatális *γ* és a palatális *r'* előtt. Widmer Anna megjegyzése.

A fonémák a következő megkülönböztető jegyek szerint oszthatók fel:

1. félhangzó / mássalhangzó
2. szonorikus / nem szonorikus (zöngés / zöngétlen)
3. nazális / orális
4. zár / rés
5. palatalizált / nem-palatalizált¹

1.2.2. A magyartól eltérő mássalhangzók fonetikai jellemzése

w = bilabiális zöngés spiráns, pl. *wet* 'öt';

γ = mediopalatális zöngés spiráns, a magyar g réshangú megfelelője, pl. *tŕγ* 'ide';

χ = [χ], veláris zöngétlen spiráns, pl. *χot* 'ház';

η = mediopalatális nazális, pl. *wen* 'vő';

\acute{s} = [\acute{s}], alveoláris palatalizált spiráns, inkább selypített \acute{s} -hez, nem pedig s -hez hasonló, pl. *χōśa* 'hozzá'.

1.2.3. A mássalhangzók megoszlási szabályai

1. η , γ szó elején nem állhat;²
2. w többedik szótagban csak e , ∂ után állhat (w előtt $\partial = u!$);³
3. j többedik szótagban csak a , ∂ után állhat (j előtt $\partial = i!$);
4. az l , l' , ha t , t' után áll, szótagképző lehet: tl , $t'l'$.

¹Fonetikailag megkülönböztetünk palatalizált és palatális mássalhangzókat: a palatalizált hangok képzésénél a nyelvhat a palatum felé domborodik, míg a hang képzése egyéb tekintetben meg egyezik a palatalizálatlan hang képzésével; a palatális hangok képzése viszont a palatumnál történik. A palatalizáltság tehát a képzés módja, a palatálisság a képzés helye (vö. LAZICZIUS 1979: 52). Schmidt Éva a szembenállást palatalizáltság szerintinek nevezi és a képzésmódra vonatkozó megkülönböztető jegyek között sorolja fel. Ugyanakkor a mássalhangzókat bemutató táblázatban úgy tűnik, hogy ezeket a fonémákat a képzés helye különbözteti meg a hasonló képzésmódúaktól. Sajnos a szakirodalomban nem találtunk olyan adatot, mely egyértelműen eldöntené, hogy a serkáliban (ill. általában az osztjákban) melyikről is van szó.

²Widmer Anna hívta fel rá a figyelmünket, hogy előfordulási helyéről Steinitz (OVE: 213, 230) sokkal pontosabban nyilatkozik. Eszerint a γ csak közvetlenül az első szótagi magánhangzó után (azaz az első szótag kódájában vagy – ha az első szótag nyílt – a második szótag kezdetében) fordul elő. Ezen kívül töltelékhangként előfordulhat énekekben intervokális helyzetben hátrébb is (pl. *estajt*- [ēstijjt-] helyett *estāγajt*- [ēstijjt-]), ill. mondaton belül szóhatáron található magánhangzók között hiátustöltőként is megjelenhet.

³L. azonban a Pl. 1. birtokos névmások dualisi és pluralisi alakjait: 4.6.1.1.

1.2.4. Megjegyzések a kombinatorikus variánsokról

1.2.4.1. Mediálódás

A szibilánsok és explozívák (a *k* kivételével) intervokális, ill. zöngés más-salhangzó utáni helyzetben zöngétlen médiává válhatnak, pl. *kēžə* 'kés', *tūnDət* 'ludak'.

1.2.4.2. Zöngétlenedés

A nazálisok és likvidák második fele zöngétlen mássalhangzó előtti helyzetben zöngétlenedhet, pl. [j̥iŋ^hk] 'víz', [ʃm^hsa] 'ülj'.

2. fejezet

Prozódikus sajátosságok

2.1. A magánhangzók időtartama

A magánhangzók időtartama a szótag típusa és a hangkörnyezet szerint változik. Nyílt szótagban hosszabb, zárt szótagban és a szóvégeken rövidebb variáns áll. A magánhangzók kicsit megnyúlnak, ha a következő szótagban *a* van, megrövidülnek, ha *w, j* előtt állnak.

2.1.1. Az első szótagi ernyedő magánhangzók variánsai

Nyílt szótagban:

teljes hosszú, pl. [χɔ̄tət] 'házak'

fél-, ill. negyedhosszú (szóvégen)
pl. [nè] 'nő'

Zárt szótagban:

félhosszú, pl. [χɔ̄t-təm] 'házaim';

negyedhosszú (*w, j* előtt)
pl. [tòw] 'ló'

2.1.2. Az első szótagi feszes magánhangzók variánsai

Nyílt szótagban:

negyedhosszú, pl. [nà̄ɛn] 'neked'

Zárt szótagban:

rövid, pl. [pat] 'fűl'

2.1.3. A többedik szótagi magánhangzók variánsai

Az *a, e* hosszának nincs jelentősége a fonémarendszerben, ezért nem jelölik mellékjellel.¹ Időtartamuk a fenti szabályok szerint variálódik, de még a mellék-

¹Nem világos, hogy kik nem jelölik. Serkáli szövegeket szinte kizárólag Steinitz gyűjtéséből ismerünk, ő korai munkáiban valóban nem jelölte e fonémák hosszúságát, amikor nem első szótagban fordultak elő. Későbbi munkáiban pedig a fonematikus elvet alkalmazta (ezt az átírást használja

hangsúly is hatással van rá. Mellékhangsúlyos nyílt szótagban teljes hosszúak, hangsúlytalanban háromnegyed–negyed hosszúak. Nyílt szótagban, ha az mellékhangsúlyos, teljes hosszúak, ha hangsúlytalan, háromnegyed – negyedhosszúak. Zárt szótagban röviddek. Az *a* (és *i* variánsa) rövid.

2.2. A hangsúly

Az osztják nyelvben a hangsúly kötött, így jelentésmegkülönböztető szerepe nincs. A főhangsúly az első szótagon van. A további páratlan szótagok mellékhangsúlyosak, pl. *χοῖτα:μνα* 'hálóimban'. **Megjegyzés:** az első szótagi rövid, ill. harmadik szótagi redukált magánhangzóról a hangsúly átkerülhet a következő szótagra, ha abban teljes magánhangzó van, pl. *πῶχε:μνα* 'fiammal', *κα:σατᾶσα:ἵατ* 'észrevétettek'.

Schmidt Éva is), a redukáltak rövidségét jelöli, és ezzel a nem redukáltak mind első, mind nem első szótagban jelöletlenek: e jelöltégük utal fonemikus hosszúságukra is.

3. fejezet

Morfonológia

3.1. A megoszlási szabályok

3.1.1. A magánhangzók megoszlásának szabályai

Az északi osztjában diftongus nincs, a toldalékolás során sem kerülhet egymás mellé több magánhangzó. A magánhangzó-torlódások feloldásának típusai:

1. Két magánhangzó közé félmagánhangzó (*j*, ritkábban *w*) kerül, pl. $a + a \rightarrow a-j-a$, $\partial + a \rightarrow i-j-a$. A *j*-t célszerű egy bővült tőalternáns véghangzójának tekinteni.
2. Két magánhangzó helyett csak a második marad meg, pl. $\partial + e \rightarrow e$ (különleges esete: $a + a \rightarrow a$). E magánhangzó a toldalékhoz tartozik, így a tőnek kell egy csonka és egy teljes (magánhangzós) alternánsát megkülönböztetni.
3. Két magánhangzó helyett egy harmadik áll, pl. $\partial + \partial \rightarrow e$. Ezt a magánhangzót célszerű a tőhöz tartozónak tekinteni, és a toldaléknak megkülönböztetni egy ∂ -s és egy ∂ nélküli variánsát.

Megjegyzés: az utóbbi két esetben a morfémahatár a megmaradó egy magánhangzón megy keresztül. A morfológiai tagolásnál így kérdéses, hogy a magánhangzó végül is a tőhöz vagy a toldalékhoz tartozik-e. A kérdést az dönti el, hogy az adott magánhangzónak a toldalékrendszerben milyen a funkciója.

3.1.2. A mássalhangzók megoszlásának szabályai

Az osztják nyelv kerül a mássalhangzó-torlódásokat, három mássalhangzónál több nem kerülhet egymás mellé. A szabályok többsége a torlódások feloldását célozza.¹

¹A bemutatott szabályok többsége azonban arra szolgál, hogy kettőnél több mássalhangzó ne álljon egymás mellett (ill. szóvégen kettő sem): azaz az elágazó kódát kívánja feloldani. Ennek

1. Szó elején mássalhangzó-torlódás nem állhat (a legújabb orosz jövevényszavak e szempontból kivételesek, ezekben a mássalhangzó-torlódás megmaradhat).
2. Szótag- és szóvégen a mássalhangzó-torlódás kerülendő. A feloldás típusai:
 - az egyik mássalhangzó kiesik;
 - az egyik mássalhangzó szótagalkotóvá válik.¹
3. A tömorfémákban két mássalhangzó kapcsolata lehet szilárd vagy alkalmi. A szilárd mássalhangzó-kapcsolatok szótag- ill. szóvégre kerülve az előbbi szabálynak megfelelően egyszerűsödnek, egyik tagjuk kiesik.
4. A mássalhangzó-rendszerben nincsenek hosszú mássalhangzók. A toldalékolás során egymás mellé kerülő azonos mássalhangzók külön szótagba esnek és torlódásnak számítanak.

3.2. A tőalternánsok fonémaváltakozásai

3.2.1. Az egyszótagú tövek paradigmatis magánhangzó-váltakozásai

Három egyszótagú igetőnek és a *ma* 'én' személyes névmásnak két tőalternánusa van: egy magánhangzóra végződő és egy mássalhangzóra végződő, melyben a tő magánhangzója is megváltozik:

	1. tőalternáns	2. tőalternáns	
<i>ǎ ~ ĭ</i>	<i>mǎ-</i>	<i>mĭj-</i>	'ad'
<i>ĩ ~ ũ</i>	<i>jĩ-</i>	<i>jũw-</i>	'jön'
<i>u ~ ů</i>	<i>tu-</i>	<i>tũw-</i>	'hoz'
<i>a ~ ǎ</i>	<i>ma</i>	<i>mǎn-</i>	'én'

A tőalternánsok és toldalékok kapcsolódása a 3.1.1./1. szabály szerint történik: az 1. alternánshoz mássalhangzóval, a 2. alternánshoz magánhangzóval kezdődő toldalékok járulnak, pl. *mǎ-ta* 'adni' – *mĭj-a* 'adj'; *ma* 'én' – *mǎn-am* 'nekem'.² Magánhangzó-váltakozás előfordul még a szóképzésben is, pl. *jont-* 'varr' – *jĩntǎp* 'tű', és egyes hangutánzó-hangulatfestő szavakban. Ezeket a nyelvtanban nem tárgyaljuk.

ellenére bizonyos elágazó kódák megmaradnak.

¹Valójában ide sorolhatunk egy harmadikat is: az *ǎ ~ Ø* váltakozást.

²A jegyzetben eredetileg a *mǎn-ət* 'engem' szerepel példaként, erről azonban l. 4.6.1.

3.2.2. A többszótagú tövek végmagánhangzóinak paradigmatisus váltakozásai

A többedik szótag magánhangzói (*a*, *e*, *ə*) előfordulhatnak mind a tő végén, mind a toldalékok elején. A magánhangzó-torlódás feloldásának szabályai paradigmatisus váltakozásokat idéznek elő. Mássalhangzóval kezdődő toldalékok előtt a végmagánhangzók változatlanok.

3.2.2.1. Az *ə* végű tövek

A főnévi tövek

1. típusú feloldás: $\text{ə} + a \rightarrow ij\text{-}a$. Előfordulása: a lat. *-a* ragja előtt, pl. $ew\text{ə} + a \rightarrow ewij\text{-}a$ 'lánynak'.
2. típusú feloldás: $\text{ə} + e \rightarrow e$. Előfordulása: minden *e* kezdetű toldalék előtt, pl. $ew\text{ə} + em \rightarrow ew\text{-}em$ 'lányom'.
3. típusú feloldás: $\text{ə} + \text{ə} \rightarrow e$. Előfordulása: minden *ə* kezdetű toldalék előtt, pl. $ew\text{ə} + \text{ət} \rightarrow ewe\text{-}t$ 'lányok'.

Az *ə* végű főneveknek tehát négy alternánsuk van:

- teljes: $ew\text{ə-}$,
- *e*-s: $ewe\text{-}$,
- bővült: $ewij\text{-}$,
- csonka: $ew\text{-}$.

A melléknévi tövek: csak annyiban különböznek a főnéviéktől, hogy a lat. *-a* ragja előtt 2. típusú feloldás van, pl. $n\check{o}w\text{ə} + a \rightarrow n\check{o}wa$ 'világossá', így nincs bővült alternánsuk.

Az ige-tövek A többszótagú ige-tövekben az 1. típusú feloldás nem használatos, helyette a 2. típus szerepel: $\text{ə} + a \rightarrow a$, pl. $\check{a}\eta k\check{a}r m\text{ə} + a \rightarrow \check{a}\eta k\check{a}r m a$ 'pillants'. Az ige-knek tehát csak két tőalternánsuk van: teljes ($\check{a}\eta k\check{a}r m\text{ə-}$) és csonka ($\check{a}\eta k\check{a}r m\text{-}$). A csonka tő a felszólító módú alakokban fordul elő.

3.2.2.2. Az *a* végű tövek

A névszótövek 1. típusú feloldás: $a + a \rightarrow aj\text{-}a$, $a + e \rightarrow aj\text{-}e$, $a + \text{ə} \rightarrow aj\text{-}\text{ə}$. Előfordulása: minden magánhangzóval kezdődő toldalék előtt, pl. $w\check{o}r\eta a + a \rightarrow w\check{o}r\eta aj\text{-}a$ 'varjúnak', $w\check{o}r\eta a + \text{ət} \rightarrow w\check{o}r\eta aj\text{-}\text{ət}$ 'varjak'. A tőalternánsok tehát: teljes ($w\check{o}r\eta a\text{-}$) és bővült ($w\check{o}r\eta aj\text{-}$).

Az ige-tövek Minden esetben a 2. típusú feloldás érvényesül: $a + a \rightarrow a$, pl. $\chi\check{o}n t a + a \rightarrow \chi\check{o}n t a$ 'menekülj'. A tőalternánsok tehát: teljes ($\chi\check{o}n t a\text{-}$) és csonka ($\chi\check{o}n t\text{-}$).

3.2.2.3. Az *e* végű tövek

Igen ritkák, l. 1.3.¹

3.2.3. $\varnothing \rightarrow \emptyset$ (szinkópa)

A többszótagú tövek utolsó zárt szótagi \varnothing -je kiesik, ha a tő magánhangzóval kezdődő toldalékot kap, s így nyílt szótagba kerülne. Kivétel:

- az \varnothing megmarad, ha előtte nem egyszerűsödő mássalhangzó-kapcsolat áll;
- ha a lat. *-a* ragja járul a tőhöz.

$\varnothing \rightarrow \emptyset$, pl. $\chi\omicron\tau\varnothing + em \rightarrow \chi\omicron\tau\varnothing-em$ 'hálóm', $om\varnothing s + \varnothing s \rightarrow om\varnothing s\varnothing s$ 'ült'. Az ilyen töveknek tehát két alternánsuk van: teljes ($\chi\omicron\tau\varnothing$ -) és egyszerűsödött ($\chi\omicron\tau\varnothing$ -).

3.2.4. Paradigmatikus mássalhangzó-váltakozások

3.2.4.1. A szilárd mássalhangzó-kapcsolatok váltakozásai

Szótag- ill. szóvégen a mássalhangzó-kapcsolat egyszerűsödik; az egyik tagja kiesik. Ez lehet kötelező vagy fakultatív.

3.2.4.1.1. Nazális + homorgán spiráns. Szóvégen, ill. mássalhangzó elé kerülve (szótagvégen!) a nazális kiesik. Az egyszerűsödés kötelező.

$n\acute{s} \rightarrow \acute{s}$ pl. $\acute{s}an\acute{s} + na \rightarrow \acute{s}a\acute{s}-na$ 'térdel', $\acute{s}an\acute{s} \rightarrow \acute{s}a\acute{s}$ 'térd',
de $\acute{s}an\acute{s} + a \rightarrow \acute{s}an\acute{s}-a$ 'térdre';

$n\acute{s} \rightarrow \acute{s}$ pl. $jan\acute{s} + ta \rightarrow ja\acute{s}-ta$ 'inni',
de $jan\acute{s} + a \rightarrow jan\acute{s}-a$ 'igyál';

$\eta\chi \rightarrow \chi$ pl. $j\acute{\alpha}\eta\chi + ta \rightarrow j\acute{\alpha}\chi-ta$ 'jární'. Az $\eta\chi \rightarrow \chi$ váltakozás csak ebben az egy tőben fordul elő, a többiben az $\eta\chi$ kapcsolat nem egyszerűsödik.

E mássalhangzó-kapcsolatok nemcsak mássalhangzós kezdetű toldalékok miatt, hanem az \varnothing kiesése miatt is szótagvégre kerülhetnek, pl. $k\ddot{u}n\acute{s}\varnothing + \varnothing t \rightarrow k\ddot{u}n\acute{s}\varnothing + \varnothing t \rightarrow k\ddot{u}\acute{s}\varnothing-\varnothing t$ 'fésűk'. A töveknek tehát két alternánsuk van: teljes ($\acute{s}an\acute{s}$ -) és egyszerűsödött ($\acute{s}a\acute{s}$ -)

3.2.4.1.2. Nazális + homorgán explozíva: *mp*, *nt*, *n't*, *ηk*. A nazális második fele a zöngétlen explozíva hatására elzöngétlenül. Szótagvégen az explozíva kiesik, a nazális második fele azonban zöngétlen marad: $mp \rightarrow m'$, $nt \rightarrow n'$, $n't \rightarrow$

¹Sajnos a hivatkozott fejezet nem szerepel a műben. Talán sajtóhiba, és a 3.3.-ra vonatkozik, azonban ott is csak *e*-végű főnévi tövek szerepelnek.

n' , $\eta k \rightarrow \eta'$, pl. $amp + na \rightarrow am'-na$ 'ebbel'.¹ Ez az egyszerűsödés fakultatív, lassú beszédben nem mindig következik be. Nem jelöljük.

3.2.4.1.3. Szonorikus mássalhangzó + t: mt , ηt ,² jt , lt , rt . A szonorikus (tehát zöngés) mássalhangzó második fele a t hatására zöngétlenül. Szóvégen a t kiesik, az előtte álló mássalhangzó második fele azonban zöngétlen marad. Kivétel: az egyszerűsödés t előtt nem következik be. Fakultatív jelenség, nem jelöljük. $mt \rightarrow m'$, $nt \rightarrow n'$, stb., pl. $tekam't + s\text{əm} \rightarrow tekam'-s\text{əm}$ 'megtöltöttem'.

3.2.4.2. A $tt \rightarrow t_l, t't' \rightarrow t'l'$ váltakozás

A tt , $t't'$ kapcsolat második tagjából szótag- és szóvégen³ szótagalkotó l, l' lesz. A torlódás így feloldódik, mert az l, l' külön szótagmagot alkot (vö. 3.1.2./2). Ez a váltakozás előfordul:

- tt , $t't'$ végű főnévi tövekben mássalhangzóval kezdődő toldalékok előtt és szóvégen, pl. $tt \rightarrow t_l$: $\chi\text{ätt} + na \rightarrow \chi\text{ätt}_l-na$ 'napon', $\chi\text{ätt} \rightarrow \chi\text{ätt}_l$ 'nap', $\chi\text{ätt} + a \rightarrow \chi\text{ätt}_l-a$ 'napra'. E töveknek két variánsuk van: alapelakú ($\chi\text{ätt}$ -) és módosult ($\chi\text{ätt}_l$ -).
- t, t' végű főnévi tövek és a Sg3 birtokos személyjel $-t$ végződésének kapcsolódásakor, pl. $\chi ot + t \rightarrow \chi ot_l$ 'háza'. Ha ez után $-a$ lat. rag következik, az l, l' megnyúlik: $\chi ot_l + a \rightarrow \chi ot_{ll}-a$ 'házába'.
- t, t' végű igetövek és a praes.Sg3 $-t$ végződésének kapcsolódásakor, pl. $tot' + t \rightarrow tot'-l'$ 'áll'.

3.2.5. A hasonulás

Hasonulás palatalizált mássalhangzók esetében fordul elő, általában progresszív. Ha egy palatalizált mássalhangzó után annak nem-palatalizált párja következik, akkor az utóbbi palatalizálódik, pl.

$t' + t$ $tot + ta \rightarrow tot'-t'a$ 'állni'
 $n' + n$ $nai + na \rightarrow nái-ná$ 'kenyérben' stb.

¹Az OVE (202-203) szerint ez nemcsak mássalhangzóval történő toldalékok előtt, hanem szóvégen, mássalhangzóval kezdődő szavak előtt is. Ez arra utal, hogy az osztjában a szótagolás nem veszi figyelembe a szóhatárokat. Ebből arra következtethetünk, hogy az elszigetelten ejtett vagy a mondatvégre kerülő, nazális + explozív kapcsolat egyszerűsödése is végbemehet, erre vonatkozóan azonban nem találunk adatot.

²Az eredetiben ηt helyett nt áll, de ez valószínűleg sajtóhiba, vö. OGCHR: 44 és OVE: 202 ηt . Az nt kapcsolat is idesorolható lenne, de az előző pontban már szerepel.

³A szóvég eleve szótagvég, így felesleges külön említeni. Schmidt Éva a szótagszerkezetről nem ír, így a serkáli szótagszerkezet leírása még várat magára.

Szövégen a $t't \rightarrow t'l'$ változás is bekövetkezik: $tot' + t \rightarrow tot'-t' \rightarrow tot'-l'$ 'áll'.

3.3. A tő- és toldalékmorfémák kapcsolódásainak áttekintése

A fenti morfonológiai szabályok alapján a tő- és toldalékalternánsok kapcsolódásai a következők:¹

tőtípus, ill. tővéghangzó	szófaj	a toldalék kezdőhangja				
		magánhangzó			mássalhangzó	
		-a	-e	-ə		
magánhangzós	a-	N	aj-a	aj-e	aj-ə	a-
		V	Ø-a	Ø-e	a-Ø	a-
	e-	N	ej-a	Ø-e	e-Ø	e-
		ə-	N	ij-a	Ø-e	e-Ø
	A		Ø-a	Ø-e	e-Ø	-
		V	Ø-a	Ø-e	ə-Ø	-
egyszótagú váltakozó	V		(mássalhangzós alternáns)			(magánhangzós alternáns)
mássalhangzós	utolsó zárt szótagi	N	Ø- (egyszerűsödött alternáns)			(teljes alternáns)
		V	Ø- (egyszerűsödött alternáns)			(teljes alternáns)
	szilárd mással- hangzókapcsolat	N	nš-, űš-, ηχ- (teljes alternáns)			š, ű, χ (egyszerűsödött alternáns)
		V	nš-, űš-, ηχ- (teljes alternáns)			š, ű, χ (egyszerűsödött alternáns)
tt-, t't'-	N	tt-, t't'- (alapalakú alternáns)			t _l '-, t' _l '- (módosult alternáns)	
	V	tt-, t't'- (alapalakú alternáns)			t _l '-, t' _l '- (módosult alternáns)	
egyéb	N, V					

¹A táblázat legelső sorában a két utolsó cella az eredeti műben is üres.

4. fejezet

Szófaj- és alaktan

Az osztják nyelv szófajai hasonlóak a magyaréhoz, azzal a különbséggel, hogy az osztjákban nincs határozott névelő¹ és birtokos névmás.² A ragozható szófajok a következők:

- Névszók:
 - szabályos ragozású névszók:
 - főnév,
 - melléknév,
 - számnév,
 - főnévi és melléknévi névmások (a személyes névmás kivételével),
 - melléknévi igenevek,
 - személyes névmás.
- Ige

A névszók ragozásában általában kevés az eltérés, a személyes névmások ragozása azonban eltér a többi névszóétól. A melléknévi igenevek paradigmáját – bár névszói jellegű – az ige fejezetében tárgyaljuk. Ennek oka az, hogy a birtokos személyjeles alakok igei funkciót is betölthetnek.

A személyre utaló végződések (igei személyrag, birtokos személyjel) a személyes névmások agglutinációjával keletkeztek. Az igei személyragok és a birtokos személyragok mássalhangzó-elemei általában azonosak, magánhangzó-elemeik különböznek. Különösen szembeötlő a birtokos személyjelek és a tárgyas

¹Valójában nem csak határozott névelő nincs, hanem határozatlan sem, azaz a névelő kategóriája az, ami hiányzik.

²A birtokos névmással kapcsolatban később Schmidt Éva álláspontja változott: l. SCHMIDT 1988, ill. 4.6.1.1.

igeragozás végződéseinek hasonlósága.

4.1. A főnév (nomen – N)

4.1.1. A főnévi toldalékok sorrendje

$$\boxed{\text{tő}} + \boxed{\text{képző}} + \boxed{\text{Nx}} + \boxed{\text{Px}} + \boxed{\text{Cx}}$$

4.1.2. A számjelek (Nx)

Az osztjákban az egyes és többes szám mellett még kettes szám is van. A számjelek:

singularis: -∅
 dualis: -ηən
 pluralis: -ət / -t

Tő	változatlan	ə végű	a végű	zárt szótagi ə	szil. msh. kapcs.
Sg	χot 'ház'	ewə 'lány'	wōrηa 'varjú'	χotəp 'háló'	mos' 'mese'
Du	χot-ηən	ewe-ηən ¹	wōrηaj-ηən ¹	χotəp-ηən	mos-ηən
Pl	χot-ət	ewe-t	wōrηaj-ət	χotp-ət	mońś-ət

Megjegyzés:

1. A Du -ηən jele a magánhangzós töveknek ahhoz az alternánsához járul, mely magánhangzóval kezdődő toldalékok előtt szokott állni. Ez olyan, mintha a jel -əηən lenne, de az ə nyílt szótagba kerülve kiesne.
2. A pluralis jelének -t alternánsa a nem bővülő magánhangzós tövekhez járul (vö. 3.2.2.1.).

A kettes számú alakok nem minden esetben jelölnek két dolgot; ha egy mondatban két egymás mellett álló főnév kettes számban van, akkor társhatározóként értelmezendők, pl. *īmeηən īkeηən* 'az öreg és az öregasszony'.

4.1.3. Az esetragok (Cx)

Az északi osztjákban mindössze két ragozott eset van: lativus és locativus.¹

alapalak: ²	-∅
lativus:	-a
locativus:	-na

Tő	változatlan	<i>a</i> végű	<i>a</i> végű	zárt szótagi <i>a</i>	szil. msh. kapcs.
	<i>χot</i> 'ház'	<i>ewə</i> 'lány'	<i>wōrŋa</i> 'varjú'	<i>χotəp</i> 'háló'	<i>moś</i> 'mese'
lat.	<i>χot-a</i>	<i>ewij-a</i>	<i>wōrŋaj-a</i>	<i>χotəp-a</i> ¹	<i>moś-a</i>
loc.	<i>χot-na</i>	<i>ewə-na</i>	<i>wōrŋa-na</i>	<i>χotəp-na</i>	<i>moś-na</i>

Megjegyzés:

1. Az utolsó zárt szótagban *a*-t tartalmazó tövekből az *a* a lativus *-a* ragja előtt nem esik ki.

A számjelek és a ragok kapcsolódása: pl. *χot-ŋən-a* 'két házba', *χotp-ət-na* 'hálókbán' stb.

4.1.4. A ragos alakok szintaktikai funkciói

Mivel kevés a ragozott eset, a ragos alakok jelentése széles, többféle határozói viszonyt is magába foglaló. Ennek megfelelően a mondatban több pozíciót tölthet be.

4.1.4.1. Az alapalakú főnév funkciói

Alapalakú főnév lehet a mondatban:

- alany, pl. *tow mǎnət* 'a ló megy';
- tárgy, pl. *ma tow tusəm* 'én lovat hoztam';
- jelző,
 - birtokos jelző, pl. *aśem tow* 'az apám lova;
 - minőségjelző, pl. *unt woj* 'erdei vad' (az ilyen főnév tulajdonképpen két szófajú: 1. 'erdő' (N); 2. 'erdei' (A), és szófajváltás történik);
- időhatározó, pl. *tātəŋ tīləs* 'egy egész hónapig'. (Itt is kétszófajúságról van szó: 1. 'hónap' (N); 2. 'hónapig' (Adv).)

¹Az állítás csak részben igaz az obdorszkira, ahol szintén két eset van, de a locativus mellett a translativus különböztethető meg. Figyelembe veendő továbbá, hogy a fenti állítás a személyes névmásokra nem igaz, így a teljes esetrendszerre másképp érdemes tekinteni.

²Pontosabb lenne nominativusról beszélni.

4.1.4.2. A lativusi főnév funkciói

A lativusragos főnév lehet a mondatban:

- „hová” kérdésre felelő általános helyhatározó, pl. *ma χota tāḡsam* ’én beléptem a házba’, *anə müwa kerijəs* ’a csésze leesett a földre’;
- véghatározó (translativus), pl. *tűw untłətə χuja jīs* ’ő tanító lett (tkp. ő tanító emberré lett)’;
- célhatározó, pl. *jīḡka jāḡχəs* ’vízért ment’;
- részeshatározó (dativus), pl. *kešem pōχa mäsəm* ’a késem a fiúnak adtam’;
- állapothatározó (essivus), pl. *tűw untłətə χuja us* ’ő tanító volt (tkp. ő tanító emberként volt)’.

4.1.4.3. A locativusi főnév funkciói

A locativusragos főnév lehet a mondatban:

- „hol” kérdésre felelő általános helyhatározó, pl. *tām χotna uttəm* ’ebben a házban lakom’;
- „mikor” kérdésre felelő általános időhatározó, pl. *mōḡ jeməḡ χātłna ən rupittəw* ’mi ünnepnapon nem dolgozunk’;
- eszközhatározó (instrumentalis), pl. *tűw towna jōχtəs* ’ő lóval jött’;
- társhatározó (comitativus), pl. *īj χu jīḡ-ewetna uttaḡən* ’él egy ember a nővérel’;
- szenvedő szerkezetek értelmi alanya, pl. *nepek tām χuna χāšsa* ’a levelet ez az ember írta (tkp. a levél ez által az ember által íratott)’;
- értelmi tárgy¹ olyan cselekvő és szenvedő szerkezetekben, melyek részeshatározója acc. obj.-ként van kifejezve (vö. 5.4.2.2.), pl. *ma nāḡət wōχna mätəm* ’én neked pénzt adok (tkp. én téged pénzzel adlak)’.

¹Értsd: *patiens*, *experiens* stb. Az „értelmi tárgy” nem túl szerencsés terminus annak kifejezésére, hogy egy alak egy másik vonzatkeretben (vagy más, valamilyen módon a vizsgált mondatnak megfeleltethető szerkezetben) tárgy lehet. Ugyanakkor kérdéses, hogy egyértelműen megállapíthatóak-e ilyen szemantikai szerepek. A magyarban a *valakit ellát / felszerel vmivel* elemzése során aligha jutna eszünkbe az instrumentálisragos elemet értelmi tárgynak (*patiens*nek) nevezni, holott szerkezete alig tér el a fenti példájától. Ugyanakkor az elemzésbe bevonható az animáltsági hierarchia is: ebben az esetben az élettelen mindig *patiens* (értelmi tárgy), míg az élő cél vagy *beneficiens* szerepet kap.

4.1.5. A többi eset kifejezése

A többi eset névutóval fejeződik ki.¹ A névutó előtt a főnév alapelakban áll: *χot χōša* 'házhoz', *ne ewət* 'nőtől' stb.

4.1.6. A birtokos személyjelek (Px)

4.1.6.1. A birtok számának jelei

A végződés első része a birtok számát, második része pedig a birtokos számát és személyét jelzi. A birtok számának jelei hasonlóak a főnévi számjelekhez:

singularis: -∅
 dualis: -ηət
 pluralis: -ət²

A birtokos személyjelek rendszere:³

a birtokos száma / személye	a birtok száma		
	Sg	Du	Pl
Sg1	-em	-ηət-am	-t-am
Sg2	-en	-ηət-an	-t-an ⁴
Sg3	-ət / -t	-ηət	-t-at
Du1	-emən	-ηət-amən	-t-amən
Du2	-ən / -n	-ηət-ən	-t-ən
Du3	-ən / -n	-ηət-ən	-t-ən
Pl1	-ew	-ηət-əw	-t-əw
Pl2	-ən / -n	-ηət-ən	-t-ən
Pl3	-et	-ηət-at	-t-at

Oppozíciók:

- a Px mássalhangzója a birtokos személyét jelzi: 1. személy: -m (-w) – 2. személy: -n – 3. személy: -t (-n).
- A Px magánhangzója megkülönbözteti:
 - a birtokos számát: Sg3 ət – Pl3 -et;
 - a birtok számát: Sg -e (-em, -en) – Du–Pl -a (-am, -an).

¹Nyilván egyéb szemantikai viszonyok kifejezéséről, vagy magyar esetek megfelelőiről van szó – Az eset grammatikai kategória, így nem lehet „kifejezni”.

²Itt nincs felsorolva a -t változat, a következő táblázatban pedig csak az szerepel. A felszínen mindkettő előfordul.

³A *tt* ~ *tʃ* morfológiai szabály következtében ennek *t*-végű tövek után *ʃ* a realizációja.

⁴Az eredeti szövegben szereplő -t-am végződés nyilvánvalóan sajtóhiba.

Egybeesések: Du2–3 – Pl2 *-an*; Pl birt. Sg–Pl3 *-at*.

Megjegyzés

1. A Du birtoktöbbsítő *-ηət-* jelének *t* eleme a Pl *t* paradigmájából került a Du paradigmába. A végződéses tehát így is tagolhatók: *ηə-t-am*, *ηə-t-an* vagy *ηə-tam*, *ηə-tan* stb.¹
2. A rokonságnevek Px-ai rendhagyóak: Sg birtok esetén a teljes magánhangzók helyett redukáltakat tartalmaznak, pl. *jajəm* 'bátyám'. Ez a példamondatokban és a szövegekben nincsen jelölve.²

b-ok	b-os	változatlan	<i>ə</i> végű	<i>a</i> végű	zárt szótagi <i>ə</i>	szil. msh. kaps.
Sg	Sg1	<i>χot-em</i>	<i>ew-em</i>	<i>wǝrɲaj-em</i>	<i>χotp-em</i>	<i>mońs-em</i>
	Sg2	<i>χot-en</i>	<i>ew-en</i>	<i>wǝrɲaj-en</i>	<i>χotp-en</i>	<i>mońs-en</i>
	Sg3	<i>χot-ǀ</i>	<i>ewe-t</i>	<i>wǝrɲaj-ət</i>	<i>χotp-ət</i>	<i>mońs-ət</i>
	Du1	<i>χot-emən</i>	<i>ew-emən</i>	<i>wǝrɲaj-emən</i>	<i>χotp-emən</i>	<i>mońs-emən</i>
	Du2	<i>χot-ən</i>	<i>ewe-n</i>	<i>wǝrɲaj-ən</i>	<i>χotp-ən</i>	<i>mońs-ən</i>
	Du3	<i>χot-ən</i>	<i>ewe-n</i>	<i>wǝrɲaj-ən</i>	<i>χotp-ən</i>	<i>mońs-ən</i>
	Pl1	<i>χot-ew</i>	<i>ew-ew</i>	<i>wǝrɲaj-ew</i>	<i>χotp-ew</i>	<i>mońs-ew</i>
	Pl2	<i>χot-ən</i>	<i>ewe-n</i>	<i>wǝrɲaj-ən</i>	<i>χotp-ən</i>	<i>mońs-ən</i>
	Pl3	<i>χot-et</i>	<i>ew-et</i>	<i>wǝrɲaj-et</i>	<i>χotp-et</i>	<i>mońs-et</i>
Du	Sg1	<i>χot-ηət-am</i>	<i>ewe-ηət-am</i> ¹	<i>wǝrɲaj-ηət-am</i> ¹	<i>χotəp-ηət-am</i>	<i>moś-ηət-am</i>
	Sg2	<i>χot-ηət-an</i>	<i>ewe-ηət-an</i>	<i>wǝrɲaj-ηət-an</i>	<i>χotəp-ηət-an</i>	<i>moś-ηət-an</i>
	Sg3	<i>χot-ηət</i>	<i>ewe-ηət</i>	<i>wǝrɲaj-ηət</i>	<i>χotəp-ηət</i>	<i>moś-ηət</i>
	Du1	<i>χot-ηət-amən</i>	<i>ewe-ηət-amən</i>	<i>wǝrɲaj-ηət-amən</i>	<i>χotəp-ηət-amən</i>	<i>moś-ηət-amən</i>
	Du2	<i>χot-ηət-ən</i>	<i>ewe-ηət-ən</i>	<i>wǝrɲaj-ηət-ən</i>	<i>χotəp-ηət-ən</i>	<i>moś-ηət-ən</i>
	Du3	<i>χot-ηət-ən</i>	<i>ewe-ηət-ən</i>	<i>wǝrɲaj-ηət-ən</i>	<i>χotəp-ηət-ən</i>	<i>moś-ηət-ən</i>
	Pl1	<i>χot-ηət-ew</i>	<i>ewe-ηət-əw</i>	<i>wǝrɲaj-ηət-əw</i>	<i>χotəp-ηət-əw</i>	<i>moś-ηət-əw</i>
	Pl2	<i>χot-ηət-ən</i>	<i>ewe-ηət-ən</i>	<i>wǝrɲaj-ηət-ən</i>	<i>χotəp-ηət-ən</i>	<i>moś-ηət-ən</i>
	Pl3	<i>χot-ηət-at</i>	<i>ewe-ηət-at</i>	<i>wǝrɲaj-ηət-at</i>	<i>χotəp-ηət-at</i>	<i>moś-ηət-at</i>
Pl	Sg1	<i>χot-t-am</i>	<i>ewə-t-am</i>	<i>wǝrɲa-t-am</i>	<i>χotəp-t-am</i>	<i>moś-t-am</i>
	Sg2	<i>χot-t-an</i>	<i>ewə-t-an</i>	<i>wǝrɲa-t-an</i>	<i>χotəp-t-an</i>	<i>moś-t-an</i>
	Sg3	<i>χot-t-at</i>	<i>ewə-t-at</i>	<i>wǝrɲa-t-at</i>	<i>χotəp-t-at</i>	<i>moś-t-at</i>
	Du1	<i>χot-t-amən</i>	<i>ewə-t-amən</i>	<i>wǝrɲa-t-amən</i>	<i>χotəp-t-amən</i>	<i>moś-t-amən</i>
	Du2	<i>χot-t-ən</i>	<i>ewə-t-ən</i>	<i>wǝrɲa-t-ən</i>	<i>χotəp-t-ən</i>	<i>moś-t-ən</i>
	Du3	<i>χot-t-ən</i>	<i>ewə-t-ən</i>	<i>wǝrɲa-t-ən</i>	<i>χotəp-t-ən</i>	<i>moś-t-ən</i>
	Pl1	<i>χot-t-əw</i>	<i>ewə-t-əw</i>	<i>wǝrɲa-t-əw</i>	<i>χotəp-t-əw</i>	<i>moś-t-əw</i>
	Pl2	<i>χot-t-ən</i>	<i>ewə-t-ən</i>	<i>wǝrɲa-t-ən</i>	<i>χotəp-t-ən</i>	<i>moś-t-ən</i>
	Pl3	<i>χot-t-at</i>	<i>ewə-t-at</i>	<i>wǝrɲa-t-at</i>	<i>χotəp-t-at</i>	<i>moś-t-at</i>

(*χot* 'ház', *ewə*³ 'lány', *wǝrɲa* 'varjú', *χotəp* 'háló', *moś* 'mese')

¹Kérdés azonban, hogy ezekben az esetekben milyen funkciót tulajdoníthatunk az egyes szegmentumoknak. Az előbbi esetben a *-t* funkciója nem világos, az utóbbiban pedig a személyre utaló elem olyan alakban jelenne meg, mely sehol máshol nem fordul elő (ráadásul egybeesik a Pl +személyjelölő alakjával).

²A rokonságnevekhez kapcsolódó Px-ek sajátos alakjaira Steinitz is felhívja a figyelmet (OGCHR: 55), de nem világos, miért nem jelöli a szövegekben.

³HONTI 1984: 43. szerint az *ə* végű tövekhez a birtokos személyjelek magánhangzó nélkül kapcsolódnak, azaz a Px-ek mássalhangzói közvetlenül a tővégi *ə*-hez kapcsolódnak: *ewəm*, *ewən* stb. Az egyetlen kivétel a Pl3 jeles alak, mely *ewet* formában jelenik meg.

Megjegyzés:

1. A Du birtok *-ηət-* jele előtt a magánhangzós töveknek az az alternánsa áll, melyhez magánhangzóval kezdődő toldalékok szoktak járulni (vö. 4.1.2./1).

A Px-ok és az esetragok sorrendje ugyanaz, mint a magyarban, pl. *χot-et-na* 'az ő házukban', *χotəp-ηət-amən-a* 'a kettőnk két hálójába' stb.

4.1.7. A birtokos személyjelezés funkciói

1. Birtokviszony kifejezése:

- ha a birtokost személyes névmás fejezi ki, akkor a Px használata kötelező, pl. *tűw χotl* 'az ő háza';
- ha a birtokost nem személyes névmás fejezi ki, a Px 3. személyben elmaradhat, pl. *pəχ kešə* 'a fiú kése'.

2. Determinálás: Mivel az osztjában nincs határozott névelő, a főnévi mondatrészek határozottságát gyakran birtokos személyjellel, ill. a mutató névmás és a Px együttes használatával fejezik ki. Ilyenkor a Px nem utal valódi birtokviszonyra. A Px kiválasztása többnyire attól függ, hogy az előző mondatokban az alany milyen számú és személyű volt. Leggyakoribb a Sg1–2–3 személyű alak,¹ pl. (a beszélőpartnerhez fordulva): *tām nepeken tīγ tūwe!* 'hozd ide ezt a papírt (tkp. a papírodat)', Sg3 személyű elbeszélésnél: *χotlla tāηəs* 'belépett a házba (tkp. házába)'.

4.2. A melléknév (adjectivum – A)**4.2.1. A toldalékolás**

A melléknév toldalékolása csak annyiban tér el a főnevektől, hogy az *ə* végű tövek csonka alternánsához járul a lativus *-a* ragja, pl. *pīγtə + a* → *pīγt-a* 'feke-tévé' (vö. 3.2.2.1.; 3.3.).

¹Ha a Px az előző mondatok alanyától függ, akkor ez legfeljebb azt jelenti, hogy a Sg alany gyakoribb, mint a Du vagy Pl alany.

4.2.2. A fokozás

Az osztjákban a melléknévnek kétféle viszonyítása lehetséges.

1. Általános viszonyítás:

alapfok:	∅	pl.	<i>unə</i> 'nagy, idős';
középfok:	-šək		<i>unə-šək</i> 'valamivel nagyobb, nagyobbacska'
felsőfok:	<i>met</i>		<i>met unə</i> 'nagyon nagy; legnagyobb'.

Ilyen típusú viszonyítás van a határozószóknál is.

2. Konkrét viszonyítás (hasonlítás):

Hasonlításkor az általános viszonyítás jeleit nem használják; a melléknév alapelakban áll. A hasonlítást az *ewət / ewətt-* '-tól/-től' vagy a *kīńsa / kīńsaŋ-* névutóval fejezik ki, pl. *tűw ma ewəttəm unə* 'ő nálam (tőlem) nagyobb', *tow mīs kīńsa unə* 'a ló a tehénnél nagyobb'.

A felsőfokot leggyakrabban birtokos szerkezet fejezi ki¹, pl. *χutəm χu unə χu* 'három ember közül a legnagyobb (tkp. három ember legnagyobb embere)'

4.2.3. A melléknév szintaktikai funkciói

A mondatban a melléknév lehet:

- minőségjelző, ilyenkor mindig alapelakban áll, pl. *unə χotna* 'nagy házban';
- állítmány, ilyenkor számban egyezik az alannyal, pl. *χotət unet* 'a házak nagyok';
- véghatározó és módhatározó, ilyenkor lativusban áll, pl. *turəm jăma jīs* 'az idő jó (jóvá) lett', *jăma were!* 'jól csináld!'.

A melléknév csak igen ritkán főnevesülhet, önmagában főnévi pozíciókra nem alkalmas.² Ezért paradigmájának alakjait ritkán használják.

¹Az eredetiben „birtokviszony érzékelteti”: a birtokviszony azonban szemantikai viszony, nem grammatikai, itt pedig e szerkezet jelentéséről van szó.

²A helyette használatos szerkezetekről l. a 5.1. pontot! (64. o.)

4.3. A számnevek (numeralia)

4.3.1. A tőszámnevek

1	<i>ij</i> (A), <i>it</i> (N)	7	<i>tapət</i>	30	<i>χutəm-jaη</i>
2	<i>kāt</i> (A), <i>kātən</i> (N)	8	<i>nūwtə</i>	57	<i>wet-jaη-tapət</i>
3	<i>χutəm</i>	9	<i>jīrjaη</i> ¹	90	<i>jīrt-sot</i>
4	<i>nūtə</i>	10	<i>jaη</i>	100	<i>sot</i>
5	<i>wet</i>	11	<i>ij-χōś-jaη</i>	200	<i>kāt-sot</i>
6	<i>χut</i>	12	<i>kāt-χōś-jaη</i>	1000	<i>sōrəs</i>
		20	<i>χus</i>	2000	<i>kāt-sōrəs</i>

Megjegyzés:

1. Az '1'-nek és a '2'-nek két alakja van: melléknévi és főnévi. Az előbbi jelzőként használatos, az utóbbi egyéb funkciókban.
2. A '11' és '18' közötti számneveket a *χōś(a)* '-hoz/-hez/-höz' névutóval alkotják, a továbbiakban az egyeseket a tízesek mögé teszik.
3. '30' és '80' között a tízeseket úgy alkotják, hogy a megfelelő egyes mögé teszik a *jaη* '10' szót. Hasonló elven alapul a százasok és az ezresek alkotása is.²

Szintaktikai megjegyzés: számnév után a főnév egyes számban áll!

4.3.2. A sorszámnév

Képzője: *-mit*,³ pl. *tapət-mit* 'hetedik', *sot-mit* 'századik'. Rendhagyó alakok: *otəη(mit)* 'első', *kīmət* 'második', *χutmit* 'harmadik'.⁴

¹Etimológiája szerint 'egy híján tíz'. A szakirodalomban kötőjellel, *jīr-jaη* alakban is előfordul: ez az írásmód az etimológiát kívánja hangsúlyozni, a kötőjel nélküli alak elhomályosulással számol, és a tövet egységesnek, elemezhetetlennek tünteti fel.

²A jegyzet nem szól a '18' és a '19' alakjáról. Ezeket korábban a 'nyolc a húsz felé', 'egy híján húsz' formával képezték, vö. nyizjami *nūwtə-χus* '18', *jīr-χus* '19'. Hasonlóan képezik a fent bemutatott '90' számnevet is: *jīrt-sot* (< 'egy (tizes) híján száz). A húsznál nagyobb számok alakja azonban a tízes és az egyes megnevezésének egyszerű összekapcsolásával alakul: nyizjami *χus ij* '21', közép-obi irodalmi *χus ярəянə* (*χus jīrjaη*) '29'. A '900' alakja a nyizjamiban: *jīrjaη sot*. A serkáli számneveiről pontosabb adatok nem állnak a rendelkezésünkre. HONTI 1993: 169, 173–177, 294.

³Az *i* elvileg csak *j*, *t* és *γ* előtt fordulhatna elő. Ugyanakkor Steinitznél ugyanígy szerepel (OGCHR: 139). Widmer Anna hívta fel rá a figyelmünket, hogy Steinitz szerint az *i* fonéma (tkp. az *ī* megfelelője) a nem első szótagban is (vö. OGCHR: 38). Ugyanakkor Steinitz azt is állítja, hogy az *i* csupán szó belsejében fordul elő, és az általa hozott két példában (*arijta* 'énekelni', *ewit'e* 'kislány') egyértelműen az *ə* allofónja jelenik meg.

⁴A 'hatodik' jelentésű *χutemīt* esetében a todalék *-emīt* alakban jelenik meg, ez biztosítja a *χutmit* 'harmadik' alaktól való elkülönülést. Vö. OGCHR: 58.

4.3.3. Az osztószámnév

Locativusban álló, megkettőzött számnévvel fejeződik ki, pl. *itna itna* 'egyesével'.

4.3.4. A szorzószámnév

A *puš* 'alkalom, -szer/-szor/-ször' szó segítségével fejeződik ki, pl. *wet puš sī wantijtsem* 'már ötször láttam'.¹

4.3.5. A törtszámnév

Leginkább a 'fél' utótagú törtszámnevek használatosak. Ezeket a következő egész sorszámnevének lativusa után állított *šup* 'rész, darabka' vagy *pelək* 'fél' szóval fejezik ki, pl. *kimətta šup* 'másfél (tkp. a másodikhoz egy fél)', *χutmitta* 'két és fél'.

4.4. A valóságos határozószók

4.4.1. A helyhatározószók

A helyhatározószók egy része őrzi az irányhármasság elvét, régies ragjaik azonban különböznek a névszóragoktól.

<i>nōχ</i>	'fel'	<i>numən</i>	'fenn'	<i>numətta</i>	'fentről'
<i>kīm</i>	'ki'	<i>kamən</i>	'kinn'	<i>kamətta</i>	'kintről'
<i>nīk</i>	'a vízre'	<i>namən</i>	'a vizen'	<i>namətta</i>	'a víztől'
<i>jōχ</i>	'hátra, haza'	<i>jōtən</i>	'otthon'	<i>jōtta</i>	'hazulról'

4.4.2. Az időhatározószók

pl. *sīrə* 'előbb', *in*, *intam* 'most', *sāχa* 'később', *mōtχāt!* 'tegnap', *tāmχāt!* 'ma', *χōtewət* 'holnap'.

¹Mivel ez a szerkezet még csak nem is egy szóalak, indokolatlannak tűnik a számnév egy alakjaként számon tartani. Ez olyan, mintha az angol *three times* szókapcsolatot szorzószámnévnek neveznénk. Talán inkább névutós szerkezetnek kellene tartanunk. Ugyanez igaz az „osztószámnév”-nek nevezett alakulatra is, amit viszont nehezebb lenne besorolni.

4.4.3. A módhatározószók

pl. *šeŋk*, *meta* 'nagyon', *ješa* 'kissé'. A módhatározó leggyakrabban lativusragos melléknévvel fejeződik ki.

4.4.4. A határozószók fokozása¹

A melléknév általános viszonyításánál tárgyalt jelek (vö. 4.2.2.) eredetileg a határozószók viszonyítására szolgáltak.

4.5. A határozói igenév

L. 4.9.3.

4.6. A névmás (pronomen – pron.)

4.6.1. A személyes névmások

A személyes névmásoknak – a többi névszóval ellentétben – van tárgy- és részeshatározós esete. A többi eset névutóval fejeződik ki.²

szám	eset	1. személy	2. személy	3. személy
Sg	nom.	<i>ma</i> 'én'	<i>nǎŋ</i> 'te'	<i>tűw</i> 'ő'
	acc.	<i>man-ət</i> ³	<i>nǎŋ-ət</i>	<i>tűw-ət</i>
	dat.	<i>mǎn-em</i>	<i>nǎŋ-en</i>	<i>tűw-et</i>
Du	nom.	<i>men</i> 'mi ketten'	<i>nen</i> 'ti ketten'	<i>ten</i> 'ők ketten'
	acc.	<i>men-ət</i>	<i>nen-ət</i>	<i>ten-ət</i>
	dat.	<i>men-emən</i>	<i>nen-an</i>	<i>ten-an</i>
Pl	nom.	<i>mǎŋ</i> 'mi'	<i>nǎŋ</i> 'ti'	<i>tűγ</i> 'ők'
	acc.	<i>mǎŋ-ət</i>	<i>nǎŋ-ət</i>	<i>tűγ-ət</i>
	dat.	<i>mǎŋ-ew</i>	<i>nǎŋ-en</i>	<i>tűγ-et</i>

¹Az 1978-as debreceni jegyzetben az alfejezet száma 4.4.5., a 4.4.4. számú hiányzik.

²L. a 4.1.5. ponthoz fűzött megjegyzést!

³A kéziratban *mǎnət*. Steinitz hasonló táblázatában (OGCHR: 61–62) a Sg1 személyes névmás accusativusa *manət* (nem *ǎ*-val). Később a szöveg is megerősíti, hogy e névmásnak három tőváltozata van. Lásd még a 4.6.1.1. pont alatti 3. megjegyzést!

Megjegyzés:

1. A második személy singularisa és pluralisa egybeesik.
2. A dativusi alakok végződése a megfelelő Px-okkal azonos.
A névutóval kifejezett esetek felépítése:¹

$$\boxed{\text{pron.}} \quad \boxed{\text{postp.}} + \boxed{\text{Px}}$$

A névutók töve a Px előtt η -nel bővül, pl. *ma χῶσανηem* 'énhozzám', *tűw pātanηat* 'őerte' stb. (vö. 4.7.3.).

4.6.1.1. A birtokos névmások²

A különböző gyűjtők által publikált osztják folklórszövegekben a birtokos névmások igen ritkák vagy nem is fordulnak elő, éppen ezért a nyelvtanok többsége nem is tárgyalja őket. A birtokos névmás ritkaságának magyarázata, hogy szintaktikai pozíciói korlátozottak, a kontextus ritkán várja el használatukat és az ilyen esetekben is kiválthatóak más szerkezetekkel (vö. 5.1.).

A serkáli nyelvjárásban a birtokos névmások alakjai a következők:

Birtokos/Birtok		singularis	dualis	pluralis
Sg.	1.	<i>manem</i>	<i>maneηətam</i>	<i>manitam</i>
	2.	<i>nāηen</i>	<i>nāηeηətan</i>	<i>nāηitan</i>
	3.	<i>tűwet</i>	<i>tűweηət(at)</i>	<i>tűwitat</i>
Du.	1.	<i>menemən</i>	<i>meneηətamən</i>	<i>menitamən</i>
	2.	<i>nenan</i>	<i>nenəηətən</i>	<i>nenitən</i>
	3.	<i>tenetən</i>	<i>teneηət(ən)</i>	<i>tenitən</i>
Pl.	1.	<i>műηew</i>	<i>műηeηətaw</i>	<i>műηitaw</i>
	2.	? <i>nenetən</i>	? <i>nenəηətən</i>	? <i>nenitən</i>
	3.	<i>tűγet</i>	<i>tűγeηətat</i>	<i>tűγitat</i>

¹L. a 4.1.5. ponthoz fűzött megjegyzést!

²Ez a szakasz eredetileg nem része az ÉONYJ-nek: SCHMIDT 1988 alapján egészítettük ki a kéziratot.

4.6.2.3. A számnévi mutató névmások

šī arat, šī-kem 'ennyi / annyi', *īśā arat, īśā-kem* 'ugyanennyi / ugyanannyi'

4.6.2.4. A helyhatározói mutató névmások

<i>tīγ</i> 'ide'	<i>tōχ</i> 'oda'	<i>šīχ</i> 'ide / oda'
<i>tāta</i> 'itt'	<i>tōta</i> 'ott'	<i>šāta</i> 'itt / ott'
<i>tātta</i> 'innen'	<i>tōtta</i> 'onnan'	<i>šātta</i> 'innen / onnan'

4.6.2.5. A módhatározói mutató névmások

tām-ītā 'így' *tōm-ītā* *šītā* 'így / úgy'
šī-kem 'úgy, annyira'

4.6.3. A határozatlan névmások

1. Főnévi: *χōjat* 'valaki', *mōttā* 'valami';
2. melléknévi: *mōt-sīr* 'valamilyen', *mōttā* 'valamilyen';
3. számnévi: *mōt-arat* 'valamennyi';
4. határozói: pl. *χōt-peta* 'valahová', *χuntā* 'valamikor', *χōtā*, *χōtās* 'valahogyan'.

4.6.4. A kérdő- és vonatkozónévmások

1. Főnévi: *χōj* / *χōjt-* 'ki, aki', *mīj* 'mi, ami';
2. melléknévi: *mīj-sīr* 'milyen, amilyen', *māta* 'melyik, amelyik';
3. számnévi: *mīj-arat*, *mīj-kem* 'mennyi, amennyi';
4. határozói: pl. *χōtta* 'hová, ahová', *χōta* 'hol, ahol', *χōt'ša* 'honnán, ahonnan', *χun* 'mikor, amikor', *χōtā*, *χōtās*, *χōtā-sāχat* 'hogyan, valahogyan¹'.

¹Bizonyára 'ahogyan' is.

4.6.5. A tagadónévmások

1. Főnévi: *nem-χōjat* 'senki', *neməttə* 'semmi';
2. melléknévi: *neməttə*, *nemət-sīr* 'semmilyen',¹
3. határozói: pl. *nem-χōtta* 'sehová', *nem-χōta²* 'sehol', *nem-χōt'sa* 'sehonnan', *nem-χunt* 'semmikor', *nem-χōtas* 'sehogyan'.³

4.6.6. Megjegyzések a névmásokról

1. A főnévi névmások szabályosan ragozódnak, pl. *tāme-ηən* 'ez a kettő', *nem-χōjat-na* 'senkivel', *mūj-en* 'mid'. A *χōj* 'ki' névmás töve Px előtt *t*-vel bővül: *χōjt-en* 'kid'. A nem ragos esetek névutóval fejeződnek ki:⁴ *χojat ewət* 'valakitől', *mūj pāta* 'mivégett'.
2. A *tā-*, *tō-* mutató névmási tő konkrét, látótávolságon belüli dolgokra utal, pl. *tām χotna uttəm* 'ebben a házban lakom'. A *sī-* tő látótávolságon kívüli, ill. elvont dolgokra utal, pl. *sī jasηət tup sōχnəs* 'ez a szava épp hogy elhangzott'.⁵
3. A fentiekben nem közölt névmások körülírással, szintaktikai úton fejeződnek ki.

4.7. Egyéb szófajok

4.7.1. A módosítószók

4.7.1.1. A szóértékű módosítószók

- Nyomatékosító, bizonyosságot, valószínűséget kifejező: *pa* 'és, is, pedig, meg' nyomatékosító-témakijelölő partikula, pl. *nāη-pa mūj wersən?* 'te meg mit csináltál?', *tāηχα*, *attə-pa* 'bizonyára, valószínűleg'; *χās*, *χās-pa* 'csaknem, majdnem'; *tup* 'alig, éppen hogy'; felszólításnál a *-sār* buzdító partikula használatos, pl. *jūwa-sār!* 'gyere csak!'
- Kérdő, bizonytalanságot, feltételt kifejező: *mūj* 'mi, talán, tán', pl. *nāη mūj ānt uten?* 'te tán nem tudod?'; eldöntendő kérdésben használatos az

¹Schmidt Éva itt felsorolja számnévi tagadó névmásként az *mōt-arat* 'valamennyi' szót is, de alakja és a megadott jelentés alapján ez nem tűnik tagadónévmásnak.

²Az eredetiben *nemχota*.

³A tagadónévmásokat az osztjakológiában kevés kivétellel (pl. *neməttə*) kötőjellel írják, a kézirat egybeírt alakjait ennek megfelelően javítottuk.

⁴L. a 4.1.5. ponthoz fűzött megjegyzést!

⁵Valójában arról van szó, mint a finn *tämä*, *tuo – se* esetében: a különbség nem abból adódik, hogy valami látszik-e vagy sem, hanem a *tā-*, *tō-* térben, a *sī-* a szövegben utalnak valamire.

-a kérdő partikula, *pŭt wersən-a?* 'csináltál-e ételt?', ill. a kérdés után állított *jāna* 'igaz' szó, pl. *tŭw weškat χu, jāna?* 'ő becsületes ember, igaz?'.¹ Feltételes mellékmondatokban áll a *ke* 'ha' szócska, pl. *nāŋ ke jāχtən, ma pa jāχtəm* 'ha elmész, én is elmegyek'.²

- Tagadó, tiltó: kijelentő módú igealak előtt *ānt / ān* 'nem', pl. *tŭw ān māš* 'ő nem adott'; felszólító módú igealak előtt 2. személyben *at* 'ne', pl. *tāmen at mije!* 'ezt ne add (oda)!'; a többi személyben *ānt at* 'ne, hadd ne', mely a megfelelő módú igealak előtt áll, pl. *tŭw ānt at māt* 'ő ne adjon'. A létige tagadása: *āntum* 'nincs', *āntum us* 'nem volt'.³

4.7.1.2. A mondatértékű módosítószók

- Igenlő: *pa χōtə* 'úgy bizony', *ān χun* 'hogyne',⁴ ezek után a kérdőmondat állítmánya megismétlendő: *jōχətsən-a? – ān χun jōχətsəm!* 'Megjöttél? – Hogyne jöttem volna meg'.
- Tagadó: *ānta* 'nem', utána szintén megismétlik az állítmányt, pl. *uten-a? – ānta, ānt utem* 'Tudod? – Nem, nem tudom'.

4.7.2. Az igekötő (praefixum verbale)

Az igekötők azonosak a „hová” kérdésre felelő határozószókkal. Az ige előtt állnak, de a módosítószók és egyes viszonyozók⁵ elválaszthatják őket az igtől, pl. *kīm at eta!* 'ki ne menj!'. Ha az igekötő az ige mögött áll, akkor határozószónak számít. Az igekötőt mindig külön szóba írják.

A legfontosabb igekötők: *nōχ* 'fel-', *īt* 'le-', *lāp* 'le-, be-', *jōχ* 'vissza-, hátra-', *χōt* 'el-', *jetə* 'előre', *nīk* 'a víz, ill. a tűzhely felé', *wūt* 'a vízből a partra, ill. a tűzhelyről el', *lakka* 'körbe-'. A befejezettséget leggyakrabban a *nōχ* 'fel-' igekötő fejezi ki, pl. *wōχtam nōχ tŭŋətsətam* 'megszámoltam a pénzemet'.

4.7.3. A névutó (postpositio – postp.)

Az északi osztjában kevés esetrag van, a határozói viszonyok többsége névutóval fejeződik ki. A névutó a főnév alapalakja után áll, pl. *χot tŭpəna* 'a ház

¹ A példa alapján ez inkább (mellék)mondatértékűnek tűnik.

² Ezt talán helyesebb lenne a kötőszók közé sorolni.

³ Vö. 63. o. 1. lábjegyzet.

⁴ Ezek nem tűnnek szavaknak, így kétséges, hogy módosítószóknak tekinthetjük-e őket.

⁵ A „viszonyzó” terminus máshol nem fordul elő a nyelvтанban.

belsejében, a házban’ (vö. 4.1.5.). Személyes névmáshoz a névutó Px-es alakban járul, ilyenkor töve *η*-nel bővül, pl. *ma χῶσαη-em* ’énhozzám’ (vö. 4.6.1.).

A névutók többsége valójában önálló főnév, így a lativus *-a* és a locativus *-na* ragjával fejeződik ki, hogy „hová” vagy „hol” kérdésre felelnek-e, pl. *ḡḡk ḡḡḡḡ-a* ’víz alá’, *ḡḡk ḡḡḡḡ-na* ’víz alatt’. A „honnan” kérdésre felelő alakot a névutó alapalakjának és az *ewət* ’-ból/-ból’ névutónak együttes használata alkotja, pl. *ḡḡk ḡḡḡḡ ewət* ’víz alól’.

A legfontosabb névutók (locativusi alakban): *jetpəna* ’előtt’, *jűwpəna* ’után’, *sajna* ’mögött’, *ettə¹* ’át’, *ḡḡḡḡna* ’belül’, *kḡmpəna* ’kívül’, *kűtna* ’között’, *nűmpəna* ’fölött’, *uχtəna* ’-on/-en/-ön’, *ḡḡḡḡna* ’alatt’, *peta¹* ’felé’, *χῶsna* ’-nál/-nél’, *ewət¹* ’-tól/-től, -ból/-ból’, *χűwat¹* ’-on/-en/-ön, mentében’, *unta¹* ’-ig’, *pəta¹* ’-ért, miatt’, *otəḡna²* ’-ról/-ről (pl. beszélni valamiről)’, *ḡḡ¹* ’-ként, hasonlóan’.

4.7.4. Kötőszók (coniunctiones)

4.7.4.1. Mellérendelő kötőszók

pa, ḡḡ ’és, is’, *műj, műj-pa* ’vagy, vagy pedig’, *a, no* ’pedig, de’.

4.7.4.2. Alárendelő kötőszók

Az északi osztjákban csak a legutóbbi időkben kezdett kifejlődni az alárendelt összetett mondat, különösen pedig ennek kötőszavas típusa. A megfelelő vonatkozó névmásokat használják kötőszóként.³

4.8. Az ige (verbum – V)

4.8.1. Az igeragozás kategóriái

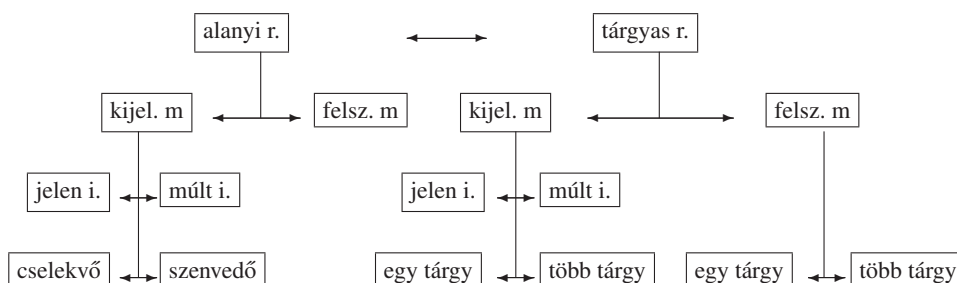
- 3 személy: 1., 2., 3.;
- 3 szám: egyes (Sg), kettes (Du), többes (Pl);
- 2 mód: kijelentő (indicativus – ind.), felszólító (imperativus – imp.);
- 2 idő: jelen (praesens – praes.), múlt (praeteritum – praet.);
- 2 igenem: cselekvő (activum – act.), szenvedő (passivum – pass.);
- 2 ragozásfajta: alanyi, tárgyas.

¹Ezek az alakok valójában nem locativusiak.

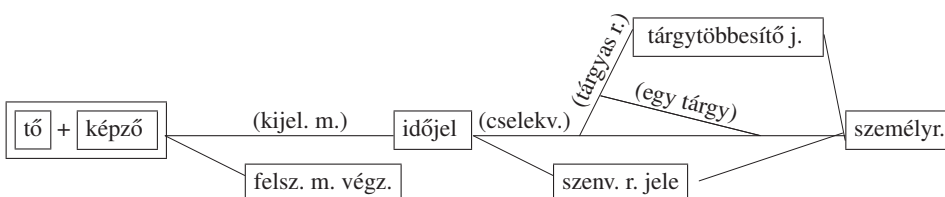
²Ez formailag ugyan locativus, de jelentésében nem, lativusragos párja ugyanabban a jelentésben fordul elő.

³Nem minden esetben. Vö. 4.7.1.1., második pont: a *ke* szóval – mely semmiképpen nem vonatkozó névmás – alkotott mellékmondatok alárendelőek.

4.8.2. A kategóriák rendszere

4.8.3. Az igei toldalékok kapcsolódási rendje

4.8.4. Az igei jelek

1. Módjelek: kijelentő mód: \emptyset , felszólító mód: l. 4.8.7.
2. Időjelek: jelen idő: $-t-$ / $-\partial t-$,¹ múlt idő: $-s-$ / $-\partial s-$.
3. Igenemjelek: cselekvő: \emptyset , szenvedő $-aj-$ / $-aj-$.
4. A tárgy számjelei: egyes számú tárgy: \emptyset , kettes és többes számú tárgy: $-t-$ / $-\partial t-$.²

Megjegyzés: a jövő idő vagy egyszerűen a jelen idővel, vagy a főnévi igenév és a *přt-* 'esik, kezd, fog' ige kapcsolatával fejeződik ki, pl. *ma wošna unřtřijta přttam* 'én a városban tanulni fogok'.

¹Az alternánsok között meg kellene említeni az $l-$ -t és a $l'-$ -t is, vö. 3.2.4.2.

²Ez azt jelenti, hogy az ige nek a tárggyal való egyeztetésében nincs megkülönböztetve a dualis és a pluralis.

4.8.5. A személyragok

4.8.5.1. Alanyi ragozás

szem.	szám		
	Sg	Du	Pl
1.	-əm	-mən / -amən	-əw
2.	-ən	-tən / -ətən	-tən / -ətən
3.	∅	-ηən / -əηən ¹	-ət

A kétalakú ragok magánhangzóval kezdődő alternánsa mássalhangzós végű tövek esetében használatos. A ragot ugyanis megelőzi az időjel (-t, -s) és ezzel három vagy több mássalhangzó kerülne egymás mellé, pl. *mǎn-t-amən* 'megyünk'.²

Egybeesés: Du–Pl2 -tən / -ətən.

Megjegyzés: A 3. személyt tulajdonképpen a személyrag hiánya jelzi.³ A Du–Pl végződés a névszói számjelekkel azonos, vö. *χot-ηən* 'két ház' – *mǎ-t-ηən* 'ők ketten adnak'; *χot-ət* 'házak' – *mǎ-t-ət* 'adnak (többen, mint ketten)'.⁴

4.8.5.2. Tárgyas ragozás

szám, szem.	személyrag	
	tárgy száma: Sg	tárgy száma: Du–Pl
Sg1	-em	-(ə)t-am
Sg2	-en	-(ə)t-an
Sg3	-te / -əte	-te / -əte
Du1	-emən	-(ə)t-amən
Du2	-tən / -ətən	-tən / -ətən
Du3	-tən / -ətən	-tən / -ətən
Pl1	-ew	-(ə)t-əw
Pl2	-tən / -ətən	-tən / -ətən
Pl3	-et	-te / -ət-at

A kétalakú ragok és jelek illeszkedését lásd 4.8.6.3.⁴

¹OGCHR: 70, ill. OVE: 219 -aηən.

²Ezt elvben az ə ~ ∅ váltakozást kezelő morfológiai szabálynak automatikusan kellene intéznie: nem világos, hogyan kerül a Du1-be (ill. a Du3-ba) a. L. még 98. o.

³HONTI 1984: 43 szerint a t végű igéknél jelen időben a Sg3 személyrag alakja -əl (l).

⁴Nem világos, mi a különbség a zárójelbe tett redukálttal és a /-rel megadott alakváltozatok között.

Oppozíciók:

1. Alanyi–tárgyas ragozás: az alanyi személyragjaira a redukált, a tárgyaisíra a teljes magánhangzó jellemző: Sg1 *-əm* – *-em*, Sg2 *-ən* – *-en*, Pl1 *-əw* – *-ew*, Pl3 *-ət* – *-et*.
2. Egy tárgy – több tárgy: a tárgy számát a *-t* / *-ət* tárgy többesítő jelen kívül a ragok magánhangzói is jelzik. A Sg tárgyra utaló ragokra jellemző az *e*, a Du–Pl tárgyra utalókéra az *a*: Sg1 *-em* / *-am*, Sg2 *-en* – *-an*, Du1 *-emən* – *-amən*; Pl3 *-et* – *-at*.

Egybeesések:

1. Alanyi – tárgyas: Du–Pl2 *-tən* / *-ətən*.
2. Tárgyas:
 - nem különül el a Du és Pl tárgy;
 - Sg3 személyben a tárgy száma nem különböztetődik meg, ragja egységesen *-tə* / *-əte*;
 - a Du2–3 és a Pl2 minden ragja egybeesik: *-tən* / *-ətən*.¹

Megjegyzés:

1. A *-t* / *-ət* tárgy többesítő jel a *t* kezdetű ragok első hangjával egybeesik.²
2. A tárgyas ragozás személyragjainak többsége a birtokos személyjelekhez hasonló.

¹Schmidt Éva forrása az OGCHR: 76 lehetett. Ezzel szemben HONTI 1984: 43 szerint ezekben a toldalékokban fakultatívan geminálódhat a *t*, és az *ə* csak az ilyen esetekben jelenhet meg. Az i. m. 37. tanúsága szerint a Du–Pl tárgyas alakok *t* eleme a többi számban és személyben is geminálódhat, itt azonban nem esik szó az *ə* megjelenéséről.

²Pontosabb lenne azt írni, hogy az ilyen kapcsolatokból az egyik *t* kiesik. Ez valójában csak annyit jelent, hogy a Sg3-ban a tárgy számát nem különböztetik meg.

4.8.6. Paradigmamutatványok

4.8.6.1. Kijelentő mód, cselekvő, alanyi ragozás

idő	szám, szem.	magánhangzós		mássalhangzós tő	
		tő	egy msh.	zárt szótagi ə	szil. msh. kpcs.
jelen	Sg1	<i>mǎ-t-əm</i>	<i>pǒn-t-əm</i>	<i>oməs-t-əm</i>	<i>χǎš-t-əm</i>
	Sg2	<i>mǎ-t-ən</i>	<i>pǒn-t-ən</i>	<i>oməs-t-ən</i>	<i>χǎš-t-ən</i>
	Sg3	<i>mǎ-t</i>	<i>pǒn-t¹</i>	<i>oməs-t²</i>	<i>χǎnš-t³</i>
	Du1	<i>mǎ-t-mən</i>	<i>pǒn-t-amən</i>	<i>oməs-t-amən</i>	<i>χǎnš-amən</i>
	Du2	<i>mǎ-t-tən</i>	<i>pǒn-t-ətən</i>	<i>oməs-t-ətən</i>	<i>χǎš-t-ətən</i>
	Du3	<i>mǎ-t-ηən</i>	<i>pǒn-t-əηən</i>	<i>oməs-t-əηən</i>	<i>χǎš-t-əηən</i>
	Pl1	<i>mǎ-t-əw</i>	<i>pǒn-t-əw</i>	<i>oməs-t-əw</i>	<i>χǎš-t-əw</i>
	Pl2	<i>mǎ-t-ən</i>	<i>pǒn-t-ətən</i>	<i>oməs-t-ətən</i>	<i>χǎš-t-ətən</i>
	Pl3	<i>mǎ-t-ət</i>	<i>pǒn-t-ət</i>	<i>oməs-t-ət</i>	<i>χǎš-t-ət</i>
múlt	Sg1	<i>mǎ-s-əm</i>	<i>pǒn-s-əm</i>	<i>oməs-s-əm</i>	<i>χǎš-s-əm</i>
	Sg2	<i>mǎ-s-ən</i>	<i>pǒn-s-ən</i>	<i>oməs-s-ən</i>	<i>χǎš-s-ən</i>
	Sg3	<i>mǎ-s</i>	<i>pǒn-s¹</i>	<i>oms-əs⁴</i>	<i>χǎnš-əs³</i>
	Du1	<i>mǎ-s-mən</i>	<i>pǒn-s-amən</i>	<i>oməs-s-amən</i>	<i>χǎnš-amən</i>
	Du2	<i>mǎ-s-tən</i>	<i>pǒn-s-ətən</i>	<i>oməs-s-ətən</i>	<i>χǎš-s-ətən</i>
	Du3	<i>mǎ-s-ηən</i>	<i>pǒn-s-əηən</i>	<i>oməs-s-əηən</i>	<i>χǎš-s-əηən</i>
	Pl1	<i>mǎ-s-əw</i>	<i>pǒn-s-əw</i>	<i>oməs-s-əw</i>	<i>χǎš-s-əw</i>
	Pl2	<i>mǎ-s-ən</i>	<i>pǒn-s-ətən</i>	<i>oməs-s-ətən</i>	<i>χǎš-s-ətən</i>
	Pl3	<i>mǎ-s-ət</i>	<i>pǒn-s-ət</i>	<i>oməs-s-ət</i>	<i>χǎš-s-ət</i>

(*mǎ-* 'ad', *pǒn-* 'tesz', *oməs-* 'ül', *χǎš-* (*χǎnš-*) 'ír')

Megjegyzés:

1. Singularisban a szóvégi mássalhangzó-torlódás elkerülése végett az időjel magánhangzós kezdetű alternánsa szerepel.
2. Praesens singularis 3. személyben az utolsó zárt szótagjukban ə-t tartalmazó tövek ə-je a szótag megnyílása ellenére sem esik ki.
3. Singularisban a szilárd mássalhangzó-kapcsolatot tartalmazó tövek a magánhangzós kezdetű időjel-alternáns előtt¹ teljes alakjukban állnak. A paradigma többi alakjaiban az időjel mássalhangzós alternánsa szerepel, így a tő egyszerűsödik.
4. Praeteritum Sg3 személyben az ə szabályosan kiesik.
5. A *tt*-re végződő tövekben *tt* → *t!* változás van a mássalhangzóval kezdődő időjelalternánsok előtt, pl. *katt-* / *kat!*- 'fog, megragad': *kat!*-*t-əm*,

¹A táblázat tanúsága szerint csak harmadik személyben jelentkezik ez az alternáns.

katl₆-t-ən, de katt-əs, katt-l.

4.8.6.2. Kijelentő mód, szenvedő

idő	szám, személy	magánhangzós tő	mássalhangzós tő
jelen	Sg1	<i>mǎ-t-ij-əm¹</i>	<i>pǒn-t-aj-əm¹</i>
	Sg2	<i>mǎ-t-ij-ən</i>	<i>pǒn-t-aj-ən</i>
	Sg3	<i>mǎ-t-ə²</i>	<i>pǒn-t-a²</i>
	Du1	<i>mǎ-t-ij-mən</i>	<i>pǒn-t-aj-mən</i>
	Du2	<i>mǎ-t-ij-tən</i>	<i>pǒn-t-aj-tən</i>
	Du3	<i>mǎ-t-ij-ηən</i>	<i>pǒn-t-ij-ηən</i>
	Pl1	<i>mǎ-t-ij-əw</i>	<i>pǒn-t-aj-əw</i>
	Pl2	<i>mǎ-t-ij-tən</i>	<i>pǒn-t-aj-tən</i>
	Pl3	<i>mǎ-t-ij-ət</i>	<i>pǒn-t-aj-ət</i>
múlt	Sg1	<i>mǎ-s-ij-əm</i>	<i>pǒn-s-aj-əm</i>
	Sg2	<i>mǎ-s-ij-ən</i>	<i>pǒn-s-aj-ən</i>
	Sg3	<i>mǎ-s-ə</i>	<i>pǒn-s-a</i>
	Du1	<i>mǎ-s-ij-mən</i>	<i>pǒn-s-aj-mən</i>
	Du2	<i>mǎ-s-ij-tən</i>	<i>pǒn-s-aj-tən</i>
	Du3	<i>mǎ-s-ij-ηən</i>	<i>pǒn-s-ij-ηən</i>
	Pl1	<i>mǎ-s-ij-əw</i>	<i>pǒn-s-aj-əw</i>
	Pl2	<i>mǎ-s-ij-tən</i>	<i>pǒn-s-aj-tən</i>
	Pl3	<i>mǎ-s-ij-ət</i>	<i>pǒn-s-aj-ət</i>

(*mǎ-* 'ad', *pǒn-* 'tesz')

Megjegyzés:

1. Magánhangzós tőhöz a passivum jelének *-ij-*, mássalhangzós tőhöz *-aj-* alternánása járul.
2. Singularis 3. személyben nincs személyrag, így az *-aj-* / *-ij-* szóvégre kerül. Szó végén *j* nem állhat, a jel *-ə* / *-a* alakúvá válik. Az *-ij-* *i*-je tulajdonképpen az *ə* kombinatorikus variánsa *j* előtt, a *j* eltűnésével az *ə* visszaáll.
3. Mivel a *-t-*, *-s-* időjel kapcsolata a paradigma minden alakjában megvan, a mássalhangzós tövek a ragozás során nem váltakoznak. Az utolsó zárt szótagjukban *ə-t* tartalmazó tövek a teljes, a szilárd mássalhangzókapcsolatos tövek az egyszerűsödött alakjukban állnak, pl. *oməs-t-aj-əm* 'engem ültetnek', *χǎš-t-a* 'íratik'. A *tt* végű tövek módosult alternánsukhoz veszik a toldalékokat, pl. *katl₆-t-aj-əm* 'megfogatom'.

A szenvedő ragozás funkcióiról:

A szenvedő ragozást igen gyakran használják. Funkciója az, hogy egy alapmondat tárgyát alannyá változtassa. Mivel az osztjában az ige lativusi–dativusi bővítője átalakítható tárgyi bővítővé, ez pedig szenvedő szerkezetben alannyá válik, az alapmondat lativusi helyhatározójából is lehet grammatikai alany a származékmondatban. Ennek az a következménye, hogy a tárgyatlan igéknek is van szenvedő ragozásuk, pl. *mõη mojna jõχətsajəw* 'mihozzánk vendégek jöttek (tkp. mi vendégek által jövevünk)'. (Bővebben lásd 5.4.2.4.).

4.8.6.3. Kijelentő mód, tárgyas ragozás

idő	szám, személy	magánhangzós		mássalhangzós tő	
		egy tárgy	több tárgy	egy tárgy	több tárgy
jelen	Sg1	<i>mă-t-em</i>	<i>mă-t-t-am</i>	<i>põn-t-em</i>	<i>põn-t-ət-am</i>
	Sg2	<i>mă-t-en</i>	<i>mă-t-t-an</i>	<i>põn-t-en</i>	<i>põn-t-ət-an</i>
	Sg3	<i>mă-t-te</i>	<i>mă-t-te</i>	<i>põn-t-ete</i>	<i>põn-t-ete</i>
	Du1	<i>mă-t-emən</i>	<i>mă-t-t-amən</i>	<i>põn-t-emən</i>	<i>põn-t-ət-amən</i>
	Du2	<i>mă-t-tən</i>	<i>mă-t-tən</i>	<i>põn-t-ətən</i>	<i>põn-t-ətən</i>
	Du3	<i>mă-t-tən</i>	<i>mă-t-tən</i>	<i>põn-t-ətən</i>	<i>põn-t-ətən</i>
	Pl1	<i>mă-t-ew</i>	<i>mă-t-t-əw</i>	<i>põn-t-ew</i>	<i>põn-t-ət-əw</i>
	Pl2	<i>mă-t-tən</i>	<i>mă-t-tən</i>	<i>põn-t-ətən</i>	<i>põn-t-ətən</i>
	Pl3	<i>mă-t-et</i>	<i>mă-t-t-at</i>	<i>põn-t-et</i>	<i>põn-t-ət-at</i>
múlt	Sg1	<i>mă-s-em</i>	<i>mă-s-t-am</i>	<i>põn-s-em</i>	<i>põn-s-ət-am</i>
	Sg2	<i>mă-s-en</i>	<i>mă-s-t-an</i>	<i>põn-s-en</i>	<i>põn-s-ət-an</i>
	Sg3	<i>mă-s-te</i>	<i>mă-s-te</i>	<i>põn-s-ete</i>	<i>põn-s-ete</i>
	Du1	<i>mă-s-emən</i>	<i>mă-s-t-amən</i>	<i>põn-s-emən</i>	<i>põn-s-ət-amən</i>
	Du2	<i>mă-s-tən</i>	<i>mă-s-tən</i>	<i>põn-s-ətən</i>	<i>põn-s-ətən</i>
	Du3	<i>mă-s-tən</i>	<i>mă-s-tən</i>	<i>põn-s-ətən</i>	<i>põn-s-ətən</i>
	Pl1	<i>mă-s-ew</i>	<i>mă-s-t-əw</i>	<i>põn-s-ew</i>	<i>põn-s-ət-əw</i>
	Pl2	<i>mă-s-tən</i>	<i>mă-s-tən</i>	<i>põn-s-ətən</i>	<i>põn-s-ətən</i>
	Pl3	<i>mă-s-et</i>	<i>mă-s-t-at</i>	<i>põn-s-et</i>	<i>põn-s-ət-at</i>

(*mă-* 'ad', *põn-* 'tesz')

Megjegyzés:

Mivel a toldalékok morfológiai szerkezete azonos az egész paradigmában, a tövek nem változnak meg. Az utolsó zárt szótagjukban *ət*-t tartalmazó tövek teljes, a szilárd mássalhangzó-kapcsolatos tövek egyszerűsödött alternánsához járulnak a toldalékok, pl. *oməs-t-en* 'ülteted', *χăš-t-ete* 'írja'. A *tt* végű tövek módosult alakjukban állnak: *katł-t-em* 'megfogom'.

A tárgyas ragozás funkciójáról:

A tárgyas ragozás az igei állítmány és a határozott tárgy közti szintaktikai viszony egyik jelölője. A tárgy határozott, ha:

- Px-szel van ellátva;
- kijelölő jelző vagy mutató névmás áll előtte;
- személyes névmás;
- alárendelt mellékmondat;
- korábbi közlésből ismert, meghatározott.

A tárgyas ragozás nem kötelező, ha a határozott tárgy közvetlenül az állítmány előtt áll, szintaktikai viszonyukat ilyenkor a szórend is félreérthetetlenül jelzi, pl.: *jñtet estamtas* 'íjidegét eleresztette'.¹

4.8.7. A felszólító mód (imperativus – imp.)

Csak 2. személyben van külön felszólító módú alak, a harmadik személyű felszólítás összetett alakokkal fejeződik ki.

szám, személy		Sg2	Du–Pl2
alanyi ragozás		-a	-atən
tárgyas ragozás	egy tárgy	-e	-atən
	több tárgy	-ata	-atən

Egybeesések:

1. Sem az alany, sem a tárgy számánál nem különböztetődik meg egymástól a kettes és a többes szám.
2. A Du–Pl2 személyben az alanyi és a tárgyas ragozás sem különül el.

Az imperativus végződése magánhangzóval kezdődnek, ennek megfelelően az egyszótagú váltakozó tövek mássalhangzós, a többszótagú magánhangzós tövek csonka alternánsához járulnak. Az utolsó nyílt szótagjukban ə-t tartalmazó tövek egyszerűsödött, a szilárd mássalhangzó-kapcsolatos tövek pedig teljes változatukban állnak előttük.

¹A 9. szöveg 150. mondatában, illetve a 16. szöveg 20. bekezdésében a példához hasonló mondatokban nem alanyi ragozású az ige.

tőtípus				
egyszótagú váltakozó	magánhangzós végű	zárt szótagi ə	szilárd msh- kapcsolat	tt végű
<i>mij-a</i>	<i>tǎŋχ-a</i>	<i>oms-a</i>	<i>χǎňš-a</i>	<i>katt-a</i>
<i>mij-e</i>	<i>tǎŋχ-e</i>	<i>oms-e</i>	<i>χǎňš-e</i>	<i>katt-e</i>
<i>mij-ata</i>	<i>tǎŋχ-ata</i>	<i>oms-ata</i>	<i>χǎňš-ata</i>	<i>katt-ata</i>
<i>mij-atən</i>	<i>tǎŋχ-atən</i>	<i>oms-atən</i>	<i>χǎňš-atən</i>	<i>katt-atən</i>

(*mǎ-* / *mij-* 'ad', *tǎŋχa-* / *tǎŋχ-* 'akar', *oməs-* / *oms-* 'ül', *χǎňš-* / *χǎš-* 'ír', *katt-* / *kattl* 'megfog, megragad')

Az 1. és 3. személyű felszólítást az *at* 'hadd' módosítószó és a megfelelő indicativus praesens igealak kapcsolata fejezi ki, pl. *ma at oməstəm* 'én (hadd) üljek', *tűw at pöntəte* 'ő (hadd) tegye'.

A tiltást lásd 4.7.1.1.

4.9. Az igenevek

4.9.1. A főnévi igenév (infinitivus – inf.)

Képzője: *-ta*. A képző szabályosan a váltakozó tövek mássalhangzó előtti alternánsához járul: *mǎ-ta* 'adni', *oməs-ta* 'ülni', *χǎš-ta* 'írni', *kǎtl-ta* 'megfogni, megragadni'. A *t'* után hasonulás történik: *tot'-t'a* 'állni'.

Az infinitivus az osztjákban nem toldalékolható. Mondatban alany, tárgy és célhatározó lehet.

4.9.2. A melléknévi igenevek

4.9.2.1. A folyamatos melléknévi igenév (participium imperfectum – part. impf.)

Képzője: *-tə* / *-t-*. A *-tə* alternáns szóvégi helyzetben fordul elő, pl. *mǎ-tə* 'adó', *χǎš-tə* 'író'. A *-t-* változat Px előtt áll, valamint olyan összetett szavakban, melyek előtagja participium imperfectum, utótagja pedig magánhangzóval kezdődő szó, pl. *tet-ət* 'étel (tkp. evő dolog)'. A tövek alternánsai ugyanolyanok, mint az infinitivus képzője előtt. A *t'* után hasonulás történik, pl. *tot'-t'ə* 'álló'.

4.9.2.2. A befejezett melléknévi igenév (participium perfectum – part. perf.)

Képzője: *-əm* / *-m*. Az *-əm* alternáns a mássalhangzós végű tövekhez járul, pl. *mǎn-əm* 'ment'. Az egyszótagú váltakozó tövek a mássalhangzóval bővült alter-

nánsukhoz veszik a képzőt, pl. *mĭj-ə̃m* 'adott', *jŭw-ə̃m* 'megjött'. Előtte az utolsó zárt szótagjukban *ə*-t tartalmazó tövek egyszerűsödött, a szilárd mássalhangzó-kapcsolatos tövek teljes változata áll, pl. *oms-ə̃m* 'ült', *χẵnš-ə̃m* 'megírt'. A képző *-m* alternánása a magánhangzós töveknél használatos, pl. *χō̃nta-m* 'elmenekült'.

A Px-es alakokban az *-ə̃m* magánhangzója nyílt szótagba kerülve kiesik, így előtte a váltakozó ige-töveknek a mássalhangzós kezdetű toldalék előtti alternánása áll!

4.9.2.3. A melléknévi igenevek birtokos személyjelezése

szám, személy	part. impf.		part. perf.	
	<i>mgh-s tő</i>	<i>msh-s tő</i>	<i>mgh-s tő</i>	<i>msh-s tő</i>
Sg1	<i>mă-t-em</i>	<i>χẵš-t-em</i>	<i>mĭj-m-em</i>	<i>χẵš-m-em</i>
Sg2	<i>mă-t-en</i>	<i>χẵš-t-en</i>	<i>mĭj-m-en</i>	<i>χẵš-m-en</i>
Sg3	<i>mă-t-at</i>	<i>χẵš-t-at</i>	<i>mĭj-m-at</i>	<i>χẵš-m-at</i>
Du1	<i>mă-t-emə̃n</i>	<i>χẵš-t-emə̃n</i>	<i>mĭj-m-emə̃n</i>	<i>χẵš-m-emə̃n</i>
Du2	<i>mă-t-an</i>	<i>χẵš-t-an</i>	<i>mĭj-m-an</i>	<i>χẵš-m-an</i>
Du3	<i>mă-t-an</i>	<i>χẵš-t-an</i>	<i>mĭj-m-an</i>	<i>χẵš-m-an</i>
Pl1	<i>mă-t-ew</i>	<i>χẵš-t-ew</i>	<i>mĭj-m-ew</i>	<i>χẵš-m-ew</i>
Pl2	<i>mă-t-an</i>	<i>χẵš-t-an</i>	<i>mĭj-m-an</i>	<i>χẵš-m-an</i>
Pl3	<i>mă-t-et</i>	<i>χẵš-t-et</i>	<i>mĭj-m-et</i>	<i>χẵš-m-et</i>

(*mă*- 'ad', *χẵš*- 'ír'; jelentés kb. 'adásom', 'adásod' stb.)

Megjegyzés: a főnévi és a participiumi Px-ok abban különböznek egymástól, hogy ahol az előbbieken *ə* van, ott az utóbbiakban *a*: Sg3 *-ət* – *-at*, Du2–3, Pl2¹ *-ə̃n* – *-an*.

4.9.2.4. A melléknévi igenevek funkcióiról

A participiumok tulajdonképpen hármasszófajúak, szintaktikai funkciójuk attól függ, hogy melyik értékükben szerepelnek a mondatban:²

- melléknév – minőségjelző, állítmány (part. perf.);
- főnév – alany, tárgy, határozók;
- ige – állítmány.

Minőségjelzőként a participium a jelzett szó előtt áll, nem toldalékolható. Állítmányként a participium perfectumot a névszói számjelek segítségével egyezte-

¹ Az eredetiben tévesen Pl3. A jegyzet 17. oldalán szereplő táblázat szerint a Pl3 Px *-ət* vagy *-at*, és nem *-an*. A leírtak viszont igaznak tűnnek a Pl2-re.

² Inkább olyan szintaktikai pozíciókban fordulnak elő, melyekben különböző szófajú szavak szoktak. Valójában igealakok.

tik az alannyal, pl. *səχət nīra ʔχtəmət* 'a bőrök egy rúdra vannak akasztva (tkp. akasztottak)'.

A főnévi értékű participium egy alapmondat predikatív viszonyának transzformációja, általában Px-os, esetragok és névutók segítségével illeszkedik a mondatba. Mellékmondatpótló funkciója van, magyarra *-ás / -és* képzős nomen actionis-szal vagy mellékmondatdal fordítható, pl. *jəχjəχətmemna ašem jətən* 'hazaérkezésemkor / hazaértemkor az apám otthon volt ~ amikor hazaértem, az apám otthon volt'.

A participiumok melléknévi és főnévi értékükben egyaránt kifejezhetnek cselekvő és szenvedő viszonyt, pl. *jaštə χu* 'ivó ember' – *jaštə jīηk* 'ivóvíz'; *mījmem pāta* 'adásom miatt (hogy én adtam – hogy engem adtak)'. Az igei értékű participium mindig Px-os. Az ige grammatikai kategóriának csak egy részét tudja alakilag kifejezni; felszólító módja, tárgyas, szenvedő ragozása nem lehet. Leginkább az énekes népköltészetben használják. A köznyelvben a participium perfectumot a régmúlt kifejezésére is alkalmazzák, pl. *joχtam χār ewət ʔsat jəχətmet* 'a társaim az erdőből már mind megjöttek'.

4.9.3. A határozói igenév (gerundium – ger.)

Képzője: *-man*.

Az egyszerűtagú váltakozó töveknek a magánhangzós toldalékok előtti változatához járul, mintha *-əman* lenne, és az *ə* nyílt szótagba kerülve kiesne, pl. *mīj-man* 'adva', *tīw-man* 'hozva'. A többi tőhöz szabályosan illeszkedik: *tāηχα-man* 'akarva', *oməs-man* 'ülve', *χāš-man* 'írva'.

A gerundium a mondatban módhatározó, ritkábban pedig állítmány lehet: *ow lāp tuχərman* 'az ajtó be (van) zárva'. Állítmányként névszói számjelek segítségével egyeztetik az alannyal: *owət lāp tuχərmanət* 'az ajtók be (vannak) zárva'.

4.10. A szóképzés

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért a legfontosabb képzőket nem szétszór-
tan, az egyes szófajok fejezetében tárgyaljuk, hanem összegyűjtve, jegyzéksze-
rűen adjuk meg.

4.10.1. A legfontosabb névszóképzők

Az aktív¹ névszóképzők száma csekély, újabban képzés helyett inkább körül-
író jelzős szerkezeteket, összetett szavakat használnak.

4.10.1.1. A főnévképzők

Deverbális képzők:

- *-pəs*: általában eszköznévképző, pl. *wet-* 'öl' → *wet-pəs* 'csapda';
- *-əpsa*: nomen actii-, ill. actions-képző, pl. *u-* / *ut-* 'él' → *ut-əpsa* 'élet';
- *-əpsə*: ua., pl. *mojt-* 'vendégeskedik' → *mojt-əpsə* 'ajándék';
- *-əs*: általában nomen acti-képző, pl. *num-* 'emlékezik' → *nöm-əs* 'gon-
dolat'.

Denominális képzők:

- *-at / att-* (deadj.): '-ság/-ség' *χűw* 'hosszú' → *χűwat* 'hosszúság';
- *-ije, -it'e*: kicsinyítő-kedveskedő képző, pl. *pəχ* 'fiú' → *pəχ-ije* 'fi-
úcska'; *χītə* 'unoka' → *χīt-it'e* 'unokácska';
- *-le*: ua., pl. *šowər* 'nyúl' → *šowər-le* 'nyulacska';
- *-leŋkə*: kicsinyítő-szánakozó képző, pl. *ewə* 'lány' → *ewə-leŋkə* 'sze-
gény lányka';
- *šičə*: nagyító-pejoratív képző, pl. *χop* 'csónak' → *χop-šičə* 'otromba
nagy csónak'.²

4.10.1.2. A melléknévképzők

- *-əŋ*: ellátóképző, pl. *tűš* 'szakáll' → *tűš-əŋ* 'szakállas';
- *-ə*: általában valaminek a tárolóhelyére utal, pl. *wəj-ə püt³* 'zsírosfazék';

¹Bizonyára a produktív képzőkről van szó.

²Megkérdőjelezhető, hogy ez a morféma valóban képző-e. Egyfelől bizonyos esetekben finit
igealakok után is előfordul (vö. OVE: 228), másfelől szokatlan, hogy a *γ* nem első szótagi magán-
hangzó után áll. Másfelől viszont önálló szónak sem tekinthetjük, hiszen az *i* csak az *ə* allofónja
lehet, *ə* viszont nem fordulhat elő első szótagban.

³A kéziratban tévesen *wəjə*-.

- *-əp*: ellátóképző; csak akkor használatos, ha a jelzőnek is van jelzője, pl. *nəwə mīləp* 'fehér sapkájú';
- *-pə*: ua.: *χut wešpə* 'hat gerendás';
- *-tə*: fosztóképző, pl. *sām* → *sām-tə* 'szívtelen'.

4.10.1.3. Határozószóképzők

- *-əs* (deadj): '-ul/-ül', pl. *atəm* 'rossz' → *atm-əs* 'rosszul';
- *-əs* (deadj): ua., pl. *jām* 'jó' – *jām-əs* 'jól';
- *-saŋən* (denom.): társhatározószó-képző (kb. '-stul/-stül'), pl. *ewə pəχ-saŋən* 'a lány a fiúval'.

4.10.2. Az igeképzők

A névszóképzőkkel ellentétben az igeképzők száma igen nagy, a cselekvés sok szempontú, árnyalt kifejezésére ad lehetőséget. Ha egy képző több szófajhoz is járulhat, akkor ezt első előfordulásánál tárgyaljuk.

4.10.2.1. Denominalis képzők

- *-am-*: '-odik/-edik/-ödik', pl. *wan* 'közel'¹ → *wan-am-* 'közeledik';
- *-as-*: '-odik/-edik/-ödik', pl. *tik* 'düh' → *tik-as-* 'dühödik';²
- *-at-*: causativ, pl. *tītəŋ* 'élő' → *tītəŋ-at-* 'feléleszt'; (deverb.) *χān-əmə-* 'elbújik' → *χān-at-* 'eldug';
- *-es-*: pl.³ *tīn* 'ár' → *tīn-es-* 'árul'; (deverb.) *nəχ-a-* 'mozog' → *nəχ-es-* 'ua.';⁴
- *-ij-*: pl. *tīn* 'ár' → *tīn-ij-* 'elad'; (deverb.) *χīγ-əmə-* 'felkiált' → *χīγ-ij-* 'kiabál';⁵
- *-əmt-* '-ul/-ül', pl. *tīŋ* 'egészséges' → *tīŋ-əmt-* 'meggyógyul';⁶ mozzanatosító: *tot-* 'áll' → *tot-əmt-* 'hirtelen ott áll';

¹A *wan* 'közel' magyar megfelelője alapján inkább *tīnik* határozószónak, mint főnévnek. Egy határozószóból induló képzést viszont aligha nevezhetünk denominálisnak.. A DEWOS (1595) szerint jelentése 'короткий, kurz, близкий, nahe', azaz 'közeli'.

²A DEWOS alapján 'feldühödik, megharagszik, haragra gerjed'.

³Nem világos a képző jelentése, Steinitz (OGCHR: 63) sem adja meg.

⁴A példa nem segít a képző jelentésének megértésében, azonban sem az OGCHR-ben, sem GANSCHOW 1965-ben (71, 93) nem találunk jobb példát.

⁵Az alapszót a DEWOS nem ismeri. A képzőt Ganschow (1965: 27) frekventatívként tárgyalja, hozzátéve: „Dieses Suffix erscheint oft in solchen Ableitungen, zu denen Grundformen nicht belegt sind. Besonders in diesen Fällen ist das Suffix in seiner Funktion sehr oft verdunkelt.” A denominális képzésre talán szerencsésebb példa *nem* 'név' → *nemij-* 'nevez'.

⁶A példa megtévesztő, hiszen az *-Ul* itt nem az az *-Ul*, ami a *meggyógyul*ban van meg, hanem az,

- *-əs-*: pl. *t'at'* 'harc, háború' → *t'at'-əs-* 'harcol'; (deverb.) visszaható-kölcsönös: *ott-* 'összefűz' → *ott-əs-* 'összefűződik';
- *-attə-*: pl. *ewəm* 'csók' → *ewəm-attə-* 'megcsókol';¹
- *-t-*: pl. *pōtar* 'beszéd' → *pōtar-t-* 'beszél'; (deverb.) *at-əm-* 'emel' → *at-t-* 'hord';
- *-tə-*: pl. *moj* 'vendég' → *moj-tə-* 'vendégeskedik'; (deverb.) műveltető: *kīt-* 'felkel' → *kīt-tə-* 'felkelt'.

4.10.2.2. A deverbális képzők

Műveltető (causativ) képzők:

- *-amt-*: pl. *tek-ən-* 'megtelik' → *tek-amt-* 'megtölt';
- *-ptə- / -əptə-*: pl. *pakən-* 'megíjéd' → *pakn-əptə-* 'megijeszt'.

Gyakorító (iteratív) képzők:

- *-ijt-*: pl. *jāηχ-* 'jár' → *jāηχ-ijt-²* 'többször jár, eljár'; (visszaható) *tumət-* 'felölt' → *tumt-ijt-* 'felöltözik';
- *-ənt-*: pl. *χut-* 'hall' → *χut-ənt-* 'hallgat';
- *-ət'tə- / -t'tə-*: pl. *χāt-* 'csúszik' → *χat-ət'tə-³* 'ua., csúszkál'.⁴

Mozzanatos (momentán) képzők:

- *-ant-*: pl. *tot'-* 'áll' → *tot'-ant-* 'hirtelen ott áll'; (visszaható): *lanḱ-* 'befed' → *lanḱ-ant-* 'becsukódik';
- *-em-*: pl. *tāη-* 'belép' → *tāη-em-* 'hirtelen belép';
- *-mə-*: pl. *nawər-* 'ugrik' → *nawər-mə-* 'hirtelen ugrik'.⁵

Visszaható (reflexív) képzők:

- *-ańs-*: pl. *woχ-* 'kér, hív' → *woχ-ańs-* 'kéredzkedik';⁶
- *-əs- / -s-*: pl. *ākət-* 'gyűjt' → *ākt-əs-* 'összegyűlik'.⁷

amely a *szépül, újul* szavakban. Kérdés az is, hogy a képzett ige befejezett-e, hiszen a *meggyógyul* befejezett, de az igekötő nélküli *-Ul* képzős igék nem azok.

¹OGCHR: 64 *ewmattə-*

²A DEWOS már az alapszót is iteratívnek jelzi. Widmer Anna szerint ez a német *gehen* jelentéssein ('megy', de 'jár' is) alapuló tévedés lehet.

³OGCHR: 64 *χāt-ət'tə-*.

⁴DEWOS: 570 'кататься с горы, bergab fahren'.

⁵A DEWOS alapján inkább inkább 'ugrál, ugrándozik, szökdécsel' → 'felugrik, leugrik, egyet ugrik, szökken'. Így már a mozzanatoság is érthető.

⁶A magyar fordítás alapján inkább duratívnak lehetne vélni. Steinitz szerint a kiinduló ige jelentése 'bitten, einladen', a képzetté (OGCHR: 63) 'für sich bitten, sich selbst wohin einladen'. A 'kérni' – 'kérni magának' esetében aligha lehet szó valódi visszaható jelentésről. A másik lehetőség még rejtélyesebb: amennyiben a 'meghív' – 'meghívhatja magát' jelentésről van szó, inkább műveltető képzőről kellene beszélünk.

⁷Az eredetiben tévesen *akət-* 'gyűjt' → *akt-əs-*.

5. fejezet

Szintaktikai sajátságok

5.1. A mondatrészek (pozíciók)

A mondat elemei szintaktikai viszonytípusok szerint kapcsolódnak egymáshoz. A viszonytípusok a mondaton belül olyan szerkezeteket (szintagmákat) alkotnak, melyek tagjai szorosabban kötődnek egymáshoz, mint más elemekhez. E szerkezetek:

1. alany–állítmányi szerkezet (predikatív szintagma);
2. határozós szerkezet (adverbiális szintagma);
3. jelzős szerkezet (attributív szintagma).

A konkrét mondatokban bizonyos szófajok kerülnek a mondatrészi pozíciókba. Minden szófaj jellemző sajátsága, hogy milyen pozíciók betöltésére milyen mértékben alkalmas. Az északi osztjákban e lehetőségek a következők (csak a különleges esetekre adva példamondatot):

- Alany lehet: alapalakú főnév, főnévi névmás, főnévi igenév, főnévi értékű melléknévi igenév: *mōt-sīr woj jītat šasət* 'valamilyen állat jövése hallatszik'.
- Állítmány lehet: ragozott igealak, igei funkciójú (Px-os) melléknévi igenév, melléknév, melléknévi értékű participium perfectum, helyhatározószó, határozói igenév. Névszói állítmány csak indicativus praesensben van, más módban vagy időben létigés összetett állítmány használatos, pl. *towem ūtja* 'lovam szilaj' – *towem ūtja us* 'lovam szilaj volt'. Ugyanígy használják az állítmányi tagadószót is: *nañ āntum*¹ 'nincs kenyér' – *nañ āntum us* 'nem volt kenyér'.

¹Az OGCHR szövegeiben *āntom*. Nem világos, hogy ha nem első szótagban labiális mássalhangzó előtt a felszínen *u* van, akkor ez miben különbözik az *ə* hasonló pozícióban megjelenő labializálódott allofónjától, azaz labiális mássalhangzók előtt hogyan különböztethető meg a két fonéma. Vö. „többedik szótagban csak kivételesen fordul elő labiális magánhangzó” (1.1.3.1.2, ill. ugyanitt 1. lábjegyzet.).

- Tárgy lehet: alapelakú főnév, tárgyesetben álló személyes névmás, egyéb főnévi névmás, főnévi igenév, főnévi funkciójú melléknévi igenév: *woj jītat kašatsəte* 'észrevette az állat jövését'.
- Határozó lehet: ragos ill. névutós főnév, főnévi névmás, főnévi értékű melléknévi igenév, főnévi igenév (célhatározó), ragos melléknév (mód- és véghatározó), számnév, határozószó.
- Jelző lehet: minden alapelakú névszó és melléknévi igenév.

Ahhoz, hogy egy szófaj más szófaj pozíciójába kerülhessen, először szófajt kell váltania. Egyes szófajok eleve magukban hordozzák ezt a lehetőséget; az alapelakú főnév sokszor melléknévként is használható, a melléknévi igenévről pedig csak az adott mondatban derül ki, hogy melyik értékében szerepel. Más esetekben képzéssel vagy szintaktikai úton történik szófajváltás. Ez utóbbi különösen jellemző a melléknév → főnév változásra, a melléknév ugyanis önmagában csak ritkán lehet főnévi értékű, képzővel pedig nem minden esetben lehet főnevesíteni. Ilyenkor a melléknév (vagy melléknévi igenév) alapelakja után főnevesítő szócskát illesztenek. Ez általában konkrét tárgy esetében az *öt* 'dolog', elvont fogalom esetében a *wer* 'dolog, ügy', személy esetében a *χōjat* 'valaki', *χu* 'ember' szó, pl. *nōwəšək ötən tūwe* 'hozd ide a fehérebbet', *tūw ar atəm wer wantəs* 'ő sok rosszat látott'. Így fejeződik ki a birtokos névmás is: *tāmə χōj öt?* – *ma ötəm* 'ez kié? – az enyém'.¹

5.2. Sorrendi szabályok

A mondatot a sorrendi szabályok², valamint a viszonyító alaki kitevők³ használatának szabályai (vonzatok, egyeztetés) teszik szervezett egységgé.

5.2.1. Szintaktikai szabályok

1. Az északi osztják szórend viszonylag kötött. Alaptétele az, hogy a bővítmény mindig megelőzi az alaptagot, tehát a sorrend:
 - jelzői bővítmény – jelzett szó;
 - határozói bővítmény (a tárgy is!) – igei alaptag;
 - alanyi bővítmény – állítmány (igei, névszói);
 - módosítószó – módosított alaptag.

¹Vö. 4.6.1.1.!

²Pontosabb lenne szórendi szabályokról beszélni.

³Feltehetően a morfológiai kategóriákra, ill. az ezeket kifejező morfémákra gondol.

2. Az előbbiekből kiindulva a mondat tipikus szórendje:

alany – **határozói bővítmények** – **állítmány**

3. A bővítmények közül általában azok kerülnek közvetlenül az alaptag elé, melyek alakilag jelöletlenek (nincs ragjuk), így funkciójukat a helyük jellemzi. Ezek: a jelzők (minőség-, birtokosjelző); egyes határozók ill. ilyen jellegű elemek: az igekötő, a tárgy, a módhatározó (ragos!) és a szóértékű módosítószók.

Ha egy alaptagnak több ilyen bővítménye van, akkor a következő szabályok érvényesek:

- sosem szakad el az alaptagjától: a jelző és a módosítószó;
- a határozói bővítmények sorrendje általában:

tárgy – **módhatározó** – **igekötő** – **igei alaptag**

4. Az alakilag jelölt bővítmények alaptagjuktól távolabb is elhelyezkedhetnek. Közülük általában az időhatározó kerül az első helyre; a mondat elején, az alany előtt is állhat. A lativusragos határozók (írány-, cél-, állapothatározó) gyakran a módhatározó (ez is lativusragos!) helyére kerülhetnek. Az egyéb határozók sorrendje kötetlenebb.¹

5. A mondat részletesebb sorrendje pl.

időhat.	alany	egyéb hat.	tárgy	módhat.
<i>tām pūš</i> ez alkalommal	<i>ma</i> én	<i>jōχanna χotapna</i> a folyón hálóval	<i>χūt</i> halat	<i>īsat</i> egyáltalán
	igekötő	módosítószó	állítmány	
	<i>∅</i>	<i>ān</i> nem	<i>wetsam.</i> fogtam.	

6. A transzformált mondatok (szenvedő stb.) szórendje sokszor értelmi;² a mondatrészek változásai ellenére az alapmondat szórendje marad meg (vö. 5.4.1.).

7. Az igeenes szerkezetet tartalmazó mondatok szórendjéről lásd 5.4.4. **Megjegyzés:** a személyes névmási alany elhagyható.

¹De csak ritkán esetekben kerülnek az ige mögé.

²Ez talán (a 5.4.1. ponttal összevetve) azt jelenti, hogy a téma-réma viszony szerint alakul.

5.2.2. A kommunikációs tényezők hatása a szintaktikai sorrendszabályokra

A viszonylag kötött szórend miatt a téma–réma viszonyt inkább a prozódia (hangsúly, hanglejtés), semmint a szórend jelöli. Szórendi jelölésre csak a határozói bővítmények esetében van lehetőség.

A téma többnyire jelöletlen, a mondat első részében helyezkedik el. Kiemelhető a mutató- és személyes névmások témakijelölő alkalmazásával, pl. *ašem tūw šerŋk jur χu* 'apám az (tkp. ő) nagyon erős ember'. Ellentétes mondatokban a szembeállított témát gyakran a *pa* 'és, is, pedig, meg' szó partikulaszerű használata jelzi, pl. *ma woša mānsəm, jajem-pa jōtən χśəs* 'én elmentem a városba, a bátyám meg otthon maradt'.¹

A határozatlan bővítmények sorrendje annyiban változhat, hogy a témához tartozó előbbre, az alanyhoz közelebb, ill. az alany elé kerül:

<i>ma tām wōχsar</i>	<i>kartə sesəna wetsem</i>	'én ezt a rókát
<i>tām wōχsar ma</i>		csapóvással fogtam'
téma	réma	

A köznapi beszédben gyakori, hogy az új információt nem tartalmazó határozót mintegy kiegészítésként, hangsúlytalanul az állítmány mögé vetik, pl. *ma kartə sesəna wetsem, tām wōχsarem* 'én csapóvással fogtam ezt a rókát'. Az ilyen szerkezetek másodlagosságára² utal az, hogy az állítmányhoz igen erősen kötődő módhatározót csak úgy lehet hátravetni, hogy az állítmányt is megismétlik utána: *tīγ jōnttət, jāma jōnttət* 'ők játszanak, jól játszanak'.³

A réma fókuszát a hangsúly és az emelkedő-ereszkedő hanglejtés jelzi.

5.2.3. Az orosz nyelv hatása a szintaktikai sorrendszabályokra

A kétnyelvűség következtében mind az élőbeszédben, mind az irodalmi nyelvben gyakori az oroszos szórend. Az orosz mondat alapszórendje: alany – állítmány – határozói bővítmények; az oroszban az alany és a jelző alaptagjuk mögé is kerülhetnek, ha a téma–réma viszony úgy kívánja. Újabban az osztjákban is az állítmány mögé kerülhetnek a határozói bővítmények, sőt, néha az alany is. Az osztjákban a jelző soha nem kerülhet alaptagja mögé. Sok esetben nehéz megállapítani, hogy egy adott mondat szórendje az osztják nyelv lehetőségein alapul-e, vagy újabb orosz hatáson.

¹Talán kontrasztívtopik-jelölőről van szó.

²Valójában itt egy új tagmondat megkezdéséről, az elhangzott mondat újraindításáról van szó.

³Aligha elképzelhető, hogy ebben a mondatban a 'jól' nem új információ. Alternatív magyarázatot a 129. oldalon próbálunk meg adni.

5.3. A kongruencia (egyeztetési szabályok)

1. Az állítmány egyezik az alannal számban és személyben. Névszói állítmánynál a számbeli egyeztetés kötelező, pl. *towtam jāmət* 'a lovaim jók'. Ha az alany halmozott, mennyiségjelzős vagy gyűjtőnév, akkor legtöbbször értelmi egyeztetés van: az állítmány kettes- vagy többesszámú, pl. *īmə pa ikə nōχ wōtjtsaηən*¹ 'az asszony és az öreg megálltak'; *joχ χāra mānsət* 'a férfinép vadászni ment (tkp. mentek)'. Az alany és az állítmány elég messze kerülhetnek egymástól a mondatban, hiszen a határozói bővítmények közöttük helyezkednek el. Viszonyukat az egyeztetés teszi egyértelművé.
2. A tárgyas ragozású igealak a határozott tárggyal számban egyezik aszerint, hogy egy vagy több tárgyra irányul-e a cselekvés, pl. *tumət-sōχem nōχ iχətsem* 'felakasztottam a ruhámat' – *tumət-sōχtam nōχ iχətsətam* 'felakasztottam a ruháimat'. Ha a tárgy közvetlenül az állítmány előtt áll, a tárgyas ragozás használata nem kötelező.²

5.4. A legfontosabb transzformációtípusokról

5.4.1. Cselekvő szerkezet → szenvedő szerkezet

A cselekvő alapmondat tárgyából alany, alanyából pedig *-na* locativusragos határozó lesz; az állítmányi ige szenvedő ragozásúvá válik. Ha a téma–réma viszony nem változik (ez gyakori eset), akkor a mondatrészek – változásuk ellenére – megőrzik alapmondati helyüket. Formálisan szabályos szórendű mondat akkor keletkezik, ha az alapmondat tárgyából egyben téma is lesz.

1. alapmondat: *jajem uχət werəs* 'a bátyám szánt készített' → származékmondat:
2. *jajemna uχət wersa* 'a bátyám által szán készítettet'
3. *uχət jajemna wersa* 'a szán a bátyám által készítettet'

Ha az alapmondat tárgya személyes névmás, akkor ez legtöbbször téma lesz a származékmondatban; szórendje így szabályos:³

¹A kéziratban *wotjtsaηən*.

²Az ÉONYJ írásának idején, és a 1980-as években is (HONTI 1984) az osztják alanyi és tárgyas ragozásnak a magyarétól erősen különböző használatát elsősorban úgy fogalmazták meg, hogy nem kötelező a tárgy határozottságának az ige megmutatkoznia, ha a tárgy közvetlenül az ige előtt áll, illetve birtokos személyjel teszi determinálttá stb., hanem ezekben az esetekben is fakultatív a tárgyas ragozás. A későbbi kutatások a ragozás megválasztását a mondat információs szerkezetével összefüggésben vizsgálják (NIKOLAEVA 1999).

³Inkább semleges, hiszen más sorrend is szabályos.

1. alapmondat: *ǎηkem manət¹ t'awətsəte* 'az anyám engem megszidott' →
2. származékmondat: *ma ǎηkemna t'awətsajəm* 'én megszidattam az anyám által'.

Hasonló szerkezetű mondatot eredményez a szenvedő értelmű participium perfectum használata:

1. *jajem uχət werəs* 'a bátyám szánt készített' →
2. *uχət jajemna wersa* 'a szán a bátyám által készített' (passivum)
3. *uχət jajemna werəm* 'a szán – a bátyám által készített' (participium perfectum)

Az olyan alapmondatokat, melyek alanya személyes névmás, nem lehet szenvedővé alakítani – a személyes névmásnak ugyanis nincs locativusa. Minden más mondatípus transzformálható.

5.4.2. Accusativus subjectivusos szerkezet – accusativus objectivusos szerkezet

5.4.2.1. Az accusativus fajtái, viszonyuk a határozókkal

Nézzünk egy olyan mondatot, melyben nincs tárgy, de van eszköz- és lativusi helyhatározó:

1. *jajem ńotna wəχsara estəs* 'a bátyám nyíllal a rókába lőtt'. Ebből kétféle tárgyias szerkezet alakítható:
2. *jajem ńot(l) wəχsara esətsəte* 'a bátyám a nyilat a rókába lőtte'. Itt a cselekvés eszközét fejezzük ki tárgyként. A tárgyias viszony konkrét és szűkkörű, a cselekvés eredményét ilyen mondattal lehetne érzékeltetni: *ńot wəχsar esətsəte* 'a nyíl meglőtte a rókát'. Az ilyenfajta tárgyat accusativus subjectivusnak (acc. subj.) nevezzük.
3. *jajem ńotna wəχsar esətsəte* 'a bátyám nyíllal meglőtte a rókát'. Itt a lativusi helyhatározót fejezzük ki tárgyként. A tárgyias viszony elvontabb, szélesebb körű, a cselekvés eredményét így fejezhetjük ki: *jajem wəχsar esətsəte* 'a bátyám meglőtte a rókát'. Az ilyen tárgyat accusativus objectivusnak (acc. obj.) nevezzük.

5.4.2.2. Részeshatározós szerkezet → accusativus objectivusos szerkezet

A lativusi helyhatározó és a részeshatározó szoros kapcsolatban van egymással: mindkettő lativusragos és a cselekvés irányát jelzi. Következésképp a részeshatározó is átalakítható accusativus objectivussá. Ilyenkor az alapmondat részes-

¹A kéziratban *mənət*. Vö. 4.6.1., ill. 4.6.1.1., 45. o. 2. lábjegyzet!

határozója tárgy (accusativ objectivus), tárgya (accusativus subjectivus) pedig *-na* locativusragos eszközhatározó lesz a származékmondatokban. Az állítmány igéjének ragozása az új tárgyhoz igazodik. Ha a téma–réma viszony nem változik, az alapmondat szórendje őrződik meg.

1. *jajem mǎnem náí tus* 'a bátyám nekem kenyeret hozott' →
2. *jajem manət¹ náíńńa tuste* 'a bátyám engem kenyérral hozott'

Ez a transzformáció minden tárgyat és részeshatározót együttesen tartalmazó mondattal elvégezhető.²

5.4.2.3. Lativusi helyhatározós / részeshatározós szerkezet → accusativus objectivusos szerkezet → szenvedő szerkezet

A fenti transzformációkkal nyert tárgyias szerkezetek szabályosan átalakíthatóak szenvedővé:

1. *jajem íotna wǒχsar esətsəte* 'a bátyám nyíllal meglőtte a rókát' →
2. *jajemna íotna wǒχsar esətsa* 'a bátyám által nyíllal a róka meglövetett'
3. *jajem manət¹ náíńńa tuste* 'a bátyám engem kenyérral hozott' →
4. *ma jajemna náíńńa tusijəm* 'én a bátyám által kenyérral hozattam'

5.4.2.4. Tárgyatlan igés lativusi helyhatározós szerkezet → → szenvedő szerkezet

Az északi osztjákban az eredetileg tárgyatlan igék gyakran kapnak locativusi helyhatározóból származó tárgyat (vö. *jár az úton ~ járja az utat*). Ha azonban egy tárgyatlan igéhez lativusi helyhatározós bővítmény járul, e szerkezet csak ritkán alakítható át accusativus objectivusos szerkezetté, pl.

1. *mír χota tăηsət* 'az emberek (tkp. nép) beléptek a házba' →
2. *(mír χot tăηset)* 'az emberek belépték a házat'

Nem használják, de a belőle transzformált szenvedő szerkezet helyes mondatot ad:

3. *χot mırna tăηsa* 'a ház az emberek által belépetett'.

5.4.3. Melléknévi igeneves szerkezetek transzformálása

Az északi osztjákban egészen az utóbbi időkig alig volt alárendelt összetett mondat; a mellékmondatokat melléknévi igeneves szerkezetek helyettesítették.

¹A kéziratban *mǎnət*. Vö. 4.6.1., ill. 4.6.1.1., 45. o. 2. lábjegyzet!

²Kivéve, ha az alany személyes névmás, ilyenkor más módszerrel kell élni.

A melléknévi igeneves szerkezet felfogható egy alapmondatnak az egyik mondatrész szempontjából¹ végrehajtott transzformációjaként (redukciójaként). Az így nyert szerkezet alkalmas egy másik mondat bizonyos pozícióinak (mondatrészeinek) betöltésére.

Ha az alapmondatban jelen idejű alak van, akkor folyamatos melléknévi igeneves szerkezetet, ha múlt idejű igealak van, akkor befejezett melléknévi igeneves szerkezetet kapunk.

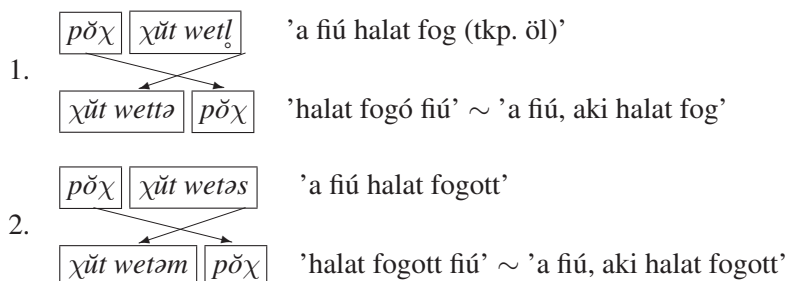
5.4.3.1. A névszói mondatrészek szintaktikai viszonyainak transzformációi

Az alapmondat ragos igealakjaiból (állítmányából) melléknévi igenév lesz, bővítményei változatlan sorrendben kerülnek a szerkezetbe. A participium ilyenkor melléknévi értékű; minőségjelzős szerkezetet alkot. A sorrendi szabályokból következően a szerkezet szórendje:

bővítmények – **participium** – **névszói alaptag**

A szerkezet – jelentésétől függően – bármely névszói pozíció betöltésére alkalmas.

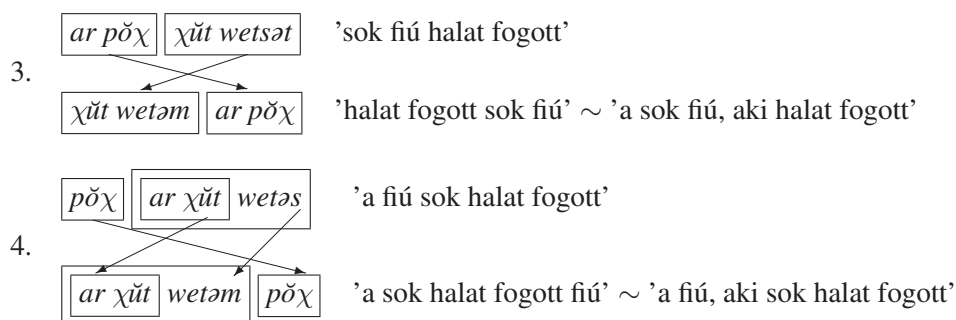
5.4.3.1.1. Az alanyi viszony transzformációja. Az alapmondat alanya a jelzős szerkezet alaptagja lesz. Az állítmányból keletkező participium cselekvő értelmű:

Természetesen több határozói bővítmény is lehet, pl.:

<i>pǒχ mǒtχātł χotəpna χūt wetəs</i>	'a fiú tegnap hálóval halat fogott'
<i>mǒtχātł χotəpna χūt wetəm pǒχ</i>	'a tegnap hálóval halat fogott fiú' ~
	'a fiú, aki tegnap hálóval halat fogott'

¹Ez a megfogalmazás nagyon homályos. Valószínűleg arra utal, hogy bármelyik mondatrész kiemelhető, nem csak az ige vonzata. Vö. 5.4.3.1.3., 5.4.3.1.4.

A participium imperfectumos szerkezetek alkalmasak lexéma alkotására, foglalkozásnévként gyakoriak, pl. *χǔt wettə χu* ’halász (tkp. halat fogó ember)’. A participium perfectumos szerkezetek erre kevésbé alkalmasak; túlságosan alkalmi, konkrét jelentésűek.

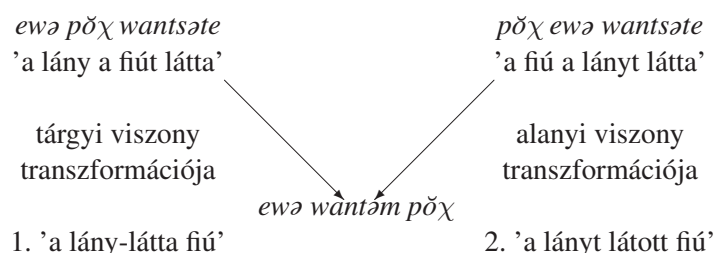
5.4.3.1.2. A tárgyi viszony transzformációja. Az alapmondat tárgya a jelzős szerkezet alaptagja lesz. Az állítmányból keletkező participium szenvedő értelmű. A cselekvéshordozó (az alapmondat alanya) alakilag jelöletlen. Ha az alapmondat alanya személyes névmás volt, a jelzős szerkezet alaptagja ennek megfelelő Px-ot kap. Ez csak a szerkezet szilárdságát biztosítja, tényleges birtokviszonyt vagy határozottságot nem jelöl.¹ Ha az alany főnév volt, az alaptag ritkán kap Px-ot – ettől függetlenül azonban a szerkezetet befogadó mondatban másodlagosan járulhat hozzá Px. E szabályok a többi határozói viszonyok transzformációira is érvényesek.

1. *pǒχ χǔt wetǫ* ’a fiú halat fog’ →
pǒχ wettə χǔt (’a fiú fogó hal’) ~ ’a hal, amit a fiú fog’
 2. *pǒχ χǔt wetəs* ’a fiú halat fog’ →
pǒχ wetəm χǔt (’a fiú fogta hal’) ~ ’a hal, amit a fiú fogott’
- Személyes névmással:
3. *ma χǔt wettəm* ’én halat fogok’ →
ma wettə χǔtem? (’az én fogó halam’ ~) ’a hal, amit fogok’
 4. *ma χǔt wetsəm* ’én halat fogtam’ →
ma wetəm χǔtem (’az én-fogta² halam’ ~) ’a hal, amit fogtam’

Ha az alapmondat alanya és tárgya felcserélhető, az azonos szórend, valamint a cselekvéshordozó jelöletlensége miatt kétértelmű szerkezet keletkezik. Ez más határozói viszonyok transzformációjánál is előfordulhat.

¹A birtokos szerkezet az esetek jelentős részében nem valódi birtokviszonyt jelöl. Itt valószínűleg az egyeztetés egy fajtájáról van szó.

²Szó szerint ’én-fogott’, az eredeti alakban nincs Px.

Ha az igenevet a cselekvéshordozótól több határozó választja el, a könnyebb érthetőség kedvéért¹ a cselekvéshordozó néha *-na* locativusragot kap. Ez a szenvedő, ill. a participium perfectum állítmányú szerkezetek, vagy az orosz nyelv hatása. Más határozói viszonyok transzformációiban is előfordulhat.

pǝχ kurtna šī ewə ar pūš wantijsəte 'a fiú a faluban a lányt sokszor látta' →
*pǝχna kurtna ar pūš wantijəm ewə*² 'a fiú által a faluban sokszor látott lány'
 Ez a szerkezet Px-mal is értelmezhetőbbé tehető:

pǝχ kurtna ar pūš wantijəm ewet 'a fiú a faluban sokszor látott lánya'

A transzformált jelzős szerkezetekben a tárgy különböző fajtái egybeesnek, csak a szemantikai összefüggések alapján lehet megállapítani, hogy az alapmondatban pontosabban milyen tárgy volt.

A participium imperfectum szerkezetek mint lexémák gyakoriak nomen objectiként, pl. *jaštə jŋk* a participium perfectum szerkezetek pedig nomen actiként, pl. *χānšəm ōt* 'íromány (írott dolog)'.
 Pl. a **ma*

Más határozói viszonyok transzformációiról. Csak a locativus *-na* ragjával kifejezett határozókat tartalmazó mondatok transzformációira lehet általános érvényű szabályokat adni. Más határozói viszonyokból is lehet ugyan minőségjelzős szerkezetet transzformálni, de csak meghatározott feltételek mellett, ha az alapmondat igéjének és határozójának jelentésviszonyai megengedik. E szabályok szemantikaiak, a nyelvtenban nem foglalkozunk velük. A határozói viszonyokból transzformált jelzős szerkezetek alakilag azonosak a tárgyi viszonyból transzformáltakkal. Mivel a határozók egy része már az alapmondatban is transzformációs viszonyban van a tárgy különböző fajtáival, sokszor nehéz eldönteni, hogy tárgyi vagy más határozói viszony transzformációjával van-e dolgunk. Pl. a **ma*

¹Nem egészen világos, miért könnyíti a megértést, ha egy a fölérendelt tagjától távolabb kerülő elem más alakot kap, mint egyébként – ráadásul egy másik bővítménnyel megegyezőt, amely zavarokhoz vezethetne, ha a bővítmények sorrendje nem lenne kötött. Ha azonban kötött a sorrend, akkor a szerepek is egyértelműek. Félreértést az okozhat, hogy a cselekvéshordozó nominativusban birtokos jelzőként is értelmezhető – ennek elkerülését valóban jól szolgálja a locativusrag.

²A „transzformáció” során az eredeti mondatban található *šī* mutató névmás eltűnik: ennek kijelölő szerepét átveszi az igeneves szerkezet.

omsəm tǎχem 'az én ült helyem' szerkezet egyaránt származhat a **ma tǒm tǎχəna oməssəm*¹ 'én azon a helyen ültem' és a *ma tǒm tǎχə oməssəm* 'én azt a helyet ültem (v. laktam)' alapmondatból.²

5.4.3.1.3. A helyhatározói viszony transzformációja. A *-na* locativusragos (ill. ennek megfelelő névutós) helyhatározók szabályszerűen a jelzős szerkezet alaptagjává válnak. Az alapmondat igei állítmányából keletkező participium szenvedő értelmű.

1. *pǒχ tǎm tǎχəna tot'ǫ'* 'a fiú ezen a helyen áll' →
pǒχ tot't'ə tǎχə ('a fiú álló hely' ~) 'a hely, amelyen a fiú áll'
2. *pǒχ tǎm tǎχəna tot'əs* 'a fiú ezen a helyen állt' →
pǒχ tot'am tǎχə ('a fiú-állta hely' ~) 'a hely, amelyen a fiú állt'

Az *-a* lativusragos helyhatározók csak akkor alakíthatók át, ha az alapmondat igéje és helyhatározója közti viszony egyértelmű: az ige csak a lativusi viszonyban³ veheti magához az adott főnevet. Ellenkező esetben a transzformált szerkezet automatikusan locativusi helyhatározósnak vagy tárgyasnak értelmeződik.

3. *nǎη kurta jǎχsən* 'te elmentél a faluba' →
nǎη jǎηχəm kurten ('a te ment falud' ~) 'a falu, amelybe elmentél'

Más szemantikai összefüggésben ugyanezzel az igével locativusi helyhatározós alapmondatra következtethetünk: a *nǎη jǎηχəm jušen* 'a te járt utad' azonos szerkezetű az előbbivel, mégis csak a *nǎη tǎm juš χǔwat jǎχsən* 'te ezen az úton jártál' mondatra vezethető vissza. A participium imperfectum szerkezetek önálló lexémaként nomen loci alkotására alkalmasak, pl. *χǎštə pǎsan* 'írásztal'.

A „honnan” kérdésre felelő (ablativusi) helyhatározós mondatok csak egészen kivételes esetekben transzformálhatók.

5.4.3.1.4. Az időhatározói viszony transzformációja. A „mikor” kérdésre felelő (locativusragos vagy ragtalan) időhatározó a jelzős szerkezet alaptagja lesz, a melléknévi igenév szenvedő értelmű.

¹Vö. 84. o.

²Nem világos, mi ennek a jelentősége, ha maga a mondat hibás, és ha nincs jelentéskülönbség a potenciális kiinduló mondatok közt. Különösen azért nehéz nyilatkozni a három szerkezet viszonyáról, mert nem tudhatjuk pontosan, Schmidt Éva mire utalt a csillaggal: arra, hogy általa konstruált szerkezetekről van szó, vagy arra, hogy a tárgyalta szerkezetek hibásak. Az utóbbi esetben a problémafelvetés nem is igazán érthető: ha a potenciális kiinduló mondatok között az egyik létező mondat, a másik nem, kézenfekvőnek tűnik, hogy az előbbit tekintsük kiindulópontnak. Ha a transzformáció eredményeként létrejött szerkezet is hibás, miért próbáljuk levezetni?

³Ez az állítás talán arra vonatkozik, hogy a lativusragos bővítmény csak akkor emelhető ki, ha helyviszonyt fejez ki. Eszerint talán a *pǒχ unǫtətə χuja jīs* 'a fiú tanító lett' mondat nem alakítható át 'fiúból lett tanító' jelentésűvé.

1. *ma mōttə χātl̥(na) woša mǎntəm* 'én valamelyik nap(on) a városba megyek' →
ma woša mǎntə χāttəm 'az én városba menő napom' ~ 'az a nap, amikor a városba megyek'
2. *ma mōttə χātl̥(na) woša mǎnsəm* 'én valamelyik nap(on) a városba mentem' →
ma woša mǎnəm χāttəm ('az én városba ment napom' ~) 'az a nap, amikor a városba mentem'

Az időhatározói viszony meglehetősen elvont, ezért a transzformált szerkezetek sokszor inkább birtokos, mint minőségjelzősnek érződnek. E sajátosságuk az állítmányi viszony transzformációjához közelíti őket. Ugyanezen okokból nehéz eldönteni, hogy önálló lexémát alkothatnak-e.

5.4.3.1.5. Az eszközhatározói viszony transzformációja. Az alapmondat locativusragos eszközhatározója a jelzős szerkezet alaptagja lesz, az állítmányból keletkező participium szenvedő értelmű. Birtokos jelzős szerkezetnek is felfogható.

1. *pōχ kešəna nōχə ewətl̥* 'a fiú a késsel húst vág' →
pōχ nōχə ewəttə kešə(-et) 'a fiú húst vágó kés(e)' ~ 'a kés, amellyel a fiú húst vág'
2. *pōχ kešəna nōχə ewəttəs* 'a fiú a késsel húst vágott' →
pōχ nōχə ewəttəm kešə(-et) 'a fiú húst vágott kés(e)' ~ 'a kés, amellyel a fiú húst vágott'

A participium imperfectum szerkezetek önálló lexémaként igen gyakoriak az eszköznevek (nomen instrumenti) közt, pl. *χāštə juχ* 'ceruza (író fa)'. Esetenként a társhatározói viszony is transzformálható, pl.

3. *tūw pīt̥l̥ pǎnna ut̥l̥* 'ő a társával él' →
tūw uttə pīt̥l̥ ('az ő élő társa' ~) 'a társ, akivel ő él'

5.4.3.2. Az állítmányi viszony transzformációja

Az alapmondat igei állítmányából melléknévi igenév lesz, ez egyben a jelzős szerkezet alaptagja is. Az alapmondat alanyából származó cselekvéshordozó alakilag jelöletlen. Viszonyukat a participium birtokos személyjelezése jelöli: ez arra is utal, hogy a participium ilyenkor főnévi értékű. A szabályoknak megfelelően a Px a 3. személyben elmaradhat. A határozói bővítmények változatlan sorrendben kerülnek a participium elé.

Az állítmányi viszony transzformációja igen elvont dolog: tulajdonképpen az egész mondat tartalmát főnevesíti. Magyarra *-ás / -és* képzős nomen actionis-szal

lehet fordítani, bár jelentése valamivel szűkebb. Mivel mind a minőség-, mind a birtokos jelző alakilag jelöletlen, nehéz eldönteni, hogy a kapott jelzős szerkezet milyen. Célszerű birtokos jelzősnek értelmezni.

1. *põχ χūt wetl* 'a fiú halat fog' →
põχ χūt wettat / wettə 'a fiú halat fogása (tkp. fogója)' ~ 'az, hogy a fiú halat fog'
2. *põχ χūt wetəs* 'a fiú halat fogott' →
põχ χūt wetmat / wetəm 'a fiú halat fogása (tkp. fogottja)' ~ 'az, hogy a fiú halat fogott'

Ha az alapmondatban általános alany volt, a jelzős szerkezetben a cselekvés-hordozót nem kötelező kitenni. A participiumos szerkezet jelentése ilyenkor elvontabb,¹ a magyar *-ás / -és* képzős nomen actionis-szal jól fordítható.

3. *(mĩr) χūt wettət* 'az emberek (tkp. nép) halat fognak' →
(mĩr) χūt wettet / wettə ~ *χūt wettə* '(az emberek) halat fogása' ~ 'az, hogy az emberek halat fognak' ~ 'halfogás'

5.4.4. A melléknévi igeneves szerkezetek használata

A transzformált szerkezetek mind főnévi értékűek, a névszói mondatrészekből transzformáltak alaptagja főnév, az állítmányi viszonyból alakítottaké pedig főnévi értékű participium. Így minden főnévi pozíció betöltésére alkalmasak, esetragokkal, névutókkal elláthatók. Segítségükkel egyesíteni lehet két mondat tartalmát: ez az alárendelt mondat funkciójának felel meg.

Adva van tehát két mondat:

1. *(sĩ) põχ met ar χūt wetəs* '(ez) a fiú a legtöbb halat fogta'
2. *ma ... χõśa mǎnsəm* 'én ...-hoz mentem'

Transzformáljuk az 1. mondat alanyi viszonyát: *met ar χūt wetəm põχ* 'a legtöbb halat fogott fiú'. A kapott szerkezetet ágyazzuk be a 2. mondat helyhatározói pozíciójába: 1. + 2.: *ma met ar χūt wetəm põχ χõśa mǎnsəm* 'én a legtöbb halat fogott fiúhoz mentem' ~ 'én odamentem ahhoz a fiúhoz, aki a legtöbb halat fogta'.

Vagy:

3. *jajem uχət werəs* 'a bátyám szánt készített'
4. *aśem χot saj ewət ... tĩγ tuste* 'apám a ház mögül ... idehozta'

A 3. mondat tárgyi transzformációját (*jajem werəm uχət* 'a bátyám készítette szán') a 4. mondat tárgyának helyére ágyazzuk: 3. + 4. *aśem χot saj ewət jajem*

¹Nem világos, mitől lenne az ilyen szerkezet elvontabb. Aligha indokolt, hogy a 'halfogásom' és a 'halfogás' jelentések között nagyobb absztrahációs különbséget feltételezzünk, mint a 'hálóm' és a 'háló' jelentések között.

werəm uxət t̃ɣ tuste 'az apám a ház mögöl a bátyám készítette szánt idehozta' ~ '...azt a szánt, amelyet a bátyám készített, idehozta'. Az állítmányi viszony transzformációjának használatát néhány szabály korlátozza:

1. alany csak akkor lehet, ha a befogadó mondat állítmánya kezdődést, végződést vagy érzékelhetőséget fejez ki, pl. *t̃ɣ jötən náχtət* 'ők odabenn nevetnek', ... *śásət* 'hallatszik': *t̃ɣ jötən náχtet śásət* 'az ő odabenn nevetésük hallatszik' ~ 'hallatszik, hogy ők odabent nevetnek';
2. tárgy többnyire csak akkor lehet, ha a befogadó mondat állítmány érzékelést, lelki tevékenységet fejez ki, pl. *tow j̃ra mǎnəs* 'a ló odébb (tkp. oldalra) ment', *tűw ... kasatsəte* 'ő ... észrevette': *tűw tow j̃ra mǎnmat / mǎnəm kasatsəte* 'ő a ló odébb menését észrevette' ~ 'ő észrevette, hogy a ló odébbment'.

Az állítmányi viszony transzformációját leginkább a határozói pozíciókban használják, különösen gyakori időhatározóként. Ilyenkor az előidejűséget a *jetpəna* 'előtt', az utóidejűséget a *jűwpəna* 'után' névutó fejezi ki, pl. *woša mǎnmem jetpəna ǎŋkem χōśa jǎχsəm* 'a városba menésem előtt elmentem az anyámhoz' ~ 'mielőtt a városba mentem, elmentem az anyámhoz'. Az egyidejűséget a *-na* locativusraggal jelölik: *jōχ jōχətmemna ašem jötən* 'hazaérkeztemkor az apám otthon (volt)' ~ 'amikor hazaértem, az apám otthon (volt)'.

Az igeneves szerkezetek határozói pozícióban a befogadó mondat alanya és állítmánya közt helyezkednek el. A hosszabb (4-8 szavas) szerkezetek miatt az alany és az állítmány olyan távol kerül egymástól, hogy az már a mondat érthetőségét veszélyezteti. Ilyenkor a szerkezet az alany elé (ritkábban az állítmány mögé) kerülhet, pl. *tǎm tǎtə aršək t̃nəŋ χūt wettə pǎta m̃ŋ pǎrməstəw tusa tešatsətəw* 'ez évben több értékes hal fogásáért (~ hogy több értékes halat fogjunk), mi a szerszámainkat kellőképpen előkészítettük'.

II. rész

Schmidt Éva serkáli osztják nyelvtana

1. fejezet

Schmidt Éva és a serkáli hanti nyelvjárás¹

Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy vajon miért éppen a – hangzásában kimondottan délies vonásokat felmutató,² serkáli nyelvjárás volt az, amely alapján Schmidt Éva megírta az északi hanti dialektusok nyelvтанát, illetve kitől és hogyan tanulta meg ezt a dialektust, a fellelhető osztják kiadványoktól kezdve a barátokon, ismerősökön és tanítómestereken át az osztjakológia 1970-es évekbeli uralkodó kutatási területeiig több irányban is elindulhatunk.

Jól tudjuk³, hogy Schmidt Éva a Reguly-hősénekekkel kezdte hanti nyelv-tanulmányait. Ezekkel a 20. századra már kihalt szigvai nyelvjárású szövegekkel már középiskolás korában megismerkedett. Mivel azonban ezek ráadásul a beszélt nyelvtől erősen különböző folklórnyelvi szövegek, kiutazása előtt a hétköznapi beszélgetésekre a Magyarországon fellelhető hanti nyelvű kiadványokból próbált felkészülni. Az elérhető irodalom zömét a serkáli nyelvjárásra lefordított propagandaregények és -novellák tették ki. E nyelvjárásnak az 1960-as és 70-es évekre kialakult elsöprő fölénye felmérhető Schmidt Éva szakdolgozatának bibliográfiájában, ahol a KO (közép-obi, gyakorlatilag serkáli) jelű felhasznált művek száma a legnagyobb (e tankönyvek és kiadványok nagy része ma is megtekinthető az

¹Köszönetet mondunk Csepregi Mártának, aki e fejezetet számos fontos részlettel egészítette ki.

²A serkáli és a nyizjami a déli nyelvjárásokhoz hasonlóan *t*-zű (az őosztják **l* és **l* helyén általában – a szótagalkotó laterálisoktól eltekintve – *t*, az őosztják **í* és **l'* helyén általában *t'* képviselettel rendelkezik; a mai serkáli nem szótagalkotó *l*-eket őosztják kakuminális **l*-re szokás visszavezetni). Az északi nyelvjárások szóvégi *i* (*ĩ*) hangjának a nyizjami és a serkáli dialektusban *a* felel meg. Délies a serkáli és a nyizjami abban a tekintben is, hogy az északi szóbelseji *-w*- helyén *-γ*- jelenik meg.

³Schmidt Éva személyes közléseiből, illetve Tólos Endre visszaemlékezéseiből is.

ELTE BTK Finnugor Tanszékének könyvtárában, illetve a MTA Nyelvtudományi Intézetének Finnugor osztályán). Mindenesetre ami a szakdolgozati anyaggyűjtést illeti (az 1970-es évek elejéig), a számok tükrében (2 obdorszki, 8 kazimi, 25 serkáli nyelvjárású kiadványt dolgozott fel) Schmidt Éva sokkal többet foglalkozott közép-obi nyelvjárású szövegekkel, mint az északabbiakkal. Kint tartózkodása idején azonban kiderült, hogy e szövegek távolról sem alkalmasak a beszélt nyelv fordulatainak elsajátítására, mert a bennük szereplő kifejezéseket, szókapcsolatokat a népnyelv egyszerűen nem ismeri. E tapasztalatot tükrözi szakdolgozata bevezetőjének egyik emlékezetes mondata: „...nem tartom érdemesnek jelölni, hogy a neologizmusokat ki alkotta, egyrészt, mert ezt nem lehet mindig biztosan eldönteni, másrészt, mert nincsenek köztük különösebb minőségi különbségek, végül pedig, mert teljesen mindegy, kinek az újításait nem használja a nyelvközösség (SCHÉK. 2.: 27–28)”.

Schmidt Éva 1969 és 1971 között járt ösztöndíjasként Szentpéterváron (az akkori Leningrádban), ahol Ny. I. Tyerjoskinnal is megismerkedett. Tyerjoskin egyik legjelentősebb, kiváló nyelvismeretről tanúskodó gyűjtése a nyizjami nyelvjárás-területhez kötődik, de hagyatékában van tekintélyes mennyiségű serkáli szöveg is. Közismert, hogy ezekkel Schmidt Éva is foglalkozott, ám azt nem tudhatjuk pontosan, hogy mikor. (Tyerjoskin 1986-ban halt meg.) Schmidt Éva érdeklődését tehát kedves mesterének nyelvjárása, munkássága, hagyatéka és személyes kötődése is terelhette e dialektus felé.

Úgy tudjuk, hogy az 1960-as és 70-es években az elemi iskolákban is a serkáli nyelvjárás tanítottak az anyanyelvi órákon is. Az északibb dialektusok, különösen a kazimi súlya a kultúrában és az értelmiség körében csak mintegy két évtizeddel később növekedett meg. A P. K. Zsivotyikov vezette Egységes Irodalmi Nyelvi Bizottság az 1930-as évek végétől a közép-obi (serkáli) nyelvjárás tervezte kidolgozni az általános írásbeliség nyelvévé, mert átmeneti jellege miatt alkalmasnak látszott arra a szerepre, hogy északabbi és délebbi nyelvjárások beszélői között közvetíthessen. Később nyilvánvalóvá vált, hogy a déli osztják eltűnése miatt a serkáli átmeneti jellegének már nincs jelentősége, sőt, e dialektus is hamar veszélyeztetetté vált, mára pedig gyakorlatilag eltűnt. Az irodalmi nyelvek megteremtésének idején azonban ezt a nyelvjárás tanulmányozta maga Zsivotyikov is, serkáli nyelvtani vázlatát 1942-ben jelent meg Hanti-Manszijszkban. Az írásbeliség megteremtésében és a tankönyvírásban nagy szerepet játszó Ju. Ny. Russzkaja is gyűjtött szótári és morfológiai anyagot a közép-obi nyelvjárásnak különösen az északabbi, muligorti variánsában. Az asszimilációs tendenciák ismeretében a serkáli nyelvjárás lehetőségeit, jövőjét Schmidt Éva – szakdolgozata bevezetője alapján – már az 1970-es évek elején is illúziók nélkül szemlélte. A nyelvéírás

megírását 1978-ban tehát az semmiképpen nem motiválta, hogy e dialektus megmaradására Schmidt Éva komoly esélyt látott.

Mindenképpen számolnunk kell a nyugati osztjakológia fő sodrával is: Wolfgang Steinitz és Gerhard Ganschow serkálira irányuló munkássága is hathatott az érdeklődésére.

2. fejezet

A serkáli nyelvtan az osztják nyelvtani vázlatok között

Schmidt Éva valójában nem volt nyelvész, az osztják nyelvet sem a nyelvtudomány kérdései felől közelítette meg. Érdeklődésének középpontjában mindig az osztják kultúra állt, az osztják nyelv megismerése, leírása számára az osztják kultúra megismerésének eszköze lehetett. A Csepregi Márta által összeállított, 70 tételes publikációs jegyzékében (CSEPREGI 2002: 314-317) mindössze két nyelvészeti tárgyú írást találunk (ezek egyike az *Északi osztják nyelvtani jegyzet*). (Steinitz *Ostjakologische Arbeiten* című gyűjteményéről írt bírálatában csak a közölt szövegekről és a néprajzi tanulmányokról szól, mintha nyelvtani vázlatok nem is lennének a kötetben; mindössze egy nyelvészeti tárgyú megjegyzést tesz, miszerint Steinitz lejegyzése fonematikus (SCHMIDT 1979: 294). Azonban ez a megjegyzése is pontatlan, hiszen bár Steinitz fonematikus lejegyzésre törekedett, ebben a munkájában még nem kevés allofónt önálló fonémának tartott (HKK: 266–268). Igaz, mindez magyarázható azzal is, hogy az ismertetés egy néprajzi, és nem egy nyelvészeti folyóiratban jelent meg, de talán az sem véletlen, hogy Schmidt Éva néprajzi folyóiratban kívánta ismertetni a művet.) Mégis, serkáli nyelvtani jegyzetének színvonala nem csupán nem marad el korának hasonló jellegű nyelvleírásaitól, de ki is tűnik azok közül azzal a tudatos igyekezetével, hogy figyelembe vegye kora elméleti nyelvészeti kutatásainak eredményeit, ki-elégítse az azok által támasztott követelményeket.

A fonológiai és a morfológiai fejezetekben különösen a strukturalizmus hatása érvényesül. A fonológiában ez a fonémák megkülönböztető jegyekkel történő leírásában érhető tetten – igaz, a jegyekkel történő részletes leírás hiányzik, és az allofónok realizációit sem magyarázza ezek segítségével. A morfológiában külö-

nös figyelmet szentel a paradigmán belüli oppozícióknak és egybeeséseknek. A morfonológiai és a szintaktikai fejezetben a korai generatív grammatika hatása érződik. A morfonológiai fejezetben a paradigmatisztikus váltakozások szabályokba foglalt leírása emlékeztet halványan a generatív fonológiára (ugyanakkor sem a szabályleírás rendszere, sem annak elméleti háttere – fonológiai jegyekkel való műveletek, a szótagszerkezetre való hivatkozás – nem felel meg egy SPE-szerű leírásnak).

A szintaktikai leírásban természetesen a transzformáció fogalmának használata árulkodik a generatív nyelvtan hatásáról. Ugyanakkor Schmidt Évánál a transzformáció nem a mögöttes (mély-) és a felszíni szerkezet között megy végbe, hanem felszíni szerkezetek közötti viszonyokat jelent. S míg a generatív elméletben a transzformációknak magyarázó erejük van, addig Schmidt Évánál nincs: a *χot mırna tǎŋsa* 'a ház az emberek által belépetett' szerkezetet annak ellenére származtatja a *mır χot tǎŋset* 'az emberek belépték a házat' mondatból, hogy állítása szerint ilyen mondatot nem használnak. (5.4.2.4.) (Schmidt Éva nyelvtanának ez a része bizonyos előfeltevéseket sejtet: bizonyos szerkezetek elsődlegesek más szerkezetekhez képest, és bizonyos szerkezetek más szerkezetek átalakításával jönnek létre. Ezek az előfeltevések azonban explicit módon nincsenek kifejtve.)

A következőkben számos kritika fogalmazódik meg az ÉONYJ bizonyos kijelentéseivel kapcsolatban, de nem lehet eléggé hangsúlyozni a mű érdemeit. Ezek között azt, hogy az ÉONYJ milyen értelemben haladja meg a hasonló jellegű műveket: míg azok általában csak azokat az ismereteket foglalják össze, amelyeket korábbi kutatások alapján már tudni lehet, Schmidt Éva nem elégedett meg ennyivel. Az ÉONYJ bátor jegyzet, szerzője merészen belevág olyan kérdések tisztázásába (pl. szórend) és olyan elméleti eszközök felhasználásába (pl. transzformáció), melyek a korban az adott területen újdonságnak számítanak (egyres kérdések területén azóta sem történt továbblépés). Az ÉONYJ rendkívül célorientált jegyzet, mely elsősorban a serkáli osztják nyelv alapjainak megismertetését tűzi ki célul maga elé. Ennek köszönhető a korábban mostohán kezelt területek (szintaxis) részletesebb tárgyalása, és ezzel menthető az egyes magyarázatok naivsága, leegyszerűsítettsége: a nyelvtani jegyzet és egy szójegyzék segítségével a kezdő finnugristák is belevághatnak az egyszerűbb serkáli szövegek megfejtésébe – ehhez minden szükséges ismeret a rendelkezésükre áll.

3. fejezet

A serkáli nyelvtani jegyzet forrásai

Sajnos a serkáli nyelvtani jegyzethez nem készült bibliográfia, és nem találtam Schmidt Éva életművében más olyan bibliográfiát sem, amely egyértelműen azonosíthatóvá tenné a serkáli nyelvtan forrásait, ill. azokat a műveket, amelyek a nyelvleírás kereteit határozták meg. A nyelvtani vázlat forrásainak felderítéséhez tehát figyelembe kell vennünk minden lehetséges forrást, amely Schmidt Éva rendelkezésére állhatott. Az ilyen irányú vizsgálódásoknak azonban megvannak a természetes korlátai, hiszen bár elvben egy szuahéli nyelvtan is hathatott Schmidt Évára, nem nézhetünk át minden szuahéli nyelvleírást azzal a céllal, hogy hasonlóságot keressünk közte és a serkáli leírása között. Feltételezhetjük azonban, hogy a művek alábbi körét feltétlenül át kell néznünk:

- a serkálira, ill. az északi osztjákra, ill. esetleg más osztják nyelvjárássokra vonatkozó leírásokat, különösen azokat, amelyek a korban még korszerűeknek számíthattak;
- egyes más uráli nyelvekre vonatkozó leírásokat, melyek a korban példamutatónak számíthattak;
- a korabeli magyar nyelvtanokat;
- a korabeli külföldi nyelvtanokat, elsősorban az angolra és az oroszra vonatkozóakat.

Szerencsére a kor tudományos kontextusában könnyen rábukkanhatunk azokra a művekre, amelyek az *Északi osztják nyelvtani jegyzet* (a továbbiakban ÉONYJ) ihletőinek, keletkezése kiindulópontjainak tekinthetők.

3.1. Az Északi osztják kresztomátia és kritikája

Az ÉONYJ feltételezhető keletkezési idején (azaz az 1978-at megelőző években) már az oktatók és hallgatók rendelkezésére állt egy magyar nyelvű északi osztják nyelvtan, pontosabban chrestomathia (nyelvtan és szövegek): Sz. Kispál Magdolna és F. Mészáros Henrietta munkája, az *Északi osztják kresztomátia* (a továbbiakban ÉOK). Ez a színjai nyelvjárás és a kazimi „irodalmi nyelv” leírását foglalta magában, ugyanakkor más északi osztják nyelvjárásokból (és „irodalmi nyelvek”-ből) is közölt szemelvényeket: köztük a serkáliból is. Erről a műről éles hangú, lesújtó bírálatot írt három fiatal osztjakológus, Honti László, Hartmut Katz és Korenchy Éva (a recenzióra a továbbiakban HKK-ként hivatkozunk), és főként azt kifogásolták, hogy a jegyzetből hiányoznak a nyelv leírásának modern módszerei.

Kétségtelennek tűnik, hogy Schmidt Éva az ÉOK alapján indult el. Jegyzetének célja az északi osztják, és nem egyszerűen a serkáli osztják oktatása. Erre utal a cím is, de a jegyzetben több helyen is az északi osztjákra vonatkozó állításokat tesz. Az ÉOK-ból hiányzik a serkáli bemutatása, mi több, a HKK (265) is éppen a serkáli leírását hiányolja,¹ így kézenfekvőnek tűnik, hogy egy új jegyzet a serkálin keresztül mutassa be az északi osztják nyelvjárásokat.

Nem tudjuk, hogy az ÉONYJ-et önálló műként tervezte-e megjelentetni és az ÉOK-ot szerette volna felváltani vele, vagy az ÉOK egy esetleges újabb (bővített, átdolgozott) kiadásába szánta, de az biztos, hogy a serkáli leírása kiegészíti az ÉOK leírásait, és – habár más példasorokat használ és jelentős bővítéseket, szerkezeti változtatásokat is tartalmaz – jól illeszkedik az ÉOK leírásaihoz. Ez különösen a morfológia tárgyalásmódjában szembetűnő, ahol a paradigmák táblázatos bemutatását a megjegyzések követik.

Nem tudjuk azt sem, hogy Schmidt Éva már a kezdetektől fogva egyetértett-e az ÉOK három bírálójával az ÉOK használhatatlanságát illetően, vagy csupán attól félt, hogy műve hasonló bírálatot kap, mindenesetre úgy tűnik, hogy szigorúan igyekezett követni a HKK-ban megfogalmazott követelményeket:

- A HKK szerint a nyelvreírástól azt lehet várni, hogy „a nyelv rendszerét minél áttekinthetőbben és egyszerűbben mutassa be”. Az ÉONYJ és az ÉOK szövegét egybevetve feltűnik, hogy az előbbi sokkal vázlatosabb,

¹Nem egészen világos, hogy a bírálók miért nem az obdorszki, a szigvai, a muzsi vagy a suriskári leírását hiányolják. Kétségtelen, hogy ezek közül a nyelvjárások közelsége miatt néhány nem szolgált volna különösebb újdonsággal, de éppen a HKK állapítja meg, hogy „a legeléesebb határvonal az osztják északi nyelvjárásai körében az obdorszki és az összes többi között vonható meg”. A serkáli kiemelésében talán az is szerepet játszott, hogy Steinitznek köszönhetően erről a nyelvjárásról már rendelkezésre állt olyan leírás, amely könnyen átalakítható lett volna oktatási célokra.

sokkal több táblázatot és ábrát használ, megállapításait pontokba szedi, sokkal kevesebbet „fecseg”, mint az utóbbi. Ki kell emelnünk, hogy a táblázatok után Schmidt Éva külön felhívja a figyelmet az oppozíciók kifejezőeszközeire és az egybeesésekre (homoním alakokra).

- Mint fentebb említettük, a HKK elsősorban azt kifogásolja, hogy az ÉOK nem használja fel a nyelvléírás korszerű módszereit. Az ÉONYJ-ben azonban éppen az a feltűnő, hogy rendkívül tudatosan igyekszik modern lenni. (Más kérdés, hogy nem mindig sikeresen modern, így például nem sikerül helyesen megállapítania a fonémák megkülönböztető jegyeit, a transzformáció fogalmát pedig anélkül használja, hogy valójában használná a generatív leírás módszereit.)
- A HKK a fonematikus átírás használatát követeli, és az ÉONYJ ennek eleget is tesz.
- A HKK szerint helyesebb lett volna az ÉOK-ban a nyelvtani vázlatot fonológia, morfológia és morfológia fejezetekre bontani, és „nem ártott volna a szintaxis bemutatása sem”. Az ÉONYJ ennek lényegében eleget tesz, azzal a különbséggel, hogy a prozódia is önálló fejezetben tárgyalja.
- „[...] egy morfológiai fejezetbe kívánczolt volna az ige- és névszótövek, valamint a toldalékmorfémák alternációs típusainak bemutatása” (HKK: 266). Az ÉONYJ morfológiai fejezete valóban bemutatja a tövek alternációs típusait, a toldalékok alternációs típusairól azonban nem szól.
- A morfológiai fejezet tartalmáról a HKK (266) a következőket írja: „1. A magánhangzók és a mássalhangzók váltakozásáról a tövek alternációs típusainak tárgyalásakor kellett volna szólni [...]” Ez az ÉONYJ-ben így is van. Ugyanakkor a bírálók az ÉOK szerzőinek szemére vetik, hogy „2. [...] nem tartották szükségesnek a névszó- és ige- és igetövek külön-külön tárgyalását [...]”. Ezt Schmidt Éva sem tartja szükségesnek, csupán egy-egy tőtípuson belül vizsgálja, hogy másképp viselkednek-e szófajuktól függően. (Így nem csak a névszó- és ige- és igetövek, de főnévi és melléknévi tövek között is különbséget tesz.) Ezt a tárgyalásmódot nincs okunk kifogásolni, sőt, célszerűbbnek is látszik, mint a szófajok szerinti tárgyalás.
- A bírálók az osztják anyag forrásául az OGCHR-t ajánlják, és ezt Schmidt Éva is figyelembe veszi.
- A HKK hiányolja az ÉOK-ból a fonémák rendszerszerű bemutatását – az ÉONYJ-ben ez megtalálható.

- A HKK hibáztatja, hogy az ÉOK a fonémák fonetikai jellemzése helyett csak a megfelelő magyar hangokkal vetik egybe. Schmidt Éva megadja a fonémák fonológiai jellemzést, de emellett a magyar hangokkal is egybeveti őket.
- A HKK hiányolja az ÉOK-ból a mássalhangzók sajátos jegyeinek tárgyalását. Az ÉONYJ-ben ugyan jóval kevesebb „sajátos” mássalhangzó szerepel, mint az ÉOK-ban, de a magyartól eltérő mássalhangzókra Schmidt Éva külön kitér. A mássalhangzókat egyébként Schmidt Éva szintén az OGCHR-t alapján tárgyalja, ahogyan a HKK ajánlja.
- A HKK szerint a példaparadigmák előtt célszerű a toldalékokat külön táblázatban bemutatni, és az ÉONYJ-ben ezt így is találjuk: még a három számjel (köztük az egyes szám zérómorfémája) is táblázatba van foglalva!
- A HKK az igeragozás „hierarchikus rendszeré”-nek bemutatását javasolja, és ennek az ÉONYJ szintén eleget tesz, annyira, hogy a HKK-ban bemutatott (268) ábrát változtatás nélkül átveszi (4.8.2.). (Igaz, a szembenállások formai megvalósulását már nem mutatja be.)
- A HKK hiányolja, hogy az ÉOK nem hívja fel a figyelmet a kettes és többes szám különbségének kiküszöbölődésére a tárgyas ragozás tárgyra utaló elemében. Az ÉONYJ ezt megteszi: 4.8.5.2.
- „Igazán nagy kár, hogy a jegyzet [az ÉOK] nem ad áttekintést a legfontosabb képzőkről.” Schmidt Éva ad: 4.10.
- A HKK kifogásolja, hogy míg a legtöbb chrestomathia megadja az esetek használati körét, addig az ÉOK nem. Schmidt Éva nemcsak az esetek, de a tárgyas ragozás, a passivum és az igenevek használati körére is kitér.
- A HKK az ÉOK szerzőinek hibájául rója fel, hogy nem használják a zérómorféma fogalmát: Schmidt Éva használja.
- A HKK szerint az ÉOK által birtokos személyragoknak nevezett szuffixumokat „helyesebb személyjeleknek nevezni”, mivel „a ragokat sosem követhetik szuffixumok”. Schmidt Éva ennek megfelelően jár el és birtokos személyjelekről beszél.¹

¹Meg kell jegyezni, hogy a HKK-nak ez a megjegyzése indokolatlan terminológiai kötődés. Hely hiányában nem térhet ki arra, mennyire indokolatlan a toldalékok kötött sorrendjében utolsóként felbukkanó toldaléknak bármilyen speciális státuszt tulajdonítani, csupán utalnék arra, hova vezetne, ha ezt az érvelést komolyan vennénk. Meg kellene például állapítanunk, hogy míg a magyarban birtokos személyjelek és esetragok vannak, addig a finnben birtokos személyragok és esetjelek – ez a terminológia bűvészkedés azonban csak azt az egyszerű ténnyt takarná, hogy a birtokos és az esetet jelölő elemek sorrendje a két nyelvben fordított. Mi több, ha figyelembe ven-

Láthatjuk tehát, hogy Schmidt Éva igen nagy mértékben figyelembe vette a HKK megjegyzései, és az ÉOK és az ÉONYJ között található különbségek is (pl. a fejezetek beosztása) könnyen magyarázható a HKK hatásával. Azt azonban aligha állíthatnánk, hogy Schmidt Éva vakon követi a HKK-t. Ilyenre alig találunk meggyőző példát:

Az ÉONYJ az osztják morfológiát egyfajta naiv generatív szemléletben tárgyalja, mintha egyetlen mögöttes alakból kívánná levezetni az összes felszíni formát. (Ez különösen a tömorfémák esetében látszik, a toldalékmorfémák esetében a kép nem ilyen egyértelmű. Ezzel kapcsolatban érdemes arra emlékezni, hogy a toldalékmorfémák alakváltozataira nem tér ki a leírás: talán ezért is maradnak tisztázatlanok bizonyos kérdések, de az is lehet, hogy a problémákra Schmidt Éva sem tudott megnyugtató megoldást találni, ezért maradt ki ez a rész.) Ezzel szemben a HKK a felszíni alakok szegmentálására szorítkozik, és kifogásolja az ÉOK ettől eltérő – egyébként összességében igen eklektikus – megfogalmazásait: „A *-ti* melléknévi igenévképző [sic] *-i* komponense nem ‘hull ki’ (16, 80), hanem a képzőnek *-ti/-t-* variánsai vannak” (HKK: 266). Feltehetően ennek a hatása, hogy a folyamatos melléknévi igenévről szólva (4.9.2.1.) Schmidt Éva is az alternánsok előfordulásáról beszél az *ə* kiesése helyett – ugyanakkor a befejezett melléknévi igenév alakjairól már azt írja, hogy „A Px-es alakokban az *-əm* magánhangzója nyílt szótagba kerülve kiesik [...]” (4.9.2.2.). (Itt az ÉOK így fogalmaz: „Birtokos személyragozás esetén a képzőnek mindig *-m-* változata jelentkezik [...]”)¹

nénk, hogy a finnben a szóhoz még tapadópartikulák is járulhatnak, akkor mind a birtokosra, mind az esetre utaló elemet jelnek kellene neveznünk, ezeket pedig ragoknak. A permiben és a mariban egyaránt lehetne esetrag, birtokos személyrag, esetjel és birtokos személyjel; a nyenyecben a múlt időnek ragja lenne, jelen időben igei személyragokról, múlt időben igei személyjelekről kellene beszélni – mindez persze csak a toldalékok sorrendjének köszönhető. Mi több, a magyarban is csak a névszókon lehetnének személyjelek, a névutókon személyragokról kellene beszélnünk, hiszen ott nem követheti őket toldalék. A korban a még viszonylag friss, alig két éve megjelent egyetemi tankönyv, a MMNY is a birtokos személyrag terminust használja, így érthető, ha egy egyetemi jegyzet megmarad emellett.

¹Úgy tűnik, mintha a kor nem tudatosította volna magában a kétféle leírási technika különbségét. Jól mutatja ezt Hajdú Péter állásfoglalása a nyenyec gégezárhangról (CHRSAM: 23): szerinte csak egy nyenyec gégezárhang-fonéma van, mivel „a kétféle hangszalag-zárhang között nincsen fonematikai különbség”. Ezt valószínűleg úgy kell értenünk, hogy nincs két felszíni alak, amelyek között az lenne a különbség, hogy két különböző realizációjú gégezárhang van bennük. Tyerescsenko viszont nyilván azért tartja két fonémának a morfológiailag különbözőképpen viselkedő gégezárhangokat, mert olyan szabályokat képzel el, melyek a különböző fonémákat a felszínen semlegesítik. Természetesen nem állíthatjuk, hogy Tyerescsenko a generatív fonológia elveit alkalmazza, mégis valamiféle mögöttes szerkezetben gondolkodik: márpedig a fonémák száma különböző lehet a felszínen és mögöttesen.

3.2. Hajdú Péter: *Chrestomathia Samoiedica*

Nem kézenfekvő, hogy egy osztják nyelvtani jegyzet példaképei között éppen egy szamojéd chrestomathiát keressünk, esetünkben azonban ez a felvetés indokolt. Láthattuk, hogy Schmidt Éva sokban követte a HKK-t, márpedig a bíráló azzal ér véget, hogy a bírálók az ÉOK szerzőinek figyelmébe ajánlják Hajdú Péter *Chrestomathia Samoiedicáját* (a továbbiakban: CHR SAM) és mint „jó és modern” chrestomathiát. Mindenképpen meg kell tehát vizsgálnunk, hogy használta-e Schmidt Éva a CHR SAM-t mintaként.

A CHR SAM a fonémák bemutatása után azok megterhelésére és lehetséges előfordulási helyükre is kitér (26-28). Ilyen típusú információk az ÉONYJ-ből szinte teljesen hiányoznak, holott az adatok forrásaként használt műveiben Steinitz részletezi, hogy melyik fonéma milyen fonémák szomszédságában nem bukkan fel – ráadásul a fonémák megterheléséről legalább egy kis korpuszon könnyen elkészíthető lett volna a statisztika.

A CHR SAM a morfonológiai fejezetét a morfémák fonológiai szerkezetének bemutatásával kezdi (28-29): Schmidt Évánál ilyen nem találunk. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a leírástípus később a chrestomathia-irodalomban igen népszerűvé vált, holott helyette sokkal többet mondana a lehetséges szótagszerkezetek, ill. fonémakapcsolatok leírása.

A CHR SAM a kötött morfémák alternációit is bemutatja (31-32), mint korábban említettük, az ÉONYJ-ből ez hiányzik.

A CHR SAM és az ÉONYJ megegyezik abban, hogy az ÉOK-tól, ill. Schmidt Éva elsődleges forrásaitól, Steinitz műveitől eltérően külön kitérnek a többi (nemcsak a személyes) névmásra, továbbá a határozószókra és a segédszókra is – ezeknek tárgyalási sorrendje is hasonló, bár ehhez nem kell a CHR SAM hatását feltételezni. Eltérés, hogy Hajdú az igeneveket a névszók körében tárgyalja, míg Schmidt Éva az igéknél. Hajdú valószínűleg abból indul ki, hogy az igenevek névszói toldalékokat vehetnek fel, Schmidt Éva viszont úgy indokolja az igenevek az igék közötti tárgyalását, hogy azok „igei funkciót is betölthetnek”, azaz állítmányi szerepük is lehet (4., vö. 96., 97. o.).

Párhuzam az is, hogy mind a CHR SAM, mind az ÉONYJ tárgyalja a képzőket is: bár az ÉONYJ esetében ez egyszerűen a HKK hatásának is tulajdonítható, az már nem, hogy a forrásaival (Steinitzcel) szemben Schmidt Éva – akárcsak Hajdú – ezeket aszerint csoportosítja, hogy milyen szófajú tövekhez járulnak, ill. az igék esetében aszerint is, hogy milyen szemantikai szerepet töltenek be. Természetesen a képzők ilyen bemutatása nemcsak a CHR SAM-ra jellemző, ráadásul figyelembe kell vennünk, hogy Schmidt Éva az északi osztják szóalkotásmódjáról írta a szakdolgozatát, így ezt a területet igen alaposan ismerte, aligha érezte szükségét, hogy

egy szamojéd nyelvleíráshoz forduljon mintaképpért.

Végezetül meg kell állapítanunk, hogy akárcsak az ÉONYJ-ben, a CHR SAM-ban is van szintaxis – szemben az ÉOK-kal vagy a Steinitz-féle leírásokkal, de akár más osztják leírásokkal (NOCHR: NOT: EOCHR) is –, ám a két szintaktikai vázlat olyan mértékben eltér egymástól, hogy a CHR SAM hatása szóba sem jöhet.

Mindezek alapján ki kell jelentenünk, hogy ha Schmidt Éva figyelembe is vette Hajdú Péter művét, az kimutatható hatást nem tudott gyakorolni az ÉONYJ-re.

3.3. Steinitz művei

Egyértelműnek tűnik, hogy az osztjákra vonatkozó nyelvi adatok többsége Steinitz műveiből kerültek az ÉONYJ-be. Leginkább az 1939-es kiadású OVE-t, ill. ennek újrakiadását, az OA I.-t,¹ illetve a OGCHR-t kell figyelembe venni. Az alábbiakban röviden összefoglalom a fő hasonlóságokat és különbségeket.

3.3.1. Fonológia

Az első szótagi magánhangzók rendszerének táblázatos bemutatása azonos az OGCHR 36. oldalán található szedési megoldással. Az első szótagban jelentkező fonológiai szembenállások is lényegében azonosak, habár az elnevezésekben bizonyos eltérések is mutatkoznak:

OGCHR	ÉONYJ
Quantität	2. feszes / ernyedt
Labialitát	4. labiális / illabiális
Zungenstellung	3. szűkebb / szélesebb

A többedik szótagban az OVE még számol *u*-val (Schmidt: *ũ*), mely csak *w* előtt fordul elő, de azt az OGCHR már az *ə* allofónjaként azonosítja, akárcsak az ÉONYJ. Mind az OGCHR, mind az OVE megjegyzi, hogy nem első szótagban – ritkán ugyan – de előfordulhat a teljes *u* és *o* is: ezt az ÉONYJ is említi (1.1.3.1.2.).

Itt kell megjegyeznünk, hogy sem Steinitznél, sem más korabeli osztják nyelvleírásnál nem találunk feszes–ernyedt szembenállást (ez majd Katznál bukkan fel először, l. 103. o.), ehelyett minden leírásban hosszú–rövid vagy rövid–redukált szembenállás szerepel. Annyi azonban biztos, hogy míg nem első szótagban nem lehetnek labiális magánhangzók, addig „hosszúak” lehetnek, ami kissé furcsán

¹Bár ez utóbbi könnyebben hozzáférhető, mivel reprint kiadásról van szó, és az oldalszámok pontosan ugyanazok, mi az 1939-es kiadásra hivatkozunk.

hangzik – jóval kevésbé furcsa, ha nem első szótagban az ernyedett magánhangzók jelenlétét engedjük meg. (A probléma részletes tárgyalását l. a 113. oldalon!)

A magánhangzók fonetikai jellemzésénél a fonémák jeleként Schmidt Éva az OGCHRjelölésmódját, a fonetikai értékük jelölésére viszont a OVEjelölését használja. Csupán két kivételt találunk: az *e* fonéma hangértékeként az \bar{e} jelölést használja (OVE \bar{e}), az \bar{i} hangértékének jelöléseként viszont az \bar{i} -t (OVE \bar{i}). Ezen kívül az *o* és az *u* realizációjánál jelöli a hosszúságot (\bar{o} , ill. \bar{u} , míg az OVE-ben \bar{o} , ill. \bar{u}), ami jogos is, hiszen ezek hosszabbak, mint az OVEáltal \bar{a} -nak jelölt \bar{a} .

Mind az OGCHR-hez, mind az OVE-höz képest új, hogy az \bar{a} -t *e*-szerű hangnak nevezi az ÉONYJ.

A magánhangzók kombinatorikus variánsairól szóló rész meglehetősen különbözik az OGCHRés az OVEhasonló pontjaitól, pl. szóba sem kerülnek az \bar{a} vagy az \bar{i} palatális környezetben jelentkező variánsai (szerepelnek azonban az OVE-ben a szintjai leírásában!), ill. az *e* nyíltabb realizációja, de különösen igaz ez az \bar{a} variánsaira. Az, hogy az *e* többedik szótagban zártabb, mint az elsőben, az OVE(186) állításával esik egybe, ugyanakkor szembenáll az OGCHR (38) állításával, mely a magánhangzók realizációját minőségileg egyformának mondja.

A mássalhangzók bemutatása az OGCHRleírásának felel meg, néhány apró mozzanattól eltekintve. Az η -t az ÉONYJ mediopalatálisnak mondja, ezzel szemben az OGCHR palatovelárisnak – az OVEazonban mediopalatálisnak, bár megemlíti, hogy *k* előtt posztpalatálisként realizálódik. Az ÉONYJ a \bar{s} -t alveolarisnak nevezi (akárcsak az OVE), míg az OGCHR „dental(-alveolar)”-ként definiálja. A OVEa *j*-t és a *w*-t félhangzónak (Halbvokal), az OGCHR spiránsnak nevezi. Az ÉONYJ a *w*-t spiránsnak nevezi (a *j*-t külön nem jellemzi), a fonémák megkülönböztető jegyei között azonban első helyen sorolja fel a „félhangzó / mássalhangzó” jegyet – valójában azonban nem derül ki, melyek lennének a félhangzók. (A táblázat oszlopoi egyébként sem felelnek meg a fonetikai jellemzésben leírtaknak, ami önmagában nem lenne baj, de jó lenne, ha világos lenne, hogy egy fonetikailag mediopalatális hang fonológiai szempontból miért veláris.)

A mássalhangzók megoszlási szabályai lényegében megfelelnek a Steinitznél leírtaknak (bár ott több megkötés is szerepel, pl. a OGCHR(42) szerint a *w* \bar{i} és *u* előtt sem fordul elő¹), de a megfogalmazásuk néha eltér. Így pl. az ÉONYJ azt állítja, hogy „Több szótagú szavak végén *j* nem fordul elő”, míg az OGCHR(41) megfogalmazása szerint *j* szóvégen csak egyszótagú szavakban jelentkezhet (bár hozzáteszi, hogy kivételesen kétszótagúakban is).²

¹Utóbbi nem meglepő, hiszen többedik szótagban *u* (ill. egyáltalán labiális magánhangzó) mind az ÉONYJ, mind az OGCHR szerint csak néhány kivételes esetben fordulhat elő.

²Az ÉOK azt állítja, hogy „A *j* első szótagon túl csak toldalékok előtt állhat szótagvégen” (100), azonban – amint erre a HKK rámutat – csupa olyan példát hoz, ahol a toldalék magánhangzóval

A szibilánsok és az explozívák intervokális helyzetben, ill. zöngés mássalhangzó melletti zöngésülését az OGCHR nem említi, csak az OVE(197). Kissé különös, hogy sem Steinitz (i. h.), sem Schmidt Éva, sem Rédei (NOT: 12; NOCHR: 27) nem nevezi hasonulásnak ezeket a jelenségeket, Steinitz (OVE: 208) és nyomában Schmidt Éva (ÉONYJ, 3.2.5.) csak a palatalizáltság szerinti hasonulást nevezi hasonulásnak. A nazálisok és likvidák zöngétlenedése Steinitz-nél csak az OGCHR-ban szerepel az ÉONYJ-hez hasonló módon, az OVE a zöngétlen változatokat is önálló fonémáknak tartja.

3.3.2. Prozódikus sajátosságok

A serkáli magánhangzók időtartamára vonatkozó tudnivalók az OGCHR leírásából teljességgel hiányoznak. A OVE-ben a serkáli leírása csupán a színjai leírására utal, ahol az első szótagi magánhangzók realizációinak leírása szinte teljesen megegyezik az ÉONYJ-ben szereplő leírással, de az első szótagi rövid (feszes) magánhangzók negyedhosszúvá nyúlását nyílt szótagban csak kétszótagú szavakban tartja lehetségesnek, kettőnél több szótagú szavakban már nem. (Az ÉOK még jobban leegyszerűsíti ezeket a viszonyokat, mint az ÉONYJ). STEINITZ 1950a (11–13) szintén eltér Schmidt Éva leírásától: ebben a művében Steinitz az első szótagi „teljes” (= hosszú, ernyed) magánhangzó realizációját attól teszi függővé, hogy a második szótagban teljes vagy redukált (= rövid, feszes) magánhangzó áll-e, az első szótagi redukált mássalhangzó negyedhosszú realizációját fakultatívnak tartja stb.

A hangsúlyról leírtak szinte szóról szóra megegyeznek az OGCHR 47. oldalán leírtakkal, ám a hozzá fűzött megjegyzés szembenáll az ott leírtakkal: míg az ÉONYJ szerint a hangúly csak akkor tolódhat át páratlan szótagról az őt követő párosra, ha az első szótagban rövid vagy további páratlanban redukált magánhangzó áll, addig az OGCHR azt állítja, hogy a három- és többszótagos szavakban a főhangsúly gyakran áttolódik a második szótagra, ha abban *a* vagy *e* áll (példái: *jerna:sem* 'mein Hemd', *ojkarna* 'von dem Mann'). A mellékhangsúly eltolódásáról tehát Steinitz nem szól.

Mind az OGCHR (i.h.), mind az OVE (210) megjegyzi, hogy a hangsúlyozás függhet a mondatritmustól (bár a serkálival kapcsolatban egyik sem írja le, hogy miként – a színjaival kapcsolatban is csak példák vannak, a részletes magyarázat hiányzik (OVE: 36) –, ez az információ az ÉONYJ-ben nem szerepel).

kezdődik, azaz a *j* nem is szótagvégen áll. Bár a példák nem helyesek, a megállapítás ettől még helytállóan tűnik: azonban lényegében ez is azt jelenti, hogy csak többszótagú szó végén nem állhat a *j*.

3.3.3. Morfológia

A tővégi magánhangzók megoszlási szabályai az ÉONYJ-ben leírtakhoz hasonlóan Steinitznél nem szerepelnek, és a mássalhangzók megoszlási szabályai sincsenek ekképpen felsorolva.

A mássalhangzó-kapcsolatok esetében különös, hogy Schmidt Éva éppen azokat nevezi szilárd kapcsolatoknak, amelyekből egy fonéma kiesik. Ha csak az ÉONYJ-et vesszük figyelembe, a kifejezést úgy kell értelmeznünk, hogy ezek a kapcsolatok nem „rugalmasak”, vagy megmaradnak, vagy „törnek” (szemben a „rugalmas” *tt* kapcsolatokkal, amelyek megváltoznak, de fonéma nem esik ki belőlük). Ha azonban Steinitz szövegeit nézzük, akkor ott „festen” és „gelegentlichen Konsonantverbindungen”-t találunk. Mivel az utóbbit alkalmi mássalhangzó-kapcsolatnak kell fordítanunk, kézenfekvő, hogy az előbbit állandó mássalhangzó-kapcsolatnak fordítsuk: amennyiben mindkét mássalhangzó megjelenik, azok mindig kapcsolatot alkotnak, nem ékelődhet közéjük semmi. (A „fest” jelentése ugyan lehet ’szilárd’, de ez itt nem a legmegfelelőbb: szóba jöhetne még a szoros mássalhangzó-kapcsolat fordítás – ti. ha mindkét mássalhangzó megjelenik, akkor szorosan egymás mellett állnak –, de ez nehezen állítható szembe az alkalmi mássalhangzó-kapcsolattal.¹⁾ Valójában azonban az alkalmi mássalhangzó-kapcsolat sem túl szerencsés terminus akkor, amikor többel-seji kapcsolatról van szó:²⁾ pl. a *wōrŋa* ’varjú’ tőben az *-rŋ-* kapcsolat mindig megmarad, köznapi kifejezéssel élve állandó, szoros vagy szilárd, és semmiképpen sem alkalmi. (De egy olyan kapcsolatról, amelyben az egyik fél időnként eltűnik, a mindennapi beszédben szintén nem mondanánk, hogy állandó, szoros vagy szilárd.) Ezek a terminusok tehát már eredetijükben is sikerületlenek.

Mind az OGCHR mind az OVE szerint a serkáliban vannak hosszú mássalhangzók, az ÉONYJ szerint azonban nincsenek: „a toldalékolás során egymás mellé kerülő azonos mássalhangzók külön szótagba esnek és torlódásnak számítanak”. Hasonló véleményt fogalmaz meg az ÉOK is, habár szerinte az affrikáták hosszúak – a HKK szerint azonban ezek nem affrikáták, hanem zár + szibiláns kapcsolatok –, de beszél „morfológiai eredetű” hosszú mássalhangzókról. A Schmidt Éváéhoz hasonló, a szótagszerkezetre hivatkozó (és kétségkívül helyesnek tűnő) megfogalmazással az osztjákra vonatkozó szakirodalomban nem találkoztam.

A tőalternánsokkal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a *ne* nő, asszony’

¹⁾A „szilárd mássalhangzó-kapcsolat” terminust használja az ÉOK is, de nem zárható ki, hogy már korábban meggyökerezett a magyar nyelvű osztjálológiában.

²⁾Talán ennek köszönhető, hogy a nem „szilárd” kapcsolatokat Schmidt Éva nem nevezi meg, semmilyen terminust nem alkalmaz.

és a $\chi\acute{\alpha}tl$ 'nap',¹ ill. a χu 'férfi' (OGCHR: 54-55, OVE: 215) sajátos ragozásáról külön nem esik szó. (Utóbbi viselkedése tkp. megfelel a teljes magánhangzóra végződő tövekének, habár Schmidt Éva *u*-végű töről – ill. egyáltalán egyszótagú, magánhangzóra végződő névszói töről – nem tesz említést.)

A rendhagyó ragozású egyszótagú ige-tövek váltakozási szabályairól – azaz hogy mikor melyik variáns jelenik meg – az OGCHR (39) nem mond semmit, az OVE (219) pedig csak morfológiai kategóriákhoz köti a variánsok megjelenését: ezzel szemben Schmidt Éva szerint az egyik (magánhangzóra végződő) változathoz a mássalhangzóval kezdődő, a másik (mássalhangzóra végződő) változathoz a magánhangzóval kezdődő toldalékok kapcsolódnak (tegyük hozzá: ide értendő pl. a befejezett melléknévi igenév képzője akkor is, amikor ahhoz Px kapcsolódik és ezért kiesik belőle az *ə*).²

A többszótagú tövek végmagánhangzóinak paradigmatisztikus váltakozásai úgy, ahogy Schmidt Évánál, sem az OGCHR-ben (40), sem az OVE-ben (189) nem szerepelnek. Ezekben kevés nyoma van a szegmentálásnak, de a *tő* és a toldalék határán álló magánhangzót minden további nélkül a *tő*höz szegmentálják (akár csak az ÉOK: 24).

A szinkópaszabály megfogalmazása szinte szó szerint megegyezik az OGCHR-ben (41) találhatóval, ám a kivételek ott nem szerepelnek.³

A „szilárd” mássalhangzó-kapcsolatokról szóló részben a nazális + homorgán spiráns rész jelentős egybeesést mutat az OGCHR (44) szövegével: még a példaszavak is ugyanazok, habár példaalakjaik eltérnek.⁴ Az azonban, hogy a mássalhangzó-kapcsolatok az *ə* kiesésének köszönhetően is szótagvégre kerül-

¹Kérdés, hogy ez tényleg sajátos-e, vagy egy közösleges *tt*-végű *tő*: utóbbi esetben természetesen nem kell külön tárgyalni.

²Az ÉOK (25) valószínűleg hasonlóan gondolkodik, amikor a színjai leírásában a *j* és *w* elemeket hangréstöltőnek (azaz hiátustöltőnek) nevezi. A HKK rá is mutat, hogy ezek a hangok sem történeti, sem leíró szempontból nem nevezhetők hiátustöltőnek. A történeti szempontok azonban nem számítanak a szinkrón leírásnál, szinkrón szinten pedig csak azért nem tekinthetjük ezeket hiátustöltőnek, mert mássalhangzók előtt is megjelennek. A HKK által követett, csak a felszíni alakokkal foglalkozó szemlélet valóban nem engedi meg, hogy ezeket hiátustöltőnek tekintsük, a Schmidt Éva által követett kvázigeneratív szemléletben viszont olyan hangokat is tekinthetünk hiátustöltőnek, melyek a felszínen mássalhangzó előtt állnak – amennyiben valamelyik reprezentációs szinten intervokális helyzetben, fonológiai szabályok alapján kerültek a szóalakba.

³Az a kivételt, hogy az *ə* megmarad, ha előtte nem egyszerűsödő mássalhangzókapcsolat áll, az ÉOK fordított irányból közelíti meg: megfogalmazása szerint az *ə* azzal a feltétellel hullhat ki, hogy előtte 1. csak egy mássalhangzó áll vagy 2. szilárd (azaz egyszerűsödő) mássalhangzókapcsolat áll.

⁴Az $\eta\chi$ kapcsolatban a nazális kiesése Steinitz szerint csak egyetlen igenél megy végbe, más esetekben nem, így meg is kérdőjelezhető, hogy ez a mássalhangzókapcsolat valóban ide sorolandó-e. Igaz, nem tartozhat az alkalmi mássalhangzó-kapcsolatok közé sem, mivel *ə* sosem ékelődik a két mássalhangzó közé.

hetnek, új információ. A OVE (201) azt is hozzáteszi, hogy a szótag zártsága a mondatban (és nem a szóalakban) vizsgálendő, azaz ha a szó után magánhangzóval kezdődő szó kerül, a kapcsolat egyszerűsödése nem megy végbe – ez az információ Schmidt Évánál hiányzik. A OVE (201–202) viszont Schmidt Évával (és a OGCHR 43–45 oldalain szereplő leírással) szemben négy lehetséges realizációt különböztet meg.

A szonorikus mássalhangzó + *t* kapcsolatok felsorolásában mind az OGCHR (44), mind az OVE (202) *nt* kapcsolatot sorol fel *nt* helyett – habár kétségtelenül mindkettőnek helye lenne a felsorolásban még akkor is, ha az *nt* már az előző csoportban is szerepelt. Mint azt kiadásunkban megjegyezzük, az ÉONYJ-ben szereplő alak sajtóhiba lehet.)

A *tt – t̃, t' – t'̃* váltakozásról írottak sok hasonlóságot mutatnak az OGCHR-ban (45-46) leírtakkal. A Px3-mal ellátott főnevek lativusi alakjainak sajátosságairól Steinitz az OGCHR 56. oldalán szól.

A palatalizációs hasonulásról írottak lényegében azonosak az OGCHR (46) és az OVE (208) által leírtakkal.

A tő- és toldalékmorfémák kapcsolódásának táblázata teljesen új.

3.3.4. Szófaj- és alaktan

Az OGCHR (47) három ragozható (= toldalékolható) szófajt különböztet meg: Nomina (Subst., Adj., Zahl., Pron.), Pronomina (tkp. kizárólag Personalpronomina) és Verba. Az ÉONYJ felosztása (4.) ehhez igen hasonló, azzal a különbséggel, hogy a személyes névmásokat a névszókhoz sorolja, de azokon belül teljesen elkülöníti őket (a többi névmást a főnevek és melléknevek közé teszi). Schmidt Éva a névszók között felsorolja a melléknévi igeneveket – ez bizonyára a hagyományos magyar nyelvtan hatása, mely önálló, a névszó alá sorolandó szófajnak, nem pedig igealaknak tekinti az igeneveket (l. még 90, 97 o.). A későbbiekben az OGCHR a szófaji besorolásának megfelelően tárgyalja a ragozást (a számnévről és egyes névmástípusokról szól külön is, de a melléknévről nem), ellenben az ÉONYJ inkább a „hagyományos” szófaji beosztást követi (azaz a névmásokon belül tárgyalja a személyes névmást, majd a többi névmástípust). (A OVE egyáltalán nem foglalkozik a szófajok kérdéseivel, de a ragozást az OGCHR-hoz hasonlóan tárgyalja.) Megjegyzendő, hogy mind Steinitznél, mind Schmidt Évánál hiányzik a ragozható szófajok közül a névutó.

Steinitz művei együtt tárgyalják a névszók ragozását, Schmidt Éva azonban külön beszél a főnévről, a melléknévről és a számnévről. Ez indokolt is, hiszen állítása szerint „A melléknév csak igen ritkán főnevesülhet, önmagában főnévi pozíciókra nem alkalmas. Ezért paradigmájának alakjait ritkán használják.” (4.2.3.)

(Habár a 4.2.1. állítása szerint a lativusi alakjai legalábbis bizonyos konstrukciókban előfordulnak.)

A főnév ragos alakjainak tárgyalása Schmidt Évánál és a névszók alakjainak tárgyalása Steinitznél csak felszínes hasonlóságokat mutat. Steinitz először az esetragokat, majd a számjeleket tárgyalja, Schmidt Éva éppen fordítva: úgy tűnik, mintha a toldalékok sorrendje szerint indulna el, ám a birtokos személyjeleket valamiért mégis a végére hagyja. Az egyes esetek funkcióinak tárgyalása is különbségeket mutat, pl. Steinitz (OGCHR: 51–53) említi a nominativus és a lativus módhatározói (Modal), a locativus essivusi, módhatározói ill. ok- és célhatározói használatát. Steinitz korlátozottan használt temporalisi esetről is szól (OGCHR: 52), ezt Schmidt Éva nem említi: helyesen, hiszen ezek az alakok legfeljebb képzősnek tekinthetők (habár a képzők közt sem szól róluk). Steinitz említi a vocativust is (OGCHR: 53), Schmidt Éva nem.

A birtokos személyjelekkel kapcsolatban Steinitz (OGCHR: 55–58; OVE: 216–217) lényegében csak a kapcsolódási módjukról szól, míg Schmidt Éva kitér az oppozíciókra és egybeesésekre, az egyes elemek történetére, az egyes rokonságnevek rendhagyó birtokos személyragozására (OGCHR: 55), ill. a birtokos személyjelezés funkcióira.

A melléknevek fokozásával foglalkozó rész Steinitznél hiányzik, maga a képző az OGCHR-ban (50) fel van sorolva. A melléknév szintaktikai funkcióiról Steinitz szintén nem szól.

A számnévről írottak szinte teljes egyezést mutatnak az OGCHR-ban (58) leírtakkal, de Schmidt Éva kiegészíti azt a számszó táblázatos bemutatásával. A „szorzószámnév” Steinitznél nem szerepel.

Steinitz nyelvtanaiban egyáltalán nem szól határozószókról.

A személyes névmásokat az ÉONYJ ismét az OGCHR-hoz (60–62) hasonlóan, bár annál valamivel tömörebben tárgyalja.

A többi névmástípus tárgyalásának kiindulópontja talán az OGCHR (59–60) lehetett, de Steinitz nem osztja fel a névmásokat aszerint, hogy milyen szófajnak felelnek meg (habár beszél attributív és nem attributív névmásokról), és egyáltalán nem sorol fel számnévi vagy határozói névmásokat. A kérdő és vonatkozó névmásokat külön tárgyalja, sőt, egészen mások nála a vonatkozó névmások, mint Schmidt Évánál. Steinitz szól az *ŋ* '1' számnév mutató névmási használatáról, Schmidt Éva ezt elhagyja. (A OVE egyáltalán nem tárgyalja a névmásokat a személyes névmásokon kívül.)

A Schmidt Éva által tárgyalt egyéb szófajok (módosítószók, igekötők, névutók, kötőszók) egyáltalán nem szerepelnek Steinitz leírásaiban.

Az igeragozás kategóriái szinte teljesen megfelelnek a OGCHR-ban (69) leír-

taknak (ill. az ÉOK: 31-nek), azzal a különbséggel, hogy az ÉONYJ-ben a névszói formák nem szerepelnek. Schmidt Éva itt bizonyára ahhoz a hagyományos magyar nyelvtani felfogáshoz igazodott, hogy az igenevek önálló szófajok, nem igealakok (l. még 90, 96 o.).

Az alanyi ragozás személyragjainak táblázata némiképp eltér az OGCHR (70) ill. OVE (219) által megadottól, ahol is a Du3 ragja *-aηən* a Schmidt Éva által megadott *-əηən* helyett. Egyébként úgy tűnik, hogy e toldalékok mássalhangzós tövekhez való kapcsolódását az *ə*-t beszűrő morfonológiai szabály automatikusan intézi: a Du1 (ill. a Du3) alakban felbukkanó *a* azonban ennek ellentmond.

A tárgyias ragozás végződéseinek táblázata lényegében azonos a OGCHR-ben (76) szereplővel, és az OVE-ben (222) szereplővel szemben nem tartalmazza a *-t* elem megnyúlásának lehetőségét (erre utalás sem történik). A példaparadigmák egy része is ugyanaz (*mă- / mĭj- 'ad'*, ill. *pön- 'tesz'*), mint Steinitznél.

A szenvedő ragozás funkcionak leírása Steinitznél (OGCHR: 74) más, mint Schmidt Évánál, a tárgyias ragozás használatának leírása (OGCHR: 75) viszont hasonló: igaz, Schmidt Éva a kijelölő jelzős főnévről és a tárgyi alárendelt mellékmondatról is említést tesz. (Az előbbi eset problémás, hiszen nehéz meghatározni, mitől lesz „kijelölő” egy jelző: a „kijelölő” és a „díszítő” jelző formailag nem különül el egymástól. A tárgyias ragozás használata – vagy legalább annak lehetősége – jó érv lehetne amellett, hogy egy jelző kijelölő: ebben az esetben azonban tautologikus lenne azt állítani, hogy a tárgyias ragozás a kijelölő jelző mellett fordul(hat) elő.)

A felszólító mód tárgyalása igen hasonlít az OGCHR (77–78) idevágó részére. Az igenevek tárgyalása azonban jóval bővebb, mint akár a OGCHR-ban (78–80), akár az OVE-ben (224–225): elsősorban az igenevek szintaktikai funkcióinak, ill. a befejezett melléknévi igenév személyragos alakjainak bemutatása jelent többletet.

Az igenevekkel kapcsolatban megjegyzendő, hogy Steinitzcel szemben (viszont a magyar hagyományoknak megfelelően) Schmidt Éva nem a participium praesens / praeteritum, hanem a partitipium imperfectum / perfectum terminusokat használja (vö. A. JÁSZÓ 1976: 353, 2. lábjegyzet). Azonban Steinitzet követve az állítmányi használatú melléknévi igeneveket nem tekinti igealakoknak, holott A. Jászó Anna a korábbi években többször is érvelt emellett. Korábbi cikkében (A. JÁSZÓ 1969) az igévé válást azzal igyekezett alátámasztani, hogy az ilyen alakon a „birtokos” személyjelek helyett az igei személyjelek is megjelenhetnek, azaz a beszélők ezeket az alakokat már igeinek „érik”. Valójában ez nem lehet döntő kritérium, hiszen az igenévből keletkezett igealakok morfológiája gyakran továbbra is gyökeresen eltér a többi igealakétól (pl. az udmurt második múlt idő

alakjai egészen mások, mint a többi igeidőei, de gondolhatunk a szláv nyelvek *l*-elemű múlt idejére is, mely szintén egészen más morfológiájú, mint a jelen idejű alakok). Cikke végén A. Jászó is óvatosan fogalmaz, mert az ilyen alakok aránya a vizsgált szövegekben alacsony, a vizsgált szövegek archaikusak, és nem tudjuk, hogy az élő nyelvben előfordulnak-e. Schmidt Éva nem említi, hogy a serkáliban a melléknévi igenevekhez igei végződéses járulhatnának, ezért ezt az érvelést nem is veheti figyelembe. A korábbi óvatos megfogalmazása ellenére későbbi cikkében (A. JÁSZÓ 1976) azonban A. Jászó már evidenciának veszi, hogy igealakokról van szó, sőt, meg is állapítja, hogy nem szemtanúsági jelenről, ill. múltról (nála: nem-szemtanúsági mód!) van szó.¹ (Erről a szemantikai szerepről Schmidt Éva nem szól.) Schmidt Éva nem érvel kifejezetten az ellen, hogy ezeket az alakokat igealaknak tekintsük, azt azonban megjegyzi, hogy ez az alak nem illeszkedik az igealakok rendszerébe, hiszen nincs tárgyias és szenvedő ragozása.² Ezt elfogadhatjuk amellettszólvó érvnek, hogy ezek nem (finit) igealakok.

A szóképzésről szóló részben csupa olyan képzőt találunk, amelyeket Steinitz is említ az OGCHR-ben (48–50, ill. 62–67). (A OVE egyáltalán nem tárgyalja a szóképzést.)

A névszóképzőket Steinitz nem választja szét sem főnév-, melléknév- ill. határozószóképzőkre, sem deverbális és denominális képzőkre, ezért a képzők tárgyalásának sorrendje különböző – Schmidt Éva példáit azonban mindig megtalálhatjuk Steinitznél is.³ Ez különösen annak fényében feltűnő, hogy Schmidt Éva szakdolgozatát éppen az északi osztják szóalkotásmódokról írta, azaz könnyen hozhatott volna más, saját gyűjtésből származó példákat. A Steinitz által felsorolt képzők közül csak a *-tap* fosztóképző, a *-šak* középfokjel és a *-mit* sorszámnévképző hiányzik. Valódi (és egyébként érthetetlen) hiányt csak az első jelent, hiszen az utóbbi kettő az ÉONYJ máshol (4.2.2., ill. 4.3.2.) tárgyalja.

Az igeképzők szintén mind megtalálhatók Steinitznél, habár néhány apróbb különbséget felfedezhetünk, pl. az *-am-* és az *-em-* képzők Steinitznél *-amə-*, ill. *-emə-* alakban szerepelnek (OGCHR: 62 ill. 63).⁴ A sorrend a képzők újracsoport-

¹Más finnugor nyelvekből is hoz párhuzamokat, hozzátéve, hogy a nem-szemtanúsági alakok mindig melléknévi igenévből keletkeztek. A komiból imperfektív nem-szemtanúsági alakra is hoz példát, de azt nem említi, hogy más nyelvekből jelen idejű nem-szemtanúsági alakot nem tudunk kimutatni – márpedig példaanyagában a *t*-elemű alakok egyértelműen jelen idejűek.)

²Pontosabban: nem különbözteti meg a tárgyatlan és a tárgyias, ill. a cselekvő és a szenvedő ragozást. Az, hogy nincs felszólító módja, nem igazán jó érv, hiszen az *s*-jeles múltnak sincs, sőt, a múltnak univerzálisan sincs, így ez legfeljebb a *t*-elemű alakoknál szolgálhatna érvként.

³Kivétel: *põχ* 'fiú' → *põχije* 'fiúcska', Steinitznél: *tunt* → *tuntije* 'Gänslein'. Megemlítendő még egy sajtóhiba is: a *sowər(le)* 'nyúl(acska)' Steinitznél *šowər(le)* alakban szerepel (OGCHR: 50).

⁴Feltehető sajtóhibákkal itt is találkozunk: ÉONYJ *ewəm-əttə-* 'megcsókol' – OGCHR: 64

tosítása miatt itt is változik, egyes alakváltozatokat Schmidt Éva összevonva tárgyal. Steinitznél jóval több igeképzőt találunk, mint az ÉONYJ-ben. A Schmidt Évánál hiányzó igeképzők jelentős részének Steinitznél nincs megadva a jelentése (-a-, -əlmə-, -əltə-/ltə-, -əm-, -ən-, -əít', -ətmə-, -sat-, -sə-, néhánynak viszont igen, mi több, akadnak közöttük olyanok, melyeknek megfelelő csoportot Schmidt Éva megnevez: momentán (-χəmt-, -mət-, -sə-); kauzatív (-ttə-); iteratív (-t'ə-) ill. duratív (-məs). Nem egészen világos, hogy Schmidt Éva ezeket miért hagyta ki a felsorolásból: talán nem tartotta őket elég produktívnak vagy gyakornak ahhoz, hogy megemlítsse; egyesekről elképzelhető, hogy inkább képzőkapcsolatoknak, mint önálló képzőknek ítélte őket. Néhányuk más alakváltozatát említi (pl. az -əttə- forma szerepel, de a -ttə- nem).

3.3.5. A szintaktikai sajátosságok

Mivel Steinitz műveiben szintaxisról egyáltalán nem esik szó, ez a fejezet mindenképpen független Steinitz műveitől.

3.3.6. Összefoglalás

Láthattuk, hogy Schmidt Éva nagyban támaszkodott Steinitz műveire, elsősorban az OGCHR-re, de kisebb mértékben az OVE-re is. Ez azonban természetes is, hiszen ezt megelőzően a serkáli osztjának csupán ez a két leírása létezett. Ugyanakkor az ÉONYJ messzire eltávolodott elsődleges forrásaitól (ill. az azokat szorosabban követő ÉOK-tól), elsősorban az önálló morfológiai fejezet (ill. az ebben megalkotott új szabályok) kialakításának, a tárgyalt szófajok köre kibővítésének és a szintaxis hozzáadásának köszönhetően. Főként ezek miatt nem tekinthetjük az ÉONYJ-t Steinitz valamely műve szabad, kissé átszerkesztett fordításának, hanem legalábbis igen összetett kompilációnak. Ahhoz azonban, hogy eldöntsük, valóban tiszteletreméltó kompilációról, vagy jelentős részben önálló alkotásról van-e szó, további lehetséges munkákat kell megvizsgálnunk.

3.4. Rédei Károly nyelvtani vázlatai

Az ÉONYJ megjelenése előtti évtizedben Rédei Károly két olyan északi osztjának chrestomathiát (és benne nyelvtani vázlatot) is kiadott, mely bizonyára nem került el Schmidt Éva figyelmét: 1965-ben a *Northern Ostyak Chrestomathy*-t

ewməttə-; ÉONYJ *akət-* 'gyűjt', *akt-əs-* 'összegyűlik' – OGCHR: 64 *äkət-*, *äktəs-*.

(elsősorban a muzsi nyelvjárást tárgyalja, a továbbiakban NOCHR), 1968-ban pedig a *Nord-ostjakische Texte (Kazym-Dialekt) mit Skizze der Grammatik* címűt (a továbbiakban NOT). Az előbbi kiadványt a HKK is említi mint tudományos igényű megírt és hozzáférhető forrást.¹

A hasonlóságokat természetesen elsősorban ott kell keresnünk, ahol Steinitz írásaiban nem találtunk párhuzamokat az ÉONYJ-tel. Így például Steinitz a serkáli leírásaiban nem szól a magánhangzók időtartamáról (igaz, utal a színjaira, ahol tárgyalja), hasonló leírást azonban találunk Rédeinél (NOCHR: 19–20). Rédei azonban csak három hosszúsági fokot különböztet meg (long, semi-long, short), míg Schmidt Éva leírásában negyed, sőt, háromnegyed hosszúság is felbukkan. Az ÉONYJ szerint a hosszú magánhangzók zárt szótagban *w* és *j* előtt realizálódnak „negyedhosszú”-ként, Rédei szerint azonban a két mássalhangzó előtt eltérő a realizáció: a *w* előtt félhosszú, a *j* előtt rövid. A rövid magánhangzók realizációja Rédei szerint mindig rövid, és csupán néhány esetben (nem pedig minden nyílt szótagban, mint Schmidt Éva szerint) lehet félhosszú. Schmidt Éva forrása tehát nem lehetett Rédei.

A számneveknél Rédei említi a *puš* segédszóval alkotott szerkezeteket (NOT: 20–21; NOCHR: 54), melyeket Schmidt Éva szorzószámneveknek nevez (Rédei a NOT-ban „Multiplikatívá”-nak, a NOCHR-ban „numeral adverbals”-nak nevezi őket), és amelyekről Steinitz nem tett említést. Rédei azonban arról is szól, hogy ilyen szerkezeteket sorszámnevekkel is lehet alkotni (pl. *kīmat-pūš* 'zweitens' ~ *kimat-puš* 'for the second time'), ez az információ Schmidt Évánál nem szerepel. Szintén különbség, hogy Rédei csak tő- és sorszámnevekről beszél, Schmidt Évánál viszont több altípus is felbukkan.

További párhuzam, hogy Rédei is tárgyalja a határozószókat (NOT: 22; NOCHR: 76–77). A NOT-ban ide sorolja a határozói kérdő névmásokat is, a NOCHR-ban viszont csak mutató névmási és nem névmási határozószók szerepelnek. (Az ÉONYJ-ben névmási határozószók nincsenek.) Rédei a helyhatározókat nem rendezi az irányhármasság szerint, és nem szól a határozószók fokozásáról sem.

Steinitzcel szemben és Schmidt Évához hasonlóan Rédei (NOT: 21–22; NOCHR: 51–52) is csoportosítja a névmásokat aszerint, hogy milyen névszónak felelhetnek meg. Ezt a csoportosítást azonban csak a mutató névmásokra és kizárólag főnévi és melléknévi névmásokra korlátozza, ugyanakkor a főnévi mutató névmások számjeles alakjait is bemutatja. A Steinitz által vonatkozó névmásnak ítélt szavakat Schmidt Évához hasonlóan Rédei is melléknévi mutató névmásként

¹Meg kell jegyeznünk, hogy néhány, az ÉOK-nak felrótt hiba Rédeinél is megtalálható, így pl. fonémaként tartja számon az affrikátákat.

sorolja fel (NOCHR: 51): Rédei mindkét nyelvtanából hiányzik a vonatkozó (és a tagadó!) névmás kategóriája.

Igazán szembetűnő hasonlóságot tehát nem találunk az ÉONYJ és Rédei nyelvtani vázlatai között: habár lehetséges, hogy nyelvtanának bővítéséhez Schmidt Éva merített ötleteket Rédeitől, a jelenségek leírásai már függetlenek Rédei leírásaitól.

3.5. Gulya János: *Eastern Ostyak Chrestomathy*

Kevésbé kézenfekvő, hogy egy északi osztják chrestomathia előképe egy keleti osztják chrestomathia legyen, de a hatás nem zárható ki, különösen, hogy egy neves nyugati egyetem (Indiana University, Bloomington) és egy nyelvészeti kiadványairól híres kiadó (Mouton & Co., Hága) jegyzi.

A megfigyelhető hasonlóságok azonban felszínesek. Az eddig megvizsgált lehetséges források teljesen hanyagolták a törtszámneveket, Gulya azonban ilyenekről is szól: azonban egészen másképp, mint Schmidt Éva. Gulyánál szerepelnek a 'harmad', 'negyed' jelentésű alakok is, míg az '... és fél' típusú szerkezetekre alig fordít figyelmet, és éppen azokat az alakulatokat nem említi, amelyek az ÉONYJ-ben szerepelnek. (Ennek természetesen a két nyelvjárás csoport közötti különbség is oka lehet.)

Az EOCHR is tárgyalja a határozószókat (88–90), és az ÉONYJ-hez hasonlóan a névmási határozószókat a névmásokhoz sorolja. Ugyanakkor a névmások között (74–88) Schmidt Évától eltérően tárgyalja az általános névmásokat (general pronouns, 87–88) és a személyes névmások emfatikus-reflexív alakjait is (76).

Szintén szerepelnek az EOCHR-ban a módosítószók, de ezek bemutatása nagyon eltér az ÉONYJ-ben szereplőktől.

Az ÉONYJ-en kívül az EOCHR az egyetlen, amely külön szófajként tárgyalja az igekötőt, ám az EOCHR ezt az ige tárgyalásán belül, az igeképzéshez kapcsolódva teszi meg (100–101). Ráadásul míg Schmidt Éva a mondatbeli pozíciója alapján határolja el a határozószót és az igekötőt, addig Gulya szerint csak akkor beszélhetünk igekötőről, ha a szó a határozószóitól különböző jelentésben használatos, és az ige jelentését módosítja. (Éppen ezért a *teγ* 'ide' és a *tõγ* 'oda' szavakat kizárja az igekötők köréből – ebből kiindulva Schmidt Évának is ki kellene zárnia a *nĩk* 'a víz ill. a tűzhely felé' jelentéstípusba sorolható szavakat.)

Az EOCHR szól a névutókról is (90–93), de külön kitér a Rx-Px PP vagy Rx PP-Px problémájára (azaz hogy a névutós főnévhez hol kapcsolódik a birtokos személyjel). Schmidt Évához hasonlóan Gulya is szól a kötőszókról, de Schmidt Évával szemben páros kötőszókról és a dualisjel összekapcsoló funkciójáról is

beszél (habár a dualisjelet nyilván nem tekinthetjük kötőszónak).

Bár vannak olyan témakörök, amelyeket a vizsgált nyelvtanok közül kizárólag az EOCHR és az ÉONYJ érint, ezek megközelítésmódja annyira eltér egymástól, hogy szinte kizárható, hogy Schmidt Éva Gulya művét felhasználta volna.

3.6. Hartmut Katz: *Generative Phonologie...*

Mint korábban azt már többször említettük, a Schmidt Éva-féle morfonológiai leírásban érezhető a generatív fonológia hatása. A korban – és azóta is – az egyetlen valódi generatív fonológiai leírás az osztjakológiában KATZ 1975-ös műve.¹ Schmidt Éva leírásának bizonyos elemei – ha nem saját kútfőből származnak – talán erre a műre vezethetők vissza. Itt elsősorban azt kell megemlítenünk, hogy a magánhangzórendszerben a hosszúsági szembenállás helyett Schmidt Éva, akár csak Katz, a feszességi szembenállással számol. Más párhuzamok (mint például az affrikáták kizárása a mássalhangzórendszerből) már kevésbé meggyőzőek, hiszen más forrásokban (köztük a fő forrásnak tekinthető OGCHR-ban) is jelentkeznek.

Mutatkoznak azonban jelentős különbségek is. Míg az ÉONYJ a magánhangzórendszerben öt megkülönböztető jegyet vesz fel, addig Katz hármat (55):²

	<i>a</i>	<i>e</i>	<i>o</i>	<i>u</i>	<i>ǎ</i>	<i>ǐ</i>	<i>ǒ</i>	<i>ǔ</i>
tense	+	+	+	+	–	–	–	–
low	+	–	+	–	+	–	+	–
round	–	–	+	+	–	–	+	+

Ez a felosztás rendkívül szimmetrikusnak mutatja a serkáli magánhangzórendszert, de kétségeket is ébreszt: az *e*-t és az *ǐ*-t ugyanolyan, csak a [tense] jegy szerint szembenálló párnak mutatja, mint a többi hasonló párt, pl. az *u* – *ǔ*-t vagy

¹Az uralisztikában érvényesülő történetiségfetisizmus megnyilvánulásának kell tekintenünk, hogy még a modern elméleteket viszonylag frissen és hűen adaptáló szerző sem elégszik meg a pusztá leírással, és ha nem is kezd azonnal rekonstrukcióba, de kutatása központjába mégis egy történeti kérdést, a nyelvek érintkezését és annak nyomait helyezi.

²Katz rendszere nem egészen előzmény nélküli, vázlatosan hasonló felosztást tartalmaz SEBEOK 1952 is. Katz SPE-s, artikulációs alapú jegyei helyett Sebeok Jakobson akusztikus alapú jegyeit használja: a tense helyett a Simple/Reduced, a low helyett a Compact/Diffuse, a round helyett a Flat/Plain jegyet. (Az általa megadott sorrend fordított és a nyelvállásra vonatkozó jegy éppen Katzénak inverze, de a felosztás lényegében ugyanaz. Mi több, Steinitz a magánhangzórendszer bemutatásakor hosszúság, labialitás és nyelvállás alapján két-két csoportra bontja a magánhangzókat, ami csupán fogalomhasználatában tér el a megkülönböztető jegyes elemzéstől, lényegében viszont ugyanaz (OGCHR: 36).

az *o* – *ø*-t. Ez azonban nincs összhangban a hangok fonetikai megvalósulásával. Az ugyan általában is megfigyelhető, hogy a [+tense] jegyű magánhangzók nyíltabbban valósulnak meg, mint [–tense] jegyű megfelelőik, de ez a különbség viszonylag kicsi: az *u* nyíltabb, mint az *ũ*, de zártabb, mint az *õ*, és jóval zártabb, mint az *o*. Az *ĩ* zártsága az *ĩ*-ének felel meg, míg az *e* majdnem olyan nyílt, mint az *o* (az *õ*-nál mindenesetre egyértelműen nyíltabb). Ha az *e*-ről azt feltételezzük, hogy [–low], akkor egy külön szabályt kell bevezetnünk, amely az *e* ilyen nyíltan valósítja meg. Szabályrendszerünkben azonban ez nem szolgálna mást, minthogy a mögöttes fonémarendszert szimmetrikusnak mutassa, s benne az *ĩ*-t és az *e*-t olyan problémátlan párnak, mint bármelyik másik. Ennél sokkal valóságghűbbnek tűnik, ha a mögöttesen is olyan szimmetrikailag „szépséghibás” fonémarendszert tételezünk fel, mint amelyet a felszínen találunk. Az érdekesség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy Katz (56) maga is kritizálja Sebeoköt, amiért az *ĩ*-t és az *e*-t szűknek sorolja be, ami legfeljebb az *a*-hoz képest igaz: maga úgy látja, hogy az *e* „non-low” értéke éppen ezért magától értetődő. Az elemzés problematikussága miatt nem is bánhatjuk, hogy Schmidt Éva nem vette át.

Szintén nincs nyoma Schmidt Éva művében Katz azon megállapításának, miszerint az *ə* nem önálló fonéma, hanem az *ĩ* egyik megvalósulása, mi több, hogy tulajdonképpen az *ĩ* az *ə* egyik megvalósulása (56–57). (Katz az általa felállított szabályban azonban nem veszi figyelembe, hogy az első szótagi realizáció más, mint a palatálisok előtti: első szótagban kissé velarizált, míg palatálisok előtt nem. Katz elemzése szerint mindkét esetben csak arról van szó, hogy a nem felső nyelvállású *ə*-ből felső nyelvállású *ĩ* lesz (KATZ 1975: 56–57). Ezzel nem csupán az a probléma, hogy nem számol el a realizáció különbségével, hiszen az egy külön szabállyal – mely az első szótagi *ĩ*-t velarizálja – korrigálható lenne. Egy ilyen szabály azonban aligha lenne fonetikailag motiváltnak mondható, ezért inkább más elemzést kell keresnünk.)

Még jelentősebb különbség azonban, hogy Katz éppen azokat a magánhangzókat látja el [+tense] jeggyel, amelyeket Schmidt Éva lazának tart, míg [–tense]-szel azokat, amelyeket Schmidt Éva feszesnek nevez!

Az *e* jegyeinek, a feszeség és az *ə* státuszának kérdésére még visszatérünk (l. 113 o.).

A *tt* → *tl* váltakozás leírása Katznál (58–59) és Schmidt Évánál (3.2.4.2.) nagyon hasonló (mindketten a $\chi\acute{a}tl$ ’nap’, ill. a $\chi\acute{o}t+l$ ’ház+PxSgPs3’ szerkezetet választják kiinduló például). Különbséget jelent viszont, hogy míg Katznál mögöttesen *l*, addig Schmidt Évánál *t* szerepel. Katznál külön szabályként jelenik meg a szillabikus labiális létrehozása (ezért szoros összefüggésben áll az *ə*-epentézissel), míg Schmidt Évánál egy lépésben (ezért nincs is köze az epentézishez). Katz

(60–61) külön szabályrendszert állít fel a χ , γ és w előfordulási szabályainak rendezésére, Schmidt Éva viszont a különböző magánhangzókra végződő tövek váltakozásainak bemutatására. Valójában tehát a két szerző egészen más témákra figyel fel a morfofonológia területén, és ha érdeklődésük mégis egybeesik, az a véletlen számlájára írható (ill. a kérdés megkerülhetetlensége magyarázza).

Mivel Katz eredményeinek legnagyobb része nem tükröződik az ÉONYJ szövegében, jelentős hatásról nem beszélhetünk, sőt, az is megkérdőjelezhető, hogy Schmidt Éva ismerte (de legalábbis, hogy alaposan tanulmányozta) ezt a művet. A két műben megmutatkozó párhuzamok közös forrásokra (a generatív fonológia alpműveire) mennek vissza, de egymástól függetlenül keletkeztek.

A Katztól való függetlenség tényét erősíti meg Tólos Endre visszaemlékezése is.¹ Tólos a kérdésről többször tárgyalt Schmidt Évával, aki „úgy érvelt, hogy az osztják redukáltjai centralizáltak ugyan, de jelölten rövidek, $\dot{\text{~}}$ -szerűen (= pontszerűen) kell ejteni őket, feszesen. Ezzel szemben a jelöletlen hosszúak valószínűsége variábilis, $\ddot{\text{~}}$ -szerűen ejtendők, tehát ernyedtek.” Tólos nem tartotta helyesnek a feszes/ernyedtet szembenállás használatát. Ő határozottan úgy véli, hogy Schmidt Éva magánhangzórendszer-elemzésének nincs közvetlen forrása.

3.7. Egyéb osztjakológiai (obugrisztikai) források

Az osztják tárgyias igeragozás használatával – ráadásul éppen a serkáli alapján – néhány évvel az ÉONYJ megírása előtt külön szakcikk foglalkozott (GANSCHOW 1972). Ennek megállapításai csak részben vágnak egybe a Schmidt Éva által felsorolt (szükségszerűen egyszerűsített) szabályokkal (Schmidt Éva példamondata a cikkben nem szerepel). Ganschow megállapítása szerint Px-szel ellátott tárgynál csak akkor kötelező a tárgyias ragozás, ha a Px első vagy második személyű – ha a Px harmadik személyű, akkor csupán abban az esetben, ha az ige első vagy második személyű. Ha mind a Px, mind az igealak harmadik személyű, akkor mindkét ragozás előfordulhat. Ganschow is megállapítja, hogy inkább az alanyi ragozást használják, ha a tárgy közvetlenül az ige előtt áll, és inkább a tárgyias ragozást, ha a tárgyat két vagy több szó választja el az állítmánytól. Igaz, ezt azzal a megállapítással is kiegészíti, hogy a határozatlan tárgy tendenciaszerűen az ige előtt áll (az esetek 80%-ában közvetlenül, 20%-ában pedig csak egy szó választja el tőle), míg a határozott tárgy távolabb is kerülhet az igtől, és csak igen ritkán (nála 4 példában) áll közvetlenül az ige előtt. (Ezt vagy itt, vagy a szórendi szabályoknál érdemes lett volna említeni. A tendencia talán azzal is összefügg,

¹Tólos Endrének ezúton is köszönjük, hogy Schmidt Évára vonatkozó személyes emlékeit velünk megosztotta és közlésükhöz hozzájárult.

hogy a határozott tárgy gyakran téma.) Ganschow azt is megfigyeli, hogy a tárgy határozottsága általában vagy csak az igén, vagy csak a névszói tárgyon jut kifejezésre (az azonban kevésbé meggyőző, hogy példáinak 61%-a támasztja alá ezt a feltételezést, míg 39%-a ellentmond neki). Ganschow említi azt is, hogy a tárgyas ragozás használatos akkor is, amikor a tárgy elmarad a mondatból – Schmidt Éva ezt az esetet nem is említi. Lehetséges, hogy Schmidt Éva Ganschow cikkét nem ismerte, de az is előfordulhat, hogy megállapításaival nem értett egyet, és ezért nem vette át.

3.8. A „hagyományos” magyar nyelvtan

A „hagyományos” magyar nyelvtan (a továbbiakban: hmny) hatását a korban aligha lehetett elkerülni. A hmny nézeteit a korban a MMNYR és a hozzá közel álló MMNY foglalta össze. Schmidt Éva az utóbbival biztosan, az előbbivel igen nagy valószínűséggel találkozott, és természetesen ismerhette a hmny keretében, terminológiájában írt szakcikknek szinte bármelyikét. AZ ÉONYJ-ben azonban a hmny csak igen halvány nyomokat hagyott. A hmny-ok nem tárgyalják a fonológiát és a morfológiai folyamatokat sem ábrázolják úgy, ahogy Schmidt Éva. A hmny nyomának tekinthető a szófajok és mondatrészek hagyományos felosztása (alany, állítmány, minőség-¹ és birtokos jelző, határozók) – habár ennek a korban nem igazán lehetett alternatívája –, de a mondatban már nem a mondatrészek fajtáiról (alakjairól, szófajairól) szól, hanem elsősorban a hmny által előszeretettel hanyagolt szórendről. A hmny hatása lehet még az igenevek önálló szófajként való kezelése. Mindez mindössze annyit mutat, hogy bár Schmidt Éva nem állt kritikusan a hmny-hoz, de nyelvtana megalkotásakor figyelmen kívül hagyta annak leírási módszereit.

3.9. A szintaxis lehetséges forrásai

Bár Schmidt Éva szintaxisát csupán *Szintaktikai sajátosságoknak* nevezi, amely azt sugallja, hogy csak vázlatosan és néhány kérdésre tér ki, munkájának több mint negyedét ez teszi ki. Lehetséges forrásaival külön kell foglalkoznunk, mivel egyértelmű példaképét nem találjuk. A nyelvek szintaktikai jellemzése – ha egyáltalán van ilyen – a hasonló kiadványokban általában rövid és egymástól független jelenségek kelleetlenül odavetett leírása. A korabeli és későbbi szintaktikai leírások olyan slágertémái, mint az egyeztetés, a tagadás és tiltás vagy a birtok-

¹Schmidt Évánál túlnyomóan tulajdonságjelző, l. 11. o.

lás kifejezése, a nominális mondat vagy az alá- és mellérendelő összetett mondat, szinte semmilyen teret nem kapnak. Ez annak tudatában még meglepőbb, hogy ilyen szempontokból az északi osztják nyelvjárások már régen fel lettek dolgozva (FAZEKAS 1932: különös tekintettel a mondatfajtákra és a tagadásra), és hasonló szempontok alapján foglalkoztak a vogullal is (LŐCSEI 1928–1930: a mondatfajták, az alanytalan mondat, a névszói állítmány, az általános és a határozatlan alany, az alany és az állítmány egyeztetése a tárgyalt témák), kézenfekvő lett volna tehát ezek mintájára elkészíteni a szóban forgó fejezetet. (Néhány témát érdemes is lett volna ez alapján tárgyalni, az ÉONYJ például nem emeli ki a lét tagadása és a névszói-igei állítmányban jelentkező tagadás közötti különbséget (azaz 'vmi nem volt', ill. 'vmi nem volt vmilyen') (FAZEKAS 1932: 35–36), az alany és az állítmány számbeli egyeztetése (5.3./1) pedig igen csak elnagyolt a vogulra vonatkozó leíráshoz (LŐCSEI 1928–1930: 358–364) képest: nem tér ki például a '2' számnév és a dualis használatának viszonyára.¹

Feltűnő, hogy a mondatban található szintaktikai viszonytípusok között meg sem említi a mellérendelést (5.1.), és hogy a tárgyias szerkezeteket a határozós szerkezetek közé sorolja (uo., ill. 5.2.1.). Aligha találhatunk olyan hazai nyelvtant, mely a szintaktikai viszonyokat így osztaná fel. A mellérendelő kapcsolatok kizárása a szintaktikai kapcsolatokból talán a korabeli orosz nyelvészet hatása lehet. Vinogradov az orosz akadémiai nyelvtan mondattani kötetében amellett érvel, hogy a mellérendelőnek nevezett szerkezetek tulajdonképpen „azonos mondatrészek” (однородные члены), amelyeket csak az köti össze, hogy azonos főlrendelt taghoz azonos a viszonyuk (Виноградов 1961: 41-43). Erre a szakaszra utal Majtyinszkaja is (Майтинская 1960: 16.), Schmidt Éva rajta keresztül is ismerhette.

A tárgy és a határozók kategóriájának egybevonása talán arra a nyelvtani hagyományra vezethető vissza, hogy a magyar nyelvtanok által tárgyi és nem tárgyi vonzatokat közvetlen, ill. közvetett tárgynak nevezik (angol *direct / indirect object*, orosz *прямое / косвенное дополнение* stb.). Ezek a nyelvtanok viszont különbséget tesznek a vonzatok és a szabad bővítmények között: ilyen megkülönböztetést a serkáli nyelvtanban nem találunk.

Más korabeli nyelvtanok néhány alapvető megfigyelést tesznek a szórendről, és nem mernek elmerülni a témában – Schmidt Éva azonban bátran (előzmények nélkül!) részletezi ilyen irányú megfigyeléseit. Szakirodalmi előzményére nem sikerült rábukkanni.

¹A vogulról Lőcsei azt állapítja meg, hogy a '2' számnév után az esetek egy részében a főnév egyes számban áll, de az állítmány többesben, más részében mind a jelzett főnév, mind az állítmány dualisban áll (LŐCSEI 1928–1930: 359–360).

Az igazi újdonságot mégis a szenvedő szerkezetek és az igeneves szerkezetek „transzformációs” magyarázata jelenti. Mint arra már korábban utaltunk (84. o.) és később részletezzük (132. o.), valójában nem a generatív nyelvtan által (a korban) használt transzformációiról van szó, hanem a felszíni szerkezetek közötti hasonlóságról. Az ilyen szerkezetek vizsgálatai korábban csak közvetlenül előfordulási környezetük leírására tértek ki (vö. SARKADI NAGY 1913), de az ötvenes évek végén Lavotha a manysi szenvedő szerkezeteket (kitérve a hasonló osztják szerkezetekre is) a hasonló jelentésű cselekvő szerkezetekkel szembeállítva kezdte vizsgálni (LAVOTHA 1958, 1960).¹ Ez már meglehetősen közel áll a Schmidt Éva követte módszerhez (tulajdonképpen csak a „transzformáció” terminusa hiányzik), csak éppen ezt a módszert Schmidt Éva kiterjeszti az általa „accusativus subjectivusos”, ill. „accusativus objectivusos” szerkezet viszonyára, továbbá az igenevekre.

3.10. Összefoglalás

A lehetséges források figyelembevétele után a következő megállapításokat tehetjük. Schmidt Éva az ÉONYJ írása során elsősorban Steinitz két leírására (OVE, OGCHR) támaszkodott, a serkálira vonatkozó adatokat időnként kiegészítette a színjai leírásában megtalálható információkkal. Jegyzete összeállítása során azonban nagymértékben igyekezett figyelembe venni a HKK-ban megfogalmazott követelményeket, ennek köszönhető, hogy (az ÉOK-kal szemben) elsősorban az OGCHR-ra támaszkodik az OVE helyett (átírás), ez határozza meg a leírás szerkezetét, részben a terminológiát (birtokos személyjel), sőt, innen veszi át az igei morfológia vázlatát bemutató ábrát is stb. Más közvetlen forrását azonban nem sikerült megtalálnunk az ÉONYJ-nek, feltételezhető, hogy az e két forrásból ki nem mutatható adatok saját kútfőből származnak. Ezek ha nem is szembetűnően, de összességükben mégis Schmidt Éva angolos nyelvészeti műveltségét mutatják (angol szakot is végzett): ilyen pl. a feszesség jegyének bevezetése a fonológiai leírásba, a morfonológiai jelenségek SPE-szerű kezelése, a szintaxisban a transzformáció fogalmának a használata, és talán a tárgy és a határozó el nem különítése is. Ezeknek magyar vagy osztjakológiai előzményük nincs: mint arra rámutattam, Katz sem tekinthető annak.

¹Lavotha végkövetkeztetése, miszerint „Aktívumban az agens, a cselekvés végzője, passzívumban a patiens, a cselekvés végpontja a domináns képzet” (LAVOTHA 1958: 99), mely bizonyára úgy értendő, hogy mindig a jelöletlen névszó a topik (kontrasztív topik?, esetleg – időnként – fókusz?), ha manysira vonatkozóan talán meg is állják a helyüket, a serkáli osztjákra aligha lehetnek igazak: legalábbis a Schmidt Éva által leírtak alapján arra kell következtetnünk, hogy a serkáli osztjákban a kommunikációs szerepeket a szórend határozza meg: 128. o.

Végezetül ki kell térnünk arra, hogy Schmidt Éva mit gondolt saját nyelvtanáról. Erről írásbeli feljegyzések nem maradtak fenn, csak Táros Endre visszaemlékezésire hagyatkozhatunk. Táros visszaemlékezései szerint Schmidt Éva az ÉONYJ-et generatív nyelvtannak szánta, magát a generatív nyelvészet elkötelezettjének tekintette: nemcsak nyelvészeti írásaiban, hanem néprajzi tárgyú cikkeiben is használt megkülönböztető jegyeket. Táros Endre emlékezete szerint a megkülönböztető jegyek használata a hetvenes években nem számított rendkívül modernnek: a hatvanas évek közepétől nemcsak az amerikai, hanem a szovjet szakirodalom is tele volt $+/-$ jelekkel (és ágrajzokkal). Táros szerint viszont abban az időben, amikor Schmidt Éva angol szakra járt, modern fonológiát nem tanítottak, ezek az ismeretei tehát nem az angol szakról származnak.

A visszaemlékezés alapján úgy tűnik, hogy az ÉONYJ csak a korabeli leírásokkal összevetve meglepően modernnek: Schmidt Éva olyan körökben mozoghatott, ahol ezek a nyelvléírás mindennapi bevett eszközeivé váltak már.

4. fejezet

Széljegyzetek a serkáli osztják nyelvteni jegyzethez

Az alábbiakban a serkáli osztják nyelvteni jegyzet megállapításaihoz, elemzéseikhez szeretnék megjegyzéseket fűzni. Ezek a nyelvteni jegyzetben közölt adatokon alapulnak, az adatokat nem állt módomban ellenőrizni. Az adatok újraértékelésével sem Schmidt Éva elemzéseit szeretném bírálni, hiszen ezt több okból sem tehetem meg. Először is: megállapításaim egy része a jegyzet megjelenése óta eltelt közel három évtized nyelvészeti kutatásainak eredményén alapulnak. Másfelől az egyetemi jegyzet műfaja és terjedelmi korlátai Schmidt Éva számára sem tették lehetővé, hogy az adott jelenséget részletesen elemezze. Feltehetően azt tartotta szem előtt, hogy a jegyzet az osztják nyelvű szövegek értelmezésében segítsen. Ugyanakkor a bemutatott adatok általános nyelvészeti szempontból is vannak olyan tanulságosak, hogy a nyelvteni jegyzet újrakiadása alkalmából részletesebben is foglalkozzunk velük.

4.1. A serkáli szociolingvisztikai helyzetéről és dokumentáltságáról

A serkáli nyelvjárást beszélők létszámáról nincs pontos adatunk. Schmidt Éva beszámolóiból (SCHÉK. 1.) azonban képet lehet alkotni e dialektus helyzetéről is.

Az 1995-ös évről írt jelentésében említi, hogy régebbi serkáli kapcsolatait sikerült felelevenítenie. Az egykor központnak számító régiót teljesen elhagyottnak mondja, ahol az idősebb generáció meg van hatva, ha valaki érti ezt a nyelvet

(SCHÉK. 1.: 91).

Tíz év elmúltával megrendítő olvasni az 1997-es előrejelzést: „Nyelvészetből 1997-ben a délebbi vidékek vizsgálata jutott feladatul. Itt az eltűnő nyelvjárásokkal senki sem törődik, míg nekem osztják tanítómesterem, Ny. I. Tyerjoskin (és hagyatéka) jóvoltából ismerős és kedves a helyi kultúra. Tulajdonképpen végig kellene pásztázni, hogy az Oktyabrszkij kerület melyik falujánál végződik az osztják nyelv ismerete (használatról már úgyszemint beszélhetünk), s hol, melyik variánsát hányan vallják magukénak. E néhány tucat idős asszonytól kb. 5-6 évig lehet még dokumentálni a hajdani virágzó kultúra maradványait.” (SCHÉK. 1.: 112–113). Így hát aligha járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk, hogy a serkáli nyelvjárás, amely alapján a 20. század első felében irodalmi nyelvet is létrehozta, és nyugat-szibériai viszonylatban komoly írásbelisége volt, mára kihaltnak tekinthető.

A serkáli nyelvjárásról Steinitz szövegei (gyűjtéseiből) alapján tudhatunk a legtöbbet (OGCHR, OVE). Ugyancsak értékes szövegek vannak Tyerjoskin gyűjtésében is, amelyeknek feldolgozásával a nyelvész halála után a család éppen Schmidt Évát bízta meg. Ezekből a mesékből azonban csak orosz, illetve magyar fordításban jelent meg néhány, eredeti nyelvű megjelenésére talán a közeli jövőben nyílik mód.¹

A serkáli nyelvjárás dokumentálásáért az 1990-es években sokat lehetett még tenni. „Nyizsnyije Narikari vegyes lakosságú új nagyközségben 1980 óta ismerős vagyok, s mivel itt kezd újraéledni két magasrangú istenség kultusza, évente lelátogatok ide. A településen részben délies serkáli osztjákok és obi vogulok élnek, a fiatalság eloroszosodik. (...) A közeli Muligort falu maradványaiban mindössze 3 család lakik, serkáli nyelvjárásúak. Közülük az egyik a főistennő kultuszát őrző 85 éves néni, akitől 1980 óta kötetnyi folklórt és hitvilágot gyűjtöttem – ez alkalommal is 5 óra videófelvétellel gyarapodott az anyag. A nyizjami nyelvjárás kedvéért elutaztam Bolsoj-Atlim faluba, videóval megörökítettem azt a megrázó jelenetet, mikor az utolsó két néni osztjákul szól egymáshoz. (...) Az eltűnő nyelvjárások képviselőivel igen nehéz dolgozni, mert nem elég[,] hogy öregek és idegen környezetben 30–40 éve nem beszéltek nyelvüket, de közben más dialektusok hatására emlékeik is összezavarodtak. Tyerjoskin adatközlőiről többektől sikerült informálódni. Próbáltam Oktyabrszkójában megkezdeni egy archívum szervezését: külsős vogul munkatársak még csak akadnának, de osztjákok nem.” (SCHÉK. 1.: 113–114).

A következő években Schmidt Éva több órányi serkáli mintaszöveget is gyűjtött. A dialektológiai szótár fogalomkészletének szabad stílusú végigkérdezése 10

¹Köszönjük Csepregi Mártának az adatok összegyűjtésében nyújtott segítségét.

órányi videoanyagot eredményezett. Ezeken kívül néprajzi tárgyú felvételekre is utal.

Nem utolsósorban Schmidt Éva 1980-as és 1982-es expedíciói során is jelentős mennyiségű folklóranyagot, pontosabban egyéni éneket gyűjtött serkáli nyelvjárásban.

4.2. Fonológia

4.2.1. A magánhangzó-rendszer¹

Schmidt Éva meglehetősen egyszerűsített rendszerben mutatja be a serkáli magánhangzó-rendszert: táblázatában teljesen elsikkad a magánhangzók képzési helye és nyílásfoka. Az alábbi táblázat mindezeket jobban mutatja (az első szótag magánhangzóí):

felső	<i>ĩ</i>		<i>u – ů</i>
középső	<i>e</i>	<i>o – ǫ</i>	
alsó	<i>a – ǎ</i>		

Az *e* helyzete ebben az esetben bizonytalan, az alsó és a középső sorba is besorolható, mivel azonban fonetikailag az *o* is igen nyílt, helyesebbnek tűnik vele egy sorba helyezni és középső nyelvállásúnak tekinteni. Steinitz, Schmidt Éva és Katz nem veszi figyelembe, hogy az *ĩ* és az *e* között legalább akkora nyelválláskülönbség van, mint az *u* és az *o* között, ezért az *e*-t is felső nyelvállásúnak tartják. Ez akkor lenne elfogadható, ha a Schmidt Éva által feszesnek, ill. ernyedtnak nevezett magánhangzók között váltakozások lennének, és ezek azt mutatnák, hogy a *ĩ* és az *e* éppolyan párt alkot, mint az *u* és az *ũ*, az *o* és az *ǫ*, az *a* és az *ǎ*. Ilyen váltakozások azonban nincsenek, így célszerűbb a fonetika tényeiből kiindulni. Lehetséges lenne ugyan két nyelvállásfokkal számolni és az *ĩ*-t felső, az *e*-t alsó nyelvállásúnak elemezni, de ebben az esetben az *o–ǫ* alsó nyelvállásúnak elemzendő, holott az *u* és az *ǫ* nyelvállása között a leírások alapján aligha nagyobb a különbség, mint az *o* és az *ǎ* között. Éppen ezért érdemesebb három nyelvállásfokkal számolni, és a labialitást nem mögöttes tulajdonságból, hanem redundanciaszabállyal levezetni: ha egy magánhangzó veláris és nem alsó nyelvállású, akkor labiális. (Ez egyébként igen erős tendencia a világ nyelveiben: illabiális nem alsó nyelvállású veláris magánhangzók csak olyan nyelvekben fordulnak elő, ahol labiális párjuk is megvan.)

¹Köszönjük Siptár Péternek a magánhangzórendszer elemzéséhez nyújtott nagyon hasznos tanácsokat, és döntő hozzájárulását annak végső formájához.

A fonológiai jegyekkel való elemzéshez tehát a következő jegyeket kell felvennünk: a palatoveláris oppozíciót jelölő jegyet ($[\pm\text{back}]$), a nyelvállást jelölő jegyeket ($[\pm\text{high}]$, $[\pm\text{low}]$) és feszesség szerinti jegyet ($[\pm\text{tense}]$). Csakhogy az utóbbi jeggyel több probléma is akad.

Mint arra korábban utaltunk (104. o.), Katz éppen azokat a magánhangzókat nevezi feszesnek, amelyeket Schmidt Éva lazának, ill. fordítva. A feszesség fogalma arra utal, hogy a magánhangzó artikulációjakor az arcizmok mennyire feszesek. A feszesség különböző artikulációs hatásokkal jár: megváltozik a képzés időtartama és helye is. Ha a magánhangzók időtartamát vesszük figyelembe, akkor Katznak kell igazat adnunk, hiszen a laza magánhangzók képzési ideje mindig rövidebb. A laza magánhangzókra azonban az is jellemző, hogy szűkebb artikulációs térben helyezkednek el, feszes párjukhoz képest a szájüreg alsó közepe felé helyezkednek el: a nem alsó nyelvállásúak feszes párjukhoz képest nyíltabbak és centralizáltabbak, az alsó nyelvállásúak feszes párjukhoz képest felsőbb nyelvállásúak is lehetnek (itt természetesen az artikulációról, és nem a fonéma-rendszerben elfoglalt helyükről van szó). Az *a-ă* pár ennek a képnek tökéletesen megfelel, hiszen a Katz által lazának elemzett *ă* kissé magasabb nyelvállású, mint a feszes *a*; a feszes pár nélküli *ĩ* is centralizált. A centralizáltság az *ũ* esetében is tapasztalható. Csakhogy az *ũ* nemhogy nem alacsonyabb, hanem egyenesen magasabb nyelvállású is, mint az *u*, ahogyan az *õ* is magasabb nyelvállású az *o*-nál. A két csoport között tehát nem a feszességben van a különbség.

A szakirodalom számon tart egy a feszességhez hasonló következményekkel járó artikulációs különbséget, a nyelvgyök előretolását és hátrahúzását. Az előretolt nyelvgyökkel képzett magánhangzók felsőbb nyelvállásúak és előrébb képzettek, mint a semleges nyelvállásúak (a hátrahúzott nyelvgyökkel képzett magánhangzóknál éppen fordított a helyzet). Elképzelhető lenne tehát, hogy a mellékjellel jelölt magánhangzók előretolt nyelvgyökkel képzettek, legalábbis a *a-ă*, *o-õ*, *u-ũ* párok esetében. Az *ĩ* centralizáltsága azonban kizárja, hogy előretolt nyelvgyökkel képzettnek gondoljuk. Éppen ezért ezt a lehetőséget is el kell vetnünk.

Úgy tűnik, hogy a mellékjellel jelölt magánhangzók mellékjel nélküli párjukhoz képest magasabb nyelvállással, de centralizáltabban képzettek (habár az *ă* és az *õ* esetében a centralizáltságról nem szól konkrét adat), és képzési idejük rövidebb is. Sajnos az általános fonetikai–fonológiai szakirodalom nem ismer olyan képzésmódot, ill. jegyet, amely éppen ezekkel a következményekkel járna, ezért nem tudjuk megmondani, hogy pontosan mi is különbözteti meg a magánhangzók e két csoportját.

Felmerül az a lehetőség, hogy a különbséget a hosszúságban lássuk. Mivel a hosszúság nem minőségi, hanem mennyiségi különbség, nem tekinthetjük meg-

különböztető jegynek, annak viszont semmi akadály, hogy az *ĩ, ũ, ő, ǎ* esetében egyszerű, az *e, u, o, a* esetében pedig elágazó szótagmagot feltételezzünk. Ebben az esetben az eltérő képzési hely a szótagmag összetettségéhez kapcsolódhatna. A nyelvekben az a tendencia figyelhető meg, hogy az időtartamban eltérő magánhangzók között minőségbeli különbség is van, akkor a hosszú magánhangzók valamivel zártabbak, mint a rövidek: a serkáli esetében viszont éppen ennek a fordítottját tapasztaljuk. Ráadásul a nyelvek többségében azonban a szótagmag szoros kapcsolatot alkot a kóddával, és különböző megszorítások érvényesek rájuk (pl. egy szótagban vagy csak a szótagmag, vagy csak a kóda lehet elágazó stb.), ilyen megszorításokról azonban a szakirodalom a serkálival kapcsolatban nem számol be. Azokban a nyelvekben, amelyekben hosszúsági szembenállás van, gyakran figyelhető meg hosszúsági váltakozás is. A serkáliban viszont nem találunk olyan fonotaktikai vagy morfofonológiai jelenségeket, amelyek egyértelműen igazolnák, hogy a különbség alapja a szótagmagok különbsége (egyedül a morfémahatáron végbemenő $\partial + \partial \rightarrow e$ szabály utalhatna ilyenre, de az másképp is magyarázható).

Mivel a leírások hagyományosan a redukáltság fogalmával élnek a *ĩ, ũ, ő, ǎ* esetében, kézenfekvő lenne a különbséget ebben keresni. Ehhez azonban tisztáznunk kell, mit is értünk redukáltság alatt. Amennyiben elsősorban időtartambeli különbséget, akkor ugyanazzal a problémával nézünk szembe, mintha hosszú–rövid szembenállással számolnánk. Ha viszont minőségi különbséget feltételezzünk, akkor azt ennél pontosabb kellene meghatározoznunk.

A negyedik jegynek tehát nem tudunk pontosabb meghatározást adni. Önkényes döntés, hogy ebben az esetben a mellékjeles betűvel jelölt betűket tekinthetjük jelöltnek, azaz az ismeretlen jegynél ezek kapják a + értéket. A serkáli magánhangzó-fonémák jegyei tehát így alakulnak:

	high	low	back	???
<i>a</i>	–	+	+	–
<i>ǎ</i>	–	+	+	+
<i>o</i>	–	–	+	–
<i>ő</i>	–	–	+	+
<i>u</i>	+	–	+	–
<i>ũ</i>	+	–	+	+
<i>e</i>	–	–	–	–
<i>ĩ</i>	+	–	–	+

A rendszer aszimmetrikusságából adódik, hogy az egyes jegyek nem egyforma súllyal esnek a latba. Az *ĩ* és az *ũ* elkülönítésében a képzés helyének aligha van szerepe, hiszen mindkettő centralizálva realizálódik, képzési helyük között alig van különbség, elsősorban labializáltságuk különíti el őket.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a Schmidt Éva által felvett jegyek nem alkalmasak a magánhangzófonémák megkülönböztetésére. Először is: az „első szótagi / többedik szótagi” szembenállást semmiképpen sem tekinthetjük fonológiai oppozíciónak, annak ugyanis azonos környezetben kell jelentkeznie. Problémás a „szűkebb / szélesebb” oppozíció is: ez ugyan azonosítható a nyelvtan szerinti oppozícióval, de később Schmidt Éva összekeveri azzal, hogy a „feszes” (rövid) mássalhangzók realizációja valamivel zártabb, mint az „ernyedtt”-eké.

Mi a helyzet a nem első szótagi magánhangzók rendszerével? Nem első szótagban a magánhangzónak csak egy kis része fordul elő, ezért meglepő, hogy egy újabb fonéma bukkan itt elő, az ϑ . Aligha találhatunk ugyanis magyarázatot arra, hogy ez a fonéma miért nem fordul elő az első szótagban. Felmerül a kérdés: nem tarthatjuk-e az ϑ -t valamelyik, az első szótagból ismert magánhangzó realizációjának?

Egyértelmű, hogy a nem első szótagban tiltva vannak a labiális magánhangzófonémák, és – néhány kivételtől eltekintve – csak labiális környezetben, alfoonként fordulnak elő ($/\vartheta w/ [uw]$), ezért az u , \ddot{u} , o , \ddot{o} nem jöhet szóba. Mivel az a és az e előfordul nem első szótagban, az ϑ -t csak az \ddot{a} -val vagy az \ddot{i} -vel azonosíthatjuk.

Míg az első szótagban álló \ddot{i} -nek nincsenek nyíltabb realizációi, addig az ϑ -t Schmidt Éva e -szerű, azaz középső, esetleg alsó nyelvtanuként realizálódó hangként írja le. Erre azonban találunk magyarázatot: a hangsúlytalan helyzetbe kerülő \ddot{i} rövidül, és a rövidülés gyakran nyílással jár együtt.¹ Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az ϑ a környezet által kiváltott labializációval vagy palatalizációval párhuzamosan megőrzi felső nyelvtanuként realizációját: ha az ϑ -t az \ddot{a} -val azonosítanánk, a záródás ilyen fokát aligha tudnánk magyarázni, míg \ddot{i} -t feltételezve kézenfekvő a magyarázat, hogy a karakteresebb hangszínt nyert (azaz nagyobb energiabefektetéssel artikulált) magánhangzó kevésbé hajlamos a spontán nyílásra. Az \ddot{i} -vel való azonosítás mellett szól az ϑ -végű tövek és az a -kezdetű toldalékok háttérán végbemenő változás: $\vartheta + a \rightarrow ija$. Véleményem szerint itt a következő változássor megy végbe: $\ddot{i} + a \rightarrow \ddot{i} + j + a$ (hiátustöltés) $\rightarrow i + j + a$ (palatalizálódás). Mivel az \ddot{i} semleges realizációja i , itt azonban palatális környezetbe kerül, a szekvencia realizációja ija lesz. Egy semleges környezetben ϑ realizációjú magánhangzó esetében a szekvencia várható realizációja ϑja vagy eja , egy \ddot{a} esetében $\ddot{a} ja$ lenne. Hasonló a helyzet a labiális környezetben: az $\ddot{i} + w \rightarrow u + w$ realizáció jól érthető, míg a $\ddot{a} + w \rightarrow u + w$ vagy $\vartheta + w \rightarrow u + w$ esetében a záródást is

¹Ebben az esetben a [+high] \rightarrow [-high] változással magyarázhatjuk a realizációt. Ezt figyelhetjük meg az udmurt nyelvjárásokban végbemenő $i > \hat{i} > \hat{a}$ változásban vagy a tatárban, ahol az felső nyelvtanuként magánhangzók rövidülése nyílásukhoz (és a középső nyelvtanuként záródásához) vezetett. A hosszú hangok egyébként is záródásra, míg a röviddek nyílásra hajlamosak, l. az angol Great Vowel Shift és az ómagyar magánhangzó-nyílás tanulságait.

magyarázni kellene.

Azonban az *ǎ*-val való azonosítás mellett szól az, hogy hangsúlytalan helyzetben (ha a mondathangsúly kerül máshova) az *ǎ* is *ə*-ként realizálódik. A szinjaiban az *ǎ* ugyanígy realizálódhat *ə*-ként, sőt, bizonyos helyzetekben az *i* (= *ĩ*) is, vö. OVE: 8, 13. A szinjaiban azonban az *ə* csak az *ǎ*-val azonosítható, mivel ott az *ĩ* nem első szótagban is előfordul – egyébként ugyanott, ahol a serkáliban *ə* van. Mindez természetesen érvényteleníti bizonyos fenntartásainkat azzal szemben, hogy a serkáli *ə*-t ne az *ǎ* realizációjának tekintjük. Csak a serkálit nézve lehetséges, hogy nem első szótagi helyzetben a két fonéma egybeesik. Elképzelhetőnek tartom azt is, hogy a korábban *ə* fonémaként azonosított elemeket hol az *ǎ*, hol az *ĩ* realizációjaként azonosítsuk, habár a két szóba jöhető fonéma közötti különbségtétel aligha lehetséges ott, ahol – azaz nem első szótagban – minden realizációjuk egybeesik.

Mint korábban említettük, Katz (1975: 56-57) mögöttesen *ə*-t feltételez, mely első szótagban *ĩ*-ként realizálódik. Nem világos azonban, hogy fonetikailag mi tenné az első szótagot olyan specifikussá, hogy abban ilyen változásnak kellene végbemennie. Természetesen az esetek jelentős részében az első szótag hangsúlyos, ami magyarázat lehetne. Mivel azonban az *ə* rövid, és ha a második szótagban hosszú magánhangzó (azaz nem *ə*) követi, a hangsúly átkerülhet arra, legalább az esetek egy részében azt kellene tapasztalnunk, hogy az első szótagban megjelenik az *ə* – ilyen esetről azonban a szakirodalom nem szól.

Nem találtam azonban olyan érvet, amely amellet szólna, hogy külön *ə* fonémát tételezzünk fel: éppen ezért úgy gondolom, nem szükséges külön nem első szótagi magánhangzórendszert felvennünk (ez az általános nyelvészeti gyakorlattól amúgy is idegen), hanem csupán azt kell feltételeznünk, hogy a magánhangzórendszer nem minden tagja jelenhet meg nem első szótagban.

4.2.2. A mássalhangzó-rendszer

Schmidt Éva öt megkülönböztető jegyet vesz fel a mássalhangzó-rendszerben, ezek azonban nem azonosíthatóak a táblázat soraival és oszlopaival, és közel sem egyértelmű, melyik fonémához mely jegyek társulnak. Ráadásul szembeötlő, hogy a nazális / orális megkülönböztetésre nincs szükség, hiszen a nazális a [+zár, +szonoráns] jegyköteggel leírható (az orálisok vagy [–zár, +szonoráns], vagy [+zár, –szonoráns] jegyűek). Ugyanakkor az egyetlen palatalizált / nem palatalizált jegy helyére két, a képzés helyét meghatározó jegyet is fel kell vennünk (koronális, hátul képzett): labiális [–Cor, –Back], dentális [+Cor, –Back], palatális [+Cor, +Back], veláris [–Cor, +Back]. Ez a megoldás azonban nem megnyugtató, hiszen pl. az *ə* csak *j*, *t'* előtt realizálódik *i*-ként, *n*, *s* és *l'* előtt nem – viszont

a Schmidt Éva által velárisnak besorolt, de mediopalatálisként jellemzett γ előtt ugyanaz a folyamat megy végbe. A mássalhangzók fonetikai jellemzésénél nem világos, hogy a γ és a η miért mediopalatális, ha a χ veláris, különösen, hogy a γ és az χ a táblázat szerint a képzés helyében nem különböznek. A mediopalatális nazális pedig n -szerű hang lenne inkább, a táblázatban mégis a veláris oszlopban szerepel. Az ϑ realizációi azonban azt sugallják, hogy van egy jegy vagy jegycsoport, ami a j -t, t' -t és γ -t jellemzi, de az n -t, s -t és l' -t nem.¹

A félhangzóság és a zárhangság kölcsönösen kizáró ok: egy hang vagy félhangzó, vagy zárhang. A félhangzók egyben szonoránsok is. A γ -t Honti (1999) és Bakró-Nagy (2001, különösen 78–80) alapján tekintjük félhangzónak. Ugyanakkor a táblázat ezt a döntést egyébként is alátámasztja, hiszen különben a likvidák közé kellene kerülnie (szonoráns, de nem zárhang), ami semmiképpen sem indokolt. Ha szonoritás helyett a zöngésséggel számolnánk, akkor a γ - χ lenne az egyetlen pár, amely nem zárhang és zöngés-zöngétlen párt alkot. (A zárhangoknál ez a nazalitással is összefügg, erről azonban itt nincs szó.)

A táblázatból jól látszik, hogy a felvett öt jegy nem elég az összes mássalhangzó-fonéma megkülönböztetéséhez: az s és az \check{s} ,² ill. az l és az r jegyei azonosak. Ráadásul az előbbi esetben az érdességgel, az utóbbiban a pergetettséggel számolhatnánk mint megkülönböztető jeggyel, és ezek a jegyek sehol máshol nem játszanak szerepet. Valójában tehát legalább hét jeggyel kell számolnunk az összes mássalhangzó megkülönböztetéséhez, de a mássalhangzók egy része egy-két jegy alapján is egyértelműen azonosítható: r [+pergetett], j [+koronális, +félhangzó].

¹Ezt a képet árnyalja, hogy míg Steinitz szövegeiben gyakori a $-as$ - kapcsolat, addig $-an$ - és $-al$ - kapcsolatra nincs példa. A n és a l' pozíciója tehát bizonytalan, csak a s -ről mondhatjuk biztosan, hogy más jegyekkel bír, mint a j , a t' és a γ .

²Az \check{s} besorolása azért is kétséges, mert a 3.2.4.1.1. pontban Schmidt Éva a $n\check{s}$ hangkapcsolatot homorgánnak nevezi – akárcsak forrása, Steinitz (OGCHR: 44): ns kapcsolatról egyikük sem szól, holott ezt vélhetnénk homorgánnak. (A színjaival kapcsolatban Steinitz megjegyzi, hogy s előtt nazális nem fordulhat elő (OVE: 19), de a színjaiban ezt szabályos hangváltozások okozzák: $m + s \rightarrow ps$, $n + s \rightarrow ts$, $\chi + s \rightarrow ks$ (OVE: 31). A serkáliban azonban van ns kapcsolat, igaz, talán csak morfémahatáron, vö. OVE: 193. A OGCHR szövegeiben 27 ns és 14 $n\check{s}$ kapcsolat fordul elő.) Ugyanakkor a 1.2.2. pontban a s és az \check{s} hasonlóságát hangsúlyozza az s -szel szemben, a 1.2.1. pontban található táblázatban viszont az n -t és az s -t teszi ugyanabba az oszlopba (dentális), míg az \check{s} az n -től még az s -nél is távolabbra, egy saját oszlopba, a palatális és a veláris hangok közé kerül.

	Zár	Cor	Back	Son	Glide
<i>p</i>	+	–	–	–	(–)
<i>t</i>	+	+	–	–	(–)
<i>t'</i>	+	+	+	–	(–)
<i>k</i>	+	–	+	–	(–)
<i>m</i>	+	–	–	+	(–)
<i>n</i>	+	+	–	+	(–)
<i>n'</i>	+	+	+	+	(–)
<i>ŋ</i>	+	–	+	+	(–)
<i>s</i>	–	+	–	–	–
<i>ś</i>	–	+	+	–	–
<i>š</i>	–	+	+	–	–
<i>w</i>	(–)	–	–	(+)	+
<i>j</i>	(–)	+	+	(+)	+
<i>γ</i>	(–)	–	+	(+)	+
<i>χ</i>	–	–	+	–	–
<i>r</i>	–	+	–	+	–
<i>l</i>	–	+	–	+	–
<i>l'</i>	–	+	+	+	–

A mássalhangzók Schmidt Éva leírt megoszlási szabályait (1.2.3.) a következőképpen írhatjuk le:

- *ŋ*, *γ* szó elején nem állhat: *#[–Cor, +Back, +Son] – arra azonban nincs kézenfekvő magyarázat, hogy miért pont ezek a tiltottak.
- Többedik szótagban *w* csak *e* és *ə* (*ĩ*), *j* csak *a* és *ə* (*ř*) után állhat. Ezt a megszorítást átfogalmazhatjuk úgy is, hogy többedik szótagban tiltottak az *aw*, *ej*¹ kapcsolatok. Mivel *w*-vel és *j*-vel kezdődő toldalékokat nem találunk a serkáliban, ezt a megszorítást csakis lexikálisnak és történeti okokra visszavezethetőnek kell tartanunk. Ezekben az esetekben egy magánhangzó és egy vele homorgán félhangzó kapcsolata a tiltott – az *ə* (*ĩ*) viszont éppen ilyen irányokba hasonul. A tiltás talán abból ered, hogy az *aw* és az *uw*, ill. az *ij* és az *ej* nehezen volt megkülönböztethető.
- Történeti oka lehet annak is, hogy *j* a szó végén nem fordul elő.

¹A 3.3. szerint az *e*-töví főnevekhez az *a* kezdetű toldalékok (pl. a gyakori lativusrag) hiatus-töltővel kapcsolódnak és *eja* szekvenciát eredményeznek. Ez alapján szinte kizártnak tarthatnánk, hogy *ej* kapcsolat első szótagon túl ne legyen, de az OGCHR szövegei illet valóban nem tartalmazzanak. Mindennek a magyarázata az lehet, hogy az *e*-végű tövek igen ritkák (3.2.2.3.), amiből viszont az következik, hogy az *ej* kapcsolat nem tiltott, csak igen ritka. Az *-aw* kapcsolatra vonatkozó megszorításokról l. a 1.2.3. és 4.6.1.1. pontokhoz fűzött megjegyzéseket!

- A $tt \sim tl, t't' \sim t'l'$ váltakozás okaira alább térünk ki (121. o.).

4.3. Prozódiai sajátosságok

A leírás alapján úgy tűnik, hogy első szótagi szóvégen (azaz egyszótagú (C)V szerkezetű szavakban) a feszes és az ernyedett magánhangzók hossza nem különbözik, hiszen mindkét esetben negyedhosszú. A leírás szerint a zárt első szótagban a feszes (hosszú) magánhangzók rövidként realizálódnak, míg zárt nem első szótagban háromnegyed-negyedhosszúak. Aligha valószínűsíthető, hogy ugyanannak a fonémának a realizációja a nem első (hangsúlytalan) szótagban hosszabb lenne, mint az első (hangsúlyos) szótagban. Ráadásul ha az e zárt szótagban rövid, akár csak az „ e -szerű” ϑ , akkor a nem első szótagi nem a -ról aligha dönthető el, hogy e vagy ϑ .

4.4. Morfológia

4.4.1. A tő és a toldalék határa

Schmidt Éva gyakran foglal állást, hogy egy-egy szegmentum (mely betoldással jelenik meg, vagy valamely szegmentum kiesése után a morfémahatáron marad) a tőhöz vagy a toldalékhoz tartozik-e. Pl.: „A j -t célszerű egy bővült tőalternáns véghangzójának tekinteni.”; „E magánhangzó a toldalékhoz tartozik, így a tőnek kell egy csonka és egy teljes (magánhangzós) alternánsát megkülönböztetni.”; „Ezt a magánhangzót célszerű a tőhöz tartozónak tekinteni, és a toldaléknak megkülönböztetni egy ϑ -s és egy ϑ nélküli variánsát.”; „A morfológiai tagolásnál így kérdéses, hogy a magánhangzó végül is a tőhöz vagy a toldalékhoz tartozik-e. A kérdést az dönti el, hogy az adott magánhangzónak a toldalékrendszerben milyen a funkciója.” (3.1.1.)

Nem világos, hogy milyen érvek szólnak amellett, hogy az adott szegmentumot hova soroljuk. Az érthető, hogy az $\vartheta + e \rightarrow e$ változást úgy tekintjük, mint az ϑ kiesését, és ezért egy csonka tővel is számolunk. Az azonban nem világos, hogy az $\vartheta + \vartheta$ kapcsolatból keletkezett e -t miért kell éppen a tőhöz sorolni: sőt, éppen az, hogy a tőnek már feltételeztük egy csonka alakját, amellel szól, hogy a toldalékhoz elemezzük. Homályban marad, hogy a kérdést miképpen döntheti el, hogy „az adott magánhangzónak a toldalékrendszerben milyen a funkciója”.

Egyébként Schmidt Éva is hangsúlyozza, hogy ezekben az esetekben a morfémahatár metszi a megmaradó magánhangzót. Nem egyértelmű, miért van egyáltalán szükség arra, hogy a morfémak határát meghúzzuk, ill. valójában milyen

különbséget jelent, ha a határt itt vagy ott húzzuk meg. Az ilyen felosztásnak azonban az az eredménye, hogy a birtokos személyragos alakokat bemutató táblázatban (4.1.6.1., 38. o.) a második személyű birtokossal ellátott *ewə* alakja bármilyen számú birtokos esetén homonim, de egyes számban ennek tagolása *ew-en*, kettes és többes számban viszont *ewe-n*: ráadásul ez az egyetlen példa arra, hogy a toldalék *-n* alakban fordul elő: más elemzés esetén az alakja *-en / -ən* lehetne. (Valójában egy mögöttes alakja van, az *-ən*, de az *ə* a megfelelő szabályok alapján összeolvadhat a tövéggel.)

Megjegyzendő egyébként, hogy habár a morfológiai fejezetet a tő- és toldalékalternánsok kapcsolódásának bemutatása zárja, a toldalékalternánsokról külön nem esik szó, ezek áttekintő bemutatása hiányzik a jegyzetből (habár a következő fejezet alapján összeállítható).

4.4.2. A paradigmaticus magánhangzó-váltakozások

A három egyszótagú igető és a *ma 'én'* személyes névmás többeli váltakozásai teljesen lexikalizáltak, mind a négy különböző típust mutat, így a többi váltakozással szemben semmilyen szabályba nem foglalható. A személyes névmás esetében az is kétséges, hogy a toldalék kezdőhangja lenne a szabályozó: a nominatívus \emptyset esetragját csak bizonyos megszorításokkal tekinthetjük mássalhangzóval kezdődőnek, az accusatívus *-ət* ragjánál pedig ritka előfordulása (összesen kilenc személyes névmás, mindegyik mássalhangzós tövű) miatt nem állíthatjuk, hogy magánhangzóval kezdődik, és az *ə* nem a mássalhangzó-torlódás feloldására szűrődik be (a többesjelnél tapasztaltakhoz hasonlóan). Mivel a Sg1 személyes névmásnak összesen három alakja van, aligha érdemes sajátos ragozását az amúgy is kivételes és önmagukban sem egységesen viselkedő igék ragozásához kapcsolni.

A végmagánhangzók váltakozásai és a szinkópa ezzel szemben szinte tisztán fonológiai váltakozások, csupán egy-két esetben jelentenek különbséget a morfológiai különbségek (mint a lativus *-a* ragjának különböző viselkedése főnévi, ill. melléknévi tövekhez kapcsolódva, vagy a szinkópa végbe nem menetele szintén a lativus *-a* ragja előtt). A dativus ragja egyébként is hajlamos sajátosan viselkedni (pl. ha *t*, *t'* végű főnévi tövet és a Sg3 birtokos személyjel *-t* végződését követi – 3.2.4.2.), mintha egy kitöltött szótagkezdettel („láthatatlan mássalhangzóval”) kezdődne (l. a következő pontot!).

4.4.3. A paradigmaticus mássalhangzó-váltakozások

Kétségtelen, hogy a nazálisok kiesése a lehetséges szótagszerkezettel van összefüggésben. Az elágazó kódák közül csak a homorgán kapcsolatok lehetsé-

gesek. A félhangzó + *t* (*jt*) kapcsolat egyértelműen lehetséges.¹ A nazális + explozíva és a szonoráns + *t* kapcsolatok lehetségesek, habár fakultatívan egyszerűsödhetnek – a nazális + spiráns kapcsolat azonban már nem fordulhat elő szótagvégen, ezért kötelezően egyszerűsödik.

A szonorikus mássalhangzó + *t* kapcsolatban bekövetkező zöngésüléssel kapcsolatban nincsenek megemlítve a *l't*, *ńt*, *ńt* kapcsolatok: nem világos, hogy ezek nem fordulnak elő, vagy nem megy bennük végbe a zöngétlenedés (utóbbi esetben erre magyarázatot kellene találni). A OGCHR szövegeiben *ńt* előfordul, de kódaként nincs rá példa. A *l't*, *ńt* kapcsolatok a felszínen aligha fordulhatnak elő, hiszen a palatalizáció szerinti hasonulás végbemenne – az OGCHR szövegeiben azonban *l't* kapcsolatra sincs példa.

A nazális + homorgán explozíva és a szonorikus mássalhangzó + *t* kapcsolatban végbemenő zöngésülési szabály az *nt* kapcsolat esetében egybeesik. Felmerül a gyanú, hogy a megfogalmazott szabályok tkp. a szonoráns + obstruens kapcsolatra vonatkoznak, legfeljebb az ilyen kapcsolatok korlátozottak. Aligha hihető, hogy ha van *rk*, *lk* kapcsolat, azokban ne menne végbe a zöngétlenedés és fakultatívan a kiesés. (Az OGCHR szövegeiben csak egy példa van *rk* kapcsolatra – falunév: *ńǎrkǎ-kurt*, ill. *ńǎrk(ǎ) ewǎt* –, a *lk* kapcsolat azonban több tőben is előfordul.)

A *tt* → *tł*, *t't* → *t'l'* váltakozással kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy ennek a kapcsolatnak a feloldására a serkáli még két stratégiát alkalmaz: az egyik az előnytelen kódák feloldására egyébként is gyakran használt *ǎ*-betoldás, a másik a tárgyas ragozás több tárgyra utaló végződése, mely *-t-te* alakú lenne, de az egyik *t* kiesik (4.8.5.2., 52. o.) – ennek következtében az egy és a több tárgyra utaló alak egybeesik.² A jelen idejű, több tárgyra utaló, Sg3 igelakokban három *t* is áll egymás után: a jelen idő jele, a tárgy többességét jelző és a személyraghoz tartozó *t*. A magánhangzóra végződő igetöveknél csak a kiesés megy végbe: *mǎ-t-t-te* → *mǎtte* 'adja (azokat)' (a felszínen = 'adja (azt)'). A mássalhangzóra végződő töveknél a törlés nem elég, egy *ǎ*-betoldásra is szükség van: *pon-t-t-te* → (*pontte*) → *pontǎte*. Sajnos nem találunk példát arra, hogy mi a helyzet a *t-re* végződő tövek esetén, de a *tt*-végű igék esetében két törlés mellett a *tt* → *tł* megy végbe: *katt-t-t-te* → (*katttte*) → (*kattte*) → *katł-te* (vö. a 4.8.6.3. pontban tett megjegyzéssel). Arra azonban, hogy a három megoldás közül miért megy végbe hol az egyik, hol a másik, további magyarázatot igényel.

A *χot-t-a* 'házába' morfémasor *χotłla* alakjához Schmidt Éva csak annyi ma-

¹Az elvben ki nem zárható *wp*, *γk*, esetleg *wt*, *γt* kódákra nincsenek példák az OGCHR szövegeiben.

²Ebben az esetben azonban csak akkor beszélhetünk a kódá egyszerűsítéséről, ha feltételezzük, hogy az első *t* esik ki.

gyarázatot fűz, hogy „az *l*, *l'* megnyúlik”. A $\chi ot-t-a$ 'házába' morfémasor szabályos realizációja $\chi otta$ lenne, hiszen nyílt szótagban nem lenne szabad végbemennie a $t \rightarrow l$ változásnak. Ha azt feltételezzük, hogy a lativus ragja egy egyszerű *-a*, akkor a megjelenő extra *l*-t nem tekinthetjük egyszerűen az l megnyúlásának (ez \bar{l} eredménnyel járna), ahogyan egy $ua \rightarrow uwa$ változást sem az *u* megnyúlásának tekintünk, hanem hiátustöltésnek. Csakhogy itt azt is meg kell magyaráznunk, hogy miként jön létre az l .¹ Ehhez arra van szükség, hogy a Sg3 Px *t*-je ne kerülhessen át a következő szótagba. Ez csak akkor akadályozható meg, ha a lativus ragja egy kitöltött szótagkezdettel rendelkezik (ezt most O-val – onset – jelöljük): $\chi ot + t + Oa \rightarrow \chi ot!Oa$. Ebben az esetben az *l* megjelenését leginkább a „láthatatlan mássalhangzó” hasonulásával tudjuk magyarázni. A „láthatatlan mássalhangzó” magyarázná azt is, hogy a szinkópa miért nem megy végbe a lativus ragja előtt. A magyarázatnak azonban gyengéje, hogy más esetben (pl. a $\chi \ddot{a}tta$ 'napra' szóban) ez a „hasonulás” nem következik be.

4.5. Szófaj- és alaktan

Mivel a fejezet elején csak a ragozható szófajokat sorolja fel, a névmások kategóriáját csak félig mutatja be: közülük csak a főnévieket és melléknéviakat említi, a határozói (4.6.2.4., 4.6.2.5.) névmásokat, mivel ezek nem ragozhatóak, ignorálja. (Nem világos viszont, hogy a számnévi névmás (4.6.2.3.) miért marad ki.)

4.5.1. A főnév

A dualisjel kapcsolódási módjára vonatkozó magyarázat meggyőző, hiszen a $\eta\partial$ szegmentum előtt mindig nyílt szótag lesz, így a feltételezett ∂ a szinkópaszabály miatt mindig kiesik. Mindez azonban azt feltételezi, hogy a szinkópaszabály a hiátustöltés, magánhangzó-egybeolvadás után ($ew\partial-\partial\eta\partial n \rightarrow ewe-\eta\partial n$, $w\ddot{or}\eta\partial-\partial\eta\partial n \rightarrow w\ddot{or}\eta\partial j-\partial\eta\partial n \rightarrow w\ddot{or}\eta\partial j-\eta\partial n$), de a nazálistörlés előtt ($mo\acute{n}s-\partial\eta\partial n \rightarrow mo\acute{s}-\eta\partial n$) megy végbe. A 4.8.6.1. pont táblázatában szereplő $om\partial s\partial t$ alak azonban arra utal, hogy a szinkópa nem feltétlenül automatikus.

Az esetrendszer áttekintése a mű szerkezeti felépítésének következtében (mivel külön tárgyalja az egyes névszók morfológiáját) elmarad. A serkáli esetrendszer felépítése a disztribúciós elemzés alapján a következő:

¹Egy másik lehetőség, hogy az adott helyzetekben mögöttesen l -t tételezzünk fel: ebben az esetben azt kell meghatározni, hogy milyen helyzetekben válik t -vé.

	főnév	személyes névmás
nominativus	-∅	-∅
accusativus	-∅	-ət
dativus	-a	Cx+Px
lativus	-a	–
locativus	-na	–

Nem igaz tehát, hogy a főneveknek ne lenne accusativusuk és datívusuk, csupán ezek alakilag egybeesnek a nominativusszal, ill. a lativusszal. Ezzel szemben igaz, hogy a személyes névmások paradigmája hiányos, és nincs lativusuk, ill. locativusuk. Ezeket az alakokat körülírással, névutós szerkezettel kell pótolni. A dativus alakja a két szófaj esetében eltér.

Az alapalakú főnév szintaktikai funkciói közül az *unt woj* 'erdei vad' szerkezet elemzése nem meggyőző. Az ilyen „jelzői” pozícióban álló főnév aligha rendelkezik olyan tulajdonságokkal, amelyek melléknévi elemzésük mellett szólna. Egyáltalán nem világos, hogy minden főnév használható-e ilyen módon (ebben az esetben semmiképpen nincs szükség arra, hogy szófajváltásról beszéljünk, elég lenne azt mondani, hogy a főnév lehet jelző is), ha pedig nem, akkor mely főnevek tartoznak ebbe a csoportba. Kérdés az is, hogy az ilyen „jelzőként használható” főnevek bármely más főnév előtt lehetnek-e jelzők. Amennyiben nem, akkor csak lexikalizált szerkezetekről beszélhetünk. Mivel az ilyen szerkezetek szintaktikailag és morfológiailag feltehetően zártak, talán érdekesebb lenne összetett szavaként számon tartani őket.

Aligha elfogadható az a magyarázat, mely szerint a *tīlās* 'hónap' kettős szófajú, és a *tātəŋ tīlās* 'egy egész hónapig' szerkezetben határozószóként van jelen. Egy határozószó az osztjákban sem kaphat jelzőt. Arról van szó, hogy a nominativus – (legalábbis egyes) időpontot és/vagy időtartamot jelentő szavaknál – kifejezhet időviszonyt, betölthet időhatározói szerepet a mondatban. (Hacsak nem időhatározói tárgyról van szó.)

4.5.2. A valóságos határozószók

A „valóságos” itt bizonyára arra utal, hogy ezek nem névmási határozószók. Szóba jöhet azonban az igekötőkkel való szembeállítás is, habár van átfedés az itt és az igekötőknél felsorolt példák között. Nem világos azonban, hogy a határozószók miért a névszók között vannak felsorolva. Ennek talán az az oka, hogy egyes határozószókban felismerhetőek a névszói esetragok, ill. hogy a határozószók egy része a melléknevek egy részéhez hasonlóan fokozható – ennek ellenére ezt a megoldást nem tarthatjuk szerencsésnek. (Vö. még 61. o., 1.)

Zavaró az is, hogy önálló alpont utal a határozói igenévre, ami teljesen fölösleges – megjegyzendő, hogy a mellékneveknél nem történik hasonló utalás a melléknévi igenevekre.

4.5.3. A névmás

Kissé ellentmondásos, hogy míg a szófajtani bevezetőben Schmidt Éva a névszókat két csoportra osztotta, személyes névmásokra és az összes többire, itt a névmásokon belül tárgyalja a személyes névmásokat. Érthető azonban, hogy a bevezetőbeli felosztás a ragozás alapján történik (a személyes névmás esetében más eseteket tudunk megkülönböztetni, mint a főneveknél), itt azonban a hagyományos szófaji felosztás érvényesül.

A személyes névmásnak nincs locativusa és lativusa. Schmidt Éva ugyan megjegyzi, hogy „a többi eset névutóval fejeződik ki”, de nem írja le, hogy melyekkel. A másra példaként hozott *ma χόσημ* 'énhozzám' aligha tekinthető a lativus megfelelőjének, hiszen egy közönséges főnév éppúgy állhat lativusban, mint a *χόσα* névutóval, a két szerkezet tehát nem egyenértékű. A 5.4.1. pontban Schmidt Éva azzal indokolja az alanyként személyes névmást tartalmazó szerkezetek passzivizálhatatlanságát, hogy a személyes névmásnak nincsen locativusa – ezek szerint névutóval sem fejezhető ki.

A 4.6.6./3. ponthoz a következő megjegyzéseket tartom fontosnak hozzáfűzni:

1. A névmások nem szemantikai tartalmak, tehát nem fejeződnek ki. A magyar (vagy más nyelvek) névmásainak felelhetnek meg körülírások a serkáliban, de a serkáli névmások nem „fejeződhetnek ki”.
2. A fentiekben is láttunk példát szintaktikai szerkezetekre. A *šī arat, šī-kem* 'ennyi, annyi', *īšā arat, īšā-kem* 'ugyanennyi, ugyanannyi', *mōt-arat* 'valamennyi', *mūj-arat, mūj-kem* 'mennyi, amennyi' névutós szerkezeteknek tűnnek. (Ez akkor jelenthető ki egyértelműen, ha az *arat* és a *kem* más névszó mellett is előfordul.)
3. A „pl.” a határozatlan, kérdő, vonatkozó és tagadó határozói névmásoknál csak úgy értelmezhető, hogy nincs minden hasonló szerkezetű határozói névmás felsorolva. (A felsorolásban szerepel 'honnan, ahonnan', 'sehonnan', de nem szerepel pl. 'valahonnan'.) Az azonban, hogy a „pl.” csak itt jelenik meg, azt sugallja, hogy a többi felsorolás kimerítő (ugyanakkor hiányzik pl. számnévi tagadónévmás: 'semennyi').

4.5.4. A módosítószók

Az *ánt at* 'hadd ne'-ként fordításába valószínűleg csak az orosz (német, angol) stb. játszott közre. Magyarul nem mondjuk, hogy *hadd ne adjon*, ill. ez mást jelent, mint a *ne adjon*. Ugyanez vonatkozik a 4.8.7. pontban (57. o.) adott példákra (pl. *tűw at pöntate*): a magyar *tegye* és *hadd tegye* egészen mást fejez ki; a magyarázat alapján az első fordítás tűnik helyesnek, ha azonban mindkettő lehetséges, azt külön jelezni kellene.

4.5.5. Az igekötők

„Ha az igekötő az ige mögött áll, akkor határozószónak számít.” A komplementáris disztribúció éppen arról tanúskodik, hogy a dolgok egy kategóriába tartoznak. Mi szól amellett, hogy az igekötővel mint külön szófajjal számoljunk? Pusztán a nem transzparens jelentés ehhez kevés, hiszen bármely szókapcsolat idiomatizálódhat. Vagy a sajátos jelentésű kapcsolatot alkotó határozószók nem kerülhetnek az ige mögé? Az sem világos, milyen esetben előzi meg az ige a határozószót. Ezek a kérdések nincsenek tisztázva. A kategória latin elnevezése (**praefixum** verbale) sem szerencsés, ha egyszer nem praefixumról van szó, hanem önálló szóról (a praefixum – lévén toldalék – nem szakadhat el a tőtől).

„Az igekötőt mindig külön szóba írják.” Nem világos, kikre vonatkozik ez a megállapítás. A helyesírási szabályzat rendelkezik így? Írástudó osztjások gyakorlatáról van szó? A gyűjtők lejegyzési gyakorlata ilyen?

4.5.6. Az ige

A 4.8.3. pontban bemutatott toldalékkapcsolódási rendszer megtévesztő, mivel a felszólító mód is érzékeny a tárgyra: ezt ugyan nem önálló morfémával fejezi ki, de az ábrából úgy tűnik, mintha a felszólító módban egyáltalán nem lenne megkülönböztetve a tárgyas és a tárgyatlan ragozás (holott az előző ábrából nyilvánvaló, hogy meg van). (Az ábra forrása egyébként HKK 268.)

4.8.5.1.: „A Du–Pl végződés a névszói számjelekkel azonos, vö. *χot-ηən* 'két ház' – *mă-t-ηən* 'ők ketten adnak'; *χot-ət* 'házak' – *mă-t-ət* 'adnak'.” Az igei végzések és a névszói számjelek azonosítása legfeljebb történetileg lehet elfogadható: szinkrón szinten igei személyvégzéseknek kell őket tekinteni. A személyrag hiányáról csak akkor lenne érdemes beszélni, ha a többi alakban is a számjelek jelennének meg az igei végzések mellett.

4.8.7.: A harmadik személyű felszólító szerkezetek fordításában a *hadd* szó használata megtévesztő, vö. a módosítószókkal kapcsolatos megjegyzést: 4.5.4.

4.8.6.2.: „Singularis 3. személyben nincs személyrag, így az *-aj-* / *-ij-* szóvégre kerül. Szó végén *j* nem állhat, a jel *-ə* / *-a* alakúvá válik. Az *-ij-* *i*-je tulajdonképpen az *ə* kombinatorikus variánsa *j* előtt, a *j* eltűnésével az *ə* visszaáll.” Emellett felvethetünk egy alternatív magyarázatot is. Ezek szerint a passivum jele magánhangzós tövek után az *ə*, mássalhangzós tövek után az *a*, és a *j* hiátustöltőként jelenik meg. A *-mən*, *-tən*, *-ηən* ragoknál ugyanúgy feltételezhetünk egy a felszínen soha meg nem jelenő *ə*-t, mint Schmidt Éva a névszói dualis jel *-ηən*, *-ηət-* végződéseiben (4.1.2.). Arra, hogy miért különbözik a passivum jele magán- ill. mássalhangzós tövek után, nem találunk magyarázatot, az azonban biztos, hogy mindegyik szótagkezdő mássalhangzó után áll, és csak az előző szótag nyílt vagy zárt mivolta jelent különbséget.

4.9.2.4.: Elfogult megfogalmazás, hogy a melléknévi igeneveknek mellékmondatpótló funkciójuk van, hiszen ez abból indul ki, hogy az adott jelentéviszonyoknak a mellékmondat a „természetes”, „standard” kifejezőmódja, és a melléknévi igeneves szerkezet csupán pótolja azt. Az előítéletet megfordítva azt is mondhatnánk, hogy a mi mellékmondatainknak van participium-pótló funkciójuk. Valójában a két kifejezőmód egyenrangú, bár az igaznak tűnik, hogy azonos funkciót töltenek be, és (némi átfedéssel) kiegészítik egymást.

4.5.7. A szóképzés

A szóképzésről szóló fejezetben többször is deverbális képzésként szerepelnek olyan példák, ahol a kiinduló tövet önmagában sosem használják (legfeljebb más igék relatív töveként fordulnak elő): az ilyen töveket nem lehet ige-töveknek tekinteni (még akkor sem, ha közvetlenül csak ige-t lehet belőlük képezni). Így a *χᾶῖ-əmə-* 'elbújik' → *χᾶῖ-at-* 'eldug' esetében nem igaz, hogy az *-at-* a *χᾶῖ-əmə-* tőhöz járul (ebben az esetben hogyan magyaráznánk az *-əmə-* hiányát a képzett szóban?). Ha az *-at-* egyáltalán járul valamihez (ezt a megfogalmazást legfeljebb annak köszönhetjük, hogy több olyan tő is van, amelyben létező képzőket ismerhetünk fel ugyanazon szegmentum után), akkor az a *χᾶῖ-*. Ha azonban ehhez nem járulhatnak közvetlenül igei flexiós toldalékok, akkor nincs okunk ige-nek nevezni. Ugyanez vonatkozik a többi hasonló példára is.

4.6. Szintaktikai sajátosságok

4.6.1. A mondatrészek

Ha főnévből és melléknévből csak ragos vagy névutós lehet határozó, akkor nyilván névmás, melléknévi igenév és számnév is csak raggal vagy névutóval

lehet. Egyébként az *tātəŋ tīlās* 'egy egész hónapig' alapján úgy láttuk, hogy – amennyiben nem időhatározói tárgyról van szó – határozó (legalábbis időhatározó) lehet ragtalan főnév is.

Felmerül a kérdés, hogy mennyire elfogadható az a magyar nyelvtanírásban szokatlan megoldás, hogy Schmidt Éva a tárgyat a határozók közé sorolja be. Kétségtelen, hogy a tárgy néhány vonásában eltér a többi határozótól: mindig kötelező bővítmény (amennyiben nem számolunk időhatározói tárggyal) és az ige is egyeztetődhet vele (ami más határozókra nem igaz). Ugyanakkor a passzivitáció (legalábbis az osztjában) a határozós szerkezeteken (legalábbis a lativusi helyhatározós szerkezeten) is elvégezhető, ami a két bővítmény rokonságára utal. Valójában azonban a határozók között Schmidt Éva is kiemelten foglalkozik a tárggyal, ami azt jelenti, hogy a határozók csoportján belüli sajátosságukat ő is fontosnak tartja. Bár leírásainak egyértelmű előnyeit nem látjuk, hátrányát sem tapasztaljuk.

A szófajváltásról adott magyarázat feleslegesen túlbonyolított.

1. Ha a főnév jelzőként áll (és nem összetett szóról van szó), akkor nem kell azt feltételezni, hogy ilyen esetekben a főnév melléknévvé válik, elég a nyelvtanban annyit leírni, hogy a főnév lehet minőségjelző. A melléknévi igenévről is meg lehet mondani, hogy milyen mondatrész lehet, annak feltételezése nélkül, hogy adott pozícióban ugyanolyan szófajúvá válik, mint amely szófaj tipikusan az adott mondattani szerepet betölti. A szöveg kb. azt feltételezi, hogy az alany és tárgy főnév, a jelző melléknév stb., következésképpen minden alanynak és tárgynak főnévvé, minden jelzőnek melléknévvé kell válnia. Ezzel a szófajnak kettős szerepet tulajdonít: egyfelől egyfajta címke a lexikonban, másfelől mondatrészi helyzet.
2. Csupán kívülről, más nyelvek szempontjából értelmezhetőnek tartom a „főnevesítő szócska” kifejezést. Ha ugyanis egy nyelvben nem lehet teljesen elliptálni a jelzett szót (vagy jelző után álló jelzős szerkezetet), akkor a kifejezés rövidítése csak valamely más szóval történhet. Nyilvánvaló, hogy ez a szó csakis igen tág jelentésű, alulspecifikált szemantikájú lehet (vö. angol *one*). Ezek a szavak tehát grammatikailag közönséges főnevek, és az elliptált főnevet pótló szerepükben kizárólag szemantikai tulajdonságaiknak köszönhetően jelennek meg.

4.6.2. A szórend

A szórendre vonatkozó szabályok ellentmondásosak. A 2., 3. és 5. pontban a szórendet Schmidt Éva a mondatrészi szerephez köti, a 6. pontban a transzfor-

mált mondatokra vonatkozó megjegyzésével viszont azt sugallja, hogy a szórendet szemantikai (tematikus) szerepek határozzák meg, hiszen a passzivizált (és egyéb módon átalakított) mondatokban a szavak sorrendje nem változik (csak a toldalékolásuk). A 5.4.1. pontban azonban az is kiderül, hogy ez csak akkor igaz, ha a téma-réma viszony nem változik, ami azt sugallja, hogy a szórend egyik fő szervezőereje a kommunikáció.¹

A kommunikációs tényezőkkel kapcsolatban leírtak alapján az is felmerül, hogy az időhatározó helye talán azért van az alany előtt, mert általában téma – ebben az esetben mondhatjuk, hogy a téma helye az alany előtt van.² A módhatározó aligha lehet téma (legfeljebb akkor, ha kontrasztív topik), ezért nem távolodik el az igétől. A hátravetett határozókat olyan újrakezdett mondatoknak is tekinthetjük, melyeknek már elhangzott része elliptált. Ilyen módon azonban csak a téma vethető hátra, a módhatározó azonban nem az: ezért kell a módhatározó után megismételni az igét.

Sajnos a leírás nem tér ki a felszólító és a kérdő mondat szórendjére, holott a nyelvek jelentős részében ezek eltérnek a kijelentő mondatok szórendjétől.

A fent leírtak különösen óvatosan kezelendők, ha az orosz olyan mértékben hatott a serkálira, ahogyan azt Schmidt Éva leírja. Kérdéses, hogy adatolt-e a serkálinak olyan állapota, amikor az „oroszos” szórend nem volt meg, és ha igen, ezek az adatok stílusrétegüket tekintve is megfelelőek-e (a beszélt nyelvet tükrözik-e). Amennyiben nem, aligha mondhatjuk biztosan, hogy az „oroszos” szórend új fejlemény – legfeljebb gyakoribbá vált. A vizsgált nyelvállapotban azonban az „oroszos” szórend éppúgy jellemzője a serkáli nyelvhasználatnak, mint az „osztjámos”, így aligha állíthatóak szembe az „osztják nyelv lehetőségei” és az „újabb orosz hatás”.

A leírás alapján úgy tűnik, hogy az alany is csak akkor kerülhet alaptagja – azaz az állítmány – mögé, ha ezt a téma-réma viszony úgy kívánja. Ez valószínűleg azt jelenti, hogy ha az állítmány a téma, akkor előrekerül: ez megfelel az osztják mondat általános szórendi szabályainak, és a szerkezet ritkasága azzal is magyarázható, hogy az állítmány ritkán téma.

¹Ebben a kontextusban az is kérdésként merül fel, hogy Schmidt Éva miért beszél a kommunikációs tényezőknek a szintaktikai sorrendre (helyesebben inkább a szórendre) gyakorolt hatásáról – ehelyett inkább olyan szintaktikai szabályokról kellene beszélni, amelyek a kommunikációs szerepek alapján határozzák meg a szórendet. A szórendi szabályok maguk is szintaktikai szabályok, amelyeket legfeljebb más (szintén szórendi és szintaktikai) szabályok írhatnak felül.

²Illetve a téma helye a mondat elején van, és az alany általában téma.

4.6.3. Az egyeztetés

„Viszonyukat [ti. az alanyét és az állítmányét] az egyeztetés teszi egyértelművé.” Ez az állítás aligha állja meg a helyét. Az angol *Are the houses you saw in Malibu last week with John red-Ø?* mondatban az állítmány igei része és az alany igen távol kerül az állítmány névszói részétől, de az egyeztetés híján is világos, melyik mondatrész hova tartozik. A serkáliban a szigorú szórend akkor is lehetővé tenné a mondatrészek azonosítását, ha egyáltalán nem lenne egyeztetés: az állítmány mindig a mondat végén áll, a nominativusban (és névutó nélkül) álló személyes névmás csak alany (vagy – igei állítmány esetén – tárgy) lehet a mondatban: az azonos számban (és személyben – ez csak akkor számít, ha igei vagy igenévi állítmányról van szó) álló névszói mondatrészek közül pedig az egyeztetés nem jelöli ki az alanyt.

4.6.4. A transzformációtípusokról

A 5.4.1. pontban leírtak szerint a személyes névmási alanyú mondatokat azért nem lehet szenvedővé átalakítani, mert a személyes névmásnak nincs locativusa. Ennek azonban valószínűleg van más, univerzális magyarázata is. A személyes névmások az animáltsági rangsor (animacy hierarchy) tetején állnak. Minél magasabban áll egy szó az animáltsági rangsorban, annál valószínűbb, hogy alany lesz, és minél lejjebb, annál valószínűbb, hogy tárgy. Ha az alany az alacsonyabb és a tárgy a magasabb animáltságú, az szokatlan: a passzivizáció ilyenkor helyreállítja a jelöletlen (megszokott, általános) viszonyokat. Ha azonban az alany eleve magasabb animáltságú, akkor a passzivizációnak nincs létjogosultsága.¹ Természetesen a nyelvtől függ, hogy a passzivizáció mennyire korlátozott. A serkáliban találunk példát arra, hogy magasabb animáltságú alanyt tartalmazó mondat is passzivizálható (‘a bátyám szánt készített’ → ‘a bátyám által szán készített’) – annak azonban, hogy a személyes névmásnak nem alakult ki locativusa, és más sem pótolja ennek hiányát, a fent ismertetett univerzális tendencia is lehet az oka.

A 5.4.2. pontban Schmidt Éva azt írja a *jajem nótl(ł) wõχsara esətsəte* ‘a bátyám a nyilat a rókába lőtte’ mondatról, hogy benne „a cselekvés eszköztét fejezzük ki tárgyként”. Ez csak abban az összefüggésben tűnik igaznak, ha a megelőző *jajem nótna wõχsara estəs* ‘bátyám nyíllal a rókába lőtt’ mondattal vetjük össze. (Semmi nem látszik kizárni a *jajem nótl(ł) jñtetna wõχsara esətsəte* ‘a bátyám az

¹ „The passive is acceptable if the passive subject is higher animacy (specifically, person) than the passive agent. [...] the marked passive morphosyntax indicates that the animacy–case ranking is the reverse of the semantic agent–patient relation.” (CROFT 1990: 138–139.) L. még: DELANCEY 1987.

íjidegével a nyilat a rókába lőtte’, melyben nyilvánvalóan az íjideg az eszköz.) A *ńot wõχsar esatsate* ’a nyíl meglőtte a rókát’ mondatban a nyíl nem eszköz, hanem akaratlan cselekvő.

A *jajem ńotna wõχsar esatsate* ’a bátyám nyíllal meglőtte a rókát’ mondatról semmiképpen nem lehet állítani, hogy „a lativusi helyhatározót fejezzük ki tárgy-ként”, hiszen mind a tárgy, mind a (lativusi) helyhatározó mondatrész: mindkettő formai elem, nem kifejezhető jelentés. Arra sincs szükség, hogy ez a mondatot a *jajem ńotna wõχsara estas* ’bátyám nyíllal a rókába lőtt’ mondatból származtassuk – az összefüggést nem is bizonyítja semmi. A *ńot wõχsar esatsate* ’a nyíl meglőtte a rókát’ és a *jajem wõχsar esatsate* ’a bátyám meglőtte a rókát’ mondatok között csupán annyi a különbség, hogy az előbbiben akaratlan a cselekvő (ezért nem egészíthető ki locativusragos „eszközhatározó”-val), az utóbbiban viszont akaratlagos.

A *jajem ńot(!) wõχsara esatsate* ’a bátyám a nyilat a rókába lőtte’ és a *jajem ńotna wõχsar esatsate* ’a bátyám nyíllal meglőtte a rókát’ közötti különbség abban rejlik, hogy az utóbbi tárgy elszenvedője a cselekvésnek (patiens), míg az előbbi nem.

(Az az állítás, hogy a „tárgyas viszony” a *ńot wõχsar esatsate* ’a nyíl meglőtte a rókát’ mondatban „konkrét és szűkkörű”, a *jajem wõχsar esatsate* ’a bátyám meglőtte a rókát’ mondatban viszont „elvontabb, szélesebb körű”, nem tűnik igazoltnak és aligha értelmezhető bárhogyan is.)

Nem világos, miért van szükség az accusativus subjectivusos és az accusativus objectivusos szerkezet megkülönböztetésére. Amennyiben csak azért, mert az átalakított mondatban szerepel locativusi „eszközhatározó”, akkor ezt külön nem kell hangsúlyozni, mert ez látszik. Talán azért, mert az accusativus subjectivusos mondatok nem passzivizálhatók (? *jajem ńot(!) wõχsara esatsate* → **jajemna ńot wõχsara esatsa* ’a bátyám a nyilat a rókába lőtte’ → ’a nyíl a bátyám által a rókába lövetett’), ez azonban explicit módon sehol sincs kimondva. Ha azonban ez a korlátozás sem létezik, semmi szükség a két szerkezet megkülönböztetésére.

Tovább fokozza a zavart, hogy a 5.4.2.2. pontban Schmidt Éva a *jajem mǎnem ńań tus* ’a bátyám nekem kenyeret hozott’ mondatban a tárgyat (*ńań*) accusativus subjectivusnak nevezi, holott ebben az esetben a tárgy semmilyen alannyá nem alakítható át: *jajem ńotna wõχsara esatsa* ’bátyám nyíllal a rókába lőtt’ ? → *ńot wõχsar esatsate* ’a nyíl meglőtte a rókát’, de *jajem mǎnem ńań tus* ’a bátyám nekem kenyeret hozott’ ? → *ńań manət ???* ’a kenyér engem ???’ – és nem is alakítható vissza tárgyatlan mondattá: *jajem ńotna wõχsara esatsa* ’bátyám nyíllal a rókába lőtt’, de ? *jajem mǎnem ńańńa tus* ’a bátyám nekem kenyérral hozott’. Ebből az következik, hogy a *jajem mǎnem ńań tus* ’a bátyám nekem kenyeret hozott’

tárgya legalább annyira, ha nem jobban különbözik a szintén accusativus subjectivusosnak nevezett *jajem nótl(l) wõχsara esətsəte* 'a bátyám a nyilat a rókába lőtte' mondat tárgyától, mint az az accusativus objectivusosnak nevezett *jajem nótna wõχsar esətsəte* 'a bátyám nyíllal meglőtte a rókát' mondat tárgyától.

Ugyanitt erős az az állítás, hogy mivel a lativusi helyhatározót és a részeshatározót egyaránt lativusragos és a cselekvés irányát jelzi, **következésképp** a részeshatározós is átalakítható accusativus objectivusszá. A nyelvben sok formájában és jelentésében hasonló dolog viselkedik különbözően adott helyzetekben (ha a nem patiens szerepű tárgy nem passzivizálható, akkor ez egy jó példa a serkáliból).

A 5.4.2.4. pontban több ellentmondást is találunk. Először is eddig a mondat-sorok azt mutatták, hogy mit mivé alakíthatunk át, és az így kapott szerkezeteket hogyan alakíthatjuk tovább. Itt azonban egy lépcsőfok megléte megkérdőjeleződik, így az is bizonytalanná válik, hogy ebben az esetben (esetleg: egyáltalán) a levezetési sorok tényleg magyaráznak-e valamit. A megfogalmazás egyébként is több értelmezést enged meg. Először azt olvashatjuk, hogy „e szerkezet csak ritkán alakítható accusativus objectivusos szerkezetté”, majd az átalakított szerkezetről azt olvassuk, „nem használják”. Ez a megfogalmazás jelentheti azt is, hogy a *mīr χot tāηset* 'az emberek belépték a házat' mondat csak ritkán használatos (és a „nem használatos” túlzásként értelmezendő), de jelentheti azt is, hogy nem használatos (a „ritkán alakítható át” pedig eufémizmus), sőt, úgy is, hogy ez az átalakítás eleve ritkán végezhető el, de ebben a formájában akkor sem jelenhet meg, csak a *χot mīrna tāηsa* 'a ház az emberek által belépetett' formában, de mivel az előző lépés is ritka, ez csak ritkán fordul elő. Ez utóbbi értelmezés kevésbé valószínű, inkább a *mīr χota tāηsət* 'az emberek (tkp. nép) beléptek a házba' és a *χot mīrna tāηsa* 'a ház az emberek által belépetett' formák valószínűleg általánosak. Akár teljesen tiltott, akár ritkán használatos a *mīr χot tāηset* 'az emberek belépték a házat' szerkezet, nem világos, hogy miért. Ennek passzivizálása ellentmond a korábban megfogalmazott általános passzivizálási tendenciának – nincs azonban ellentmondás, ha nem feltételezünk egy közbeeső lépcsőt, melyben tárgy lenne. A passzivizáció oka – amennyiben tényleg mindig szórendi változással jár – lehet egyszerűen az is, hogy a harmadik mondatban a ház a téma, és a téma tipikusan alanyként kódolódik.

4.6.4.1. A melléknévi igeneves szerkezetek transzformálása

A 5.4.3.1.1. pontban Schmidt Éva azt írja, hogy a participium perfectumos szerkezetek kevésbé alkalmasak arra, hogy foglalkozásnévvé váljanak, mivel túlságosan alkalmi, konkrét jelentésűek. Valójában inkább fordított lehet a helyzet: nem lexikalizálódnak, ezért alkalminak, konkrét jelentésűnek (azaz szituációhoz

kötöttnek) látjuk őket. Foglalkozásnévvé pedig azért nem válnak, mert a foglalkozásra egy olyan tevékenység jellemző, amelyet az ember folyamatosan folytat, nem amelyet korábban folytatott.

A 5.4.3.1.4. pontban a következőket olvashatjuk: „Az időhatározói viszony meglehetősen elvont, ezért a transzformált szerkezetek sokszor inkább birtokos, mint minőségjelzősnek érződnek.” A mondatrészek azonban nem „érezhetőek”, hanem kielemezzük őket. Az érvelés sem meggyőző: a birtokviszony kevésbé elvont, mint az időviszony, ezért szívesebben (könnyebben?) érezzük? A szerkezet nyilván azért emlékeztet a birtokos szerkezetre, mert ugyanazok személyragok jelennek meg benne. Ennél több magyarázatra aligha van szükség. Ugyanez közelíti őket az állítmányi viszonyból formált szerkezethez. A bekezdést a következő mondat zárja: „Ugyanezen okokból nehéz eldönteni, hogy önálló lexémát alkothatnak-e.” Nem egyértelmű, hogy mi az „ugyanezen ok”: a szerkezet „elvontsága”, vagy az, hogy birtokos szerkezetnek „éreződik”, esetleg az, hogy az állítmányi viszony transzformációihoz állnak közel. Ezek közül melyiknek lehet köze a lexikalizáltsághoz? Miért szükséges eldönteni, hogy a szerkezet önálló lexémát alkothat-e? (Mivel a ’városba menő nap’ jelentésű szerkezet megformálása attól függ, hogy ez a nap elmúlt-e már (*woša mǎnəm χǎtl*) vagy sem (*woša mǎntə χǎtl*), a szerkezet aligha tekinthető lexikalizáltnak.)

Az 5.4.3.2. pontban ismét visszatér a probléma, hogy a szerkezet minőség- vagy birtokos jelzős-e. Nem világos azonban, hogy ezt miért kell eldönteni. Ha valóban van besorolási nehézség,¹ az csupán arra utal, hogy a felosztással van a baj. A dilemma lezárása, miszerint „célszerűbb birtokos jelzősnek értelmezni”, indoklás nélkül marad, és nem derül ki, miben is rejlik ez a célszerűség.

Az 5.4.4. pontban kifejtett, az állítmányi viszony transzformációjára vonatkozó megszorítások nem grammatikaiak, inkább a nyelven kívüli valóságból következhet, hogy leginkább ilyen szerkezetekben fordulnak elő ezek a formák. (Nyilvánvaló, hogy nem fordulnak elő olyan mondatok, mint ’az odabent nevetésük fut’ vagy ’a ló odébbmenését eszem’, habár elvben ezek is grammatikusak lennének.)

¹Mivel egy minőségjelzős szerkezetben aligha tudnánk megmagyarázni a birtokos személyjel szerepét, névszói birtokos esetén a birtokos személyjel elmaradhat, véleményem szerint csak a birtokos szerkezetként való elemzés jöhet szóba.

III. rész

Serkáli osztják szövegek és szójegyzék

1. fejezet

Serkáli osztják szövegek

A szöveggyűjtemény anyagának összeállításakor több szempontot vettünk figyelembe. Természetesen az egyik cél az volt, hogy azok a szövegek mindenképpen belekerüljenek, amelyeket Schmidt Éva tanítás során kiválasztott,¹ illetve amelyekre a nyelvtani leírást alapozta. Így Steinitz 1950-es művének minden serkáli szövege szerepel kötetünkben. Ezek stilárisan és műfajilag igen sokfélék: a szülőkre, rövidebb eseményekre, kalandokra történő hosszabb-rövidebb visszaemlékezések a memorát és a narratíva lehetséges eszköztárához viszonyítva átlagosnak mondhatók. Ami a viszonylag kötött szövegű meséket illeti, Steinitz adatközlője ezeket a hanti folklór ismert formai jellemzőivel és stiláris megoldásaival (ismétlések különböző szinten, sűrítő kifejezések és egyéb frazémák stb.) bőségesen élve, ráérős gondossággal reprodukálja. A mesék tartalmilag is különbözők: van köztük szüzséjében a hősepikát idéző (pl. A szemper-kő), jellegzetesen obiugor szereplőket felvonultató, szintén hagyományos hanti mese (A néne és az unokája), és van olyan is, amely kései, keresztény elemeket (a szentírás olvasása a templomban) éppúgy felvonultat, mint egészen archaikusakat (a lány feldarabolása, üstben való forralása, majd testének újbóli összerakása: A parasztember fia és a fehér szakállú öreg). Igen értékes közlések az áldozati és medveünnepi énekek, valamint a hanti nyelvterület sok részén ismert, nyelvileg a legtömörebb folklórműfajnak számító találós kérdések is.

Másrészt a serkáli szövegolvasás kezdetén nyilvánvalóan hasznosak lehetnek olyan egyszerű és rövid olvasmányok is, amelyeket az alsó tagozatos ábécés- vagy olvasókönyvek tartalmaznak, ezért ezekből is válogattunk néhány jellegzetes darabot.

A serkáli írásbeliségre – rövid virágzása idején – igen jellemző volt, hogy

¹Erről egy akkori tanítványától, Rusvay Juliannától tájékozódunk, segítségét köszönjük.

propaganda- vagy szórakoztató irodalmat bőségesen fordítottak oroszból. Az előbbiekre igen jellemző az orosz háborús és mozgalmár terminusok nagy száma, amelyek adaptálás nélkül, orosz helyesírással jelennek meg, és sejtetően éppen e szövegek révén igyekeztek ezekkel megismertetni a hanti lakosságot. E háborús történetekhez és ideológiai ismeretterjesztéshez képest a negyvenes években fellendülő írásbeliség igen színvonalas fordítási irodalmat hozott létre, amelyek kifejezetten kerülni próbálták az orosz szavakat. Ennek illusztrálására gyűjteményünkben egy hosszabb Csarusin-történet szerepel. Témájából (állat- illetve vadástörténetről van szó) fakadóan nemcsak orosz szavak nem hemzsegnének benne, hanem a korszak írásbeliségére oly jellemző igeneves szerkezetekkel megformált innovációkra sem volt szükség. A szöveg egyszerre adja vissza hitelesen az orosz szöveg hangvételét, stílusát és hangzik meggyőzően hanti nyelven. Ez a fordítás módot ad továbbá a serkáli nyelvjárásra alapozott irodalmi nyelv tanulmányozására. A serkáli irodalmi nyelven írók és fordítók műveiben – így az ábécéskönyvekben is – számos eltérést találunk a folklórgyűjtések nyelvétől. Ez nyilvánvaló összefüggésben van azzal, hogy a déli és az északi nyelvjárások között közvetíteni képes kompromisszumnak szánták.

Az eltérések minden nyelvi szinten kicsik vagy egyáltalán nem észlelhetők (pl. szintaktikai különbségekről nem is tudunk).

Természetesen megmaradt a serkáli és a tőle délebbre elhelyezkedő dialektusokra oly jellemző *t*-zés. Ez alól kivételt jelent, hogy az *s*-re és *s*-re végződő szavakban a többi északi nyelvjárásban *l*-el mondott toldalékmorfémák *-t*-je úgy viselkedik, ahogy az a *t*-re végződő szavakra jellemző (l. a 20. számú szöveg első bekezdésében: *χöšl̥nə, wanpəs̥l̥nə*).

Említésre méltó morfológiai jellegű különbségek sincsenek. A locativusrag nem *-na*, hanem *-nə* alakban jelenik meg (ez a kazimi egyik változatában *-ni*, tehát sejtetően itt is egyfajta kompromisszumról lehet szó). A cirill betűs írásmód egyébként homályban hagyja, hogy az irodalmi nyelvű szövegek szerzői vagy fordítói valójában *i*-re vagy a svával jelölt redukált hangra gondoltak, mivel mindkettő *u*-ként jelenik meg (az *i*-t csak akkor jelölik a cirill *u*-vel, ha az azt megelőző mássalhangzó palatalizált). A kettes számú személyes névmásokban ugyancsak *u*-t találunk, de ezek hangértéke ott – nem többedik szótagról lévén szó – valószínűleg *i*. Ezek sem az említett személyes névmások *e*-vel mondott serkáli alakjaival nem egyeznek, sem az északabbi alakokkal, hanem igazi hibridnek tűnnek: pl. Du3 színjai *lin*, serkáli *ten*, serkáli irodalmi *tin*. Hasonló a helyzet a *ki/ke* feltételes partikula magánhangzójával, amely a folklórszövegekben *e*, az irodalmiakban *i*. Mivel célunk az irodalmi nyelv bemutatása, ezeket a sajátságokat gondosan átültettük a latin betűs változatra is.

Következésképpen északi *-w-* jelenik meg intervokális és szóvégi helyzetben a serkálira jellemző *-γ-* helyett, erre számos példa található a 20. szövegben. Az viszonylag ritka, hogy egy szónak mind vokalizmusa, mind konzonantizmusa eltérjen az irodalmi alakban: pl. *mīγ* helyett *mūw* 'föld, vidék'. Érdekes, hogy a DEWOS szerint az egész hanti nyelvterületen *-ū-* szerepel a 'kakas, tyúk' jelentésű szó előtagjában (*šūš-kūrek*), ez alól csak a kazimi kivétel (*šīs-kūrek*), Alacsev, a fordító mégis ez utóbbit választja a 20. szövegben. Nincs azonban több példánk arra, hogy a később oly jelentőssé váló kazimi nyelvjárás súlya akkor már nagyobb lett volna a többi északival szemben.

A magyar fordítások elkészítését természetesen nem irodalmi megfontolások vezérelték, hanem a szövegolvasás megkönnyítése. Ezért a magyar mondatok lehetőség szerint hűek az eredeti megfogalmazásokhoz. Zárójelben, a „tkp.” utalással megadjuk, hogy miképpen épült fel az osztják eredeti, ha stiláris okokból igen eltérő magyar kifejezést lehetett csak választani, vagy szintaktikailag volt lehetetlen hasonlóan visszaadni az osztják mondatot. A csupán a magyar szöveg folyékonyágát biztosító, az eredetiben egyáltalán nem szereplő szavakat (pl. bizonyos kötőszavakat, témajelölőket stb.) jelöltük az egyszerű zárójellel.

Az 1-15. számú példaszövegek az OGCHR-ből származnak. Minden ebben a kötetben közölt szöveget átvettünk. Steinitz jelölésében következtelenség, hogy az *a* w előtt jelentkező *u* variánsát nem jelöli, de *j*, *t'* és *γ* előtt jelentkező *i* variánsát igen. A következtelenséget kiküszöbölendő nem első szótagban *a**j*-t, ill. *a**γ*-t írunk ott, ahol Steinitznél *ij*, ill. *iγ* szerepel. Habár a 116. oldalon amellezt érveltünk, hogy a Schmidt Éva (ill. Steinitz és más kutatók) által *a* fonémaként (ill. annak allofónjaként) azonosított hangok valójában az *ī* fonéma különböző nem első szótagi realizációi, mivel ez az álláspont új az osztjakológiában és még nem állta ki az idők próbáját (ill. az *ā*-val való azonosítás is felmerülhet), szövegeinket nem igazítottuk ehhez az álláspontunkhoz.

Más esetekben, ahol sajtóhibát sejtettünk, a hibát kijavítottuk, de lábjegyzetben közöltük az eredeti, Steinitznél szereplő alakot is. A Steinitz által lábjegyzetekben közölt szövegmagyarázatokat csak szükség esetén, a fordításokhoz fűzött lábjegyzetekben közöljük.

A 16. számú szöveg az OVE-ből származik. Ez a szöveg nagymértékben egyezik a 9. szöveggel, de lejegyzési módja jelentősen eltér azétól, nem fonematikus, hanem fonetikus. Elsősorban azért közöljük, hogy az osztjákul tanulóknak módjuk legyen gyakorolni az ilyen lejegyzések olvasását.

A cirill betűs szövegek átírása több ponton jelentett problémát, hiszen egyrészt fontos szempont volt, hogy az ún. irodalmi nyelvről hű képet adjunk, másrészt viszont e szövegekben a betűk nem feleltethetők meg kölcsönösen egyértelműen a

fonémáknak. A mássalhangzóknál volt könnyebb dolgunk, ott viszonylag egyértelmű a jelölés. Valódi betűkapcsolat egyedül az η -t jelöli. A cirill írás sajátosságaival függ össze azonban, hogy a j után álló magánhangzókat a ю, я, e betűkkel jelölik. E betűk, valamint még az и használatos az előző mássalhangzó palatalizáltságának jelölésére. Ezenkívül – áttérve egyúttal a magánhangzókra – még a j utáni ϑ is megjelenhet я-ként, pl. a 17. szöveg 10. mondatában: *вужьηα*, azaz *wōjɲə* 'kövérre' (a latin alapú átírásban δ -val jelölt hang sok esetben jelenik meg a cirill írásban y -val, nemcsak a 40-es évek serkáli írásbeliségében, hanem ma is, más nyelvjárásban is!). A magánhangzók esetében a legtöbb gondot az okozza, hogy a hosszúság (redukáltság, feszesség) szerinti különbségre a cirill betűkészlet egyáltalán nem utal. E hiányosság mellett ráadásul még egy-egy fonéma többféleképpen is megjelenhet. A fentiekből következik, hogy pl. az *u, ũ, a, ä, e, i (ĩ)* magánhangzók mindegyike legalább kétféleképpen fordulhat elő: y és ю, a és я, e és э, $и$ és ъ. Az ъ és и betűt jobb, következetes megoldás híján aszerint írtuk át, hogy a serkáli nyelvjárású (folklór) gyűjtések szerint az adott pozícióban milyen hang állna (pl. a 19. szöveg címében: *u.mu: ĩmə*). Ami az oroszról átvett szavak írásmódját illeti, mivel pontos hangzásukat lehetetlen meghatározni, ezeket transliteráltuk, írásmódjuk eltérhet a DEWOS-étól.

Nem volt ugyan egyszerű átírni e cirill betűs szövegeket, de erre egyrészt már a szójegyzékhez is szükség volt, másrészt érdekes felismerésekhez vezetett el. Tömören fogalmazva: az úgynevezett serkáli irodalmi nyelv ízig-vérig északi volt, az emblemikus t -zés jelentette az egyetlen engedményt az északibb sajtóságokból. Ez pl. a személyes névmásokat is déliesebbé tette, miközben ezek magánhangzója viszont – ahol eltérhetett – kifejezetten északi mintát követett. Maga a t -zés sem volt igazán következetes (ld. az s -tővű szavakhoz járuló t -s toldalékok körüli zűrzavart). Az északi w -nek megfelelő γ -kra még mutatóba sem találunk példát szövegeinkben. A locativus ragja sem őrizhette meg $-na$ alakját, inkább a kazimi $-ni$ -re emlékeztet. Örökre homályban marad, hogy egy serkáli anyanyelvű kiskololás hogyan is olvasta ki a számunkra talányos szóvégeket (i vagy ϑ). Aligha gondolhatjuk, hogy a serkáli irodalmi nyelvnek a sokat hangoztatott közvetítő szerepet szánták a délebbiek felé, a látottak alapján inkább a serkált is tendenciózusan az északiakhoz (kazimihoz) igazították. Gyanúkat igazolni látszik, hogy a serkáli irodalmi nyelv bevezetésétől az ötvenes évek végéig kazimi irodalmi nyelven nem jelentek meg szövegek (ÉOK: 110).

Köszönjük Asztalos Erikának az osztják szöveg ellenőrzését, a forráskiadványokkal való összevetését, Widmer Annának pedig a szövegek fordításához nyújtott értékes segítségét.

1. *ašem*

1. *ašem nűša χuja us.* 2. *tűw sűt pāta nűša χuja us: ašet ewət neməttə jām sűtja wōtpəs ān χűsəs ij ašem sémjajət šeηk unə us.* 3. *tűw kāt sémja uχtəja rupəjtəs.* 4. *jűγ-pōχ tājəs; jűγ-pōχət unt woj wetta ān jāηχəjtəs.* 5. *tűw műj pāta ān jāηχəjtəs: tűw semtə pāttə χuja us.* 6. *tűw jōtən χot wer werəs; tāten towna kālat' tat't'əman jāηχəs.* 7. *ašem tűw utmat mārə jűηk χűt unt woj wetpəstəman utəs.* 8. *sűsən townen unt woj kāsman jāηχəs.* 9. *tűηən sōras χu χōsna mīta rupəjtəs.* 10. *sōras χu χōsna utmatna sōras joχna tusa tājsa.* 11. *tűw ewəttet sōras joχ šeηk pātsət, tűw šeηk jur us.* 12. *tűw utmat χu mārə sōrma jűtat unta mīta rupəjtəs.* 13. *ašem wetpəstəm wetpəs ānt tārmas; sűt pāta: sōras χuna mōη műsew wojew ākətsajət.* 14. *tām pōtər tűw pōχətna pōtərtsa.*

2. *āηkem*

1. *āηkem utmat mārə jām wer ān wantəs, atəm utəpsa ar wantəs.* 2. *tűw šeηk arə rupəjtəs, kāt sémja uχtəja.* 3. *tűw nem-χōjatna ān nōtsa, isat atet rupəjtəs.* 4. *tűw šeηk ar nāwrem tājəs.* 5. *isat tājəntmat jűrt-χus nāwrem: jan pōχ, jűrjan ewə.* 6. *ewətat pōχtat isat ušsət, χűsmat χutəm pōχ.* 7. *χus kűmət kotna ašem sōrma jűs.* 8. *āηkem atet χűsəs.* 9. *atet χűsmat jűwpəna őwəs-kurta mənəs, őwəs-kurtəη sakara ojkaja mənəs.* 10. *in unta sāta ut.* 11. *tűw χut-jan tātəja jűs.* 12. *āηkem kolχosna rupəjtə; kolχosna jāma rupəjtmat pāta mojtəpsəna mojtəptəjtsa.*

1. Apám¹

1. Apám szegény ember volt. 2. Ezért volt szegény: apjától semmilyen jó lakás, vagyon nem maradt (rá), az apám családja igen nagy volt. 3. Két családra dolgozott. 4. Testvére volt, de ő nem járt vadászni. 5. Miért nem járt vadászni: vak és süket (tkp. szemetlen-fületlen) volt.² 6. Otthon a házimunkát végezte, télen lóval fuvarozott. 7. Apám egész életében halászott és vadászott (halászatból és vadászatból élt). 8. Ősszel és tavasszal vadászni járt. 9. Nyáron a kereskedőnél bérért dolgozott. 10. Amikor ott dolgozott, ügyesnek tartották. 11. Féltek tőle a kereskedők: nagyon erős volt. 12. Ember[ként] élete idején a haláláig bérért dolgozott. 13. Az apám által elejtett zsákmány nem volt elég, azért (mert) a kereskedő tehenünket, állatunkat begyűjtötte (pass.). 14. Ezt (a beszédet) az ő fia mondta el.

2. Anyám³

1. Anyám életében jó dolgot nem látott, rosszat (tkp. rossz életet) sokat látott. 2. Nagyon sokat dolgozott, két családra. 3. Senki nem segített neki (pass.), teljesen egyedül dolgozott. 4. Igen sok gyereke volt. 5. Összesen tizenkilenc gyereke (volt), tíz fiú, kilenc lány. 6. A fiai meg a lányai mind meghaltak, három fiú maradt. 7. (Ezerkilencszáz)huszonkettőben meghalt apám. 8. Anyám egyedül maradt. 9. Miután egyedül maradt, Oves-kurt(falu)ba ment, az Oves-kurti Szakar (Zakarrij) apóhoz ment feleségül. 10. Máig ott él. 11. Hatvan éves múlt. 12. Anyám a kolhozban dolgozik, a kolhozban való jó munkájáért kitüntetést kapott (pass.).

¹OGCHR: 81.

²A mesélő nagybátyja vak volt, de nem süket. (OA III.: 189).

³OGCHR: 81–82.

3. *ij χántə uštə pāta mōnew šat' χun?*

1. *ij χātł jīnkna peγətta mänsəm. 2. jīnkna peγətta pītsəm, nīk ušsəm, a ušta än χošsəm. 3. nīk pītsəm, wūtə ušta sóm änt täjtəm. 4. jīnk itpəja tusəjəm. 5. jīnk itp ewət nōχ ānkərməsəm, šóras χu pōχjən peta χīγəjtəm: „manət¹ tatātən!”*
 6. *ten ma petanəm löptanən: „ij χántə uštə pāta mōnew šat' χun?”* 7. *šitemna jīnk itpəja pa tusəjəm. 8. nōχ ānkərməsəm: χōjatna jošem ewət katłsajəm, wūt tatsajəm. 9. χōnem jīnkna χās poχnəs, χātł tija jīnkna oχətsəm. 10. untruškana wūt tatsajəm, tūw ma titem etltəste. 11. šóras joχ šī artna mōj petanew nōməstat atmət usət, nüša joχ peta. 12. laš tīγ lašet us.*

4. *ma paknəm tāχem ewət kăšəŋa jīsəm*

1. *ij at tow χot itpəja tāŋsəm, towəta tow pum mäta pītsəm. 2. šī artna šāš pelkem ewət mōttəna kütərməsəjəm, kāt müj χutəm tāt χūwattəja jetə ateməsəjəm. 3. wūrana ma nōχ tof'səm: atəntə towna šunχsəsəjəm!* 4. *šāta ma titem χās wūsə. – 5. ij χātł mōj arə tow kīrsəw, puma mänta. 6. ma kāt tow kīrsəm, ij towem jōtta jīrsem. 7. jōtta jīrəm towem šenċ itja us. 8. pōsət uχtəja nīk wōχətsəm, towŋətam sīχət atməssaŋən. 9. tūjtem χōmta jūwətsa. 10. kürem tūjta tāχərtəs. 11. ij küř pelkem tījna šītə šī tutəjəm. 12. joχtam sīrəja mäntət, küš χīγəjtəm, tīγ än χuttet. 13. pum paj unta šītə tusəjəm. 14. pum tettəsəw, jōχ jōχətsəw, teta jašta pītsəw. 15. teta jašta oməssəm; ma tet-öt änt tāŋχatəm, sāmem atma jīs – ma paknəm tāχem ewət kăšəŋa jīsəm. 16. χūw müj wan kăšətsəm, nōχ tūŋəmtsəm.*

¹Schmidt Éva jegyzetében eredetileg *mänət* szerepel. Vö. 4.6.1.

3. Miért sajnálnánk egy osztjákat?¹

1. Egy napon fürdeni mentem (tkp. vízbe). 2. Elkezdtem fürdeni a vízben, beúsztam, de úszni nem tudtam. 3. Mélyen bementem, de partra úszni nem volt erőm. 4. Elmerültem (tkp. víz alá húzattam). 5. A vízből felpillantottam, kiabáltam a kereskedő két fiának: „Húzzatok ki!” – 6. Ők azt felelik: „Egy hanti halála miatt miért sajnálkoznánk?” – 7. Ekkor megint elmerültem. 8. Felpillantottam, valaki a kezemnél megfogott és partra húzott (pass.). 9. A gyomrom majd szétrepedt a víztől, egész nap (tkp. a nap végéig) vizet (tkp. vízzel) hánytam. 10. Andruska húzott ki, ő mentette meg az életemet. 11. A kereskedők akkoriban igen rosszindulattal voltak irántunk, szegény emberek iránt. 12. A hatalom az övék volt (tkp. az ő hatalmuk az ő hatalmuk volt).

4. Belebetegedtem az ijedségbe²

1. Egyik éjjel bementem a lóistállóba, elkezdtem szénát adni a lovaknak. 2. Akkor valami hátulról megütött, két vagy három öl magasra felrepültem (pass., tkp. felemeltettem). 3. Alig tudtam felállni: hirtelen megrúgott egy ló! 4. Majdnem belehaltam (tkp. a lelkem majdnem elveszett). – 5. Egy napon sok lovat fogtunk be, hogy szénáért menjünk. 6. Én kettőt fogtam be, az egyiket hátra kötöttem. 7. A hátsó ló nagyon szilaj volt. 8. A folyóághoz leereszkedtem, lovaim galoppba kezdtek. 9. A szánom felfordult, 10. a lábam (pedig) beleakadt a szánba. 11. Az egyik lábfejemnél fogva húztak. 12. Az társaim elől mennek, hiába kiabálok, nem hallanak meg. 13. A kazalig így húztak (pass.). 14. Szénával megrakodtunk, hazaérteztünk, enni-inni kezdünk. 15. Leültem (én) enni-inni, (de) nem kívántam az ennivalót, a szívem beteg lett – az ijedségtől betegedtem meg. 16. Hosszan vagy röviden betegeskedtem, felépültem.

¹OGCHR: 82.

²OGCHR: 82–83.

5. *tapət-xǒs-jan̄mit tātəna t'at' tǐγəs*

1. *tapət-xǒs-jan̄mit tātəna t'at' tǐγəs.* 2. *t'at' tǐγəm pǒrana χāta-pan-kurtna rupajtsəm, aj kawər χǒsna.* 3. *nǔm mǐγ ewət nǒwə joχ jǒχətsət.* 4. *aj kawər towətna ma őta tusəm, tǔw šen̄k jām towət tājəs.* 5. *nǒwə joχ unə χuna ma χās wetsajəm, šamaš-woša tǔwəm tāχemna.* 6. *tǔjtem jǐn̄ka nǒpəs.* 7. *tǔjtem jǐn̄ka nǒpəm tāχəna nǒwə joχ unə χu manət aj puškanna χās wetsəte.* 8. *ma šen̄k pakənsəm, sāmem χās poχnəs.*

9. *šǐ jǔwpəna jǒχ jǒχətsəm, χāta-pan-kurta.* 10. *aj kawər řsat rǔsət-kurta mǎnmet.* 11. *ma kurtema kǔrna jǒχ mǎnsəm.* 12. *jǒχ jǒχətmemna ašem jǒtən.* 13. *jajem kāt tow tājəs.* 14. *woš ewət t'əsətnik tow kǎšta jǒχtəs.* 15. *mǒn petəŋew lǒpət: „mǒt-sǐr wǔrtə joχ jǒχətsət.* 16. *jajem towŋət kǐrəs řj manət woša tešətsəte, wǔrtə joχ tuta.* 17. *ma towŋətamna woša mǎnsəm.* 18. *woš kattəŋa jǒχətmemna woš mǐrna tetət'e.*

19. *ma towŋətam t'at' uχ unə χuna wǔsəjŋən.* 20. *men řxa mǎntamən.* 21. *tǔw manət šen̄k tusa tājətəte, tow kǐrta manət ənt esəttəte, tǔw sam towŋətam kǐrəjttəte; tow kǐrta ma šomem šen̄k aj.* 22. *šǐtewna mǎnta pǐtsəw.* 23. *kāt mǔj χutəm χǎtl̄ mǎnsəw.* 24. *řj at jǎrəm-kurta jǒχətsəw.* 25. *wǔrtə joχ nǒwə joχ pǎnna jetən t'at'əsta pǐtsət.* 26. *t'at' uχ χujem toś lot werəs, manət toś lota őtta partsəte.* 27. *tǔw ma petəŋem lǒpət:* 28. *„ma ke wettajəm, tām un ošŋem nem-χǒjata at mǔje!* 29. *nǎŋ tumət-sǒχ ənt tājtən.”* 30. *ma tumət-sǒχtam šen̄k atmət usət: nǔkə kǔwšəm řsa rǒsaχa toχman utəs; suχŋenətam šen̄k karja rǒsaχŋen usŋən, kǔrŋətam šen̄k potsajŋen.* 31. *t'at' uχ χujem werəm toś lota řt ənt őt't'əsəm, tǐγ at tǐja puškan esətsət.* 32. *nǒwa jǐs, kurta mǎnsəm.* 33. *kurta jǒχətmemna wǔrtə joχ ewət řj χu wetəm.* 34. *šǐ jǔwpəna őwəs-woša mǎnsəw t'at' joχtəw pǎnna.* 35. *őwəs-woš ewət ma jǒχ kǐtsajəm.* 36. *jǒχ jǒχətsəm, jǒtən řj tātə usəm.*

5. Tizenhétben kitört a háború¹

1. Tizenhét telén kitört a háború. 2. Kitörése idején Hatapan-kurtban dolgoztam, Kis Gavrilnál. 3. Dél felől (tkp. fentről, a folyó felső folyása felől) fehér csapatok érkeztek. 4. Kis Gavril lovával fuvaroztam, nagyon jó lovai voltak. 5. A fehérek parancsnoka majdnem megölt (pass.), amikor Csemasevóba vittem. 6. A szánom beleesett a vízbe. 7. Amikor belecsúszott, a parancsnok (engem) pisztollyal majdnem lelőtt. 8. Nagyon megijedtem, kis híján elállt a szívverésem (tkp. majdnem megpukkadt a szívem).

9. Ezután visszaértem Hatapan-kurtba. 10. Kis Gavrilék mind Ruszet-kurtba mentek. 11. Én gyalog mentem vissza a falumba.² 12. Amikor megérkeztem, apám otthon (volt). 13. A bátyámnak volt két lova. 14. Jött a városból a csapatvezető és lovakat keresett. 15. Azt mondja nekünk: „Valamilyen vörösök érkeztek”. 16. A bátyám befogta a lovakat és összekészített a városba (tkp. menni), a vörösöket szállítani. 17. Elmentem a két lovammal a városba. 18. Amikor a kikötőbe értem, a város nyüzsgött az emberektől.

19. Az én két lovamat a katonai parancsnok választotta. 20. Együtt mentünk (tovább). 21. Ő engem nagyon ügyesnek talált, (de) nem hagyta, hogy én fogatoljak, ő személyesen fogta be a két lovam, nagyon kicsi az én erőm ahhoz, hogy lovat fogjak be. 22. Ezzel aztán elkezdtünk vonulni. 23. Mentünk két vagy három napot. 24. Az egyik éjjel megérkeztünk Jagrum-kurtba. 25. A vörösök és a fehérek este harcolni kezdtek egymással. 26. A parancsnokom csinált egy hóbunkert, és rám parancsolt, hogy oda feküdjek. 27. Azt mondja nekem: 28. „Ha engem megölnek (pass.), ezt a nagy bundámat senkinek ne add oda! 29. Neked nincs felsőkabátod.” 30. Az én ruházatom (tkp. felvevő bőröm) nagyon rosszak voltak: a kapucnis bundám rongyokban volt, a (posztószárú) lábbelim régen szétment (nagyon régi bőrök voltak; Du), a lábaim agyonfagytak. 31. A parancsnokom csinálta hóbunkerbe nem feküdtem be, (noha)³ egész éjjel lődöztek. 32. (Amikor) hajnalodott, mentem a faluba. 33. Amire odaértem, (tkp. odaérkeztemkor) a vörösök közül egy ember halott (tkp. meggyilkolt). 34. Ezután Ovesz-vosba mentünk a katonákkal. 35. Ovesz-vosból hazaküldtek (pass.). 36. Hazaérkeztem, (és) egy telet otthon voltam.

¹OGCHR: 83–84.

²Steinitz lábjegyzete (OGCHR: 83) szerint adatközlőjének, Maremjanyinnak Lohtot-kurt volt a szülőfaluja.

³Ellentétes, megengedő stb. értelmű kötőszavakat a hantiban nem találunk. Ha a tagmondatok között ilyen viszony van, akkor szerepelhetnek orosz kötőszavak, vagy – amint a fenti mondat példázza – egyáltalán nem jelzi ezt semmiféle grammatikai elem.

6. *taṅkə wetta sam untł̥səm*

1. *taṅkə wetta nem-χ̣ōjatna ānt untł̥təsəjəm, taṅkə wetta sam untł̥səm.* 2. *otəṅna χ̣āra tusəjəm unə j̣ṛ-pōχemna.* 3. *ma otəṅ χ̣ātemna χ̣āra j̣āχsəm.* 4. *χ̣āra j̣ōχətsəm, taṅkə pānt ujətsəm.* 5. *taṅkə pāntem was otəṅət pəta kűšta pītsem.* 6. *χ̣ūw müj wan kűsse, taṅkem pānt pātet māsətəs – ij taṅkem āntom!* 7. *kűš kāssem, kāssem, ānt ujətsəm.* 8. *ṣitemna taṅkem wūtəṅ pāntł̥ pəta kűšta pītsem.* 9. *χ̣ūw müj wan kűsse, taṅkem juχa nōχ χ̣uṛχəs.* 10. *juχem lakka mōχəttəsəm, taṅkem noχər tewman oməsət.* 11. *ma puškanem wűsem, taṅkem esətsəm.* 12. *taṅkem itə kerəjəs, āntəpa iṭətsəm.*

13. *ṣitemna j̣ōχ šušta pītsem.* 14. *χ̣ūw müj wan šuśsəm, χotema j̣ōχətsəm.* 15. *χotema j̣ōχətmemna kűta pātləs.* 16. *joχtam χ̣ār ewət isat j̣ōχətəmet.* 17. *ṭṛ j̣ōtən n̄āχtet śasət:* 18. *„pūt’an wetpəs χujew ṣi j̣ōχtəs!”* 19. *tűw ke āntəpa iṭətsətə, ampət ṭṛtə pītət!”* 20. *ma taṅkem meγət peləka iṭətsəm.* 21. *j̣ōχ t̄āṅsəm, joχ n̄āχta pītset:* 22. *„j̣is χuna taṅkə meγət peləka iṭəm.* 23. *wante sār, χuja ṭṛmat pāta ij taṅkə wetəs, a mōṅ isə nűra j̣ōχətsəw!”*

6. Mókusra vadászni egyedül tanultam¹

1. Mókusvadászatra senki sem tanított (pass.), a mókust elejteni magam tanultam meg. 2. Kezdetben a bátyám vitt az erdőbe. 3. Első napomon voltam vadászni. 4. (Mihelyt) megérkeztünk az erdőbe, (rögtön) találtam mókuscspást. 5. Csapásomat követni kezdtem a vékony vége felé. 6. Hosszan vagy röviden követtem, a mókusnyom véget ért – mókusom (sehol) nincs! 7. Hiába kerestem, kerestem, nem találtam meg. 8. Ekkor a vastag vége felé kezdtem keresni. 9. Hosszan vagy röviden követtem, a mókusom fölszaladt a fára. 10. A fát megkerültem, (hát) a mókusom cirbolyatobozt eszegetve ül. 11. Fogtam a puskámat, mókusomat lelőttem. 12. Mókusom lefordult, (én pedig) az öv(em)re akasztottam.

13. Ezzel elkezdtem visszafelé/hazafelé lépkedni. 14. Hosszan vagy röviden lépdeltem, a házamhoz értem. 15. Mire hazaértem, nagyon sötét lett. 16. Az emberek mind hazajöttek a vadászatról. 17. Hallatszik, hogy bent nevetnek: 18. „Hazaért hát derék vadászunk! 19. Ha az övére akasztotta, a kutyák farkatlanok lesznek!”² 20. Az övem elülső felére akasztottam a mókusomat. Beléptem, az emberek nevetni kezdtek: 21. „A nagyfiú (tkp. koros ember) a mókust előre akasztotta! 22. Nézd csak! 23. Mert nagyfiú lett, lőtt egy mókust, mi meg teljesen üres kézzel jöttünk meg!”³

¹OGCHR: 84–85.

²A csipkelődés úgy értendő, hogy ha nincs hátul mókus, olyan, mint a farkatlan kutya. (Köszönjük Widmer Anna magyarázatát.)

³A jegyzet szerint (OGCHR: 84) az ember az övére az elejtett mókust hátul köti fel, és csak amikor megtelt, akkor előre. Maremjanyin az egyetlen mókusát kötötte előre, mintha már mindenütt megtelt volna.

7. *műja mőχat-χătł änt esətsem?*

1. *χus-nűwtəmit tătəna ma χăηlasəη-kurta wetpəstəta jăχsəm.* 2. *χăηlasən-kurtəη santərna ĩχa wetpəstəsmən.* 3. *men tűw păntaηət řeηk ar woj χotəmtsamən.* 4. *ma tow χűwat χăηlasəη-kurtna nőχə kurta tat't'əsəm, tup townen unta.* 5. *nőχətam tat't'əmem jeřtəs, asa nĳk jĳsəm.* 6. *asa jűwmem săχat sőtə jőχan χonəηna ampəηtam woj χōrətsaηən.* 7. *ma řĳγ χuχətsəm, woj jetə wořatsem.* 8. *„ma tup artna năη nataηen műj wertəm?”* 9. *woj řĳłna jetə χuχətməs.* 10. *ma sőtə χonəηna χotsəm.* 11. *atəηa őwəs wota χojəs.* 12. *mănem wojem řat'a jĳs: műja mőχat-χătł änt esətsem?*

7. Miért is nem ejtettem el tegnap?¹

1. Huszonnyolcban Hanglaszeng-kurtban voltam vadászni. 2. A Hanglaszeng-kurtba való(si) Szanterrel együtt vadászgattunk. 3. Mi ővele nagyon sok vadat ejtettünk el. 4. Tavasszal húst szállítottam Hanglaszeng-kurtba, csak tavasz végéig. 5. (Amikor) vége lett a hússzállításnak, mentem az Obhoz. 6. Ahogy mentem, a Szota-folyó partjánál a kutyáim állatot jeleztek (tkp. ugattak). 7. Odaszaladtam, üldöztem tovább az állatot. 8. „Mit csináljak veled végül?” 9. Az állat ezzel eliramodott. 10. A Szota-parton éjszakáztam. 11. Reggelre északi szél lett. 12. Sajnálni kezdtem az állatomat (tkp. a szarvast): miért (is) nem ejtettem el tegnap?²

¹OGCHR: 85.

²Steinitz magyarázata szerint (OGCHR: 85) az északi szélben minden újra megfagy, Maremjanynin mégis elszállíthatta volna az elejtett jávorszarvasát.

8. *tātəŋ tātə mōŋ ojka jaksəw*

1. *sūsən mōŋ χāra āktəssəw, löχtət-kurt ewət χutəm χu.* 2. *χūw müj wan mōŋ tatəssəw, sera-kurta jōχətsəw.* 3. *sera-kurta jōχətsəw, tońsət ísat tōtas.* 4. *tońsət tōtam jūwpəna jaŋ kem χātł mōŋ untəjsəw sera-kurtna.* 5. *sätta taka potəm jūwpəna mōŋ sera-kurt juš χūwat jetə tatəssəw.* 6. *sīγərttə χota wōtəjsəw untəjta.*

7. *ma ij χātł χāra jāχsəm, mīkulka χōsa ujtantsəm.* 8. *sāta χotsəm.* 9. *kīmət χātł íχα mōŋ χotewa tatəssəw.* 10. *sīγərttə χotna íχα untəjta pītsəw.* 11. *χūw müj wan mōŋ sāta untəjsəw, ij χātta jīs, jetən joχ χār ewət jōχətsət.* 12. *mīška ānta jōχətł.* 13. *oməstə at kūtəp kemna jōχtəs.* 14. *kaštə puštə jōχ tāŋəs.* 15. *tes jańsəs, joχna ínt'əsta pítsa:* 16. „*mūja nəŋ kaštə puštə jōχətsən?*” 17. *mōttəja ujtantəjsən?*” 18. *tūw mōŋ petəŋew pōtərtł:* 19. „*ma ojka χot ujətsəm, šeŋk pakənsəm.* 20. *tām χātł āktəstəw, χōtewət māntəw ojka χota!*”

21. *kīmət χātta jīs, āktəssəw wersəw.* 22. *ojka χota mānsəw, sīγ jōχətsəw.* 23. *śəman ma petəŋem lōpət:* 24. „*ōχrep juχ pānna men māntamən!*” 25. *ōχrep juχ sewərsamən.* 26. *mīkulka amptat pānna χīsəs.* 27. *mōŋ tūw petəŋet lōpsəw:* 28. „*mōttə šeńəŋ ke tíγət, amptan estata!*” 29. *men śəmanna χuχətsamən ōχrep juχtamən pānna.* 30. *ojka χot ow men lāp tuχərsəmən.* 31. *ojka kīm kūs wūratəs, men tūwət kīm ānt esətsəmən.* 32. *śəmanna ojka paγətsa.* 33. *tuyχ ewə sīγəŋ χota omsəs, kāt ewə sīγəŋ χota omsəs.* 34. *śítłna ojkajew saptł ewət núkəna jīrsəw, ojka χot ewət kīm tatsəw.* 35. *jakta jōntta pītsəw.* 36. *jakmew jōntmew ještəs, ojkajew ara losχəjsəw.* 37. *śítewna ojkajew nīptəsəw, jōχ šušməsəw.*

38. *jōχ unta mōŋ otman otman atsəw, ij χuna atta taγərt.* 39. *mōŋ sīγərttə χota jōχətsəw, tapət sarpə sarəŋ ūw ūwsəw, χut sarpə sarəŋ ūw ūwsəw.* 40. *ij art tíγəm kāt aj nāwrem kīm etməsŋən, uš tūtə jotəŋ još mōŋ ješəttew ten tot'saŋən.*

8. Egész télen medveünnepet ültünk¹

1. Ősszel vadászatra gyülekeztünk, három férfi Lohtot-kurtból. 2. Hosszan vagy röviden vonultunk, Szerá-kurtba értünk. 3. Mikor Szerá-kurtba értünk, a hó teljesen elolvadt. 4. Miután elolvadt a hó, úgy tíz napot vadászgattunk Szerá-kurtban. 5. Aztán mikor újra keményre fagyott, a szerá-kurti úton továbbvonultunk. 6. A vadászkunyhóban maradtunk vadászni.

7. Egy nap vadászni voltunk, eltaláltam Mikulkához. 8. Ott éjszakáztam. 9. Második napon (pedig) együtt átvonultunk a mi házunkba. 10. A vadászlaknál együtt kezdtünk vadászni. 11. Hosszan vagy röviden vadászgattunk ott, egyik nap este visszajöttünk vadászatból. 12. Miska nem jön. 13. Késő éjjel² érkezett meg. 14. Lógó orral, kedvetlenül lépett be. 15. Evett-ivott, (aztán) az emberek kérdezgetni kezdték (pass.): 16. „Miért jöttél lógó orral? 17. Mibe botlottál?” 18. Azt válaszolja nekünk: 19. „Medvebarlangot találtam, nagyon megijedtem. 20. Ma készülődjük össze, holnap (pedig) menjünk a barlanghoz!”

21. Felvirradt a következő nap, készülődtünk, tettünk-vettünk. 22. Mentünk a medvebarlanghoz, odaértünk. 23. Simeon azt mondja nekem: 24. „Menjünk (kij. mód) mi a torlaszfával!” 25. Vágtunk torlaszfát. 26. Mikulka hátramaradt a kutyáival. 27. Azt mondtuk neki: 28. „Ha valami lárma jön, engedd el a kutyáidat!” 29. Mi Simeonnal szaladtunk a torlaszfával. 30. Elrekesztettük a medvebarlang bejáratát. 31. Hiába igyekezett a medve kifelé, őt mi ki nem engedtük. 32. A medvét Simeon lőtte le (pass.). 33. Bálványlány gőzölgő házaként ülepedett, *kät*-bálványlány gőzölgő háza gyanánt ülepedett (meghalt).³ 34. Azzal medvének nyakánál megszíjastuk, a (medve)barlangból kihúztuk. 35. Táncolni, játszani kezdtünk. 36. [Amikor] táncunk, játékunk véget ért, megnyúztuk. 37. Azzal medvének hátunkra vetjük és visszaballagtunk.

38. Hazáig felváltva (tkp. hozzáfüggesztve-hozzáfüggesztve) vittük, egy embernek nehéz (lett volna). 39. Megérkeztünk a vadászlakba, hétagú tagos üvöltésünket elüvöltöttük, hattagú tagos üvöltésünket elüvöltöttük. 40. Egy időben született két kisgyermek kijött, taplóval és hódpézsmával⁴ a kezükben megálltak velünk szemben.

¹OGCHR: 85–87.

²Az éjszaka jelzőjét (‘ülő, levő’ stb.) nehéz magyarra fordítani.

³A kifejezés a medveműnyelvben ember halálát szokta jelezni. Widmer Anna közlése.

⁴Tkp. nominativus, metrikus szövegekből átvett formula esetragok nélkül.

41. *Ísá jetnewna woj arew wersew.* 42. *mõη kütewna põtartsaw:* 43. *”χõtə säχat woj arə werta räχət?”* 44. *pa joχ tüw šírətna põtərtł, pa joχ tüw šírətna põtərtł.* 45. *χüw müj wan põtreməsəw ij ujətsəw, χõtə säχat woj arə werta räχət.* 46. *Ísá jetnewna woj arew wersəw.*

47. *šĭ jüwpəna kät müj χutəm χätł usəw.* 48. *ij atəηa sera-kurtəη aj ewə jöχtəs, séman kĭm woχsəte.* 49. *kamən χüw müj wan jăχsaηən, jöχ täηsaηən.* 50. *šəman mõη petaηew põtərtł:* 51. *„ewəηanna mõη tőχ woχsajəw, unə wer tĭγəs!”* 52. *mõη šĭtewna äktəssəw wersəw, jetə šušməsəw χu-porəχ-χota.* 53. *šĭγ jöχətsəw, unə jĭγ-ewet jötən.* 54. *tüw mõηew ĩsat põtartsəte, χõtə säχat tüw ojka χot ujtəs.* 55. *ten päntaηən šäta us kät χu, šĭ χujηen mõη pännə wüstəw.* 56. *ĩsat mõη jĭsəw χut χujə.* 57. *šĭtəwnə jetə mänmətsəw.* 58. *χot ewət neməttə χüw ən mänsəw, ojka χota jöχətsəw.* 59. *Ísá šəmanna men šĭrəja mänsamən, öχrep juχ pännə.* 60. *owət läp esətsəmən.* 61. *ojka kĭm wūratta pĭtəs.* 62. *owət tapət öχrep juχna esətsəm.* 63. *šĭ jüwpəna šəmanna paγətsə.* 64. *tunη ewə šĭγəη χot omsəs, kät ewə šĭγəη χot omsəs.* 65. *šĭ jüwpəna saptł ewət núkəna jĭrsew, kĭm tatsəw.* 66. *jönttə jaktə χərə wersəw.* 67. *χüw müj wan jaksəw, ojkajew ara losχəjsəw.* 68. *nĭpən šašpə unt tunη pöχ mõη nĭptəssəw.* 69. *χu-porəχ-χota mänsəw.* 70. *ij art šəηktəm kät ewə uš tütə jotəη još ten tot’ t’ aηən, jot tütə jotəη još ten tot’ t’ aηən.*

71. *šĭ jüwpəna neməttə χüw änt untəjsəw, sera-kurta tatəssəw.* 72. *sera-kurta jöχtəm kĭmət χättewnə jaktə χöjət äntom.* 73. *men šəmanna tow kĭrsamən, nărkə-kurta mänsamən joχ woχta.* 74. *nărk(ə) ewət joχ ĩsat jöχətsət sera-kurta ojka jaktə.* 75. *mõη šäta nütə at jaksəw.* 76. *šĭtəwnə mõη lőχtət-kurta tatəssəw.* 77. *lőχtət-kurtəna šəηk χüw mõη ojka jaksəw, tătəη tătə mõη ojka jaksəw.* 78. *ojka jakman pa kurt ewət pa kurta jăχsəm.* 79. *ma šäta ĩsat ojka jakman usəm, turəm wertə ar at ĩsat ma jaksəm.* 80. *ar(ə) arəjsəm, täηəttəp ar arəjsəm ij unə jak ar arəjsəm ij woj ar arəjsəm; unə jakna jaksəm, još jakna jaksəm ij ĩmə jakna jaksəm.* 81. *müj arət jak, ĩsat jaksəm.*

41. Még azon az esténken megköltöttük medveénekeinket. 42. Egymás között (azt) beszéltük: 43. „Miképpen lehet (tkp. illik) medveéneket költeni?” 44. Az egyik ember is mondja a magáét, (és) a másik ember is mondja a magáét. 45. Hosszan vagy röviden tanakodtunk és megleltük, hogyan lehet (tkp. illik) medveéneket szerezni. 46. Még azon az estén megköltöttük medveénekiünket.

47. Azután (még) két vagy három napot voltunk (ott). 48. Egyik reggel jött egy fiatal szera-kurti lány és kihívta Simeont. 49. Hosszan vagy röviden járkáltak kint, bejöttek (Du.). 50. Mondja nekünk Simeon: 51. „A lányok¹ (azért) hívtak (pass.) bennünket, (mert) nagy dologról van szó (tkp. nagy dolog született).” 52. Azzal készüldöttünk, miegymás, és továbbmentünk a Hu-poreh (tkp. ember-törzs)-házba. 53. Odaértünk, a nagylány otthon (volt). 54. Ő nekünk töviről hegyire elmesélte (tkp. mindent elmesélt), hogyan lelt rá a medvebarlangra. 55. Velük akkor volt két férfi, ezt a kettőt magunkkal vittük. 56. Összesen hatan lettünk férfiak. 57. Ezzel (már) mentünk (is). 58. A háztól nem mentünk sokat, odaértünk a medvebarlanghoz. 59. Megint Simeonnal ketten előre mentünk a rekesztőfával. 60. Lezártuk a nyílását. 61. A medve elkezdett kifelé törekedni. 62. A kijáratot hét torlaszfával zártam el. 63. Ezután Simeon lelőtte (pass). 64. Bálványlány gőzölgő házaként ülepedett, *kät*-lány gőzölgő háza gyanánt ülepedett (meghalt – medveműnyelv).² 65. Azután a nyakánál szíjat kötöttünk rá és kivonszoltuk. 66. A játékot-táncot elvégeztük. 67. Hosszan vagy röviden táncoltunk, medvéket megnyúztuk. 68. Puttonyos hátú erdei bálványfiút a hátunkra vettük. 69. A Hu-poreh-szállásra mentünk. 70. Egy időben felserkent két lány taplóval és hódpézsmával a kezében állt, taplóval és hódpézsmával a kezükben állnak.

71. Ezután nem sokáig vadásztunk, Szera-kurtba vonultunk. 72. Szera-kurtba érkezésünk második napján nem volt senki ünnepelni (tkp. táncolni). 73. Simeonnal ketten befogtunk egy lovat, Nyarki-kurtba mentünk, hogy embereket hívjunk meg. 74. Nyarkiból mindenki eljött megülni a medveünnepet (tkp. a medvét táncolni) Szera-kurtba. 75. Négy éjszakán keresztül ünnepeltünk. 76. Aztán Lohtot-kurtba utaztunk. 77. Lohtot-kurtban nagyon hosszan ünnepeltünk, egész télen ültünk az ünnepet. 78. A medve megünneplése közben egyik faluból a másikba mentem. 79. Én ott végig táncoltam, az Ég-isten szerezte sok éjszakát végigtáncoltam. 80. Énekeltem énekeket, színjáték énekét (is) énekeltem, és nagy tánc énekét (is) énekeltem, és medveéneket (is) énekeltem, „kéz”-táncot is jártam, női táncot (is) jártam. 81. Ahány tánc (csak) van, (azt) mind jártam.

¹Az eredeti lábjegyzet szerint a közelben két nővér vadászott, és a fiatalabbik jött hozzájuk (OVE: 86.).

²L. 153. o., 3. lábjegyzet!

9. tapæt nǒχəs pätat urt aj pǒχ

1. ij χu jǚγ-ewetna uttanən. 2. χǔw müj wan usηən, ij χätta jis, jǚγ-pǒχət χära mänəs. 3. χǔw müj wan jǎηχəs, jǒχ jǒχtəs. 4. tesηən jaśsaηən, üt(ə) őtsaηən.

5. atəηa nǒχ kǐtsaηən, jǚγ-pǒχət χära mänəs. 6. jetən jǒχ jǒχtəs, nǒχəs wetəs ij tanĳə wetəs. 7. χǎtl̩ tǔŋta χār jǎηχət, mött(ə) arat tǒpas tekamtəs nǒχəsna ij tanĳəna ij ar sǐr wojna.

8. ij χätta jis, jǚγ-pǒχət χära mänəs. 9. jǚγ-pǒχət mänəm jǔwpəna oməstat sǎχat ij χu tǎŋət. 10. jǒχ tǎŋəs. 11. „ma uxem kǎnše!” 12. ij neŋətna uxət kaśta pǐtsa. 13. χǔw müj wan kǎśsətə, ij neŋət löpət: 14. „tǎrmət! 15. jǚγ-pǒχəm jǒχət̩, t’awətta pǐtl̩.” 16. ij χujət nǒχ tot’əs, kǐm mänəs. 17. neməttə χǔw ǎnt us, jǚγ-pǒχət jǒχtəs. 18. tesηən jaśsaηən, üt őtsaηən.

19. atəηa nǒχ kǐtsaηən, jǚγ-pǒχət χära mänəs. 20. jǚγ-pǒχət mänəm jǔwpəna ǐśə χujət jǒχtəs. 21. „uxem kǎnše!” 22. ij neŋətna uxət kǎśta pǐtsa. 23. ij neŋət löpət: 24. „tǎrmət! 25. jǚγ-pǒχəm jǒχət̩, t’awətta pǐtl̩.” 26. ij χǔjət nǒχ tot’əs, kǐm mänəs. 27. ij χujət kǐm tup pǐtəs, jǚγ-pǒχət jǒχtəs. 28. tesηən jaśsaηən, üt őtsaηən.

29. atəηa nǒχ kǐtsaηən, jǚγ-pǒχət χära mänəs. 30. ǐśə χujət pa jǒχtəs. 31. ij χujət löpət: 32. „mäntən, tutem, ij ǎn mäntən, tutem!” 33. ij neŋət löpət: „jǚγ-pǒχəmna ǎn mǎtəjəm.” 34. sǐ artna jǚγ-pǒχət jǒχtəs. 35. jǒχ tǎŋəs, weŋətna wǐśa wersaηən. 36. „ǔp-ńawrem, jǚγ-ewen tuta jǒχətsəm.” – 37. „tǔwət kat̩lta ǎnt pǐttem. 38. tǔw nǒmsət χǒtta pǐtəs, sǐγ ij mänət!”

39. ojĳajətna tǎŋreməsə pusreməsə, puχətə χojəttəsə. 40. ǔpətna jǎm utəm wersaηən. 41. kǐm etəs, jetə śuśməs. 42. χǔw müj wan śuśəs, kurt̩lla jǒχtəs. 43. ǐmet puχət ewət laweməste, χot χārəja jǔwətsətə. 44. tǒwattenə ne tǒwattetna tot’əmtəs. 45. sǐtəŋna jetə utməsηən.

46. sǐtə uttan kaśa ǐmet pǒχle tǎjəs. 47. aśetna ontəpna wersa. 48. ǎŋketna ontəpa uttəsə. 49. pǒχət nǒχtəs, ontpət katna toχneməs. 50. ojĳajət jǒχ tǎŋeməs, ǐmet seŋĳta pǐtsətə. 51. „m(a) ewəttəm tǎjəm pǒχen ke us, sǐtə χun nerəjəs! 52. ontpət katna toχneməs!”

9. Hét nyuszt magasságú fejedelemhős fiacskája¹

1. Éldegelt egy férfi meg a húga/lánytestvére. 2. Hosszan vagy röviden éltek, egy napon a férfi elment az erdőbe. 3. Hosszan vagy röviden volt távol, hazajött. 4. Ettek (is), ittak (is), (majd) aludni tértek.

5. Reggel felkeltek, a férfi elment az erdőbe. 6. Este hazajött, nyusztot ejtett el és egy mókust ejtett el. 7. Minden nap az erdőt járta, sokféle lábaskamrát feltöltött nyusztal és mókussal meg sokféle állattal.

8. Egy napon a férfi elment az erdőbe. 9. Fivére távozta után / miután elment a fivére, ahogy a lány (tkp. nő) ott üldögél, egy férfi érkezik. 10. Belépett. 11. „Keress (ti. tetűt) a fejemben” (– mondja). 12. A lány elkezdett keresni a fejében (pass.). 13. Hosszan vagy röviden keresett, (egyszer csak) a lány azt mondja: 14. „Elég! 15. (Mindjárt) megjön a fivérem, veszekedni fog!” 16. A férfi felállt, kiment. 17. Rövid idő elteltével meg (is) érkezett a fivére. 18. Ettek (is), ittak (is), (majd) aludni tértek.

19. Reggel felkeltek, a férfi elment az erdőbe. 20. Elmente után ugyanaz a férfi jött meg. 21. „Keress (ti. tetűt) a fejemben” (– mondja). 22. A nő el (is) kezdett keresni a fejében. 23. (Később) azt mondja: 24. „Elég! 25. (Mindjárt) megjön a fivérem, veszekedni fog!” 26. A férfi felállt, kiment. 27. Éppen csak kiért, (rögtön) megérkezett a fivére. 28. Ettek (is), ittak (is), (majd) aludni tértek.

29. Reggel felkeltek, a férfi elment az erdőbe. 30. A férfi megint megjött. 31. Azt mondja a férfi: 32. „(Ha) jössz, viszlek, (de ha) nem jössz, (akkor is) viszlek!” 33. A lány (azt) mondja: „Nem ad a fivérem (pass.)!” 34. Ekkor (csakugyan) megérkezett a fűtestvér. 35. Belépett, vejevel köszöntötték egymást (tkp. üdvözlést tettek). 36. „Sógorkám, a testvéredért (lánytestvéredet elvinni) jöttem.” – 37. „Nem fogom tartóztatni. 38. Ahová a szíve húzza (sz. sz. ahová a gondolata esik), oda megy!”

39. A férfi összenyomta, összelapította (pass.), a ruhájába (tkp. mellrészébe, kebelébe) dugta. 40. A sógorával elbúcsúzkodtak. 41. (A férfi/férj) kiment, elballagott. 42. Sokat ment vagy keveset (tkp. messzire vagy közelre lépdelt), a falujába ért. 43. Feleségét a ruhájából előhúzta, a padlóra dobta. 44. Embermagasságú nőként (sz. sz. magasságos nő magasságában) állt fel. 45. Ezután tovább éldegéltek.

46. Egyszer aztán (sz. sz. így éldegélésük közben) az asszonynak fiacskája született. 47. Apja egy bölcsőt készített neki (pass.). 48. Anyja bele (is) tette. 49. A fiú (izgett-)mozgott, bölcsője (pedig) széttört. 50. Amikor a férfi (tkp. az apa) visszajött, elkezdte verni a feleségét. 51. „Ha tőlem van a fiad, ilyet hogy tehetett? 52. Széttörte a bölcsőjét!”

¹OGCHR: 88–91.

53. *ašetna juχ ontəpna wersa.* 54. *āηketna ontəpa uttəsə.* 55. *pəχət nōχtəs, ontəpət katna toχneməs.* 56. *ojkajət jōχ tāηeməs, ūmet seηkta pītsəte.* 57. „*m ewəttəm tājəm pōχen ke, šīmās χun us!*”

58. *ašetna jətəp ontəpna wersa.* 59. *kartə ontəp tīpaja āηketna uttəsə.* 60. *pəχət nōχtəs, ontəpət katna kerəjəs.* 61. *ojkajət jōχ tāηeməs, ūmet seηkta pītsəte.* 62. „*m ewəttəm tājəm pōχen ke us, sītə χun nerəjəs!*”

63. *pəχət χuχət't'ətə tōwattaja jīs.* 64. *kamən χuχət't'ətə pītəs.* 65. *ij χātta jīs, kīm mǎnəs.* 66. *kurtəη nāwremət sémpər kewna jōnttət.* 67. „*tapət nōχəs pātət urt tājəm pōχ!*” 68. *sémpər kewna jōnttəw.* 69. *mōη jūwəttəw, nāη katte!*” 70. *joχtatna sémpər kew jūwətsa, tūw katłsəte, jōχtə jūwətsəte.* 71. *woš tet mīrət ij pelkət pǎnna tusəjət.* 72. *šītlna jōχ tāηeməs, ūt őtəs.*

73. *atəηa nōχ kītəs, kīm etəs.* 74. *joχtat sémpər kewna jōnttət.* 75. „*tapət nōχəs pātət urt aj pōχ!*” 76. *sémpər kewna jōnttəw.* 77. *mōη jūwəttəw, nāη katte!*” 78. *joχtatna jūwətsa, tūw katłsəte, jōχtə jūwətsəte.* 79. *woš tet mīrət ij pelkət pǎnna tusəjət.* 80. *šītlna jōχ tāηəs, ūt őtəs.*

81. *atəηa nōχ kītəs, kīm etəs.* 82. *joχtat pa ākəmtsət sémpər kewna jōntta.* 83. „*tapət nōχəs pātət urt aj pōχ!*” 84. *sémpər kewna jōnttəw.* 85. *mōη jūwəttəw, nāη katte!*” 86. *sémpər kew jūwətsa, tūw katłsəte.* 87. *jōχ tāηəs, ūt őtəs.* 88. *atəηa nōχ kītəs.* 89. *ašet jōχ tāηeməs, āηket seηkta pītsa.* 90. „*m ewəttəm tājəm pōχen ke us, sītə χun nerəjət!*” 91. *kurt tet joχtam isət wetsajət.*” 92. *ūmet seηkta pītsəte.*

93. *pəχət peta lōpət:* 94. „*ma tapət pōχ tājtam.*” 95. *pōχtam pǎnna pa χon peləka tīnesta mǎnatən!*” 96. *unə χopa tetəjtsət.* 97. *jīγ-pōχtat šǎš-tupa tetsət.* 98. *χūw mūj wan mǎnsət, pa χon peləka jōχətsət.* 99. *woš kattəηa katłsət; jīγ-pōχtat wūt mǎnsət, tūw namən χīsəs.*

100. *jetna jīs, pan uχtəja utpət jīrəs, ūt őtəs.* 101. *šītə őttat kaša kāt χu jītət sásət.* 102. *ij χujət lōpət: „ma katłtem!”*, *ij χujət lōpət: „ma katłtem!”* 103. *šīγ jōχətsəηən, utəp uχtəja kerəptəsəηən.* 104. *tūw utəp ewət kīm tūkəs, jīηka mǎrtəs.* 105. *nōχ etməs, toχtəη tūrna χīγeməs, šītlna pa mǎrtəs.* 106. *nōχ etməs, tūw woš kattəηətə jōχtəs.* 107. *wūt kītəs, χotłla mǎnəs, jōχ tāηəs.* 108. *āηket ašet pǎnna wūsə werəs.* 109. „*jīγ-pōχtam pa χon peləkna mojtətə χīsəsət.*”

53. (Ekkor) apja fából csinált neki bölcsőt (pass.). 54. Anyja bele is tette. 55. A fiú (izgett-) mozgott, a bölcsője (pedig) széttört. 56. Amikor a férfi (tkp. az apa) visszajött, elkezdte verni a feleségét. 57. „Ha tőlem van a fiad, ilyen hogy lehetett (tkp. volt)?”

58. (Akkor) új bölcsőt készített neki az apja. 59. A vasbölcsőbe anyja bele is tette. 60. A fiú (izgett-) mozgott, a bölcső kettétört. 61. (Amikor) férfi hazaért, elkezdte ütni a feleségét. 62. „Ha tőlem van a fiad, ilyen hogy tehetett?”

63. A fiú futkosó nagyságú lett. 64. Elkezdett kint szaladgálni. 65. Egy napon kiment. 66. A falu gyerekei a szemper-kővel játszanak. 67. „Hét-nyuszt magasságú-fejedelemlhős-fia! 68. A szemper-kővel játszunk. 69. Mi dobjuk, te (meg) kapd el!” 70. A gyereksereg eldobta a követ (pass.), ő (pedig) elkapta (és) visszadobta. 71. A város embereinek felét elvitte. 72. Azzal hazament és lefeküdt.

73. Reggel felkelt, kiment. 74. Az emberek (tkp. emberei) a szemper-kővel játszanak. 75. „Hét-nyuszt magasságú-fejedelemlhős-fiacskája! 76. A szemper-kővel játszunk. 77. Mi dobjuk, te (meg) kapd el!” 78. A gyerekek eldobták (pass.), ő elkapta, visszadobta. 79. A város embereinek felét elvitte. 80. (Aztán) bement és lefeküdt.

81. Reggel felkelt, kiment. 82. Az emberek (tkp. emberei) már összegyűltek a szemper-kővel játszani. 83. „Hét-nyuszt magasságú-fejedelemlhős-fiacskája! 84. A szemper-kővel játszunk. 85. Mi dobjuk, te (meg) kapd el!” 86. A követ eldobták, ő elkapta. 87. Hazament, lefeküdt. 88. Reggel felkelt. 89. Apja hazaérkezett, anyját verni kezdte. 90. „Ha tőlem van a fiad, így hogyan tehet? 91. A falum összes emberét megölte! (pass.)” 92. Feleségét verni kezdte.

93. Mondja a fiának: 94. „Van hét fiam.”¹ 95. Fiaimmal menjetek kereskedni más vidékre (sz. sz. egy másik uralkodó vidékére).” 96. Beültek egy nagy csónakba. 97. Fivérei a hátsó evezőkhöz ültek. 98. Hosszan vagy röviden mentek, más vidékre érkeztek. 99. A város kikötőjében megálltak, fivérei elmentek, ő a parton maradt.

100. Beesteledett, a parton felkötötte szűnyoghálóját, aludni tért. 101. Miközben így feküdt, hallatszott, hogy jön két férfi (tkp. így fekvése alatt két férfi jövése hallatszik). 102. Az egyik férfi mondja: „Elkapom”. A másik férfi (azt) mondja: „Én kapom el”. 103. Odaértek, a szűnyogsátorra vetették magukat. 104. Ő a sátorból kiugrott, a víz alá merült. 105. (Amikor) felbukkant, sarki kacsa hangján fütyült/sípolt, aztán (újra) lemerült. 106. (Amikor) felbukkant, saját városának kikötőjéhez ért. 107. Kiment a partra, elment a házához, (és) belépett. 108. Apjával-anyjával köszöntöttek egymást. 109. „Fivéremeim más vidéken maradtak vendégeskedni.”

¹A férfinak egy másik nőtől volt hét fia (OGCHR: 90).

110. *ašet löpät: „İ̇xa mäntamən pa çon peləka taś tīnəjta!”* 111. *unə çopa tetəjtsaηən ij jetə mänta pītsaηən.* 112. *çūw müj wan mänsaηən, pa çon peləka jöçətsaηən.* 113. *ašet löpät: „– wüt mäntamən!”* 114. *wüt jöçətsaηən, taśəη joç çota tāηsaηən.* 115. *teta jaśta pītsət.* 116. *çūw müj wan tesət, çötəη joçtat löptət: „pöçen iməna omsəttətew, janas çota tutew.”*

117. *śī jasəηət tup söçnəs, janas çota tusə.* 118. *jöç tāηəs, utəp saηəη nörə toṛ'ṛ', rat tīpəna tapət pätep soran toṛ'ṛ', nöçəna tetət'e mötman.* 119. *tūw äṛ't'əta pītsəte.* 120. *śītə äṛ't'ətət kaśa çot çun owa śīškəle tatəmtəs.* 121. *śīškəle tujta pītəs: „pūten pätet soçətna läp jötman.”* 122. *śīškəle jetə nüçətməste.* 123. *„wor pötər esəttən! 124. ma iməna omsəttətəjəm!”* 125. *śītḷna nörəja kerəptəs.*

126. *neməttə çūw änt ötəs, śīškəle çot çun owa tatəmtəs.* 127. *„pūten pätet soçətna läp jötman.* 128. *çoten nātə süηət tūtna tośman.”* 129. *tūw nöç nawərməs, śīškəle jetə nüçətməste.* 130. *„ma iməna omsəttətəjəm!”* 131. *śītḷna nörəja itə kerəptəs.*

132. *neməttə çūw änt ötəs, śīškəle çot çun owa tatəmtəs.* 133. *„pūten pätet soçətna jötman, änt kawərmət.* 134. *tūten nātə çot süη ewət jöç kātəs.”* 135. *nöç nawərməs, owa çuçtəs, owa puçətməste – läp tuçərman!*

136. *nüm turəm ašet ewət tāçər woçəs, attə keśə woçəs.* 137. *śī pötərət tup söçnəs, nüm turəm ašetna tāçərna esətsa ij attə keśəna esətsa.* 138. *tāçrət nöç tumtəs, attə kešet uçtəja nöjeməs, kīm estəmtəs.* 139. *kīm pītəs, joç unt juç puçər itə toṛ't'ət.* 140. *tapət urt äηket tājəm nārə etet keśa sewərta pītsəte.* 141. *çūw müj wan sewrəs, jəm pelək jośət taçərt śasət.* 142. *töç toṛ'əs – tapət urt tājəm aj jīç-ewə!* 143. *„manət at sewra!”* 144. *śītḷna nöç wötəjəs, woś tet joç isat sewərmat.* 145. *imet künšəməste, tāηreməste pusreməste, puçəta çojəttəste.*

110. Mondja az apja: „Menjünk együtt más vidékre kereskedni!” 111. Egy nagy csónakba beültek és elindultak. 112. Hosszan vagy röviden mentek, más vidékre érkeztek. 113. Mondja az apja: „Kiszállunk”. 114. Kiszálltak, bementek a kereskedők házába. 115. Enni-inni kezdtek. 116. Hosszan vagy röviden ettek, a háziak (sz. sz. házas embereik) mondják: „Fiadnak asszonyt adunk, másik házba visszük.”

117. E szava épp csak elhangzott, másik házba vitetett (ti. a főhős). 118. Belépett, szűnyogsátras fekhely volt (ott), a tűzhelyen hétfenekű üst volt, hússal telis-teli megrakva. 119. Elkezdett alágyújtani. 120. Eközben (tkp. alágyújtása közben) a ház füstnyílására leszállt egy kismadár. 121. Dalolni kezdett a madárka: „Üstöd fenekére deszkát tettek”.¹ 122. Elkergette a madárkát: 123. „Hazugság (tkp. család beszédet mondasz)! 124. Nekem asszonyt adnak! (pass.)” 125. Azzal az ágyra dobta magát.

126. Nem sokáig aludt, a madárka (megint) a füstnyílásra röppent. 127. „Üstöd fenekére deszkát tettek. 128. Háza négy sarkához tüzet raktak (sz. sz. ... sarka tüzzel van megrakva).” 129. (A hős) felugrott, a madárkát elkergette. 130. „Nekem asszonyt adnak!” 131. Azzal az ágyra dobta magát.

132. Nem sokat aludt, a madárka (ismét) a füstnyílásra szállt. 133. „Üstöd fenekére deszkát tettek, nem forr. 134. Tüzed a ház négy sarkából látszik!” 135. Felugrott, az ajtónyíláshoz futott, megtaszította – zárva.

136. Felső Ég atyjától páncélt kért, kardot (sz. sz. emelni való kést) kért. 137. E kérése (tkp. beszéde) éppen hogy elhangzott, Num Turem atyjától számára páncél (tkp. páncéllal) eresztetett le, kard eresztetett le. 138. A páncélt felöltötte, a kardot felerősítette, kiment. 139. (Amikor) kint termett, az emberek mint erdei facsoport álltak ott. 140. A hét fejedelemhős anyja szülte meztelen testét kaszabolni kezdte. 141. Hosszan vagy röviden öldökölt, a jobb kezét nehéznek érzi (tkp. jobb oldali keze nehéznek érződik). 142. Ott áll – hét fejedelemhősnek kicsi húga. 143. „Engem ne kaszabolj!” 144. Ezzel abbahagyta, a város egész népét kiirtotta. 145. Az asszonyt megragadta, összenyomta, összelapította, ruhája kebelébe bedugta.

¹Maremjanyin magyarázata szerint a kereskedők az üst aljára deszkát erősítettek, hogy ne tudjon főzni. (OGCHR: 90).

146. *sítlna woš lakka mōχətməs.* 147. *tapət urt ʔsat χəntasət.* 148. *jəttə nūχəttə pʔsətə.* 149. *neməttə χūw ən nūχətsətə, ettə jəχətsətə.* 150. *juχtʔ jʔntəste.* 151. *təm təŋkər tatsətə, tōm təŋkər tatsətə, jʔntet estəmsətə.* 152. *tapət urt ij nót wej uχtəja omsəmtsət.* 153. *uχ sōχtat nōχ χōrəs, juχ tʔja nōχ jʔrsətə.*

154. *sítlna nʔk mənəs, χopəta tetəs.* 155. *as əwsa mən̄ta pʔtəs.* 156. *χūw müj wan mənəs, tūw wošəta jəχtəs.* 157. *χotʔlla təŋəs, əŋket pən̄na wʔsa werəs.* 158. *kurt tet unə porə werəs.* 159. *tʔləs müj tapət tesət.* 160. *ʔn sūn̄et χutetna ʔn unta uttet.*

146. Ezzel a várost körülfutotta. 147. A hét fejedelelhős mind elmenekült. 148. Követni kezdte őket (tkp. hátulról kezdte üldözni). 149. Nem sokáig üldözte, (amikor) elérte (őket). 150. Megfeszítette az íját. 151. Az egyik (tkp. ezt) a vállát (is) megfeszítette, a másik (tkp. azt a) vállát is megfeszítette, nyílát kilőtte (tkp. íjidegét elengedte). 152. A hét fejedelelhős egy nyílnyélre ülepedett.¹ 153. Fejbőrüket lenyúzta, egy fa tetejére felakasztotta.

154. Azzal lement a partra, beleült a csónakjába. 155. Az Obon lefelé kezdett haladni (tkp. menni). 156. Hosszan vagy röviden evezett (tkp. ment), megérkezett a városába. 157. Belépett a házába, anyjával üdvözölték egymást. 158. Az egész falura szóló nagy áldozatot tett. 159. Egy hónapig vagy egy hétig ettek. 160. Ezzel a bőséggel máig is élnek.

¹Kedvelt folklórfordulat, amely szerint a főhős nyíllövése olyan erős és jól irányzott, hogy egyszerre több (rendszerint hét) ellenfelet terít le vele. E meglepő jelenetnek többször komikus folytatása is van. Az osztják hősénekek fordításában általában az *ülepedik* igét használják, valójában '(le/rá)ül, (le/rá)telepedik'.

10. kīrsanin ojka pōχ pa nōwə tūšəp ojka

1. kīrsanin īmeηən ojkaηəηən uttaηən. 2. χūwəη turmən χūwa uttətən, wanəη turmən wana uttətən, ij pōχ tājtaηən. 3. kīrsanin ojka sōras χu χōśna rupəjtł, ow jetpə metlana pōśətł. 4. ij jītna jeməη χātta jīs. 5. kīrsanin ojka wōχ ānt tājət. 6. īmet peta lōpət: „ma sōras χu χōśa jāχtəm wōχ woχta.” 7. īmet lōpət: „jāηχα, mōttəna mātəjən ke!”

8. sītłna kīrsanin ojka sōras χu χōśa mənəs. 9. sōras χu χōśa jōχtəs. 10. „mānem wōχ mīja! 11. jeməη χātłna wūśkəwa mānta wōχ mosət.” 12. sōras χu nōχ tof'əs, kīrsanin ojka peta lōpət: „kīm ettamən, ma nāηət tōta wōχna mātem.” 13. kīm etsaηən, sōras χu tow kīrəs. 14. tūjta kartə šojtət tettəs. 15. kīrsanin ojka sōras χuna tūjta tettəsə, tuta pītsa. 16. kīrsanin ojka ow jetpəja sōras χu towət sī wōtət't'aste. 17. sōras χu kīrsanin ojka χota jōχ tāηeməs. 18. sūη pātna turəm tof'əs, mīkol-ojka χōras. 19. sōras χuna itə menəmsa turəm, kīm tuste, tūjta jūwətsəte. 20. sītłna towət jetə χāštəste. 21. kartə šojətna kīrsanin ojka seηkta pītsəte ij turmət seηkta pītsəte. 22. kartə šojtł još katłtə tāχet tup χīsəs. 23. kīrsanin ojka wūrana tītł etəs. 24. ow jetpeta tusa, turmət mījətna sīγ jūwətsa.

25. sītłna kīrsanin ojka turmət nōχ āktəs, jōχ tāηəttəste, íuta weńt'əjsəte. 26. turmət sūη pātəja tośsəte. 27. īmət peta lōpət: 28. „sōras χuna tusa wōχna māśəjəm! 29. turmem mījəmna kurt χūwat seηkman tut't'əsəjəm; nōχemən tūwemən rawa seηksajət.”

30. sī jūwpəna pōχət as χonəηa nīk mənəs. 31. as χonəηna sāran χop tīpəna nōwə tūšəp ojka oməsət. 32. ij ojkaηətna ísməsə: „nāη mīj kīrsanin ojka pōχ?” 33. kīrsanin ojka pōχ lōpət: „ma nūša kīrsanin ojka pōχ.” – 34. „mānem uttə kem χot mīja!” 35. kīrsanin ojka pōχ lōpət: „ma χotem aj, uttə tāχə āntom.” 36. nōwə tūšəp ojkaηət lōpət: „mānem pūt'əη mōttə sūη pāt!” 37. sītłna kīrsanin ojka pōχ jōχ χuχtəs, ašet peta lōpət: „ma ās-jīγ ojka ujətsəm, mōη χotewa woχańsət.” 38. ašet lōpət: „at jīt, χuleη χot ewət ānt ke pātł.” 39. kīrsanin ojka pōχ nīk χuχtəs. 40. „akem-ojka, māntamən! 41. wūt ašemna woχsajən.” 42. nōwə tūšəp ojkaηət wūt jōχtəs kīrsanin ojka χota.

10. A parasztember fia és a fehérszakállú öreg¹

1. Élt egyszer egy paraszt meg a felesége. 2. A hosszú időt hosszan élik, a rövid időt röviden élik, születik egy fiuk. 3. A parasztember a kereskedőnél dolgozik, az ajtó előtt söpröget (tkp. söprűvel takarít). 4. Egyszer felvirradt egy/az ünnep. 5. A parasztnak (azonban) nem volt pénze. 6. (Azt) mondja a feleségének: „Elmegyek a kereskedőhöz pénzt kérni.” 7. Mondja a felesége: „Menj, (hát)ha ad valaki (pass.)”

8. Ezzel a parasztember elment a kereskedőhöz. 9. Megérkezett hozzá. 10. „Adjál nekem pénzt! 11. Ünneppan a templomba menni kell pénz!” 12. A kereskedő felállt, azt mondja a parasztembernek: „Menjünk ki, majd ott adok neked pénzt!” 13. Kimentek, a kereskedő befogott egy lovat. 14. A szánba betette a vasdrótot. 15. A parasztembert a kereskedő beültette a szánba (pass.) és vinni kezdte (pass.). 16. A parasztember ajtaja előtt a kereskedő a lovát visszafogta. 17. Bement (a kereskedő) a parasztember házába. 18. A sarok mélyén állt egy istenség, egy Szent Miklós kép. 19. A kereskedő letépte (pass.), kivitte és a szánba dobta. 20. Ezzel a lovát továbbhajtotta. 21. A vasdróttal a parasztembert ütni kezdte és a képet is ütni kezdte. 22. ?? Vas drótja kéz fogó helye csak/alig maradt?? 23. A paraszt csaknem belepusztult. 24. Az ajtó elé vonszolta (pass.), az istenével együtt (tkp. istene mijével) odalökte.

25. Ezzel a parasztember a szentképet felszedte, bevitte, összerakta. 26. A szentképet a sarokba kitette. 27. Azt mondja a feleségének: 28. „Jól megkaptam a pénzt a kereskedőtől. 29. Szentképestül ütlegelve vitt végig a falun. Húsom, csontom darabokra törte”.

30. Ezután a fia az Ob partjára lement. 31. Az Ob partján zürjén csónak belsejében fehér szakállú öreg ül(dögél). 32. Ez az öreg megkérdezte (pass.): „Te milyen parasztnak a fia vagy?” 33. Mondja a parasztfiú: „(Én) egy szegény parasztember fia vagyok” – 34. „Adjál nekem valami házat lakni!” – 35. Azt mondja a parasztember fia: „Az én házam kicsi, nincs lakóhely”. 36. A fehér szakállú öreg azt mondja: „Nekem valamilyen sarok is elég”. 37. Ezzel a parasztember fia hazaszaladt, (és) mondja az apjának: „Egy öregembert találtam, a házunkba kéredzkedik.” 38. Azt mondja az apja: „Hadd jöjjön, ha a piszkos kunyhótól nem fél.” 39. A parasztfiú leszaladt (a folyóhoz). 40. „Bátyámuram, menjünk! 41. Apám hív.” 42. A fehér szakállú öreg fölment a parasztember házába.

¹OGCHR: 91–99.

43. *šítə uttet χottet kaša kīrsanin ojka pōχ uttə χottə keməŋa jīs; šítlŋa tīnestə keməŋa jīs.* 44. *neməttə χūw ānt usət, nōwə tūšəp ojka lōpət: „ma jīŋkemna mīγemna nōmāsna pītsajəm.”* 45. *kīrsanin ojka peta lōpət: „pōχen ma pāntanəm mānta māten ke, mīje; ānt ke māten – nāŋ weren.”* 46. *kīrsanin ojka lōpət: „mānət ke, at mānət – ma ānt katltem.”* 47. *kīrsanin ojka pōχ āktəšta pītəs.* 48. *nōwə tūšəp ojka jət lōpət: „mūjen kašŋen χopə nīk attata!”* 49. *kīrsanin ojka pōχ mūjət kašŋət nīk attəs, āŋket ašət pānna mosəttəjtsət ewməttəjtsət.*

50. *šítlŋa nīk mānəs kattəŋa.* 51. *nīk jōχətmətna ij ojka jət šāš-tupa tetəs.* 52. *„nāŋ, ās-jīγ ojka, sewsa teta!* 53. *ma aj χu šāš-tupa tettəm.”* 54. *ij ojka jət sewsa ānt tetl.* 55. *šítənna wūraja χojsəŋən.* 56. *ij χujət lōpət: „nāŋ teta!”*, *ij χujət lōpət: „nāŋ teta!”* 57. *šítənna kattəssəŋən.* 58. *ij χujəttna sewsa tatta, ij χujəttna nōta tatta.* 59. *šī artna χopən jōttə peta χojəs.* 60. *kītəm-tak χōnša kerəjsəŋən.* 61. *nōχ tof manna atənta pa χon peləka jōχətsəŋən.*

62. *šítlŋa ij ojka jət wūt kītəs, ij χujət peta lōpət: „nāŋ χopenna χīsa, ma χon χōsa jāχtəm.”* 63. *ij ojka jət χon χōsa mānəs.* 64. *χon χota jōχtəs, jōχ tāŋəs, χon pānna wūsa werəs.* 65. *„ma pa χon pelək ewət kīrsanin ojka pōχ nāŋen tusem.* 66. *mosət ke, wūje; ānt ke mosət – nāŋ weren.”* 67. *χon lōpət: „jetən wūt parte!”* 68. *šítlŋa nōwə tūšəp ojka nīk mānəs, ij χujət peta lōpət: „χonna wūt woχsajəm.”*

69. *kīrsanin ojka pōχ šítlŋa χon χōsa mānəs.* 70. *jōχ tāŋəs, χon pānna wūsa werəs.* 71. *„mōttə wera χojsən, mānem lōpe!”* – 72. *„ma χōtewət nempə χāttem.* 73. *wūškəwna jeməŋ nepek tūŋəttə mānem χu mosət.* 74. *jeməŋ nepek tūŋəttə māntən ke, kāt kārəpl'ana mātem nepek tūŋəttən pāta.”* 75. *kīrsanin ojka pōχ šítlŋa kīm etəs, ij ojka jət χōsa nīk mānəs.* 76. *nīk jōχtəs, ij ojka jət χop tīpəna kerət'tət.* 77. *„ma χonna wūškəwna jeməŋ nepek tūŋəttə partsajəm.* 78. *šīt pāta kāt kārəpl'ana māsəjəm.”* – 79. *„māna, māna, ma χopna kerət'tətəm.”*

43. Így éldegélése (tkp. élése-hálása) közben a parasztember fia saját lábára állt, kereskedni is tudott (tkp. élni-hálni képessé vált, kereskedni képessé lett). 44. Kisvártatva (tkp. nem sokáig voltak), azt mondja a fehér szakállú öreg: „Eszembe jutott a vizem (és) a földem”. 45. Azt mondja a parasztembernek: „Ha adod a fiad, hogy velem jöjjön, add, ha nem adod, te teszed (értsd: a te dolgod).” 46. Azt mondja a parasztember: „Ha megy, hadd menjen, én nem tartom (vissza).” 47. A parasztember fia készülődni kezdett. 48. Mondja a fehér szakállú öregember: „Vidd le a cókókodat a csónakba!” 49. A parasztember fia a cókókját levitte, anyjával, apjával összeölelkezett-összecsókolózott.

50. Azzal lement a kikötőbe. 51. Mikor leérkezett, az öregember a hátsó evezőhöz ült. 52. „Te, bátyó, a hátra (a tatba) ülj! 53. Én, a fiatalember ülök a hátsó evezőhöz.” 54. Az öregember nem ül a tatba. 55. Ezen tovább civakodtak. 56. Az egyik férfi (azt) mondja: „Te ülj (oda)!” A másik férfi (is azt) mondja: „Te ülj (oda)!” 57. Ezzel összeakaszkodtak. 58. Az egyik férfi a tat felé húzza, a másik férfi az orra felé húzza (pass.). 59. Ezenközben a csónakjuk valamerre elsodródott. 60. Mindketten hanyatt fordultak. 61. Amikor felálltak (tkp. felálltukkor), már más földre jutottak.

62. Azzal az öregember a partra ment, a társának (tkp. férfiának) (azt) mondja: „Te maradj a csónakban, én elmegyek a cárhoz!” 63. És az öregember elindult a cárhoz. 64. Megérkezett a cár palotájába (tkp. házába), belépett, köszöntötte a cárt. 65. „Elhoztam neked idegen földről a parasztember fiát. 66. Ha kell, vidd, ha nem kell, a te dolgod.” 67. (Azt) mondja a cár: „Este parancsold ide (tkp. föl a part-ról)!” 68. Ezzel a fehér szakállú öregember (le)ment a partra, mondja a társának (férfiának): „A cár szólított téged (pass.)”.

69. A parasztember fia ezzel elment a cárhoz. 70. Belépett, köszöntötte a cárt. 71. „Ha valami dologra szántál, mondd (nekem)!” – 72. Holnap lesz a nevem napja. 73. Kell egy ember, hogy a templomban a szentírást elolvassa. 74. Ha elmész a szentírást olvasni, két hajót adok érte (tkp. a szentírás olvasásáért).” 75. A parasztember fia ezzel kiment, lement a partra az öregemberhez. 76. Odaért, az öregember a csónak belsejében heverészik. 77. „Engem a cár a templomba rendelt a szentírást olvasni (pass.). 78. Két hajóval ajándékozott meg érte.” – 79. „Menj, (csak) menj, én a csónakban heverészem.”

80. *šitl̥na jetə šušm̥əs*. 81. *ješat kät χon χosaχ j̥t̥h̥ən*. 82. *künš̥em̥əsə kät pelkət ewət, w̥išk̥əw χōša χux̥t̥əpt̥əsə*. 83. *ow χōša j̥χ̥ətsət*. 84. *χon χosaχna ow pelka p̥š̥sa, t̥ip̥aja pux̥ətm̥əsə*. 85. *owət kamətt̥a l̥əp tux̥ərsa*. 86. *t̥iww šitl̥na jeməh̥ p̥āsan χōša šušəs, jeməh̥ nepek χōša*. 87. *jeməh̥ nepek t̥iñətt̥a p̥it̥əs*. 88. *nemətt̥a χ̥iww änt̥ t̥iñt̥əs, jeməh̥ χot̥ t̥ij̥ peta äñk̥ərm̥əs: wošəh̥ öt̥ t̥öt̥ t̥ip̥əna ötl̥*. 89. *ow kät pelkət χ̥änt̥ə neñ-χu¹ t̥iwwna somna tetət̥'e*. 90. *jeməh̥ nepek t̥iñətt̥at̥ kaša wošəh̥ ötl̥ usəjt̥ta p̥it̥əs*. 91. *t̥iww šitl̥na jeməh̥ χota χux̥t̥əs, turəm äs š̥š̥ peləka t̥əñem̥əs*. 92. *t̥iww tup χ̥änem̥əs, wošəh̥ ötl̥ nõχ nawərm̥əs*. 93. *k̥āšta p̥it̥sa*. 94. *k̥iš̥ χōtta j̥χ̥ətl̥, änt̥ ujətt̥a w̥ürats̥əte*. 95. „*šim̥əs mött̥ə χuna ašem̥na k̥iṣajəm!*” 96. *s̥əmem woχta, änt̥ ujətt̥em.*” 97. *k̥iṣanin ojka p̥ōχ turma pojəks̥ət, sora-š̥ək nõwa at̥ j̥it̥!* 98. *nemətt̥a χ̥iww änt̥ us, š̥iws-k̥ürek χ̥iγem̥əs*. 99. *wošəh̥ ötl̥ t̥öt̥l̥ t̥ip̥aja kerəpt̥əs*. 100. *šitl̥na nõχ tot̥'əs, jeməh̥ nepekət t̥iñətt̥a p̥it̥əs*. 101. *jeməh̥ nepek t̥iñətt̥at̥ kaša ow jetp̥əna χōj̥jat̥ət̥ p̥öt̥ərt̥tet š̥əsət̥*. 102. „*χon ewew t̥iwwet̥ mustəm mött̥ə χujət̥ j̥ōχ änt̥ teste*. 103. *woš tet̥ m̥iṛew iṣat̥ χōtas, š̥im̥əs χu änt̥ ujət̥'t̥əs.*” 104. *šitl̥na χon χosaχh̥ənn̥a owət pelka p̥š̥sa*. 105. *χon χosaχh̥ənn̥a n̥ik̥ tusə katt̥əh̥ə, kät̥ k̥ärəpl̥'ana m̥əsə*. 106. *k̥ärəpl̥'aj̥h̥ət̥ s̥əran χopət̥ χōša š̥iγ̥ tuste*.

107. *šitl̥na χopət̥ χōša m̥ənəs*. 108. *ij̥ oj̥kajət̥ χop̥na kerət̥'t̥ət̥*. 109. *ij̥ oj̥kajət̥ löpət̥: „ja, t̥it̥əñ-tak̥ j̥ōχətsən!”* 110. *ij̥ χujət̥ löpət̥: „ma t̥it̥əñ-tak̥ j̥ōχətsəm, χonna kät̥ k̥ärəpl̥'ana m̥əsəjəm.”* 111. *ij̥ oj̥kajət̥ löpət̥: „jetən pa ke woχtajən, pa m̥əna!”* 112. *šitl̥na uxət̥ semət̥ mönt̥lm̥əs, it̥ öt̥əs*.

113. *nemətt̥a χ̥iww änt̥ öt̥əs, χon χosaχh̥ən j̥ōχətsəh̥ən*. 114. „*χonna w̥iṣajən!*” 115. *šitl̥na nõχ nawərm̥əs, tumət̥'t̥əs p̥ōnant̥əs, χon χōša w̥iṣ m̥ənəs*. 116. *χon χōša j̥ōχt̥əs*. 117. „*sorn̥ə χon aša, m̥ij̥ wera χojsən?*” – 118. „*t̥ām jetən pa m̥əna w̥išk̥əwa jeməh̥ nepek t̥iñətt̥a; χutəm̥ k̥ärəpl̥'ana pa m̥ätem.*” 119. *šitl̥na k̥im̥ kareməs, ij̥ oj̥kajət̥ χōša n̥ik̥ m̥ənəs*. 120. *n̥ik̥ j̥ōχt̥əs, ij̥ oj̥kajət̥ peta löpət̥: „χonna partsajəm w̥išk̥əwa m̥ənt̥a jeməh̥ nepek t̥iñətt̥a.”* 121. *ij̥ oj̥kajət̥ löpət̥: „122. m̥əna, t̥ät̥əñ j̥ōš̥ t̥ät̥əñ k̥ür̥ j̥äñχa!*” 123. *m̥ött̥ə wera χojt̥ən, manət̥ numətm̥əjte!”*

¹A ne `nō` szóban az η általában csak ragozott alakokban jelenik meg, ebben az esetben megőrzött régiségről lehet szó.

80. Azzal ment tovább (tkp. ellépdelt). 81. Jött szembe két katona. 82. Megfogták két oldalról (pass.), és a templomba futottak vele (tkp. futtatták). 83. Odaértek az ajtóhoz. 84. Az ajtót a két katona kinyitotta (pass.), (ti. a parasztfiút) belökték (pass.). 85. Az ajtót kívülről bezárták (pass.). 86. Ő ezután odament az oltárhoz, a szentíráshoz. 87. Elkezdte olvasni (a szentírást). 88. Nem sokáig olvasta, a templom vége felé pillantott: egy koporsóban halott fekszik. 89. Az ajtó két oldala embercsontokkal van tele. 90. Miközben olvasta a szentírást, a halott ásítani kezdett. 91. Ő akkor a templomba (kb. a szentélyből a hajóba) futott, az istenanya háta mögé állt. 92. Épp hogy elrejtőzött, a halott felugrott. 93. Elkezdte keresni (pass., tkp. /a parasztfiú/ keresni kezdetett). 94. Akármerre megy, nem képes megtalálni. 95. „Miféle embert küldött az apám (pass.)? 96. Éhezem, (de) nem találok!” 97. A parasztfiú fohászzkodott, hogy gyorsan jöjjön a hajnal. 98. Kisvártatva (tkp. nem hosszú ideig volt) kukorékolt a kakas. 99. A halott a koporsóba vetette magát. 100. Akkor (a fiú) felállt, (és) a szentírást olvasni kezdte. 101. Ekkor (tkp. a szentírás olvasásakor) hallatszott, hogy az ajtó előtt valakik beszélgetnek (tkp. emberek beszélgetése hangzik): 102. „A cár lánya a neki kellő/tetsző férfit nem ette meg. 103. A városunk egész népe mind meghalt (már), (de) ilyen férfi nem akadt.” 104. Ezzel a cár katonái kinyitották az ajtót (pass.). 105. (A cár két katonája) levitte a kikötőbe (pass.), két hajót adtak neki (pass.). 106. Két hajóját zürjén csónakjához odahúzta.

107. Aztán odament a csónakhoz. 108. Az öregember a csónakban heverész. 109. Azt mondja: „No, ép bőrrel (tkp. egészségesen) visszajöttél!” 110. Mondja a fiú: „Hajam szála sem görbült (egészségesen jöttem vissza), a cártól két hajót (is) kaptam! (pass.)”. 111. Mondja az öregember: „Ha este is elhívnak, megint menj el!” 112. Azzal fejét letette, szemét becsukta, (és) elaludt.

113. Nem sokáig aludt (ti. a fiú), jött a cár két katonája. 114. „A cár hív (pass.)”. 115. Akkor felugrott, ruhát vett, sapkát tett, felment a cárhoz. 116. Megérkezett a cárhoz. 117. „Arany cár atya, mi(féle) dologra rendelsz?” – 118. „Ma este is menj el a templomba a szentírást olvasni, (akkor) három hajót adok (pass.)” 119. Azzal (a parasztfiú) sarkon fordult (tkp. kifordult), ment a partra az öregemberhez. 120. (Amikor) leért, mondja az öregnek: „A cár a templomba rendelt (pass.) a szentírást olvasni.” 121. Mondja az öreg: 122. „Menj, és járd meg szerencsével! (tkp. egészséges kéz/zel/, egészséges láb/bal/). 123. (Ha) valami baj van, rám gondolj.”

124. *sítlna jetə šušməs.* 125. *neməttə χūw änt šušəs, χon χosaxηən jesət χuxəttəηən.* 126. *kät pelkət ewət künšeməsə, wűskəw peta χuxəptətə pītsa.* 127. *wűskəwa jöχətsət; χon χosaxηa owət pelka pűssa, tīpəja puχətməsə.* 128. *sítlna jeməη pāsən χonəηa šušəs, jeməη nepek pelka pűssəte, tűηəttə pītsəte.* 129. *küttəpət unta tup tűηətsəte, ij neηət nöχ omsəmtəs.* 130. *tűw sítlna jeməη pāsən iypeta tāηeməs.* 131. *ij neηət nöχ tot'əmtəs, jeməη χot peta tup wűsət tot'əs.* 132. *turəmtat itə temta pītsajət.* 133. *kűš χötta jöχətl, änt ujəttəte.* 134. *„asəm sīməs möttə joχ mänem kītta pītəs.* 135. *səmem woχta!”* 136. *tűw turma pojəksət, sorašək nöwa at jīt!* 137. *sítlna neməttə χūw änta us, sűs-kürek χīγeməs.* 138. *wošəη ötl töt tīpəja kerəptəs.* 139. *sítlna jeməη pāsən iyp(ə) ewət kīm etəs, jeməη nepekət tűηəttə pītəs.* 140. *wűskəw χűwat arəjman mošman tīγ šušət, töχ šušət.* 141. *ow χöšna χöjətət pötərttet sasət:* 142. *„χon ewew tűwet mostə möttə χujət jöχ änt tette.* 143. *woš tet joχtəw isət teste.”* 144. *sītənna owən pűssaηən, tűw kīm etəs.* 145. *χon χosaxηənna kattəηa nīk tusə, χutəm kārəpl'ana mäsə.* 146. *kārəpl'atat səran χopət χösa tuste.*

147. *sítlna ij ojkaηət χösa mänəs.* 148. *ij ojkaηət səran χop tīpəna kerət't'ət.* 149. *ij ojkaηət peta löpət: „ma χonna χutəm kārəpl'ana mäsəjəm.”* 150. *ij ojkaηət löpət: „təm at woχtajən ke, pa mäna!”* 151. *tűw sítlna uxət semət möntlməs,¹ üt ötəs.*

152. *neməttə χūw änt ötəs, χon χosaxηənna nöχ kītətəsə.* 153. *„χonna wűt woχsajən!”* 154. *sítlna tumət't'əs pönantəs, χon χösa wűt mänəs.* 155. *χon χösa jöχtəs.* 156. *„sörnə χon asə, müj wera χojsən?”* – 157. *„təm at wűskəwa pa jāηχa jeməη nepek tűηəttə.* 158. *ńätə kārəpl'ana ma mätem; ij ewem nöχ ke tītηatten, tītətə ne tantə ne nāηen omsəttətem.”* 159. *tűw sítlna kīm kareməs, kīm etəs, kattəηa nīk mänəs.* 160. *ij ojkaηət χösa jöχtəs.* 161. *„ma təm at pa mäntəm wűskəwa jeməη nepek tűηəttə.* 162. *χonna ńätə kārəpl'ana pa mäsəjəm.”* 163. *ij ojkaηət löpət:* 164. *„mäna, tātəη još tātəη kür jāηχa!* 165. *möttə wera ke χojtən, manət numətməjta!”*

¹Steinitz: *möntlməs.*

124. Ezzel elballagott (a parasztfiú). 125. Nem sokáig lépdelt, fut szembe a cár két katonája. 126. Két oldalról elkapták (pass.), és futottak vele (pass., tkp. futtatni kezdetett) a templomba. 127. Odaértek a templomhoz, a cár két katonája kinyitotta az ajtót (pass.), és belökték (pass.). 128. Odaballagott az oltárhoz, szényitotta a szentírást és olvasni kezdte. 129. Csak a közepéig jutott el, (amikor) a nő felült. 130. Ő akkor az oltár alá bújt. 131. A nő felállt, egy szempillantás alatt a szentélyben termett. 132. Az isteneket elkezdte leverni (pass.). 133. Akármerre megy, nem találja (a fiút). 134. „Apám meg miféle embereket kezd küldeni (pass.). 135. Éhezem!” 136. A fiú fohászkodik, hogy hamar jöjjön a hajnal! 137. Kis idő múltán megszólalt a kakas. 138. A halott a koporsóba vetette magát. 139. Akkor (a parasztfiú) előjött az oltár alól, és olvasni kezdte a szentírást. 140. A templom hosszában énekelve-mesélve idelépked, odalépked. 141. Az ajtónál emberek beszélgetése hallatszik: 142. „Cárlányunk a neki tetsző embert nem falja föl. 143. Városunk összes emberét megette (már).” 144. Azzal az ajtót (a két katona) kinyitotta, ő (meg) kiment. 145. A cár katonái levitték őt a kikötőbe (pass.), (és) három hajót kapott (pass.). 146. Ezeket odahúzta a zürjén csónakjához.

147. Aztán odament az öregemberhez. 148. Az öreg (ott) heverészik a csónakban. 149. Mondja (a fiú): „Három hajót kaptam a cártól (pass.: adattam). 150. Mondja az öreg: „Ha ezen az estén is hív (pass.), megint menj!” 151. Azzal fejét letette, szemét becsukta, elaludt.

152. Nem sokáig aludt, a cár két katonája felkeltette (pass.). 153. „A cár hívat (pass.)” 154. Akkor ruhát vett, sapkát tett, fölment a cárhoz. 155. Megérkezett (a cárhoz). 156. „Arany cár atya, mi(féle) dologra rendelsz?” – 157. „Ma este is menj el a templomba a szentírást olvasni. 158. Négy hajót adok; lányomat ha életre kelted, menyasszonyi pénz nélkül neked adom.” 159. Ezzel (a parasztfiú) sarkon fordult, kiment, a kikötőbe indult. 160. Odaért az öregemberhez. 161. „Ma este ismét elmegyek a templomba szentírást olvasni. 162. A cártól négy hajót kapok (érte) (pass.)” 163. Azt mondja az öregember: 164. „Eredj, (és) járd meg szerencsével! (tkp. egészséges kéz/zel/, egészséges láb/bal/)! 165. Ha valami baj van, rám gondolj!”

166. *sítlna jetə šušeməs.* 167. *χon χosaχηən ješat χuχattanən.* 168. *kāt pelkət ewət künšeməsə, wűškəw peta χuχtəptətə pűsa.* 169. *wűškəwa jöχətsət.* 170. *χon χosaχηənna owət pelka pűssa, tīpəja puχətməsə.* 171. *sítlna jeməη pāsən χonəηa šušəs.* 172. *jeməη nepek tűηəttə pītəs.* 173. *neməttə χűw ənt tűηtəs, wośəη ötl̥ nöχ omsəmtəs.* 174. *wośəη ötl̥ nöχ tot'əmtəs.* 175. *tűw sítlna töt tīpəja kerəptəs.* 176. *wośəη ötl̥ wűškəw lakka müj arət turəm isat itə temtəte, χötta tāηəs.* 177. *„səmem woχta!* 178. *ašem šīməs möttə joχ mänəm kitta pītəs.* 179. *səmem šī šöχərtl̥.”* 180. *tűw turma pojəksət, sora-šək tutən sűs-kűrek at χīγemət!* 181. *neməttə χűw ənt utəs, sűs-kűrek χīγeməs.*

182. *sítlna wośəη ötl̥ tűw χöśəηət χuχtəs.* 183. *„ja, müja tīγ ötsən!* 184. *kīta sora, otmem jītə.* 185. *ettə kerəptətem!”* 186. *īj χujət löpət: „nəη šīmət pəka, otmen at sajkəmtl̥!”* 187. *īj neηət löpət:* 188. *„ma ənt pəktəm!* 189. *otmem šer̥k jītə!* 190. *īj χujət löpət: „nəη šīmət pəka!”* 191. *neməttə χűw ənt us, ij neηət χustə pītəs.* 192. *īj χujətəna isməsə: „nəη otmen tərməs müj ənta?”* 193. *īj neηət löpət: „ma otmem sajkəmtəs.”* 194. *īj χujət sítlna nöχ nawərməs, mosəttəjtta ewməttəjtta pītsəηən.* 195. *χöj jīγtənnə it̥χa məsəjəηən, χöj əstənnə it̥χa məsəjəηən.* 196. *sítənnə wűškəw χűwat arəjman mośman tīγ šuštəηən, töχ šuštəηən.* 197. *neməttə χűw ən jəχsəηən, ow χöśna χöjətət pötərttet səsət: „wűškəw tīpəna kāt χöjət arəjtan səsət.”* 198. *χon χosaχηənna pelka pűsa: atəntə kāt χöjət!* 199. *nətə χöjət it̥χa kattəsmən jöχtə šuštət.*

200. *χonna űšűű ewət kasətsajət: nətə χöjət šuštət.* 201. *χon űmehən ojkaηən kītəm-tak kīm χuχətsəηən.* 202. *χűw tāχet ten šuśsətən, wan tāχet tīγ šuśset.* 203. *χonna mosəttətə ewməttətə pītsəjəηən.* 204. *sítetna χon χota jöχ tāηsət.* 205. *kurt tet unə porə wersət, woś tet unə porə wersət.* 206. *kīrsənin ojka pöχ χon peta löpət:* 207. *„ewen məten ke, mīje; ənt ke məten – nəη kašen!* 208. *ma pa ma mīγəη χu, ma pa ma jīηkəη χu; mīγem nöməsna pītsajəm, jīηkem nöməsna pītsajəm.”* 209. *χon löpət: „nəη tītətsen; tītə ne tāntə ne nəηen omsəttətem.”* 210. *χonna weηət ij ewet kāt-χöś-jəη kārəpl'ana teśətsəte, kārəpl'atat it̥χa kärtəs, parəštət mīt joχtatna atəmsajət.*

166. Ezzel (a parasztfiú) elballagott. 167. Jön szembe a cár két katonája. 168. Két oldalról elkapták (pass.), és futottak vele (pass., tkp. futtatni kezdetett) a templomba. 169. Megérkeztek a templomhoz. 170. A cár két katonája az ajtót kinyitotta (pass.), a fiút (pedig) belökte (pass.). 171. Akkor elballagott az oltárhoz. 172. Elkezdte olvasni a szentírást. 173. Nem sokáig olvasott, a halott felült. 174. A halott fel (is) állt. 175. (A fiú) ekkor befeküdt a koporsóba. 176. A halott templomszerte ahány isten(szobor) van, mind ledönti, amerre megy. 177. „Éhezem! 178. Atyám miféle embereket kezd nekem küldeni? 179. Elgyengülök! (tkp. a szívem megáll!)” 180. A fiú közben fohászkodik, hogy a kakas hamar szólaljon meg. 181. Kis idő múlva megszólalt a kakas.

182. Akkor a halott odafutott hozzá. 183. „Hát te minek feküdtél ide? 184. Kelj föl gyorsan, fáradt vagyok! 185. Rád vetem magam!” 186. Mondja a férfi: „Egy kicsit bírd még ki, hadd szálljon el az álmod!” 187. Mondja a nő: 188. „Nem bírom! 189. Nagyon álmosodom (tkp. álmom nagyon jön!)” 190. Mondja a férfi: „Még egy kicsit bírd ki!” 191. Kis idő múltán a nő elcsendesedett. 192. Megkérdezte a férfi (pass.): „Elég volt az alvásból vagy nem?” 193. Mondja a nő: „Elszállt az álmom”. 194. A férfi ekkor felugrott, ölelkezni-csókolózni kezdtek. 195. Atyáiktól egymásnak adattak, anyáiktól egymásnak adattak. 196. Aztán a templomban énekelve-mesélgetve ide-oda sétálgattak. 197. Nem sokáig járkáltak (így), az ajtónál az emberek beszéde hallatszik: „A templomból két ember éneke hallik.” 198. A cár két katonája kinyitotta az ajtót (pass.): csakugyan ketten vannak (tkp. két ember van)! 199. A négy ember együtt ment vissza.

200. Észrevette őket a cár az ablakból: négyen ballagnak. 201. Kiszaladt a cár és cárné. 202. Ők ketten hosszút futottak, amíg négy ember rövidet futott (é.: az öregek mentek a találkozásig gyorsabban a fiatalok elé). 203. A cár ölelni-csókolni kezdte őket (pass.). 204. Aztán beléptek a cár palotájába (tkp. házába). 205. Városra szóló nagy áldozatot csináltak, falura szóló nagy áldozatot csináltak. 206. (Azt) mondja a parasztember fia a cárnak: 207. „Lányod, ha adod, add; ha nem adod, a te kedved (szerint való lesz).” 208. Én az én földem embere vagyok, az én vizem embere vagyok. Eszembe jutott a földem, eszembe jutott a vizem.” 209. Mondja a cár: „Te keltetted életre, menyasszonyi pénz nélkül neked adom!” 210. A cár a vejét és a lányát tizenkét hajóval készítette össze (pass. + tárgyas ragozás). A hajókat összefűzte, a vitorlákat felhúzták a szolgák (pass.).

211. *χῆwəη turmet χῆwa mānta pītset, wanəη turmet wana mānta pītset.*
 212. *neməttə χῆw ən mānsət, sorńə wanšə etmaη ῆđta jđχətsət, sorńə pum etmaη ῆđta jđχətsət.* 213. *nōwə tūšəp ojkaηət lōpət: „mīt joχtan partata, tῆγ wūt at katlēt!”* 214. *tūw sītῆna mīt joχtat partsəte wūt katlēt.* 215. *wūt katlēsət, nōrt soχəttat pōnsət.* 216. *ῆj ojkaηət lōpət: „mīt joχtan partata, tapət pātep soran wūt at tutet, pa joχtan tūt at āttət, pa joχtan tūt juχ at sewərtət!”* 217. *mīt joχtatna pūt wūt tusə, tūt juχ sewərsət ῆj tūt ātsət.* 218. *pūtet nῆk ῆχətsət.* 219. *nōwə tūšəp ojkaηət lōpət kῆrsənin ojka pđχ peta: „ῆmen wūt woχe!”* 220. *kῆrsənin ojka pđχ ῆmet wūt woχsətə.* 221. *ῆmet wūt jđχtəs.* 222. *nōwə tūšəp ojkaηət lōpət: „ῆmen šat’ āntom?”* 223. *kῆrsənin ojka pđχ lōpət: 224. „ma χđtə wertem! 225. nāη χđtəs werta wūratsen?” 226. nōwə tūšəp ojka lōpət: „ma tūwət wettem!” – 227. „wetten ke, nāη kašen – ma χđtə wertem?”*
228. *χon ewə nōwə tūšəp ojkana kūnšəməsə, juχ šup uxətəja pōnsə, saptῆ tajəmnə šupa sewərməsə.* 229. *ewə nampər pđχ nampər sewərsətə.* 230. *sītῆna pūta mđtsətə.* 231. *kawərtə pītəs.* 232. *tītəη sđs tītəη jur pūt owa nđχ wanῆktət.* 233. *nōwə tūšəp ojkana ῆsat tūta pđšəttajət.* 234. *neməttə χῆw ānt kawrəs, wđstə ῆawra pītəs; nōwə tūšəp ojkana ῆsat tūta pđšəttajət.* 235. *neməttə χῆw ānt kawrəs, nōwə ῆawra pītəs; nōwə tūšəp ojkana ῆsat tūta pđšəttajət.* 236. *sῆ jūwpəna nōwə jῆηka pītəs.* 237. *nōwə tūšəp ojkana wūt atəmta partsə.* 238. *mīt joχtatna pūt wūt atəmsə.* 239. *nōwə tūšəp ojkana pūt χđmtə šošəməsə.* 240. *ῆđχə ῆđχə tāχəja šawəjta pītəsətə.* 241. *tūw tūw tāχəja šawəjta pītəsətə.* 242. *χđta tūw ānt tārmət, juχ otəηna pđntətə; χđta ton ānt tārmət, pum terna pđntətə.* 243. *ῆχə ottəjtsətə, tītəη jῆηkna pđtətsətə.* 244. *ῆχə ottəsəs.* 245. *kῆmatta pđtətsətə, sārńəmtəs.* 246. *χutmitta pđtətsətə, kātəη pđlšəη t’aksəman nđχ omsəmtəs.* 247. *„ōppoppo! kῆrsənin ojka uttəjtəm tepət rawpə rawəη ontəp ewət māta neηen tājəm pđχna nđχ kῆttəsəjəm?” – 248. „kῆrsənin ojka pđχ āntom ke utəs, χđjna nđχ kῆttəsəjəm?” 249. ojkaηətna mosəttətə ewməttətə.* 250. *mđχə mῆj χđraməη mῆj wańməη us, ῆn sῆt kῆńsə χđraməηa wańməηa jῆs.*

211. A hosszú utat (tkp. időt) hosszan kezdték megtenni, a rövid utat röviden kezdték megtenni. 212. Nem jártak messze (tkp. nem mentek hosszan), (amikor) arany(sárga) füvet termő földnyelvhez értek, arany(sárga) gyepet termő földnyelvhez értek. 213. Azt mondja a fehér szakállú öregember: „A szolgálknak parancsold meg, hogy ide kössenek ki!” 214. Ő akkor megparancsolta a szolgálidnak, hogy kössenek ki. 215. Kikötöttek, pallót tettek le. 216. Mondja az öreg: „Parancsold meg szolgálidnak, hogy a hétfenekű nagy üstöt vigyék a partra, mások gyűjtsanak tüzet, (ismét) mások vágjanak tűzifát!” 217. A szolgálak az üstöt a partra vitték (pass.), vágtak tüzelőt, gyűjtöttek tüzet. 218. Föltették az üstöt. 219. A fehér szakállú öregember azt mondja a parasztember fiának: „Hívd ide a feleséged!” 220. A parasztember fia odahívta a feleségét. 221. Megérkezett az asszony. 222. Azt mondja a fehérszakállú öregember: „Szánod-e a feleséged?” 223. Mondja a parasztfiú: 224. „Hogy is tenném? 225. Te hogy akarsz cselekedni?” 226. Mondja a fehérszakállú öregember: „Megölöm őt!” – 227. Ha megölöd, te dolgozol – én hogy tenném?”

228. A fehér szakállú öreg elkapta a cár lányát (pass.), rátette egy fatönkre (pass.), és a nyakát baltával elvágta (pass.). 229. Lányforgács, fiúforgács nagyságúra aprította. 230. Aztán betette az üstbe. 231. Elkezdte főzni. 232. Eleven sósállat, eleven jur-állat kúszik fel az üst pereméhez. 233. A fehér szakállú öreg mind a tűzbe veti őket (pass.). 234. Nem régóta főzte, (amikor) zölden kezdett habzani, a fehér szakállú öreg (azt is) mind a tűzbe vetette. 235. Nem sokáig főzte, amikor fehéren kezdett habzani; a fehér szakállú öreg (azt is) mind a tűzre vetette (pass.). 236. Azután áttetsző vízzé vált. 237. A fehér szakállú öreg azt parancsolta, hogy vegyék le a tűzről. 238. A szolgálak le (is) vették (pass.) az üstöt. 239. A fehér szakállú öreg kiöntötte az üstöt (pass.). 240. A húst a hús helyére kezdte elrakni, 241. a csontot a csont helyére kezdte elrakni. 242. Ahol a csont nem elég, oda fadarabot tesz, ahol az ín nem elég, oda fű gyökerét teszi. 243. Összeállította, az élet vízával lespriccelte. 244. Összeállt. 245. (Amikor) másodszor lespriccelte, megmozdult. 246. (Amikor) harmadszor (is) lespriccelte, véres nyálat köpve felült. 247. „Nocsak! A parasztember által lefektetett puha forgácsú forgácsos bölcsőmből miféle nő szülte férfi által élesztettem fel?” – 248. „A parasztember fia ha nem lett volna, ki ébresztett volna fel? (pass.)” 249. Az öregember megöleli, megcsókolja (pass.). 250. Amilyen szép és csinos volt korábban, olyan szép és csinos lett most (is).

251. *šitetna kārəpl'aja nīk tetsət.* 252. *parəštət atəmsət, mānta pītsət.* 253. *nōwə tūšəp ojka kīrsānin ojka pōχpeta lōpət:* 254. „jōχ jōχəttən, ma nememna wūškəw omsa! 255. *wūškəwen ještət, wūškəwa māna manət wantta.* 256. *wūškəwa jōχəttən; ma āntom ke, wūškəwen mānem ān mustəs.*” 257. *šītlna ij ojkejət tup tot'am wōtet.* 258. *tūw mūj turma χuηχəs, tūw mūj mīγa tāηəs, ošət āntom.*

259. *χūw mānsət mūj wan mānsət, tūw wošəta kattəs.* 260. *kurtəη tet ar nāwrem χīγəjtət, wošəη tet ar nāwrem χīγəjtət:* „kīrsānin īmēηən ojkejəηən, nīk jūwatən, pōχən kāt-χōš-jaη kārəpl'ana jīt!” 261. *ten ān jītəηən.* 262. „men pōχemən mōttə mīγa mānəs, tūw mosəη χuntə sōrma jīs.” 263. *nāwremət lōptət:* 264. „nen ānt ke werəjtətən, nīk jāηχətən!” 265. *woš kattəηa šī kattl.* 266. *kīrsānin īmēηən ojkejəηən tumət't'ajtsəηən pōnantsəηən, nīk mānsəηən.* 267. *atənta šop – kāt-χōš-jaη kārəpl'a jōχtəs!* 268. *pōχət īmet pānna wūt kītsəηən.* 269. *χūw tāχet ten šušsətən, wan tāχet pōχətna šušsa.* 270. *mosəttəjtsət ewməttəjtsət.* 271. *χoteta wūt mānsət.* 272. *ašet-ojka tašəη sōras χuja jūwmat, tīnesta pītmat.* 273. *tūw rupəjtəm tašəη sōras χujət tūw ow jetpetna metlana pōšət!*; *šānšət rākašə, meγt! rākašə šuka pītmat; kīrsānin ojka χōšna nān tāχtə ākət!*

274. *kīrsānin ojka pōχ mīt joχ mītətəs wūškəw oməsta.* 275. *mīt joχtat neməttə χūw ān rupəjtsət, wūškəwət ještəs.* 276. *kīrsānin ojka pōχ wūškəwət wantta mānəs.* 277. *wūškəwa tāηəs: jeməη χot ow nūmpəna nōwə tūšəp ojkejət nāχman oməsət.* 278. *oša wermatna atənta tūw pāntəηət jāηχəm ojkejət, oša wermatna atənta mīkol-ojka!* 279. *šītlna jōχ mānəs, īmet peta lōpət:* „ij ojkejemna wūškəwem mustəs; jeməη χot ow nūmpəna nāχman oməsət.”

280. *šītlna kurt tet unə porə werəs, woš tet unə porə werəs.* 281. *tīγ mūj tīləs tesət, tīγ mūj tapət tesət.* 282. *tašəη ne tašəη χu tūjet paηet šepəjtsət; nūšə ne nūšə χu tīləs tetə tet-ōt attəs, tapət tetə tet-ōt attəs.* 283. *īn šūīnet χutetna īn unta uttət.*

251. Ezzel hajóra ültek. 252. Felhúzták a vitorlákat, elindultak. 253. Mondta a fehér szakállú öregember a parasztember fiának: 254. „(Amikor) hazaérsz, az én nevemben építs templomot! 255. (Ha) elkészült (a templomod), menj el a templomodba és látogass meg engem. 256. Amikor odaérsz; ha nem vagyok (ott), (akkor) a templomod nem tetszett nekem.” 257. Azzal az öregnek csak hűlt helye maradt. 258. (Hogy) ő miféle égbe hágott, miféle földben tűnt el, senki nem tudja.

259. Hosszan mentek vagy röviden mentek, az ő (ti. a parasztfiú) városában ért partot. 260. Falunyi sok gyerek kiabál, városnyi sok gyerek kiabál: „Parasztbátya, parasztnéne, gyertek le a partra, jön a fiatok tizenkét hajóval. 261. Ők (azonban) nem jönnek. 262. „A mi fiunk valamilyen földre lement, biztosan régen meghalt.” 263. Mondják a gyerekek: 264. „Ha nem hiszitek, menjetek a partra. 265. Éppen kiköt a város kikötőjében!” 266. A parasztbátya és a parasztnéne ruhát vett, sapkát tett, és elindultak a partra. 267. Úgy van, tényleg – tizenkét hajó érkezett. 268. A fiú feleségestül lépett a partra. 269. Ők ketten hosszút futottak, amíg fiáék rövidet futottak (pass., tkp. egyes szám) (é.: az öregek mentek a találkozásig gyorsabban a fiatalok elé). 270. Ölelkeztek, csókolóztak. 271. Bementek a házba. 272. Apjaurá (addigra) gazdag lett, kereskedésbe fogott. 273. Akinek ő dolgozott, a gazdag kereskedő (most) az ő ajtaja előtt söpröget. Háta gyékénye, melle gyékénye gyászossá lett. A parasztembernél kenyérmorzsát gyűjtöget.

274. A parasztember fia szolgálkat fogadott föl templomot építeni. 275. Az emberei nem hosszán dolgoztak, temploma elkészült. 276. Elment a parasztember fia megnézni a templomot. 277. Belép (a templomba), a fehér szakállú öregember a templomajtó fölött nevetve ül. 278. Észrevette, hogy éppen a vele együtt járt öreg, észrevette, hogy éppen Szent Miklós! 279. Azzal hazament, (és) mondja a feleségének: „Tetszett az öregembernek a templomom, ajtaja (tkp. a szent ház ajtaja) fölött nevetve ül.”

280. Aztán egész falura szóló nagy áldozatot tett, egész városra szóló nagy áldozatot tett. 281. Ők vagy egy hónapig ettek, vagy egy hétig ettek. 282. Tehetős nő, tehetős férfi az ujjait szopogatta, szegény ember, szegény asszony egy hónapra való ennivalót cipelt, egy hétre való ennivalót cipelt. 283. Ezzel a boldogsággal máig élnek.

11. *amet-īmā pa χītet*

1. *īmāle χītāle uttanēn.* 2. *χūw mūj wan ushēn, ij χātta jīs, χītet lōpāt amet-īmā peta: „ma sōrma sī jītēm.* 3. *šukēh tāχaja tūwe!* 4. *χotāptam pānna teśātata, pūtem pānna teśate, tajmem pānna teśate!* 5. *aj χopem ītpāja manāt pōne!”* 6. *sī pōtrāt tup sōχnās, sōrma jīs.* 7. *amet-īmā jīhk χośmāttās, t’ōχāt’t’aste, utas uxhāja pōnsāte.* 8. *χutēm χātļ jōtēn tājsāte, χutmāt χātļna šukēh tāχaja tuste.* 9. *šukēh tāχaja jōχtās, wūt tuste, aj χop ītpāja pōnsāte.* 10. *amet-īmā jōχ mānās.*

11. *amet-īmā jōχ mānēm jūwpāna nōχ nawārmās.* 12. *aj χopāt jīhk χonēha nāremās, χotāptat aj χopa pōnās.* 13. *aj χopa tetās, tora mānās χotāp meγātta.* 14. *tora jōχtās, χotāptat meγtās.* 15. *tetā χūt wetās, χotāptat nōχ āktās, šukēh tāχeta mānās.* 16. *šukēh tāχeta jōχtās, mīγ χonēha kattās.* 17. *aj χopāt wūt nāremās, χotāptat nōχ īχtās, pūt werās.* 18. *pūtļ ještās.* 19. *χūtāt tes, χośēm jīhkāt pūt tīpāja χījsāte.* 20. *sītļna aj χop ītpāja tāhās.*

21. *ij χātta jīs, amet-īmā lōpāt: „šukēh tāχaja jāχtēm, āntoma jūwēm otem χottāta.”* 22. *šukēh tāχaja mānās; šukēh tāχaja jōχtās.* 23. *aj χop pātet jīhkēh, χotāptat jīhkēhāt; tūt ratļna tūtļ χōtna tet, pūtļ tīpāna χośēm jīhkāt χōtna kawrēm.* 24. *„χōjat joχna šukēh wūšēm tat’t’atājāt.”* 25. *sītļna χottāta oētās.* 26. *χottāta pītās: „jīhkā aj χop nempā χītāt’em nemāt tutā, jīhkā χotāp nempā χītāt’em nemāt tutā, tītṛēh tut-otāh nempā χītāt’em nemāt tutā!”* 27. *sītļna amet-īmā nōχ tot’ās, jōχ mānās.*

28. *amet-īmā mānēm jūwpāna nōχ nawārmās.* 29. *aj χopāt jīhk χonēha nāremās, χotāptat aj χopa tettās.* 30. *χotāp meγātta tora mānās.* 31. *tora jōχtās, χotāptat meγtās.* 32. *tetā χūt wetās, χotāptat nōχ āktās, šukēh tāχeta mānās.* 33. *šukēh tāχeta jōχtes, mīγ χonēha kattās.* 34. *aj χopāt wūt nāremās, χotāptat nōχ īχtās, pūt werās.* 35. *pūtļ ještās.* 36. *χūt tes, χośēm jīhkāt sītā χījsāte.* 37. *aj χop ītpāja tāhās.*

38. *amet-īmā jōχ jōχtās, χutēm χātļ mūj nātā χātļ us.* 39. *„šukēh tāχaja pa jāχtēm.”* 40. *āktāsās, šukēh tāχaja mānās; šukēh tāχaja jōχtās.* 41. *aj χopāt pātet jīhkēh, χotāptat jīhkēhāt; tūtļ χōtna tet, χośēm jīhkāt pūt tīpāna sītā χīśās.* 42. *sītļna χottāta oētās.* 43. *„jīhkā aj χop pātā nempā χītāt’em nemāt tutā, jīhkā χotāp nempā χītāt’em nemāt tutā!”* 44. *sītļna χottātāt ještās, nōχ tot’ās, jōχ mānās.*

11. A néne és az unokája¹

1. Éldegélt egy néne az unokájával. 2. Hosszan vagy röviden éltek, egy napon mondja az unoka a nénének: „Én bizony meghalok. 3. Vigyél a temetőbe (sz. sz. szomorú helyre)! 4. Tedd mellém a hálóimat, tedd mellém az üstömet, tedd mellém a fejszemet. 5. Engem (pedig) a kis csónakom alá tegyél!” 6. Épp csak befejezte a beszédet, meghalt. 7. A néne vizet forralt, megmosta, feltette a padra. 8. Három napig otthon tartotta, a harmadik napon elvitte a temetőbe. 9. Megérkezett a temetőbe, odavitte, betette a kiscsónak alá. 10. (Ezzel aztán) a néne hazament.

11. Miután a néne hazament, (a fiú) felugrott. 12. Kis csónakját a vízpartra toltta, hálóit (pedig) beletette. 13. Beleült, elment a tóra, hogy kivesse a hálót. 14. Odaért a tóhoz, kivetette a hálóit. 15. Fogott halat, hogy legyen mit ennie (tkp. evő halat fogott), (aztán) felszedte hálóit, (és) a temetőbe ment. 16. Megérkezett (a temetőbe), kikötött. 17. Kis csónakját a partra húzta, hálóit kiakasztotta, ennivalót készített. 18. Elkészült az étel (tkp. üst). 19. Megette a halakat (tkp. halait), a forró vizet (azonban) az üstben hagyta. 20. Azzal befeküdt a kis csónakjába.

21. Egy nap a néne azt mondja (magában): „Elmegyek a temetőbe, (hogy) halottamat (tkp. semmivé vált dolgomat) megsirassam”. 22. El (is) ment a temetőbe, odaért a temetőbe. 23. A kis csónak feneké vizes, a hálók vizesek, a tűzhelyen még ég a tűz, az üstben a meleg víz még forró. 24. „Valaki hozzányúlt (pass.) a halott mellé tett dolgaimhoz”. 25. Azzal lefeküdt sírni. 26. Elkezdte siratni: „Vizes-kis-csónak nevű kisunokám neve dicsőítetik! Vizes-háló nevű kisunokám neve dicsőítetik! Ikrás szájasarka nevű kisunokám neve dicsőítetik!” 27. Ezzel a néne felkelt és hazament.

28. Miután a néne hazament, (a fiú) felugrott. 29. Kis csónakját a vízpartra húzta, a hálóit beletette. 30. Elment a tóra, hogy kivesse a hálót. 31. Odaért a tóhoz, kivetette a hálóit. 32. Fogott halat, hogy legyen mit ennie (tkp. evő halat fogott), (aztán) felszedte hálóit, és a temetőbe ment. 33. Megérkezett a temetőbe, kikötött. 34. Kis csónakját a partra húzta, hálóit kiakasztotta, ennivalót készített. 35. Elkészült az étel. 36. A halat megette, a forró vizet (azonban) ott hagyta. 37. Befeküdt a kis csónakja alá.

38. A néne hazaért, három vagy négy nap telt el. 39. „Megint elmegyek a temetőbe”. 40. Összekészült, ment a temetőbe, oda (is) érkezett. 41. A kis csónak alja vizes, a tűz még ég, az üstben a meleg víz ott maradt. 42. Erre lefeküdt sírni. 43. „Vizes-kis-csónak nevű kisunokám neve dicsőítetik! Vizes-háló nevű kisunokám neve dicsőítetik!” 44. Azzal a siratást befejezte, felállt (és) hazament.

¹OGCHR: 99–102.

45. *amet mǎnəm jűwpǎna nõx nawǎrmǎs, aj xopǎt jűnk xonǎŋa nǎremǎs.* 46. *aj xopa xotǎptat tettǎs.* 47. *xotǎp meγǎtta mǎnǎs.* 48. *tora jǔxtǎs, xotǎptat meγǎtǎs.* 49. *tetǎ xűt wetǎs, xotǎptat nõx ǎktǎs, űukǎŋ tǎxeta mǎnǎs.* 50. *űukǎŋ tǎxeta jǔxtǎs, műγ xonǎŋa kattǎs.* 51. *aj xopǎt wűt nǎremǎs, xotǎptat nõx ỉxtǎs, pűt werǎs.* 52. *pűtl jeűtǎs.* 53. *xűt tes, xoűǎm jűnkǎt pűt tűpǎna űűtǎ xűjsǎte.* 54. *űűtlŋa aj xop űtpǎja tǎŋǎs.*

55. *amet-űmǎ uttat xottat kaűa, űj xǎtta jűs, ǎnt ujǎntǎm xujǎt tǎŋǎs.* 56. *„xűtenna tepǎttǎsǎŋ! 57. xǔtewǎt mǎna űukǎŋ tǎxǎja! 58. ma ojka xǔrasa kerǎttǎm, pǔsǎt uttǎ uűta pűttǎm, ojka tűrna xűγǎjta pűttǎm. 59. nǎŋ űǎxǎ xűγǎjta pűta: 60. „xűtǎt’em, nõx kűta! 61. ma ojkana űű tetǎjǎm!” 62. tűw űǎxǎ ǎnt pǎkǎt, nõx nawǎrmǎt. 63. wűt kűttǎm, katűtem, seŋkta pűttǎm. 64. nǎŋ menǎt katna uűt’ű’ata!” 65. jǎm utǎm wersǎŋǎn; jǔxtǎjtǎm xujǎt tof’ǎm wǔtet.*

66. *űűtlŋa xűtet aj xop űtp(ǎ) ewǎt nõx nawǎrmǎs.* 67. *aj xopǎt jűnk xonǎŋa nǎremǎs, xotǎptat aj xopa tettǎs.* 68. *tora xotǎp meγǎtta mǎnǎs.* 69. *tora jǔxtǎs, xotǎptat meγǎtǎs.* 70. *tetǎ xűt wetǎs, xotǎptat nõx ǎktǎs, űukǎŋ tǎxǎja mǎnǎs.* 71. *űukǎŋ tǎxǎja jǔxtǎs, műγ xonǎŋa kattǎs.* 72. *aj xopǎt wűt nǎremǎs, xotǎptat nõx ỉxtǎs, pűt werǎs.* 73. *pűtl jeűtǎs.* 74. *xűt tes, xoűǎm jűnkǎt űűtǎ xűjsǎte.* 75. *űűtlŋa aj xop űtpǎja tǎŋǎs.*

76. *amet-űmǎ űj xǎtta jűs, lõpǎt: „űukǎŋ tǎxǎja jǎxtǎm.”* 77. *űukǎŋ tǎxǎja ǎktǎsǎs, űukǎŋ tǎxǎja jǔxtǎs.* 78. *aj xopǎt pǎtet jűŋken, xotǎptat jűŋkenǎt.* 79. *űűtlŋa xottǎta ǔtǎs.* 80. *„jűŋkǎ aj xop pǎtep nempǎ xűtǎt’em tutǎ, jűŋkǎ xotǎp nempǎ xűtǎt’em tutǎ, tűpǎŋ tut-ǔtǎŋ nempǎ xűtǎt’em tutǎ!”* 81. *űű artna pǔsǎt tǔm pelǎk ewǎt ojka ǔrǎt’ű’ǎjtman jűŋka estǎmtǎs.* 82. *amet-űmǎ xűγǎjta pűtǎs: 83. „xűtǎt’e, kűta, kűta!” 84. ojkana űű tetǎjǎm!” 85. xűtet ǎnt pǎkǎs, nõx nawǎrmǎs.* 86. *nűk xuxǎtǎs, ojkana kattǎssǎŋǎn nűt wetta.* 87. *ojkana seŋkta pűtsǎ.* 88. *„ǎs-jűγ amen-űmǎ műja tepǎttǎjtten, műja űukatten?”* 89. *amet-űmǎna katna uűt’ű’sǎjŋǎn.* 90. *űű jűwpǎna nõx wǔtǎjsǎŋǎn. mosǎttǎjtsǎt ewmǎttǎjtsǎt.*

91. *jǔx mǎnsǎt.* 92. *jǔx jǔxǎtsǎt, kurt tet unǎ porǎ wersǎt, woű tet unǎ porǎ wersǎt.* 93. *űűlǎs tesǎt, tapǎt tesǎt.* 94. *űű jűwpǎna amet-űmǎ tűw műγǎta mǎnǎs, aket-ujka tűw műγǎta mǎnǎs, xűtet tűw műγǎta mǎnǎs.* 95. *űűn űűűnet xutetna űűn unta uttǎt.*

45. Miután a nénye hazament, (a fiú) felugrott. Kis csónakját a vízpartra húzta. 46. A hálót beletette a kis csónakba. 47. Ment kivetni a hálót. 48. Odaért a tóhoz, kivetette a hálót. 49. Fogott halat, hogy legyen mit ennie (tkp. evő halat fogott), (aztán) felszedte hálót, és a temetőbe ment. 50. Megérkezett (a temetőbe), kikötött. 51. Kis csónakját a partra húzta, hálót kiakasztotta, főzött. 52. Elkészült az étel. 53. A halat megette, a forró vizet (azonban) az üstben hagyta. 54. Azzal belefeküdt a kis csónakja alá.

55. Ahogy a néne éldegélt, egy napon belépett egy ismeretlen férfi. 56. „Rászedett az unokád (pass.)! 57. Holnap menj el a temetőbe! 58. Én medvévé változom, elkezdem átúszni a folyóágot, medvehangon fogok üvölni. 59. Te pedig kezdj el kiabálni: 60. „Kisunokám, kelj fel! 61. (Engem) menten megesz a medve (pass.)!” 62. Ő nem bírja ki, fel fog ugrani. 63. Partot érek, elkapom és el fogom náspángolni. 64. Te (majd) minket válassz szét!” 65. Elköszöntek egymástól, a férfi eltűnt.

66. Az unoka a kis csónak alól felugrott. 67. Kis csónakját a vízpartra húzta, a hálót a kis csónakba beletette. 68. Ment a tóhoz, hogy kivesse a hálót. 69. Megérkezett a tóhoz, hálót ki (is) vetette. 70. Fogott halat, hogy legyen mit ennie (tkp. evő halat fogott), (aztán) felszedte hálót, és a temetőbe ment. 71. Megérkezett (a temetőbe), kikötött. 72. Kis csónakját a partra húzta, hálót kiakasztotta, főzött. 73. Elkészült az étel. 74. A halat megette, a forró vizet (azonban) ott hagyta. 75. Azzal belefeküdt a kis csónak alá.

76. Egy nap a néne azt mondja (magában): „Elmegyek a temetőbe”. 77. Összekészülődött a temetőbe, odaért. 78. A kis csónak feneke vizes, a hálók vizesek. 79. Azzal sírni kezdett. 80. „Vizes-kis-csónak-feneke nevű kisunokám neve dicsőíttetik! Vizes-háló nevű kisunokám neve dicsőíttetik! Ikrás szájasarka nevű kisunokám dicsőíttetik!” 81. Ekkor a túlsó partról egy medve morogva a vízbe ereszkedett. 82. A néne kiabálni kezdett: 83. „Kisunokám, kelj fel, kelj fel! 84. Mindjárt megesz (engem) a medve (pass.)! 85. Az unokája nem bírta ki, felpattant. 86. Odaszaladt (a partra), birokra keltek a medvével. 87. A medve elkezdte verni. 88. „Öreganyádat miért csapod be, miért szomorítod?” 89. A néne szétválasztotta őket (pass.). 90. Erre abbahagyták (Du.), (mindannyian) összeölelkeztek, összecsókolóztak.

91. Hazatértek. 92. Visszaérkeztek, az egész falura szóló áldozatot tettek, egész városra szóló áldozatot tettek. 93. Ettek egy hónapig, ettek egy hétig. 94. Azután a néne saját földjére tért, a bátya saját földjére tért, az unoka (is) saját földjére tért. 95. Májig (is) bőségben-boldogságban élnek.

12. *amamtśə*

1. *tepəŋ tet šowər. – peŋkət.*
2. *kāt χuləχ as χīwat őwsa mäntəŋən. – tőχŋən.*
3. *jeŋkə nőtprə kāt χoptə χātł̩ tija jəχtanəŋ, išə təχəna tot't'əŋən, sām̩tən ən woχtajət. – nīmətŋən.*
4. *külajta peγətta kāt χu; sīχərta pīχərta χut χu; χutəm-jəŋ owləχ, χutəm-jəŋ sémsər. – amp uχət (uχət pätenəŋ; uχət kürət; ampət).*
5. *jām tow šunśə tija χottət. – jeŋət t'őrajət.*
6. *jīŋk itpə sot sem. – pun.*
7. *pösət χonəŋ χīwat peś pelək šowər nawərət. – pöt pelək.*
8. *sot χu ij ősəmna őttət. – χot paγərtət.*
9. *təŋtən ke, təŋa; ettən ke, eta! – ow tūŋk.*
10. *kūt tőrap imə. – sūŋχal.*
11. *ńătə rūs imə ij őχśam pönsət. – päsan.*
12. *ńătə rūs imə ij mīs pustət. – päsan.*
13. *tapət tor wantł̩. – wűskəw.*
14. *χot tanət pīrməŋ χor sőχ. – χusət.*
15. *pätlam χotna χīsem nūr pelək oməsət. – tīləs joś.*
16. *as χīwat sorńeŋ suχəm tatsa. – jeŋk poχneməm χul.*
17. *pätlam χotna lős tujəjət. – jīŋk posəjət.*
18. *jām tow tot'əm təχəna təpər ənta ij pum ənta. – tūt tewəm təχə.*
19. *it őtl̩ – katas, nőχ kītł̩ – utas. – amp.*
20. *unt tőpas. – woj.*
21. *χānśeŋ tow sāŋχəm seŋkət. – saw-ne.*
22. *nūr otəŋ χāńsarə, par otəŋ χāńsarə. – saw-ne.*
23. *jīŋk itpə eptəŋ kartə. – pan-ne muχət.*
24. *untna wűrtə jernasəŋ χu tot'ł̩. – tőntet χōrəm sūmət tot'ł̩.*
25. *jux tija śāt'ə wőt'ə. – jum.*
26. *ser unt mör unt sām itpəna nōwə mīləp χu tot'ł̩. – tońś aŋkət.*
27. *ser unt mör unt sām itpəna wűrtə tūśəŋ χu tot'ł̩. – uś poχəl.*

12. Találós kérdések¹

1. Tornác, tele nyúllal. – Fogak.
2. Két holló az Ob mentén lefelé megy. – Sítalpak.
3. Jeges orrú két rénökör egész nap megy, néha megállnak, (de) meg nem éheznek (Du.). – (Prémme bevont) hótalp.
4. Úszó-csúszó (tkp. sikló-fürdő) két férfi, nyekergő-nyikorgó hat férfi, harminc réce, harminc kacska. – Kutyaszán (szántalp, a szán „lábai” és a kutyák.)
5. Jó ló kötél végén sír. – Pörög az orsó.
6. Víz alatt száz szem. – Háló.
7. Folyóág partja mentén félcsípejű nyúl ugrál. – A halfogó rekeszték egyik fele.
8. Száz ember egy párnán alszik. – A ház gerendái.
9. Ha belépsz, lépj be, ha kimész, menj ki! – Az ajtó fogantyúja.
10. Vastag szájú asszony. – Tűzhely.
11. Négy orosz nő egy kendőt tart. – Asztal.
12. Négy orosz nő fej egy tehenet. – Asztal.
13. Hét áradmánytó néz. – Templom.
14. A ház teteje bögyös rénbőr. – Az ég és a csillagok.
15. Sötét házban penészes félcipő (ül). – Holdsugár.
16. Arany szál húzódik végig az Obon. – Jég repesztette hasadék.
17. Sötét házban fűrj dalol. – Víz csepeg.
18. Jó ló állta helyen szemét nincs, fű nincs. – Tűz emésztette hely.
19. (Ha) lefekszik, kalács, (ha) felkel, szék. – Kutya.
20. Erdei lábaskamra (tkp. lábaskamra az erdőben). – Jávorszarvas.²
21. Tarka ló a hegyoldalt vagdalja. – Szarka.³
22. Rúd végén (valami) görbe, oszlop végén (valami) görbe. – Szarka.
23. Víz alatt jóízű vas. – Menyhalmáj.
24. Az erdőben piros ruhás férfi áll. – Kérgé hántott nyírfa áll.
25. Ág vége csillogó-villogó. – Zelnice.
26. Sűrű erdő, sötét erdő mélyén (tkp. szívében) fehér sapkás férfi áll. – Havas fatuskó.
27. Sűrű erdő, sötét erdő mélyén vörös szakállú férfi áll. – Nyírfatapló.

¹OGCHR: 102–103.

²A megfejtés voltaképpen Steinitz (OGCHR: 103) megjegyzéséből derül ki, az eredetiben csak az 'állat' jelentésű szó szerepel. A magyarázat szerint a jávorszarvas alakja hasonlít a hústárolóhoz.

³Steinitz (OGCHR: 103) jegyzetéből tudjuk, hogy a szarka a megfagyott ürüléket szokta csipkedni.

13. *aj tōḡxəp tōḡxəḡ woj tośśəm. . .*

- aj tōḡxəp tōḡxəḡ woj tośśəm,
aj pōrsəp pōrsəḡ woj tośśəm
tapət weśpə xunəḡ nōwə aśema,
xut weśpə xunəḡ nōwə jīḡama.*
5. *aj tōḡxəp tōḡxəḡ woj nāḡen tośśəm,
aj pōrsəp pōrsəḡ woj nāḡen tośśəm.
kīmtəḡ sǎx kīmtəna at rǎxəttəten,
tītəḡ sǎx tītəna at rǎxəttəten!
jet uttə tīlsəḡ turəm pojəktəm,*
10. *jet uttə xǎttəḡ turəm pojəktəm.
jīḡka mǎntə jīḡk xūt tetəḡ pǎnt pojəktəm,
untə mǎntə unt woj tetəḡ pǎnt pojəktəm.
aj ewə aj pōx oj pojəktəm.
aj ewə aj pōx xūw jīs xūw nupət mǎnem at mǎtən!*
15. *am omsəm šīḡəḡ anə pusḡəḡ anə uxtema
xōttə uttə tōxtəḡ turəm tīḡ sewəjatən,
xōttə uttə kūrəḡ turəm tīḡ sewəjatən!
jetə uttə jīḡken xūt mīšə oj mǎnem xījatən,
jetə uttə unten woj mīšə oj mǎnem xījatən!*
20. *aj ewə aj pōx xūw jīs xūw nupət mǎnem xījatən!
mǎnem xojtə tarneḡ unə jeməḡ kīmət ānt at utl,
tarneḡ unə pāsəḡ kīmət mǎnem ānt at xojət!*

13. Kispatájú patás állatot áldoztam...¹

- Kis patájú patás állatot áldoztam,
Kis sörényű sörényes állatot áldoztam.
Hét gerendájú tetőnyílásos fehér atyámnak,
Hat gerendájú tetőnyílásos fehér atyámnak.
5. Kis patájú patás állatot hoztam neked,
Kis sörényű sörényes állatot hoztam neked.
Szegélyes bundád szegélyére fogadd el,
Ujjas bundád ujjára fogadd el!
Tovább élő holdas időt kérek,
10. Tovább élő napos időt kérek.
Vízhez vezető, vízi halban bőséges ösvényt kérek,
Erdőbe vezető, erdei állatban bőséges ösvényt kérek.
Kislánynak, kisleány (való) áldást (tkp. boldogságot) kérek
Kislánynak, kisleány (való) hosszú életet, magas kort adj nekem!
15. Az én (tkp. magam ülte) gőzölgő (tkp. párás, gőzös) edényembe, füstös edényembe
Valamerre levő szárnyas világot ide lebegtessetek.
Valamerre levő lábas világot ide lebegtessetek!
Tovább élő vízi hal boldogságos szerencsését adjátok nekem!
Tovább élő erdei vad boldogságos szerencsését adjátok nekem!
20. Kislánynak, kisleány (való) hosszú életet, magas kort hagyjatok nekem!
Nekem vészes nagy szentséges betegségem ne legyen!
Vészes nagy szent betegség engem ne érjen!

¹OGCHR: 103–104.

14. *sorná kǎlsa χōrasəη aj naj arə*

- tapət weśpə χunəη nōwə*
χunəη nōwə aśem ewət,
χut weśpə χunəη nōwə
χunəη nōwə jǎm ewət
5. *kartə sǎpə sǎηəη ontəp,*
wōχ sǎpə sǎηəη ontəp
naj estəγəjətmem;
sorná sewər tǎnəη otəη,
wōχ sewər tǎnəη otəη
10. *naj estəγəjətmem;*
nǎlkəjen χūt(ə) mǎšə jōχan,
untən woj(ə) mǎšə jōχan
naj estəγəjətmem;
ǎjen owpə tapət urə,
15. *ǎjen owpə χut urə*
naj estəγəjətmem.
soχət pelək et'əη ura,
pəγərt pelək et'əη ura
naj omsəγəjətmem;
20. *pǎγtə woj mǎšə tǎχət,*
wūrtə woj mǎšə tǎχət
naj omsəγəjətmem.
mǎj neməη naj neməjem
naj tut't'əjəttə?
25. *sorná kǎlsa χōrasəη aj naj*
naj neməjətmem!

14. Az arany keresztcsőrűhöz hasonlatos kis nő éneke¹

- Hét gerendájú tetőnyílásos fehér
Tetőnyílásos fehér atyámtól
Hat gerendájú tetőnyílásos fehér
Tetőnyílásos fehér atyámtól
5. Vas talpú talpas bölcsővel
Réz talpú talpas bölcsővel
Én, fejedelemnő, leeresztettem (pass.).
Arany lánc drága végén
Réz lánc drága végén
10. Én, fejedelemnő, leeresztettem (pass.).
Heringben gazdag folyóra
Erdei vadban gazdag folyóra (folyóvidékre?)
Én, fejedelemnő, leeresztettem.
Egy torkolatú hét torkolatvidékre
15. Egy torkolatú hat torkolatvidékre
Én, fejedelemnő, leereszkedtem.
Hasított deszkájú tarka bálványkamrában
Hasított gerendájú tarka bálványkamrában
Én, fejedelemnő, lakozom.
20. Fekete prémben gazdag fészekben (tkp. fekete állat szerencsés fészek)
Vörös prémben gazdag fészekben (tkp. vörös állat szerencsés fészek)
Én, a fejedelemnő, ülök (v. lakozom).
Milyen nevezetes fejedelemnő nevem dicsértetik?
25. Arany keresztcsőrűhöz hasonlatos kis fejedelemnőnek
Én, fejedelemnő, neveztetem.

¹OGCHR: 104–109.

- tunχ sem pātləm nārmaη at,
 kāt sem pātləm nārmaη at
 nārmaη at uχtemna*
30. *χurəjem owlax kāt jām pāt
 naj χutəntəjəttəm,
 χurəjen owlax saηkə jām pāt
 naj χutəntəjəttəm:
 tantəη(a) as juχət jīηk,*
35. *χūtəη(a) as juχət jīηk
 lowəjen poηχtap nūrəm unt woj,
 nūrəm unt woj kašəη χot,
 kašəη χot werəm šasət.
 ĩn šītem ke jūwpəna*
40. *wet tūjpə tūjəη kūr
 χorəjen tāχas kāt jām nīr
 naj tumtəjəttəm;
 jīηken χūt(ə) mīšə tet
 naj tumtəjəttəm;*
45. *nusəη tāηkər sotəη tīj
 naj tumtəjəttəm;
 jīηken χūt(ə) mīšə šal'
 naj pōnəjəttəm,
 unten woj(ə) mīšə šal'*
50. *naj pōnəjəttəm.
 kīmpəη kurt kīmpəja
 naj et't'əγəjəttəm,
 kīmpəη woš kīmpəja
 naj et't'əγəjəttəm.*
55. *īj əs tājəm kāt jām sūrta
 mənəm ən mosəjəttat,
 ij əs tājəm kāt jām pešə
 mənəm ən mosəjəttat.*

- Bálványszem sűrű sötét éj
Kalt szem sötét sűrű éj
Sötét éjszakámon
30. Éber jeges réce két jó füllel
Én, fejedelemnő, hallgatózom,
Éber jeges réce éles jó füllel
Én, fejedelemnő, hallgatózom:
Táplálékos Ob kedves vidékén (tkp. vizén)
35. Halas Ob kedves vidékén (tkp. vizén)
Hatalmas lapockájú mocsári erdei állat,
Mocsári erdei állat vigasságos házának,
Vigasságos házának építése hallik/hangzik.
Ezután pedig
40. Ötujjú ujjas lábamra
Rénbika lábbőr(éből készült) lábbelimet
Én, fejedelemnő, felöltöm.
Halászszerencsét hozó (tkp. vízi hal szerencsével teli) köpenyemet
Én, fejedelemnő, felöltöm.
45. Pompás vállam drága végére
Én, fejedelemnő, felöltöm,
Halászszerencsét hozó kendőmet
Én, fejedelemnő, felteszem.
Vadászszerencsét hozó kendőmet
50. Én, fejedelemnő, felteszem.
Teres falum terére
Én, fejedelemnő, kiléptem,
Teres városom terére
Én, fejedelemnő, kiléptem.
55. Egy anyától való két jó (egyéves) rénborjú
Nekem nem kell,
Egy anyától való két jó rénborjú
Nekem nem kell

- sorría kǎlsa jeməŋ χǒr*
60. *naj kertəjətmem,*
sorría kǎlsa pǎsəŋ χǒr
naj kertəjətmem.
ĩn s̄item ke jűwpəna
ajem tǒχət χutəm rampəŋ
65. *naj werəjəttəm,*
ajəm tǒχət nǎtə rampəŋ
naj werəjəttəm.
pa juχ ewət pa juχa
naj purətəjəttəm,
70. *pa juχ ewət pa juχa*
naj tatəmtəjəttəm.
sorría kǎlsa χǒrasəŋ aj naj
naj neməjəttəm.
ĩn s̄item ke jűwpəna
75. *j̄is χu pǒχen sewrəjtəm*
tajməjen pǎntəŋ n̄iraŋ juš,
kešəjen pǎntəŋ n̄iraŋ juš
n̄ǒχsəjen kűstə ter j̄əm woj
naj kűsəjəttəm,
80. *wojen kűstə ter j̄əm woj*
naj kűsəjəttəm.
sorría kǎlsa χǒrasəŋ aj naj
naj neməjəttəm.
ajem tǒχət χutəm rampəŋ
85. *naj werəjəttəm,*
ajem tǒχət nǎtə rampəŋ
naj werəjəttəm.
tantəŋ as juχət j̄ĩk,
χűtəŋ as juχət j̄ĩk
90. *naj jǒχtəjətmem.*

- Arany keresztcsőrű szentséges alakjára
60. Én, fejedelemnő, átváltoztam,
Arany keresztcsőrű szent alakjára
Én, fejedelemnő, átváltoztam.
Ezután pedig
Kis szárnyammal három csapást
65. Én, fejedelemnő, teszek,
Kis szárnyammal négy csapást
Én, fejedelemnő, teszek.
Egyik fáról másik fára
Én, fejedelemnő, repülök,
70. Egyik fáról másik fára
Én, fejedelemnő, szállok,
Arany keresztcsőrűhöz hasonlatos kis fejedelemnőnek
Én, fejedelemnő, neveztetem.
Ezután pedig
75. Hajdanvolt férfi fiad által vágott
Fejszéddel megjelölt cölöpös ösvény(re)
Késeddel megjelölt cölöpös ösvény(re)
Nyusztot követő gyökeres jó állat (módjára)
Én, fejedelemnő, ráálllok (tkp. nyomot követek).
80. Vadat követő gyökeres jó állat (módjára)
Én, fejedelemnő, ráálllok (nyomon követek).
Arany keresztcsőrűhöz hasonlatos kis fejedelemnőnek
Én, fejedelemnő, neveztetem.
Kis szárnyammal három csapást
85. Én, fejedelemnő, teszek,
Kis szárnyammal négy csapást
Én, fejedelemnő, teszek.
Táplálékos Ob kedves vizé(hez)
Halas Ob kedves vizé(hez)
90. Én, fejedelemnő, megérkeztem.

tuntəjen pün χu wűšan(a) χu,
wasəjen pün χu wűšan(a) χu,
wűšan(a) urt in oməstə
sot χor χuχtəm was janək

95. naj jöχtəγəjtəmem.

jűs χu pöχen in sewrəjtəm
tapət súr(ə) pönman χot,
χut súr(ə) pönman χot
χätten mäntə tapət jəm pűš

100. naj kertəjtətem,

χätten mäntə χut jəm pűš
naj kertəjtətem.

in sűtem ke jűwpəna

jűs χu pöχen in sewrəjtəm

105. nanəken juχ(ə) werəη ow,

χuten juχ(ə) werəη ow

wet tűjpə tűjəη još,

χut tűjpə tűjəη još,

nöχsəjen pün χu lasək još

110. naj pűnšəjtətem

wojen pün χu lasək još

naj pűnšəjtətem.

šukəη sächpə ar neηem,

šukəη nűrpə ar χujem

115. műltan uχ tapət otəη

tűγ tot'əjtətet,

műltan uχ χut otəη

tűγ tot'əjtətet.

usəjen tűtə jotəη još

120. jeśat tot't'ajəm,

jotəjen tűtə jotəη još

jeśat tot't'ajəm.

- A lúdtollon utazó férfi,
A récetollon utazó férfi,
Az utazó fejedelemhős lakta (tkp. lakó)
Száz rénbika futotta keskeny földhátra
95. Én, fejedelemnő, megérkeztem.
Hajdanvolt férfi fiadtól most faragott
Hét gerendából épített házat
Hat gerendából épített házat
A nap járása szerint hétszer,
100. Én, fejedelemnő, körbejárom
A nap járása szerint hatszor,
Én, fejedelemnő, körbejárom.
Azután pedig
Hajdanvolt férfi fiadtól most faragott,
105. Vörösfenyő fájából készített ajtót
Lúcfenyő fájából csinált ajtót
Ötujjú ujjas kézzel
Hatujjú ujjas kézzel
Nyusztprémes férfi puha kezével
110. Én, fejedelemnő, kinyitom.
Állatprémes férfi puha kezével
Én, fejedelemnő, kinyitom.
Silány bundájú sok asszonyom
Silány cipőjű sok férfiemberem
115. Fedetlen (tkp. sapkátlan) fej hét végével
Ide állnak,
Fedetlen fej hat végével
Ide állnak.
Kezükben nyírfatapló füstölővel és hódpézsmával
120. Fogadnak (pass. tkp. „megállatok”, kb. ’velem szemben megállnak’).
Kezükben hódpézsmával
(velem) szemben megállnak (pass.)

in síttem ke jűwpəna:

„jűken χűt(ə) mĩšə wűsa

125. *jetə omsəjtatən,*

untən woj(ə) mĩšə wűsa

jetə omsəjtatən!

wet pənpə pəneη juχ,

χut pənpə pəneη juχ

130. *űt pənet ke teηəjta,*

űtəjen tuηχ(ə) tűrət səw

tűw at səsəjəttat;

nűm pənet ke teηəjta,

nűməjen tuηχ(ə) tűrət səw

135. *tűw at səsəjəttat!*

nəηan χűta műj tűjtem?

jűken χűt(ə) mĩšə jak

jakem χojəjəttəm,

untən woj(ə) mĩšə jak

140. *jakem χojəjəttəm.*

ma jəχtəjtmem χűwattəna

wetəm jűk χűt χűw pənt,

wetəm unt woj χűw pənt

tətəηa šušəjtatən!

145. *ma jəχtəjtmem χűwattəna*

tarnəjen unə jeməη kűmət

űn ke χowtəjəttat,

χutəjen unə jeməη kűmət

űn ke χowtəjəttat,

150. *kűmtəη səχ kűmətna*

nəη at taγəttajtən,

tűtəη səχ tűtna

nəη at taγəttajtən!

ajen ewə χűw jəm jűs

155. *nəη omsəjtatən,*

ajen pəχ(ə) χűw jəm jűs

nəη omsəjtatən!

- Ezután pedig
„Vízi hal szerencsét hozó egészséggel
125. tovább éljétek,
Erdei vad szerencsét hozó egészséggel
Tovább éljétek!
Öt húrú húros fa
Hat húrú húros fa
130. Alsó húrját ha pengetik (pass.),
Alsó bálvány hangjának zenéjével
Szóljon (tkp. hangozzék),
Felső húrját ha pengetik,
Felső bálvány hangjának zenéjével
135. Szóljon (tkp. hangozzék).
Mit adhatok nektek? (tkp. nektek hagyni mi van nekem?)
Halászszerencsét (idéző) tánc(os?)
Táncomat (nektek) hagyom,
Vadászszerencsét (idéző) tánc(os)
140. Táncomat (nektek) hagyom.
Megérkezésemkor
Kifogott vízi hal hosszú útját
Elejtett erdei vad hosszú útját
Vadban bőségesre (telire) lépkedjétek!
145. Megérkezésemkor
Vészes nagy szentséges baj
Ha felbukkan,
Kóros nagy szentséges baj
Ha felbukkan,
150. Szegélyes bunda szegélyével
Ti oltalmaztatok meg,
Ujjas bunda ujja által
Ti oltalmaztatok meg!
Fiatal lány hosszú jeles korát
155. Éljétek,
Fiatal fiú hosszú jeles korát
Éljétek!”

15. ǎχašeηən wǎχašeηən jajηətam. . .

- ǎχašeηən wǎχašeηən jajηətam
 wetəm jǐηk χūt χűw pǎnt ten mǎnsaηən,
 wetəm unt woj χűw pǎnt ten mǎnsaηən.
 totəmtə χu wor joštamna tutəjəm,
 5. totəmtə χu wor kűrtamna tutəjəm.
 ǎχašeηən wǎχašeηən jajηətam
 wetəm unt woj tetəη pǎnt ten jǎχtaηən,
 wetəm jǐηk χūt tetəη pǎnt ten jǎχtaηən.
 totəmtə χu wor joštamna tutəjəm,
 10. totəmtə χu wor kűrtamna tutəjəm.
 ǎχašeηən wǎχašeηən jajηətam
 ten wetəm unt wojtən ʒsat totəmmem,
 ten wetəm unt wojtən ʒsat χǎńatmem.
 ǎχašeηən wǎχašeηən jajηətamna
 15. őša wermemna, wermemna:
 ten wetəm taštən χőtə totəmmem,
 ten wetəm taštən χőtə χǎńatmem.
 ǎχašeηən wǎχašeηən jajηətamna
 möttə kem seηksajəm, seηksajəm,
 20. möttə kem wűrəjsajəm, wűrəjsajəm.
 ma jöχtə pojəksəsəm, pojəksəsəm:
 „ǎχašeηən wǎχašeηən jajηətam!
 wek keša šītə ǎn wertem!”
 ma jöχtə pojəksəsəm, pojəksəsəm.
 25. ǎχašeηən wǎχašeηən jajηətamna
 wűrana títəm esətsa.
 ǎχašeηən wǎχašeηən jajηətama
 ma jasəη mǎsəm, mǎsəm
 wek keša ǎnt totəmta.
 30. turma tuηχα pojəksəsəm.
 ʒj jasəη mǎsəm, mǎsəm,
 kǎt jasəη mǎsəm, mǎsəm
 ǎχašeηən wǎχašeηən jajηətama.

15. Henye-tunya két bátyám¹

- Henye-tunya két bátyám
Halászat (tkp. megölt vízi hal) hosszú ösvényére ment,
Vadászat (tkp. megölt erdei állat) hosszú ösvényére ment.
Lopós férfi tolvaj kezeim által vezettem,
5. Lopós férfi tolvaj lábaim által vezettem.
Henye-tunya két bátyám
Vadászsákmánnyal (tkp. megölt erdei állattal) teli ösvényen jár
Halászsákmánnyal (tkp. kifogott hallal) teli ösvényén jár.
Lopós férfi tolvaj kezeim által vezettem,
10. Lopós férfi tolvaj lábaim által vezettem.
Henye-tunya két bátyám
Által elejtett (tkp. megölt) erdei vadat mind elloptam,
Az általuk elejtett (tkp. megölt) erdei vadat mind eldugtam.
Henye-tunya két bátyám
15. Mikor észrevette (pass.):
Az általuk elejtett zsákmányt elloptam,
Az általuk elejtett zsákmányt eldugtam.
Henye-tunya két bátyám
Jól megruházott, megruházott,
20. Jól helybenhagyott, helybenhagyott.
Én nekik (tkp. vissza) könyörgök, könyörgök:
„Henye-tunya két bátyám”
Soha többé így nem teszek!”
Én nekik (tkp. vissza) könyörgök, könyörgök
25. Henye-tunya két bátyám
Majdnem holtra vert (pass., tkp. lelkem majd elvételét).
Henye-tunya két bátyámnak
Szavamat adtam, (szavamat) adtam,
(hogy) soha többé nem lopok (inf.: lopni).
30. Égre-földre (tkp. Istennek-bálványnak) esedeztem.
Egy szavamat adtam, (szavamat) adtam,
Két szavamat adtam, (szavamat) adtam,
Henye-tunya két bátyámnak.

¹OGCHR: 110–111.

16. *šempər kew*

1. *ij χū jīγ-ēwetna ūttaηən. χurw muj wān ūsηən, ij χatta jī's; ātəηa noχ kitəs jīγ-poχət. tēsηən jā'ssaηη, χā'ra maηəs. χurw muj wān ja'ηχəs, jētη joχ joχtəs; tā'ηka wētəs, nōχəs wētəs. ūχtη sēmtn mo'ntlma'sηən, it o'tsāηη.*

2. *ātəηa noχ kitsa'ηən, tē'sηən jā'ssa'ηən. jīγ-poχət pā χā'ra maηəs. χurw muj wān ja'ηχəs, jētη joχ joχtəs; nōχəs wētəs ij tā'ηka wētəs. jē' tna jī's, ūχtη sēmtn mo'ntlma'sηən, it o'tsāηη.*

3. *ij χattā jī's, jīγ-poχət χā'ra maηəm juwpə'na, jīγ-ēwet ɔməstat kā'sa ij χū tā'ηət. joχ tā'ηəs, wu'sa wērəs. „mā ūχem ka'nše!” ij nēηətnā ūχət ka'stā pītsa. χurw muj wān ka'ssətte, ij nēηət lo'pət: „šimətna jīγ-poχem joχətł, joχ ma'na!” ij χūjət noχ tōt'əs, kim tūp ētəs ij – jīγ-poχət joχtəs. jīγ-poχət joχ tā'ηəs. „χōten sēmattijł pātijł (pātłtijł)!” jīγ-poχət šimət ka'nta'səs, tē'sηən jā'ssāηη, it o'tsāηη.*

4. *ātəηa noχ kitsa'ηη, jīγ-poχət χā'ra maηəs. jīγ-poχət χā'ra maηəm juwpəna nēmattə χurw ənt ūtəs, i'sə χūjət pā joχtəs. joχ tā'ηəs, ij nēηət pē'ta lo'pət: „ūχem ka'nše!” ij nēηətnā ūχət ka'stā pītsa. χurw muj wān ka'ssətte, ij nēηət lo'pət: „kita, joχ ma'na! jīγ-poχem joχətł, t'āw'tta pītł.” tuw noχ tōt'əs, kim tūp ētəs ij – jīγ-poχət joχtəs. jīγ-poχət joχ tā'ηəs, šimət ka'nta'si'jtəs; ij tē'sηən jā'ssa'ηη, it o'tsaηη.*

5. *ātəηa noχ kitsa'ηη, jīγ-poχət χā'ra maηəs. jīγ-poχət χā'ra maηəm juwpəna i'sə χūjət pā šī joχtəs. joχ tā'ηəs, ij nēηət pē'ta lo'pət: „ma'ntη, tū'tem; ij aη ma'ntη, tū'tem! ūχem ka'nše!” ūχət ka'stā pītsa; ij nēηət lo'pət: „tōt'a noχ, ma'na! jīγ-poχem joχətł, t'āw'tta pītł.” ij χūjət noχ ənt tōt'əs. šitə ka'stat kā'sa jīγ-poχət joχtəs. jīγ-poχət joχ tā'ηəs, wēηət pā'na wu'sa wē'rtāηη. wēηət pā'na wu'sa wē'rtāηη ij upət pē'ta lo'pət: „jīγ-ēwen mi'je, āt mi'je – mā pā'na tū'tem!” jīγ-poχət lo'pət: „χotə wē'rtā? tuw kā'sət ūt, āt ma'nat! mā tuwət aη't kātłtem.”*

6. *ij χūjətna tā'ηeməsə pū'sreməsə, kā'rmana χōj'ttəsə. šitłna kim ētəs, joχ maηəs. tuw kū'rłla joχtəs, tuw wō'sətə joχtəs, χōtłla tā'η'ttəste; kā'rman ēwət i'met lāweməste, χōt χārja juw'tsətə. to'wətte'η nē to'wətte'η tōt'əmtəs, pātatte'η nē pātatte'η tōt'əmtəs.*

16. A szemper-kő¹

1. Élt egy férfi meg a húga/lánytestvére. Hosszan vagy röviden éltek, eljött egy nap, reggel a férfi felkelt. Ettek, ittak, (aztán) elment vadászni. Hosszan vagy röviden volt távol, este hazajött, mókust (is) lőtt, nyusztot (is) lőtt. Fejüket és szemüket bebugyolálták, (majd) aludni tértek.

2. Reggel felkeltek, ettek, ittak. A fiútestvér megint elment az erdőbe. Hosszan vagy röviden volt oda, este hazajött, nyusztot is lőtt, mókust is lőtt. Beesteledett, fejüket letették, szemüket behúnyták, (majd) aludni tértek.

3. Egy napon, miután a fiú(testvér) elment az erdőbe, ahogy a lány ott üldögél, egy férfi lép be. Belépett, köszönt. „Keress (ti. tetűt) a fejemben” (sz. sz. keresd a fejem) (– mondja). A lány elkezdett keresni a fejében (pass.). Hosszan vagy röviden keresett, (egyszer csak) azt mondja: „Nemsokára hazaér a fivérem, menj el!” A férfi felállt, éppen csak kiment – hazaért a fivér. Belépett (a fivér). „A házad szemel-fülel (é.: kísért)²” A fivér kissé feldühödött. Ettek, ittak, (majd) aludni tértek.

4. Reggel felkeltek, a fivér elment az erdőbe. (A fivér) elmente után kisvártatva (tkp. semmilyen sokáig nem volt) ugyanaz a férfi megint megjött. Belépett, azt mondja a nőnek: „Keress (ti. tetűt) a fejemben!” A nő el (is) kezdett keresni a fejében (pass.). Hosszan vagy röviden keresgélt, azt mondja a nő: „Kelj fel és menj el! (Ha) a fivérem megjön, veszekedni fog!” Felállt, éppen csak kiment és – megérkezett a fivére. A fivér belépett, kissé feldühödött; (aztán) ettek (is), ittak (is), (majd) aludni tértek.

5. Reggel felkeltek, a fivér elment az erdőbe. A fivére erdőbe indulása után ugyanaz a férfi megint megjött. Belépett, mondja a nőnek: „(Ha) jössz, viszlek, és (ha) nem jössz, (akkor is) viszlek! Keress a fejemben!” Elkezdti tetvézni, és a lány (így) szól: „Állj föl, (és) menj (el)! Hazajön a fivérem és veszekedni fog!” A férfi (azonban) nem áll föl. Ahogy így tetvézsi, hazaér a fivér. Belépett, vejjével köszöntötték egymást és azt mondja a sógorának: „Add a testvéredet, ne add, (értsd: akár adod, akár nem) magammal viszem.” Azt mondja a fivér: „Mit (lehet) tenni? (Ha) kedve van, menjen. Nem tartóztatom.”

6. A férfi összenyomta, összelapította, a zsebébe dugta. Azzal kiment, elbaltagott (tkp. hazament). A falujába ért, a városába ért, bevitte a házába; feleségét a zsebéből előhúzta, a padlóra dobta. Embermagasságú nőként (sz. sz. magasságos nő magasságában, természetes nő természetességében) állt fel.

¹OVE: 233–244.

²OVE: 235. „In deinem Haus spekt es vor Augen und Ohren!”

7. *śítā ūttan χōttan kāśa i met poχle taǰs. poχ-lēηket χaṭl̥ sūrn_ēnmət, χaṭl̥ mēsān_ēnmət. χūχ²t'ətə to wattija ji's. aηketna ōntəpna jōn'tsa. ōntəpa ūttasə; poχət nóχtas, ōntəp kātna tōχneməs. ōjkajət joχ taηeməs, i met sēη'ta wētta pītsəte. „ji'γtap a'stap poχ-ēw! m_ēw²ttem taǰəm poχen kē ūs, śítā χūn nērij²s!”*

8. *āśetna jūχ ōntəpna wērsa. jūχ ōntəpna wērsa, aηketna jūχ ōntəpa ūttasə. jūχ ōntəpa ūttasə, poχət nóχtas, jūχ ōntəp kātna tōχneməs. ōjka'jət joχ taηeməs, i met sēη'ta wētta pītsəte. „ji'γtap a'stap poχ-ēw! m_ēw²ttem taǰəm poχen kē ūs, śítā χūn nērij²s!”*

9. *āśetna kārtə ōntəpna wērsa. kārtə ōntəpna wērsa, aηketna kārtə ōntəpa ūttasə. kārtə ōntəpna ūttasə, poχət nóχtas, kārtə ōntəp kātna tōχneməs. ōjkajət joχ taηeməs. „ji'γtap a'stap poχ-ēw! m_ēw²ttem taǰəm poχen kē ūs, śítā χūn nērij²s!” sēη'ta wētta pītsəte.*

10. *śítā ūttan χōttan kāśa poχət χūχ²t'ətə to wattija ji's. χūχ²t'ətət kāśa ij χaṭta ji's, wōš tēt jōχ kūr tēt jōχ sēmpr̥ kēw potaḷna jōn'ttət. „tāpət nóχəs pātat ūr taǰəm poχ, moη sēmpr̥ kēw potaḷna jōn'ttuw. moη sēmpr̥ kēw juw²ttew, naη kātte!” sēmpr̥ kēw juw²tsa, tuw kātl̥sətte. „nā- i ntam mā jōχtə juw²ttem!” sēmpr̥ kēw jōχtə juw²tsətte, kūr tēt wōš tēt jōχtat ij pēlkət pānna tūsə. śitḷna jōχ taηeməs, ūχət sēmət moṅtlməs, it o'ts.*

11. *ātəηa noχ kitəs, kim ētəs. jōχtat sēmpr̥ kēwna jōn'ttət. „tāpət nóχəs pātat ūr āj poχ, sēmpr̥ kēwna jōn'ttuw. moη juw²ttew, naη kātte!” sēmpr̥ kēw potaḷ juw²tsa, tuw kātl̥sətte. sēmpr̥ kēw potaḷ jōχtə juw²tsətte, kūr tēt wōš tēt jōχtat ij pēlkət pānna tūsə. śitḷna jōχ taηeməs, ūχ sēmət moṅtlməs, it o'təmtəs. āśet joχ tāηeməs, i met sēη'ta wētta pītsəte. „ji'γtap a'stap poχ-ēw! m_ēw²ttem taǰəm poχen kē ūs, śítā χūn nērij²s! kūr tēt wōš tēt jōχtat ij pēlkət i'sat wētsətte.”*

7. Egyszer aztán (sz. sz. így élésük-hálásuk közben) az asszonynak fiacskája született. Fiacskája egy nap arasznyit nő, (másik) nap tenyéryit nő. Futkosó nagyságúra növekedett. Anyja varrt neki egy bölcsőt. (Az anyja) bele is fektette. A fiú (izgett-)mozgott, a bölcső (pedig) szétment. Amikor a férj visszajött, elkezdte ütni-verní (tkp. ütni/verni-ölni) a feleségét. „A keserves mindenit (tkp. apátlan-anyátlan fiunk)! Ha tőlem született a fiad, ilyet hogy tehetett?”

8. (Ekkor) apja fábölcsőt csinált neki (pass.). Csináltak neki fabölcsőt, az anyja bele (is) tette. Az anyja beletette, a fiú (izgett-)mozgott, a fabölcső (pedig) szétment. A férj visszajött, elkezdte verni (tkp. ütni/verni-ölni) a feleségét. „A keserves mindenit (tkp. apátlan-anyátlan fiunk)! Ha tőlem született a fiad, ilyet hogy tehetett?”

9. (Akkor) vasbölcsőt készített neki az apa (pass.). Vasbölcsőt csinált neki (pass.), anyja a vasbölcsőbe beletette (pass.). Beletette a vasbölcsőbe (pass.), a fiú (izgett-)mozgott, a vasbölcső kettétört. Hazaért a férj. „A keserves mindenit (tkp. apátlan-anyátlan fiunk)! Ha tőlem született a fiad, ilyet hogy tehetett?” Elkezdte (az asszonyt) ütni-verní.

10. Egyszer aztán (sz. sz. így élésük-hálásuk közben) a fiú futkosó nagyságú lett. Futkosása közben (értsd: futkosó korában) egy napon a város egész népe, a falu összes embere a szemperkő-labdával játszik (Pl.). „Hét-nyuszt magasságú-fejedelemhős-fia! A szemperkő-labdával játszunk. Mi eldobjuk a szemperkővet, te (meg) kapd el!” A szemperkővet eldobták (pass.), ő (pedig) elkapta. „Na – most én dobom vissza!” A szemperkővet visszadobta, a város embereinek, a falu embereinek felét elvitte (pass.). Azzal hazament, fejét, szemét bebugyolálta, és aludni tért.

11. Reggel felkelt, kiment. Társai a szemperkővel játszanak. „Hét-nyuszt magasságú-fejedelemhős-fiacskája, a szemperkővel játszunk. Mi dobjuk, te (meg) kapd el!” A szemperkő-labdát eldobták (pass.), ő elkapta. A szemperkő-labdát visszadobta, a város embereinek, a falu embereinek felét elvitte (pass.). Azzal bement, fejét, szemét bebugyolálta, és aludni tért. Apja belépett, a feleségét ütni-verní kezdte. „A keserves mindenit (tkp. apátlan-anyátlan fiunk)! Ha tőlem született a fiad, ilyet hogy tehetett? A város összes emberének, a falu összes emberének felét mind megölte!”

12. *sítl̥na tuw ātəŋa noχ kitəs, kim ētəs. kim ētəs, kūr tēt wōš tēt jōχtat sēmpr̥ kēw potaləna jōn'tsət. „jāχata, tāpət nóχəs pətət ūR tājəm poχ, sēmpr̥ kēwna jōn'ttuw. moŋ juw^ətew, nən̥ kātte!” sēmpr̥ kēw potalə juw^ətəsa, tuw kātł̥sətte. jōχtə juw^ətsətte, kūr tēt wōš tēt jōχtat ij pēlkət pənna tū:sij^ət. sítl̥na jōχ tənəs, ūχ sēmət moŋtl̥məs, it o'təs. āset jōχ tənəməs. „jīγtap a'stap poχ-ēwə! m_̄ēw^əttem tājəm poχen kē ūtəs, sítə χūn nērij^əs! kūr tēt wōš tēt jōχtat i'sat wētsətte.”*

13. *sí juwpəna āset poχət pēta lo'pət: „mā tāpət poχ tājəm. poχtam pənna pā χōn pēlaka tās tīnija mənəŋ!” site'na a'ktijsət, sa'ran χōpa tētjəsət. tāpət jīγ-poχət šqš-tūpa tētsət, tuw sēwsa tētəs. χuwəŋ tūrmet χuwa mənət, wānəŋ tūrmet wāna mənət, pā χōn pēlaka jōχətsət. wōš kättəŋa kātł̥sət, jīγ-poχtat lo'pət: „moŋ wut mənətuw tāstuw tīnija. nən̥ nāmən χi'sa!”*

14. *jīγ-poχtat mənəm juwpəna ūtpət wuste, pān χōnəŋa jīrsətte, ūtpəta it o'təs. ūtəpna o'ttat kāša ij towat kət χū jītan sāsət. ij χū lo'pət: „mā kātł̥tem!”, ij χū lo'pət: „mā kātł̥tem!” wurəstəta pitsəŋ. t'ēp jōχətsəŋ, ūtəp tənəta kērapəman ārna tuw ūtəp ēw^ət jīŋka mār^ətəs. jīŋk ēwət noχ ētməs, kār tōχtəŋ woχ tōχtəŋ turna χi'ēməs; sítl̥na pā mār^ətəs. χuw muj wān mənəs, wōš kättəŋəta noχ aŋkərməs. wut kitəs, χōtll̥a mənəs. „jīγ-poχtam pā χōn pēlaka tās tīnija χi'ssət.”*

15. *āset lo'pət: „i'χa mənətamən pā χōn pēlaka tās tīnija.” tāstən χōpa tētəstəŋ, pā χōn pēlaka mənəta pitsəŋ. āset šqš-tūpa tētəs, poχət sēwsa tētəs. χuw muj wān mən'səŋən, pā χōn pēlaka jōχətsəŋ. wōš kättəŋa kātł̥səŋ. poχət pənna wut mən'səŋ. wut jōχətsəŋ, tāšəŋ jōχ χōta tən'səŋ. tāšəŋ jōχ χōtna tēta jāsta pītsət. χuw muj wān tēsət, χōtəŋ jōχtat lo'pət: „moŋ χūtəm jīγ-ēwew āj jīγ-ēwew nən̥ poχəna ōm's^əttətew, tuwət jānas χōta tūtew.”*

16. *sí juwpəna jānas χōta tūsa. χōtll̥na ūtəp sāj jīrman, tāpət pətəp sōran nīk iχətman. tuw at'təta pītsətte. tuw noretna kērat'tət kāša χōt χūn ōwa síškə-lēŋkə tātəmtəs. „síškə t'ēw t'ēw! pūten pətet sōχətna jōtman, χōten nətə suŋət saχat tu'na tōsman.” tuw noχ tōt'əmtəs, síškə-lēŋket jētə nūχ^ətməste. „jīγtap a'stap poχwōj, muja rōχpijtən? mā i'məna ōm's^əttətəjəm!” sítl̥na norja mənəs, it o'təs.*

12. Azzal reggel felkelt, kiment. Kiment, a falu összes embere, a város összes embere a szemperkő-labdával játszott. „Nosza! Hét-nyuszt magasságú-fejedelemhős-fiacskája! A szemper-kővel játszunk. Mi dobjuk, te (meg) kapd el!” A szemper-kő labdát eldobták (pass.), ő elkapta, visszadobta, a falu összes, város összes emberének felét elvitte. Azzal hazament, fejét, szemét bebugyolálta, nyugovóra tért. Hazaért az apja. „A keserves mindenit (tkp. apátlan-anyátlan fiunk)! Ha tőlem született a fiad, illet hogy tehetett? A város összes emberének, a falu összes emberének felét mind megölte!”

13. Ezután az apa (azt) mondja a fiának: „Van hét fiam. Fiaimmal menjetek kereskedni más vidékre.” Azzal szedelőzködtek, egy nagy (tkp. zürjén) csónakba ültek. Hét fivére az evezőkhöz ült, ő a farába ült. A hosszú időt hosszan menték, a rövid időt röviden menték, más vidékre érkeztek. A város kikötőjében partot értek, mondják a fivérei: „Mi felmegyünk eladni a prémeket. Te maradj lenn.”

14. Fivérei elmente után fogta a szúnyoghálóját, felkötötte a partra, aludni tért a szúnyogsátorba. Miközben ott fekszik, hallatszik, hogy jön két egyforma nagy férfi (sz. sz. így fekvése alatt két férfi jövése hallatszik). Az egyik férfi mondja: „elkapom” a másik férfi (azt) mondja: „én kapom el”. Vitatkozni kezdtek. Odaértek, amikor a szúnyogsátorra vetették magukat, ő a sátorból a víz alá merült. (Amikor) a vízből felbukkant, vas sarki kacsa, fém sarki kacsa hangján füttyült/sípolt, aztán (újra) lemerült. Hosszan vagy röviden ment, egy város kikötőjét pillantotta meg. Kiment a partra, a házába ment. „Fivéreim más vidéken maradtak a prémet eladni.”

15. Mondja az apja: „Menjünk együtt más vidékre kereskedni!” Egy csónakba betették prémjeiket, elkezdtek más vidékre menni. Apja az evezőkhöz ült, a fiú a csónak farába. Hosszan vagy röviden mentek, más vidékre érkeztek. Kikötöttek a város kikötőjében. A fiúval felmentek. Felértek, bementek a prémkereskedő házába. A kereskedőházban enni-inni kezdtek. Hosszan vagy röviden ettek, a háziak (sz. sz. házas embereik) mondják: „Három lányunk közül a legkisebbet fiadhoz adjuk (sz. sz. ültetjük), (ezért) másik házba visszük.”

16. Ezután másik házba vitetett (ti. a főhős). A házban szúnyogsátor felkötve, tűzhelyre hétfenekű üst volt felakasztva. Elkezdett alágyújtani. Ahogy a fekhelyen heverészik, a ház füstnyílására leszállt egy kismadár. „Csipcsirip madár! Üstöd fenekére deszkát tettek, házad négy sarkához tüzet raktak!”. Felállt, elkergette a madárkát: „A keserves mindenedet, (te) madár (tkp. állat), miért hazudsz? Nekem asszonyt adnak!” Azzal az ágyhoz ment és lefeküdt.

17. *χuw muj wān o'tas, sí'ská-lē'ηkə χōt χūn ōwa tā'tas. „sí'ská t'ēw t'ēw t'ēw! puten p̄tet sōχatna jōtman, χōten ná'tə su'ηət ē'wət tutna tō'smān.”* *tuw noχ nā'wr̄mās, sí'ská-lē'ηket jē'tə nū'χ^otmaste. „jī'γtap ǵ'stap poχ wōj, muja rō'χpijtān? mā i'māna ōm^stātai:jəm!”* *sítl̄na m̄nās, nore'ta kē'rəptās.*

18. *χuw muj wān o'tas, sí'ská-lē'ηket χōt χūn ōwa tā'təmtās. „sí'ská t'ēw t'ēw t'ēw! ná'tə χōt suη ē'wət ná'tə tuten joχ k̄tās, puten p̄tet sōχatna jōtman.”* *tuw noχ nā'wr̄mās, ōwa χū'χtās, ōwət p̄'χatmaste – lap tū'χərmān! χōt suη ē'wət ná'tə tutl̄ jo'χ k̄tās.*

19. *sítl̄na tā'pət wē'spə χūt wē'spə χū'nəη tū'rəm ā'set ē'wət āj χut sōm sēməη t̄'χ̄ pō'jkət, ā'ttə kē'sə pō'jkət. tā'pət wē'spə χūt wē'spə num tū'rəm ā'setna t̄'χ̄rna ē'satsa ij ā'ttə kē'səna ē'satsa. ā'set t̄'χ̄rət no'χ tū'mtās, ā'ttə kē'sə ū'χtija nojē'mās, k'im ē'stəmtās. tā'pət ū'r ǵ'ηket t̄'jəm nā'r ētet kē'sa tō't'ət. tuw sítl̄na tā'j wurə pit wurə tē'təη sumpal'na šō'səm'sa. kūr tēt wōš tēt mī'rət sē'wərtā pitsəte. χuw muj wān sē'wrās, jām pē'lək jō'sət pi'γa pē'lək kurrət tā'γər sā'sət. jām pē'lək jō'sətā ǵ'ηkərmās: tā'pət ū'r t̄'jəm χūtəm jī'γ-ē'wə ā'j jī'γ-ewə jām pē'lək jō'sətā toχ k̄tās. „no'χ woti'ja! kūr tēt mī'rew, wōs tēt jō'χtuw i'sat wē'səttan.”* *tuw sítl̄na i'met kun'semaste, t̄'ηremaste p̄'šremaste, k̄'rmana χō'j^ottaste.*

20. *wōš lā'kka mo'χatmaste; tā'pət ū'r i'sat χontā'sət. sítl̄na jō'tta nū'χ^otta pitsətte. χuw muj wān nū'χatsətte, tā'pət ū'r ē'ttə jo'χatsətte. jū'χt̄ jī'ntaste. t̄'mpe t̄'ηkər – tō'mpe t̄'ηkər – tā'tman jō's ē'sətsətte. tā'pət ū'r ij nō't wēj ū'χtijā ōm'səm'tsət. sítl̄na ū'χ so'χtat noχ χō'rsətte, jū'χ ti'ja no'χ wosχə'm'sətte.*

21. *sítl̄na nīk m̄nās, χō'pəta tē'tās, jo'χ m̄nās. jo'χ kūr(tl̄)la jo'χtās, kūr k̄-ttəηa k̄tās. wut kitās, wut m̄nās, jo'χ t̄'ηās, ǵ'ηket p̄'anna wu'sā wē'rās, mō'səttij^os ē'wmətij^os. i'met k̄'rman ē'wət lā'wemaste, χō't χ̄rja ju'wətsəte. to'wattēη nē to'wattēη tō't'əmtās, p̄'tattēη nē p̄'tattēη tō't'əmtās. kūr tēt ū'nə pō'rə wē'rsət, wōš tēt ū'nə pō'rə wē'rsət. ti'lās te'sət ij tā'pət tē'sət. i'n sū'nēt χūtetna i'ntəηχ ū'nta ū'ttət.*

17. Hosszan vagy röviden aludt, a madárka (megint) a füstnyílásra röppent. „Csipcsirip madár! Üstöd fenekére deszkát tettek. Házad négy sarkához tüzet raktak.” (A hős) felugrott, a madárkát elkergette. „A keserves mindenedet, (te) madár (tkp. állat), miért hazudsz? Nekem asszonyt adnak!” Azzal ment és az ágyra dobta magát.

18. Hosszan vagy röviden aludt, a madárka (ismét) leszállt a füstnyílásra. „Csipcsirip, madár! Négy tüzed a ház négy sarkából látszik! Üstöd fenekére deszkát tettek!” Felugrott, az ajtónyíláshoz futott, megtaszította – zárva. A ház sarkából négy tűz látszott (sz. sz. kilátszott a négy tüze).

19. Azzal hétgerendájú, hatgerendájú, füstnyílásos Ég atyjától kis halpikkelyszemes páncélt kért, kardot kért. Hétgerendájú, hatgerendájú, füstnyílásos Ég atya által számára páncél eresztetett le, kard eresztetett le. Atyja páncélját felöltötte, a kardra rátámaszkodva kirozott. A hét fejedelemlhős anyaszült mezítelen testtel áll vele szemben (értsd: páncél nélkül). Ő akkor sötét vérrel, sűrű vérrel teli edénnyel öntetik le (értsd: feldühödik). A falu összes, a város összes emberét kaszabolni kezdte. Hosszan vagy röviden öldökölt, a jobb keze és a bal lába nehéznek érződik. Jobb kezére pillant: hét fejedelemlhős három testvéréből a legfiatalabb megfogta a jobb kezét. „Hagyd abba! Falunk egész népét, városunk egész népét mind lekaszabolta!” Ezzel az asszonyt megragadta, összenyomta, összelapította, a zsebébe bedugta.

20. A várost körülfutotta. A hét fejedelemlhős mind elmenekült. Hátulról kezdte üldözni (őket). Nem sokáig (tkp. hosszan vagy röviden) üldözte őket, a hét fejedelemlhőst beérte. Íját megfeszítette. Egyik vállát a másikon túl húzva eleresztette (tkp. egyik vállát meghúzván, másik vállát meghúzván). A hét fejedelemlhős egy(azon) nyíl nyelén ülepedett. Aztán fejbőrüket lenyúzta, ághegyre felakasztotta.

21. Azzal lement a partra, beleült a csónakjába és visszament. Megérkezett a falujába, kikötött a falu kikötőjében. Partra lépett, felment, belépett, köszöntötte anyját, megölelte, megcsókolta. Asszonyát előhúzta a zsebéből, a szobapadlóra dobta. Magasságos nő magasságában állt föl, termetes nő termetességében állt föl. Falura szóló nagy áldozatot csináltak, városra szóló nagy áldozatot csináltak. Ettek egy hónapig, ettek egy hétig. Bőségben-boldogságban máig (is) élnek.

Вуты отынгны потыр.

Ий куртны питы вуты ус. Татын тув ропитыс: тант па арсыр товар лапкая тус.

Хун тоньсь тотас па юш шакыс, вуты рутсита питыс. Иса вутэт унта мансыт, а тув курт ванпысны вуты тант тэс.

Кашинг атынгны, хун тынэсты нэ лапка нох пуншис, вуты лапка хоси ёхтыйтыс. Тув иса мосты порайны ёхтыйтыс.

Вуты лапка ов етпины тотис па тавтыс. Мотты ими нянь тайман ов эвытт ким этл,—вуты тув хосета хухытл па нянь пета вантл.

Ими няхыт па тувет нянь ширам мат.

Сусн вуты вуянга йис. Хун татыя йис, тув йитпа лапкая тант тута питыс.

Хоты, нянь пата ропитта мост!

17. *wūtə otəηnə pōtər*

1. *ij kurtnə pītə¹ wūtə us.* 2. *tātən² tūw ropətəs:³ tant pa ar-sīr tōvar lapkaja tus.*

3. *χun toīs totəs pa juš šakəs, wūtə rūtsəta pītəs.* 4. *īsa wūtet unta mānsət, a tūw kurt wanpəsənə wūtə tant tes.*

5. *kašəη atəηnə, χun tīnestə ne lapka nōχ pūnšəs, wūtə lapka χōśə jōχtəjtəs.* 6. *tūw īsa mostə pōrajnə jōχtəjtəs.*

7. *wūtə lapka ow jetpənə totəs pa tawtəs.* 8. *mōttə īmə nān tājman ow ewət kīm etl – wūtə tūw χōśeta χuχətł pa nān peta wantł.*

9. *īmə nāχət pa tūwet nān šīrəm māt.* 10. *sūsən wūtə wōjəηa jīs.* 11. *χun tātəja jīs, tūw jūpa⁴ lapkaja tant tuta pītəs.*

12. *χōtə, nān pāta ropətta most!*

17. Elbeszélés a rénszarvasról⁵

1. Volt egy faluban egy fekete rénszarvas. 2. Télen dolgozott: élelmet és sokféle árut szállított (tkp. húzott) a boltba.

3. Amikor a hó elolvadt és az utak járhatatlanná váltak (tkp. elromlottak), a rénszarvas pihenni kezdett. 4. A rének mind elmentek az erdőbe, de ő a falu közelében legelte (tkp. ette) a rénzúzmót.

5. Minden reggel, amikor az eladónő a boltot kinyitotta, a rénszarvas odament a bolthoz. 6. Nyitáskor mindig ott volt (tkp. minden szükséges időre megérkezett).

7. A rén megállt a boltajtó előtt és várt. 8. Ha egy (tkp. valamilyen) asszony kezében kenyérral (tkp. kenyeret tartva) az ajtón kilép, a rén odaszalad hozzá és a kenyér felé néz.

9. A nő nevet, majd ad neki egy darab kenyeret. 10. Ősszel a rénszarvas meghízott. 11. Amikor tél lett, újra elkezdett a boltba élelmet szállítani.

12. Hogy is ne (tkp. hogyan), (hiszen) a kenyérért meg kell dolgozni!

¹Vö. 14. szöveg 20. sor: *pīγtə* 'fekete'.

²Vö. OGCHR: 160: *tāten*.

³Vö. első szöveg 3. mondat: *rupəjtəs* [rupijtəs].

⁴DEWOS: 357 *Š jātəp, Kaz jīləp*, tehát ez is hibrid alak.

⁵Хватай-Муха 1946: 126.

Хут ветты мойпыр.

Тамись вер ус.

Ма ветпыстыта мансым. Хув мар унт хуват янгхсым. Ёхан хонинга этсым, йингк яньсьта.

Ванттым—мойпыр йингкны ун кев ухтыны омыст. Омыст па йингка вантыт.

Тув пунгтэтны хут маныт ки, мойпыр сй хут каттытэ. Ветым хут мойпыр тув итпета кев ухтыя поныт па еты хут тавытл.

Кев ухтыя поным хут хумпны йингка татса.

Хув мар ситы мойпыр хут ветыс. Вантл,—хут антом. Мойпыр шенгк кантымса. Тув кевыт йингка пухытмыстэ, увемыс па унта маныс.

18. *χūt wettə mojpər*

1. *tāməs wer us.*
2. *ma wetpəstətə mānsəm.* 3. *χūw mār unt χūwat jāηχsəm.* 4. *jōχan χonəηa etsəm, jīηk jańšta.*
5. *wanttəm – mojpər jīηknə un kew uχtənə oməst.*¹ 6. *oməst pa jīηka wantət.*²
7. *tūw pūηtetnə χūt mānət kī, mojpər sī χūt kattətə.* 8. *wetəm χūt mojpər tūw ūpeta kew uχtəja pōnət pa jetə χūt tawət!*
9. *kew uχtəja pōnəm χūt χūmpnə jīηka tatsa.*
10. *χūw mār sītə mojpər χūt wetəs.* 11. *want! – χūt āntom.* 12. *mojpər šeηk kāntəmsa.* 13. *tūw kewət jīηka puχətməste, ūweməs pa unta mānəs.*

18. A halászó medve³

1. Megtörtént egyszer egy ilyen eset (tkp. ilyen dolog volt).
2. Vadászni mentem. 3. Hosszú időn át jártam az erdőt. 4. Egy folyó partjára értem ki, hogy vizet igyak.
5. Látom (ám), hogy a vízben nagy kő tetején egy medve ül. 6. Ül és bámul (tkp. néz) a vízbe.
7. Ha elmegy mellette egy hal, a medve (azt a halat) elkapja. 8. A kifogott halat a medve a kőre teszi és tovább vár halra.
9. A kőre tett halat (azonban) a víz elvitte (tkp. a hullámtól a vízbe húzatott).
10. Hosszú ideig halászott így a medve. 11. Nézi – nincs hal. 12. (A medve) igen felbőszült. 13. Azt a követ, amelyen ült (tkp. követ) a vízbe lökte, fölüvöltött, majd elment az erdőbe.

¹A folklórszövegekben *oməst*, l. pl. 6. szöveg 10. mondat.

²Ugyanazon, *t*-re végződő tövű, jelen idejű, Sg. 3. személyű alakja egyazon rövid szövegen belül is ingadozó: vö. a 11. mondattal.

³Хватай-Муха 1946: 131.

Порвой па пирысь ими.

Тэты омысты порвой тэтот каншис.

Курт отынгны ий хотны тув хутынтл—
няврем сялыит. А пирысь ими лопыт:

— Сялыита ант вотыйтын ки, ма нангыт
порвоя матэм.

Порвой еты ант маныс. Тавытта питыс.

Ата йис. Порвой иса тавытл па ху-
тынтл—пирысь ими лопыт:

— Ат сялыя, ма нявремием, ма нангыт
порвоя ант матэм. Порвой ёхытл ки, мин
тувыт веттамын.

Порвой нумысыс:

— Тата ий вер отынгны потыртыт,
а янас вер вертыт.

Па тув курт эвытт еты маныс.

19. *pör-woj pa pīrās īmā*

1. *tetā omāstā¹ pör-woj tet-ōt kānšās.*
2. *kurt otāḡnā īj χotnā tūw χutāntī – nāwrem sālājī.* 3. *a pīrās īmā lōpāt:*
4. – *sālājī ānt wōtājīn kī, ma nāḡāt pör-woja mātem.*
5. *pör-woj jetā ānt mānās.* 6. *tawāttā pītās.*
7. *ata jīs.* 8. *pör-woj īsa tawāttī pa χutāntī: pīrās īmā lōpāt:*
9. – *at sālājī, ma nāwremājem, ma nāḡāt pör-woja ānt mātem.* 10. *pör-woj jōχātī kī, mīn tūwāt wettamān.*
11. *pör-woj numāsās:*
12. – *tāta īj wer otāḡnā pōtārtāt, ī janās wer wertāt.*
13. *pa tūw kurt ewāt² jetā mānās.*

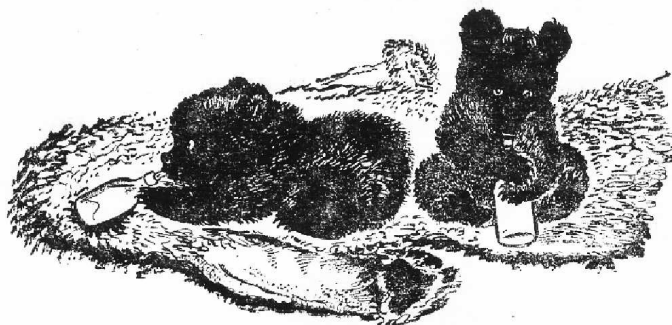
19. A farkas és az öregasszony³

1. Élelmet keresett magának a vemhes farkas.
2. A falu szélén egy házban hallja: egy gyerek sír. 3. Egy öregasszony pedig azt mondja:
4. – Ha nem hagyod abba sírást, (akkor) én téged nekiadlak a farkasnak!
5. A farkas nem ment tovább. 6. Várni kezdett.
7. Eljött az éjszaka. 8. A farkas egyre vár és hallgatózik – azt mondja az öregasszony:
9. – Ne sírjál, kicsikém (tkp. gyermekecském), nem adlak én téged a farkasnak.
10. Ha jön a farkas, mi ketten (majd) megöljük.
11. (Azt) gondolja (erre) a farkas:
12. – Itt máshogy beszélnek, mint ahogy cselekszenek (tkp. egy dolgról beszélnek, másik dolgot csinálnak)!
13. És elhagyta a falut (tkp. továbbment a faluból)

¹Köszönjük Sz. V. Onyina közreműködését a szókapcsolat értelmezésében.

²Vö. 9. szöveg 104. mondat: *ewāt*. L. még 4.7.3

³Хватай-Муха 1946: 81. Köszönjük Szofija Onyinának egyes fordítási problémák megoldásában nyújtott segítségét.

МОЙПЫР ПОШИХНГЫН.

Симись курт утл, Ай Ёхым юх курта вохта. Ай Ёхым юх курта тув антом па сит пата вохта, что тув хосълны ай ёхым юхыт энымтыт, а сит пата, что тув ванпыслны, нивыт верста вушны утты курт Уны Ёхым юх курта вохта. Ант тытытты пата си симись нэмны вохта.

Си Ай Ёхым юх курт мет тюк унт самны омысл. Лакка патлам унт. Хут юхыт тунглынгны лап энымсаит, мет тушингыт. Ёхым юхыт шенгк карся энымсыт. Хоп юхыт йингки унт харны си кем си тюка энымтыт, метмотты пот тухрып тоньсса. Па иса тюк унт тым отты юхып па йингки йилнгып. Тув мухтэт ант путлытн. Туп

20. *mojpær pöšəχηən*

1. *šīmās kurt utl, aj joχəm juχ kurta woχta.* 2. *aj joχəm juχ kurt tūw äntom pa šit päta woχta, što tūw χöšl̥na aj joχəm juχət enəmtət, a šit päta, što tūw wanpəšl̥nə, n̥iwət wersta wūšnə uttə kurt unə joχəm kurta woχta.* 3. *änt titəttə päta šit šīmās nemnə woχta.*

4. *šit aj joχəm juχ kurt met t'ük unt sāmna oməsl̥.* 5. *lakka pätlam unt.* 6. *χut juχət tūηləηnə läp enəmsajət, met tūšəηət.* 7. *joχəm juχət šəηk kārša enəmsət.* 8. *χop juχət j̥ηkə unt χārna šit kem šit t'üka enəmtət, metmöttə pöt tuχrəp tońśsa.* 9. *pa isa t'ük unt t̥jəm öttə juχəp pa j̥ηkə j̥l̥ηəp.* 10. *tūw möχtət änt pütlatn.* 11. *tup χūw kürəp kürəη wojəta sāta j̥əηχta j̥əm, öttə juχət ettə joχəltəjtta.*

20. A két medvebocs¹

1. Volt egy falu, Kisfenyő falunak hívták. 2. Nem azért hívták Kisfenyő falunak, mert közelében alacsony fenyők nőttek, hanem azért, mert a közelében nyolc verszta távolságra levő falut Nagyfenyő falunak hívják. 3. Nem megtevesztésül hívják így.

4. Ez a Kisfenyő falu nagyon sűrű erdő közepében áll. 5. Körben sötét erdő. 6. A fenyőket benőtte a szakállzúzmó, egészen szakállasak. 7. Az erdeifenyők nagyon magasra nőttek. 8. A nyárfák a vizes erdei helyeken olyan sűrűre nőnek, mintha halfogó rekeszték lenne felállítva. 9. És az egész sűrű erdő korhadt fával és nedves levegővel teli. 10. Ezen nem hatolsz keresztül. 11. Csak a hosszú lábú jávorszarvasnak (tkp. lábas állat) jó ott járni, a fekvő faágakon átlépni.

¹Чарушин 1949: 14–21. Köszönjük Ruttkay-Miklái Eszternek egyes fordítási problémák megoldásában nyújtott segítségét.

хув курып курынг воета сята янгхта ям, отты юхыт этты ёхылтыйтта.

Си унтны си ветса татэн мойпыр ими. Унгхны ветса.

А си мойпыр ими ветмет етпины кат поших таис.

Мойпыр пошихнгын вой ветты ёхны мил тыпия понсайнгын — китымтак мил тыпия тэпсангын. Тын айнгын уснгын, туп, туп вантсангын.

Тын Ай Ёхым юх курта Парасковья Ивановна хота тусыйнгын. Си мойпыр ими тув икетны си ветса.

Мойпыр пошихнгын ёх тангыттысайнгын, утас итпия лукемысайнгын, катра ошни росахны тэрмыттысайнгын. Сята тын си утта питсангын.

Парасковья Ивановнайны тын эсымны версайнгын. Кат кеван вус, лунси эсым йингкны понсыттэ па лансякны лап метшистэ.

Мойпыр пошихнгын кевантын питны оттынгын. Оттынгын, эсым йингк шелтынгын па айныайны энымтынгын.

Отынгны ошни росахетн эвыт нык ант вохтыйтсангын, сятта хот хуват янгхта питсангын — ий еты, ий еты.

Яма, тунга энымтынгын мойпыр пошихнгын.

Туп ий пуш ий мойпыр поших хась хатыс пакынмет сахат — сиськурекыт ёх тангыттысайт.

12. *sī untnə sī wetsa tāten mojpər ımə.* 13. *ւղչնə wetsa.*
 14. *a sī mojpər ımə wetmet jetpənə kāt pōšəχ tājəs.*
 15. *mojpər pōšəχղնə woj wetə joչնə mīl tīpəja pōnsajղնə – kītəmtak mīl tīpəja tepsaղնə.* 16. *tīn ajղնə usղնə, tup, tup wantsəղնə.*
 17. *tīn aj joչəm juչ kurta paraskowja ıwanowna χota tusəղնə.* 18. *sī mojpər ımə tūw ıketnə sī wetsa.*
 19. *mojpər pōšəχղնə jōχ tāղəttəsajղնə, utas ıtpəja lukeməsajղնə, katra ošnə rōsəχnə terməttəsajղնə.* 20. *sāta tīn sī utta pītsaղնə.*
 21. *paraskowja ıwanownajnə tīn esəmnə wersajղնə.* 22. *kāt kewan wūs, luńsə esəm jīղknə pōnsətte pa lāńsəknə ləp metšəste.*
 23. *mojpər pōšəχղնə kewantən pītնə őttəղնə.* 24. *őttəղնə, esəm jīղk šeptəղնə, pa ajnə-ajնə enəmtəղնə.*
 25. *otəղնə ošnə rōsəχətən ewət nīk ənt wōχtəjtsəղնə, sātta χot χūwat jəղχta pītsaղնə – ıj jetə, ıj jetə.*
 26. *jəma, tūղa enəmtəղնə mojpər pōšəχղնə.*
 27. *tup ıj pūš ıj mojpər pōšəχ χās χātəs pakənmət səχət – sīs-kūrekət jōχ tāղəttəsajət.*

12. Ebben az erdőben a télen elejtettek egy nősténymedvét. 13. A barlangban ölték meg.
 14. Ennek a nősténymedvének elejtése előtt két bocs született.
 15. A vadászok betették őket egy sapkába – mindkettő belefért. 16. Kicsik voltak (még) – csak bámultak.
 17. Kisfenyő faluba, Praszkovja Ivanovna házába vitték őket. 18. Az ő férje ejtette el a nőstény medvét.
 19. A bocsokat bevitték a házba, betették őket a pad alá, leterítették egy régi rongyos medvebőrt. 20. Ez lett az otthonuk (tkp. ott kezdtek el lenni/élni).
 21. Praszkovja Ivanovna cuclisüveget csinált nekik. 22. Fogott két üveget, langyos tejet tett beléjük és ronggyal zárta le őket.
 23. A két medvebocs ott fekszik az üvegekkel. 24. Alszanak, szopogatják a tejet, és kicsinyenként növekednek.
 25. Kezdetben nem másztak le a rongyos medvebőrükről, később elkezdtek a házon belül járkálni egyre messzebb és messzebb.
 26. Szépen fejlődnek a medvebocsok.
 27. Egyszer azonban az egyik bocs csaknem meghalt ijedtében – beengedték a házba a baromfiakat.

Камын си кем си иськи ус, си киньси ворнгаит мантытат сахат сях поттийтсаит, — сютны си сиськурекыт ёх тангыттысаит, тутн иськины антат певымсаит. А мойпыр поших утас итпи эвыт тыв петангет вантты пата ким этмыс.

Сята тувет хо сиськурек наптыс. Па сэнгкта литса. Па си кем си сэнгкса! Марыкны па сэнгкса, нётны па нухса, курны шунгхса, — шанг-кап сиськурек отшама йис.

Мойпыр поших, кунярие, атым турны хывыит, ант уттэ, муй верта, хотсат тыт этлтыта. Ёшнгытны, ханнэхо иты, сэмнгыт лап ханятл па атым турны хывыит.

Вураны тытл этлтысэв. Вураны сиськурек эвыт хорьятсэв. Ёша вусэв, а сиськурек нох вунтл. Метмотты амп. Па ий пуш нухсыта вуратл.

Хутымтэм хатл мар сит ювпины мойпыр поших ошнет эвыт нык ант вохтыйтыс. Нумыссув вуш, ант ки хатыс. Па ям, — вер ямны парыс.

Товен унта мойпыр пошихнгын унашик йиснгын, такамыснгын.

А тунгын тын уны кати киньси па унашик йиснгын — ай амп туваттыя йиснгын.

Симись кетымты военгын энымсангын. Муй па сохтапут пасанны иты хомпылтынгын, муй па сюкун атымты карты хотты ханяттынгын,

28. *kamən sī kem sī iškə us, sī kīńsə wōrŋajŋət māntətət sǎχat sǎχpottajtsajət – sūtənə sī sīs-kūrekət jōχ tāŋəttəsajət, tutən iškənə ənt at pewəmsajət.*¹ 29. *a mojpər pōšəχ utas ūprə ewət tīw petəŋet wanttə pāta kīm etməs.*

30. *śāta tūwet χu sīs-kūrek nǎptəs.* 31. *pa seŋkta pītsa.* 32. *pa sī kem sī seŋksa! mārəknə pa seŋksa, nōtna pa nuχsa, kūrənə šuŋχsa, šāŋkap sīs-kūrek ōišama jīs.*

33. *mojpər pōšəχ, kuńarəje, atəm tūrənə χīwəjət,*² *ənt uttə, mīj werta, χōtsat tīt etltəta.* 34. *jošŋətnə, χānneχu jītə, semŋət lǎp χāńatļ pa atəm tūrənə χīwəjt.*

35. *wūranə tītļ etltəsew.* 36. *wūranə sīs-kūrek ewət χorjatsəw.* 37. *joša wūsew, a sīs-kūrek nōχ wuntļ.* 38. *metmōttə amp.* 39. *pa ūj pūš nōχsətə wūratļ.*

40. *χutəmtem χātļ mār sīt jūwpənə mojpər pōšəχ ošńet ewət ənt wōχtəjtəs.* 41. *numəssəw wūš, ənt kī χātəs.* 42. *pa jām – wer jāmna pārəs.*

43. *towen unta mojpər pōšəχŋən unašək jīsŋən, takaməŋən.*

44. *a tūŋən tīn unə kāt'ə kīńsə pa unašək jīsŋən – aj amp tōwattə jīsŋən.*

45. *sīməs ketəmtə wojŋən enəmsəŋən.* 46. *mīj pa sōχta-pūt pāsannə jītə χōmpəltəŋən, mīj pa sūkun atəmtə kartə χōttə χāńattəŋən,*

28. Kint olyan hideg volt, hogy a varjak röptükben fagytak meg – akkor a tyúkokat is behozták, hogy meg ne vegye őket az isten hidege. 29. Az egyik bocs pedig előjött a pad alól, hogy megnézze őket.

30. Erre rávetette magát a kakas. 31. Elkezdte ütni-vágni. 32. De még hogy (vágta!)! A szárnyával ütötte, a csőrével vágta, a lábával rúgta – a kakas hirtelen megtébolyodott.

33. A bocs, szegényke, sivalkodik, nem tudja, mitévő legyen, hogyan mentse a bőrét. 34. Mint egy ember, két mancsával a szemét takarja és csak sivalkodik.

35. Nagy nehezen megmentettük. 36. Alig tudtuk a kakastól megszabadítani. 37. Felvettük, (hát) a kakas (egyre) ugrál fölfelé. 38. Akár egy kutya. 39. És még egyszer támadni akar.

40. Ezután vagy három napig nem kíváncszott le a bocs a medvebőrről. 41. Gondoltuk is, hogy csak nem pusztult el. 42. És szerencsére – a dolog jól végződött.

43. Tavaszra a medvebocsok megnőttek, megerősödtek.

44. Nyárra nagyobbak lettek, mint egy természetes (sz. sz. nagy) macska, majd még nagyobbra: kutya nagyságúra nőttek.

45. Ilyen csintalan állatok lettek. 46. Hol az asztalon a cserépedényt döntötték ki, hol a vasfazék fogóját dugták el,

¹Vö. DEWOS: 1115 Š *peγəm-*.

²Vö. OGCHR: 137 *χřγij-*.

муй па осым хыр эвыт пун ким эсылтынгын. Кур итпины ийвотап си ёвыртыйтынгын, куся нэнгетна, Парасковья Ивановная ийвотап то-растытынгын.

Тув тыныт хот эвыт ким вошаттыйтта пит-сыттэ.

„Ёнтатн, — си лопыт, — камын. Ёнтатн тота, муйкем мосл. Камын нын уны шук ант вертыт-тын. А ампыт эвыт мотты омат ёштынны хот ёвтыстыттын, муй — па хотты пета карсяшик нох хунгхтыттын“.

Уттынгын мойпыр пошихнгын татынг хатл мар камын. Унта хухытты отынгны ант па нумыстынгын. Тынэтн Парасковья Ивановна метмотты мойпыр анкетн юкана ус, а хот — метмотты тын унгхетн. Хоятны тын хантай-нгын ки, муй-па паттаптытайнгын, — тын иси путянг ёх хухыттынгын — утас итпия тангты-нгын па ошни росахетн итпия оттынгын.

Куся нэнгетны иньсистайнгын:

— Нын, тота мотты паси версытн?

Тын хусты уттынгын, хоты, лопта ант хош-тынгын, туп куттын кута ханятыйтынгын па сэмтын сюлпаттытынгын.

Тын Парасковья Ивановнайны тусашик ворытьхымтыйтайнгын, тув вуш уттэ: мотты миш па си версангы. Яна па.

műj pa ősəm χῖr ewət pün kīm esəltəhən. 47. kur ῑtpənə ῑj utap sῑjəwərtəjtəhən, kuśa nehetna paraskowja ῑwanownaja ῑj utap tōrastəhən.

48. tūw tīnət χot ewət kīm wošattəjtta pītsətte.

49. – jōntatən – sῑ löpət – kamən. 50. jōntatən tōta, mūjkem mos!. 51. kamən nīn unə šuk ānt wertəttən. 52. a ampət ewət möttə omat joštənnə χot jowtəstəttən, műj – pa χōttə peta kārśašək nōχ χuηχtəttən.

53. uttəhən mojpər pōšəχhən tātəh χāt! mār kamən. 54. unta χuχəttə otəhən ānt pa numəstəhən. 55. ῑtnetən paraskowja ῑwanowna metmōttə mojpər āhketən jūkana us, a χot – metmōttə tīn uηχətən. 56. χōjatnə tīn χāntəjtəhən kī, műj pa pāttəptəjtəjtəhən, – tīn ῑsə pūῑ’əh jōχ χuχəttəhən, utas ῑpəja tāhətəhən pa ośnə rōsəχətn ῑpəja ottəhən.

57. kuśa nehetənnə ῑnśəstəjtəhən: – nīn, tōta möttə pa sῑ wersətən?

58. tīn χustə uttəhən, χōtə, löpta ānt χoštəhən, tup kūtən kūta χānətəjtəhən pa semtən sūlpəttəhən.

59. tīn paraskowja ῑwanownajnə tusašək wōrət’χəmtəjtəjtəhən, tūw wūš utte: möttə mīš pa sῑ wersəhən. 60. jāna pa.

hol pedig a párnából eresztették ki a tollat. 47. Folyton láb alatt voltak, a gazdaasszonyt, Praszkovja Ivanovnáat állandóan zavarták.

48. Elkezdte a házból kiküldözgetni őket.

49. – Játsszatok – mondja – kint. 50. Játsszatok (ott) annyit, amennyi jólesik. 51. Kint nagy kárt nem csináltok. 52. A kutyákat elkergetitek a mancsotokkal – vagy valami magas helyre felmásztok.

53. Egész nap kinn voltak a medvebocok. 54. Arra nem is gondoltak, hogy az erdőbe meneküljenek. 55. Olyan volt nekik Praszkovja Ivanovna, mint egy medve-mama, a ház pedig a barlang volt. 56. Ha bántották vagy megijesztették őket, akkor egyenesen hazafutottak, a pad alá bújtak, és befeküdtek az elnyűtt medvebőr alá.

57. A gazdaasszony pedig megkérdezte:

– Már megint csináltatok valamit?

58. Ők meg csak hallgatnak, minthogy beszélni nem tudnak, egymás mögé bújnak és csak a szemük csillog.

59. Megpaskolja őket Praszkovja Ivanovna, de már tudja, hogy megint elkövettek valamit. 60. És így is van.

Сёс ант па парыт—ванпыс имет ишния сэнгканьсьтыт, ай тутыт:

— Нанг отнгытанны, — си лоптыт, — Ивановна, — военгытанны иса сиськурек пошихтув ара вошатсайт, интам тывыт иса курт хуват актаты.

Муй-па па мотты вер.

Куся нэнгетн лопыт:

— Сора муй антом ма эвыттэм тутыйнгын, воша тыныйтайнгын? Ма тын питэтнны еты ант пактым.

А Ай Ёхым курт эвыт воша путлыта кен вер хун хоты. Хутъянгкем километра манта мосл. Товен манта ки, омат антом: пантыт шактыт. А тунгын рупута — маны омат антом. Сютны мойпыр пошихнгын ситы си ант тыныйман уттынгын.

Ий пуш ма Ай Ёхым курта ёхытсым ветпыстыта. Манэм лопсыт, мотты тата мойпыр пошихнгын уттынгын. Ма тыныт вантта мансым.

Куся нэнгыт Парасковья Ивановна иньсистэм:

— Хота нанг мойпыр пошихнгытан?

— Камыннгын, — лопыт, — ёнттынгын.

Ким этсым, тыве тохе вантыйттым — нэмотты антом.

61. *šos änt pa päřät, wanpäs ūmet ūšŭaja senkaštat, aj tutät:*
 - *näŋ ötŋätannä, – šŭ löptät – ūwanowna, – wojŋätannä¹ ūsa šŭs-kŭrek pöšäxatäw ara wošatsajät, ūntam tŭwät² ūsa kurt xŭwat äktätä.*
62. *mŭj-pa mŭj möttä wer.*
63. – *sora mŭj äntom ma ewättem tutäŋŋän, woša tŭnätajŋän? ma tŭn pŭtetännä jetä änt päktäm.*
64. *a aj joxäm kurt ewät woša pŭtläta ken wer xun xötä.* 65. *xut'-jäŋ-kem kŭlometra mänta mosl.* 66. *t'owen mänta kŭ³, omat äntom: päntät šaktät.* 67. *a tŭŋän ruputa: mäntä omat äntom.* 68. *šŭtnä mojpär pöšäxŋän šŭt šŭ änt tŭnäjman uttəŋän.*
69. *ŭj pŭš ma aj joxäm kurta jöxätsäm wetpəstata.* 70. *mänem löpsät, möttä täta mojpär pöšäxŋän uttəŋän.* 71. *ma tŭnät wantta mänsəm.*
72. *kuša neŋät paraskowja ūwanowna ūšästem:*
 - *xötä näŋ mojpär pöšäxŋätan?*
73. – *kaməŋŋän – löpät – jönttəŋän.*
74. *kŭm etsäm, tŭwe⁴-töxe wantäjtäm – nemöttä äntom.*

61. Egy óra nem telik belé, a szomszédasszonyok megzörgetik az ablakot, hozzák a hírt:
 – A te két állatod – mondják – Ivanovna, a két bocsod az összes csibénket szétkergette, rögtön szedd össze őket a faluban!
62. Máskor meg más történt.
63. – Mi lenne, ha gyorsan elvinnék őket tőlem, és a városban eladnák? Már nem bírok velük.
64. Kisfenyő faluból a városba utazni azonban nem könnyű. 65. Meg kell tenni vagy hatvan kilométert. 66. Ha tavasszal mennél, nem lehet: az utak járhatatlanok (elromlanak). 67. Nyáron (ott) a munka, nem lehet menni. 68. Így a medvebocok ott maradtak eladatlanul.
69. Egyszer Kisfenyő faluba utaztam vadászni. 70. Mesélték nekem, hogy itt valahol él két medvebocs. 71. Elmentem megnézni őket.
72. Kérdeztem a gazdaasszonyt, Praszkovja Ivanovnáat:
 – Merre vannak a bocsai?
73. Kint vannak – mondja -, játszanak.
74. Kimentem, ide-oda tekingettem – sehol nincsenek.

¹ A cirill átírás feltehetően hibás. Egy ə megjelenését esetleg feltételezhetnénk, de a jə kapcsolat jelölésére a e szokatlan megoldás.

² OGCHR: 61 tŭŋät.

³ Vö. 9. szöveg 51. mondat ke.

⁴ Vö. OGCHR: 61 tŭŋ.

Па ротан — кай! — ма нётэм етпины кармысь керис. Хот тангыт эвыт керис.

Йира эстымсым, нохты, хот тангыт пета, ванттым. Кай! Том тын хойтэнгын! Кат мойпыр пошихнгын омыстынгын, вер верты-

нгын, кур турна кармысит нох ёхыттытын — кармысь нох хопыттынгын па वोся хот тангыт хуват иты эсылтэти.

Кармысь иты мантэтны мариит. А мойпыр пошихнгын ухтын ёврая понтытын па хутнты-

75. *pa rōtan – kaj – ma nōtəm jetpənə kǎrməs kerəjəs.* 76. *χot taηət ewət kerəjəs.*

77. *jīra estəmsəm, nōχtə, χot taηət peta, wanttəm.* 78. *kaj! tōm tīn χōjterən!*
79. *kāt mojpər pōšəχηən oməstəηən, wer wertəηən,* 80. *kur tūrpa kǎrməsət nōχ jōχəttətən – kǎrməs nōχ χōpəttəηən pa wōśa χot taηət χūwat itə esəltətən.*

81. *kǎrməs itə māntetnə mǎrəjət.* 82. *a mojpər pōšəχηən ǒχtən jōwraja pōntəttən¹ pa χutəntəηen. χōtə kǎrməs mǎrəjət.* 83. *sīt tīnetən mustət.*

75. Ekkor hirtelen – a mindenségit! – az orrom előtt lefordult egy tégl. 76. A háztetőről fordult le.

77. Félreugrottam és nézek felfelé, a tetőre. 78. Vagy úgy! (Hát) ők azok. 79. A bocsok (fent) ülnek és ügködnek. 80. A kémény tégláit lebontják és a háztető leengedik.

81. A tégl. lefelé menet nagy zajt csap. 82. A medvebocsok félrehajtják a fejüket és hallgatják, hogy szól. 83. Tetszik nekik.

¹Vö. 4.8.6.3 és OGCHR: 76 *pōntətən*. L. még 4.8.5.2.

нгын, хоты кармысь мариит. Сит тынэтн мустыт. Ий мойпыр пошихле си киньси умысь эвыт нятмит ким лукемыстэ.

Ма сора кута ёх тангемысым, — тавтэ, — лоп-тым, — Парасковья Ивановна, турпаен!

Тув тыныт хот тангыт эвыт иты вошат-сыттэ па вера сэнгксыттэ.

Иси хатл етн тув хосета куртынг ёх ёхыт-сыт па иситы ай павыттыт: мойпыр пошихнгын хутым хотны кур турпаит нох ёхытсангын, сит ай вер хоты нох ёхытта, па си киньси кур турпаит тыпия кармысит тэвытсангын. Си хатл етн хотынг имет куртат аттита питсыт, а пусынг турпа хуват ант мантл, ёхты похыртл.

Сиртны вуш Парасковья Ивановна нэмотты ёхты ант лопыс, туп еты хоттытыс.

А хун ма ветпыс эвыт ёх манта актысьсым, тув маныт поикта питсытэ:

— Си ямат вера, — лопыт, — туваты там вуракнгын. Нанг ванттэн, хоты манэм тын питэтнны тавырт. Ай утметнны — нявремнгын тампенгын уснгын. А интам вантэ, муй тывыс.

Мойпыр пошихнгын ма вустам па воша тута питсытам. Каттэм километра кет тыйны тустам, а хун унта ёхытсым, кет нох тарпыт-сэм. Тын унт эвыт сам паттынгын, ма хосема тьяксытнгын, ёх хасьта паттынгын.

84. *ij mojpər pōšəχle sī kīńśə uməs ewət nātmat kīm lūkemaste.*

85. *ma sora kīta jōχ taneməsəm – tawte – lōptəm – paraskowja űwanowna, tūrpažen!*

86. *tūw tīnət χot tanət ewət itə wošatsətte, pa wera seűksətte.*

87. *īsī χātļ jetű tūw χōšeta kurtəű joχ jōχətsət pa isətə aj pawəttət:¹ mojpər pōšəχűən χutəm χotnə kur tūrpažət nōχ joχətsəűən, sīt aj wer χōtə nōχ joχəttə pa sī kīńśə kur tūrpažət tūrpaža kārmasət tewətsəűən.* 88. *sī χātļ jetű χōtəű űmet kurtat əttəta pītsət, a pusəű tūrpa χūwat ənt mātļ, jōχtə pōχərtļ.*

89. *šīrtnə wūš paraskowja űwanowna nemōttə jōχtə ənt lōpəs, tup jətə χottətəs.²* 90. *a χun ma wetpəs ewət jōχ mātəta əktəssəm, tūw manət pojəkta pītsəte:*

– *sī jāmat wera – lōpət – tūwatə tām wūrakűən.* 91. *nəű wantten, χōtə mənem tīn pītetənnə tawərt.* 92. *aj utmetənnə – nāwreműən tampeűən usűən.* 93. *a űntam wəntə, mūj tūwəs.³*

94. *mojpər pōšəχűən ma wūstam pa woša tuta pītsətam.* 95. *kāttem kīlometra ket tījűə tustam, a χun unta jōχətsəm, ket nōχ tārpətsəm.* 96. *tīn unt ewət sam pəttəűən, ma χōšema t'aksətűən, jōχ χāšta pəttəűən.*

84. Az egyik bocs a gyönyörűségtől még a nyelvét is kidugta.

85. Gyorsan visszamentem:

– Vigyázzon – mondom – a kéményére, Praszkovja Ivanovna!

86. Ő (erre) a bocsokat lekergette a háztetőről és jól elverte őket.

87. Még aznap este jöttem hozzá a faluból és ugyanezt a hírt hozták: a medvebocsok három háznál (is) szédülták a kéményt, de az semmi, hogy szédülták, ahhoz képest, hogy a téglákat bedobták a kéménybe. 88. Azon az estén a háziasszonyok elkezdtek begyújtani a kemencét, de a füst nem megy ki a kéményen, (hanem) visszaszáll.

89. Akkor már nem válaszolt Praszkovja Ivanovna, csak sírdogált.

90. Hanem amikor a vadászat után készülődtem hazamenni, kérlelni kezdett:

– Tegye meg nekem azt a szívességet – mondja – vigye el ezeket az ördögöket.

91. Látja, milyen nehéz nekem velük. 92. Amikor kicsik voltak, olyanok voltak mint két gyerek. 93. De most nézze, mi lett (sz.sz. született) belőle.

94. Fogtam a bocsokat, és elindultunk (tkp. elkezdtem őket vinni) a városba.

95. Úgy két kilométeren kötélén vezettem őket, de amikor beértem az erdőbe, leoldottam a kötelet. 96. Tartanak az erdőtől, odabújnak hozzám, félnek lemaradni.

¹Vö. OGCHR: 152 *paγət-*.

²A DEWOS (480) nem ismer ilyen képzett alakot.

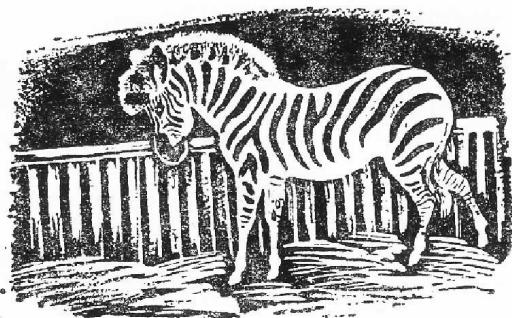
³OGCHR: 161 *tīγ-*.

Унт тынэтн ет мўв, паттап мув.

Ситы мунг кат хатл мар мансув. Воша ёхыт-сув. Сята ма тыныт паси кетны йирсытам па кет тыйны тута питсытам.

Муй арат амп, муй арат няврем акым-сыт,—и ун ёх па вантыйтта нох вотынтыт, ванттыт.

Си Ай Ёхым курт вуракнгытам ма зоосада тыныйсытам, а тотта пайты па хон пелька тын китсайнгын. Тын йишпынг зебра пата—африканской тов пата—пелытсайнгын.

97. *unt tñnetən jet mǔw,¹ pǎttap mǔw.*

98. *śītə mǔŋ kǎt χǎtǎ mǎr mǎnsəw.* 99. *woša jǒχətsəw.* 100. *śǎta ma tñnət pa śī ketnə jǐrsətam pa ket tǐjnə tuta pǐtsətam.*

101. *mǔj arat amp, mǔj arat nǎwrem ākəmsət – ĩ un jox pa wantajta nǒχ wǒtəjəntət, wanttət.*

102. *śī aj joxəm kurt wǔrakətətam ma zoosada tñnəjsətam, a tǒtta pajtə pa χon peləka tñ kǎtsajən.* 103. *tñ jǐspəŋ zebra pǎta – afrikanskoj tow pǎta – pelətsajən.*

97. Az erdő számukra távoli világ (tkp. föld), félelmetes világ (tkp. föld).

98. Így mentünk két napon át. 99. Beértünk a városba. 100. Ott újra megkötöttem és így kezdtem vezetni őket.

101. Hány kutya, hány gyerek gyűlt össze – (még) a felnőttek is megállnak nézelődni és bámulnak.

102. A Kisfenyő falvi két lókötőt az állatkertnek adtam el, onnan más országba küldték őket. 103. Csíkos zebrára – afrikai lóra - lettek elcserélve.

¹Vö. 10. szöveg 44. mondat: *mǔγ*.

2. fejezet

Serkáli osztják szójegyzék

Az általános szójegyzékben a szavak a kötetben legtöbbször használt fonematikus átírásban (OGCHR) szerepelnek. Külön szójegyzékben vettük fel a kizárólag a 16., fonetikus átírású (OVE) szövegben szereplő szavakat, ezek írásmódját megőriztük. A 16. szöveg azon szavait, amelyek más szövegekben is szerepelnek, nem vettük fel újra fonetikus átírásban. Mivel a két átírás könnyen megfeleltethető egymásnak, a 16. szöveg többi szava minden nehézség nélkül megtalálható fonematikus átírásban.

2.1. Általános szójegyzék

Betűrend:

ə, a, ǎ, e, γ, χ, ǐ (i), j, k, l (l̥), l' (l̥'), m, n, n̄, ŋ, o, ǒ, p, r, s, ś, š, t, t', u, w, z.

<i>a</i> hanem, pedig	<i>ar</i> sok
<i>aj</i> kis, kicsi	<i>ar</i> ének
<i>ajnə-ajnə</i> kicsinyenként, lassacskán	<i>arat</i> mennyiség
<i>akem-ojka</i> nagybátyám	<i>arə</i> ének
<i>aket-ojka</i> nagybátyja	<i>arəj-</i> énekel
<i>amamtśə</i> találós kérdés	<i>art</i> idő
<i>amen-ǐmə</i> nagynénéd	<i>ar-sǐr</i> sokféle
<i>amet-ǐmə</i> nagynéni, nagynénje, néne	<i>as</i> Ob
<i>amə</i> nagynéni	<i>aśa</i> apa, atya (voc.)
<i>amp</i> kutya	<i>aśet-ojka</i> apjaura
<i>an, anə</i> csésze, tál	<i>aśə</i> apa, atya
<i>aŋkət</i> fatuskó	<i>at</i> (imper. neg. prt., 2. pers.) ne

<i>at</i> (imper. prt., 3. pers.): <i>at šašijəttat!</i> hangozzék!	<i>esət</i> - leenged
<i>at</i> éj	<i>estəγəjət</i> - enged, lebocsát
<i>atemə</i> - emel, szállít, megragad	<i>estəm</i> - elenged, ugrik, felpattan
<i>atet</i> egyedül, csupán	<i>et</i> - kimegy, megjelenik
<i>atəm</i> rossz	<i>etltə</i> - kiment, megszabadít, kivezet
<i>atəm</i> - emel	<i>etmaη</i> növesztő, ahol vmi nő
<i>atənta</i> hirtelen, egyszerre	<i>etmə</i> - megjelenik (mom.)
<i>atəη</i> reggel	<i>ettə</i> túl, előre, keresztül
<i>atəηnə</i> reggel	<i>et'an</i> tarka
<i>atməs</i> - rohan, siet, (rá)dobja magát	<i>et't'əγəjət</i> - kimegy, megjelenik (iter.)
<i>attə</i> : <i>a. kešə</i> kard	<i>ewə</i> lány, lánya valakinek
<i>at</i> - emel	<i>ewət</i> -ról, -ről (postp.)
<i>att</i> - cipel, hord, visz	<i>ewətt</i> -ról, -ről (postp.) (irod.)
<i>afrikanskoj</i> afrikai	<i>ewməttə</i> - ölelkezik, csókolózik (iter.)
<i>āχašə</i> : <i>ā.-wāχašə</i> lusta (ember), nap- lopó	<i>ewməttəjt</i> - ölelkezik, csókolózik
<i>ākəm</i> - gyűlik, gyülekezik	<i>χāñemə</i> - elrejtőzik, elbújik
<i>ākəmt</i> - gyűlik, gyülekezik	<i>χāñneχu</i> ember
<i>ākət</i> - gyűjt	<i>χāñšəη</i> tarka
<i>āktəs</i> - gyülekezik, összegyűlik	<i>χānt</i> - bánt, sért
<i>ān</i> nem	<i>χāntə</i> hanti
<i>ānt</i> nem	<i>χāñat</i> - elrejt, eldug; elront
<i>ānta</i> nem	<i>χāñatəj</i> - rejtőzik, bújik
<i>āntat</i> , <i>ānt at</i> ne (3. személyű tiltásban)	<i>χāñsarə</i> hajlat, görbület
<i>āntəp</i> öv	<i>χāñlasən-kurt</i> (falunév)
<i>āntom</i> nem, nincs	<i>χār</i> erdő
<i>āntoma</i> : <i>ā. jš</i> - meghal, semmivé lesz	<i>χārə</i> hely
<i>āηkə</i> anya	<i>χās</i> csaknem, majdnem, szinte
<i>āηkərmə</i> - pillant	<i>χāštə</i> - üt, csap, ostoroz
<i>ās</i> anya	<i>χāt</i> - meghal, elpusztul
<i>ās-jšγ</i> idős	<i>χāta-pan-kurt</i> (falunév)
<i>āt</i> - meggyűjt, fűt	<i>χātł</i> nap (égitest), nap (időegység)
<i>āt't'ə</i> - meggyűjt, felgyűjt	<i>χīγemə</i> - kiált (iter.)
<i>enəm</i> - nő, növekedik	<i>χīγəj</i> - kiabál, bőg, visít
<i>eptəη</i> ízes, jóízű	<i>χīj</i> - hagy, elhagy
<i>esəl</i> - leenged (irod.)	<i>χīr</i> párna
<i>esəm</i> cuclisüveg, <i>e. jšηk</i> : tej	<i>χīs</i> - marad, hátramarad
	<i>χītə</i> unoka, az öccs gyermeke
	<i>χīwəj</i> - kiabál, bőg, visít (irod.)

<i>χoj-</i> kerül, jut, esik, kitör rajta (betegség)	<i>χῶσα</i> -hoz, -hez, -höz (postp.)
<i>χoj-</i> hagy, hátrahagy	<i>χῶτα</i> hol, ahol
<i>χojajət-</i> hagy, hátrahagy (iter.)	<i>χῶτα-</i> elmúlik, véget ér
<i>χojəttə-</i> betesz	<i>χῶταś</i> hogyan, ahogyan
<i>χon</i> cár	<i>χῶtewət</i> holnap
<i>χonəη</i> part	<i>χῶtə</i> hogyan, ahogyan
<i>χop</i> csónak	<i>χῶtə</i> még
<i>χoptə</i> rénökör	<i>χῶtsat</i> hogyan, ahogyan
<i>χorjat-</i> kivesz, elragad	<i>χῶtta</i> hova, ahova
<i>χor</i> rénökör	<i>χῶttə</i> valahogyan, bárhogyan
<i>χosa</i> χ katona	<i>χu</i> férfi
<i>χośəm</i> forró	<i>χuxət-</i> fut
<i>χośməttə-</i> melegít, forral	<i>χuxətmə-</i> fut (mom.)
<i>χoś-</i> ért, tud	<i>χuxət'ət-</i> fut (iter.)
<i>χot</i> ház	<i>χuxəptə-</i> futólépésre készítet
<i>χotəmt-</i> elér, megszerez (jávorszarvast; tabu)	<i>χul</i> hasadék, nyílás, rés
<i>χotəp</i> háló	<i>χulə</i> pizok
<i>χottə-</i> sír, halottat sirat	<i>χuləχ</i> holló
<i>χowtəjət-</i> vízfelszínre emelkedik, felbukkan	<i>χun</i> mikor
<i>χῶj</i> ki(csoda), aki	<i>χun</i> füstnyílás
<i>χῶjat</i> ember, valaki	<i>χuntə</i> régen, hajdan
<i>χῶmpəl-</i> kidönt	<i>χunηχ-</i> hág, felmászik
<i>χῶmtə</i> arccal a föld felé, nyitott részével a föld felé fordulva	<i>χurə</i> edény, dézsa
<i>χῶn</i> gyomor	<i>χus</i> csillag
<i>χῶnśə</i> hanyatt	<i>χus</i> húsz
<i>χῶntə-</i> menekül	<i>χus-ńūwtə</i> huszonnyolc
<i>χῶpət-</i> : <i>ńῶχ χ.</i> szétbont	<i>χustə</i> csendes, szótlan
<i>χῶraməη</i> szép	<i>χut</i> jólét, bőség
<i>χῶras</i> alak, kép, ábrázolás	<i>χut</i> lucfenyő
<i>χῶrasəη</i> alakú, formájú	<i>χutəje</i> veszedelmes (dim.)
<i>χῶr-</i> nyúz, fejt	<i>χutəm</i> három
<i>χῶrət-</i> ugat	<i>χutəm-jəη</i> harminc
<i>χῶśna</i> -nál, -nél	<i>χutəmtem</i> úgy három, kb. három
<i>χῶśə</i> -hoz, -hez, -höz (postp.)	<i>χutənt-</i> hallgat, figyel
	<i>χutəntəjət-</i> hallgat, figyel
	<i>χut'</i> -jəη hatvan
	<i>χu-porəχ-χot</i> (vadászkunyhó, vadászóhely neve)

<i>χῦmp</i> hullám	<i>jasəη</i> nyelv
<i>χῦt</i> hal	<i>jǎγrəm-kurt</i> (falunév)
<i>χῦtəη</i> halas	<i>jām</i> jó
<i>χῦw</i> hosszú, messzi	<i>jāna</i> valóban, bizony, tényleg
<i>χῦwat</i> hosszúság; mentén, hosszában (postp.)	<i>jǎηχ-</i> , <i>jǎχ-</i> jár, megy
<i>χῦwəη</i> hosszú, messzi	<i>jǎηχajt-</i> járogat, járkál
<i>ř</i> egy, az, egyik... , másik...	<i>jātəp</i> új
<i>řxa</i> együtt, közösen	<i>jeməη</i> szent
<i>řχət-</i> akaszt	<i>jeηət</i> orsó
<i>řj</i> egy, az, egyik... , másik...	<i>jeηk</i> jég
<i>řka</i> (felnőtt, idősebb) férfi, férj	<i>jernas</i> ing
<i>řmə</i> asszony, feleség	<i>ješat</i> szemben, ellen
<i>řn</i> most	<i>ještə-</i> készen van, elkészül
<i>řntam</i> most, azonnal	<i>jet</i> elülő
<i>řńśəs-</i> kérdez	<i>jetə</i> előre, tovább
<i>řsa</i> egész(en), teljes(en)	<i>jetən</i> este
<i>řsat</i> mind, összes	<i>jetna</i> este
<i>řśə</i> ugyanez, ugyanígy,	<i>jetpə</i> valami előtti rész
<i>řśətə</i> ugyanígy	<i>jř-</i> jön, válik valamivé
<i>řśkə</i> hideg, fagy	<i>jřγ</i> apa, atya
<i>řśmə-</i> kérdez	<i>jřγ-ewə</i> lánytestvér
<i>řśńə</i> ablak	<i>jřγ-pəχ</i> fiútestvér
<i>řt</i> egy	<i>jřləη</i> levegő
<i>řt</i> le(felé)	<i>jřntə</i> íjideg
<i>řtə</i> le(felé)	<i>jřntə-</i> íjideget megfeszít
<i>řtə</i> módjára	<i>jřηk</i> víz
<i>řtja</i> gyors, vad, tüzes	<i>jřr-</i> köt
<i>řtpə</i> , <i>řtp</i> alsó rész, valami alatti rész	<i>jřra</i> félre
<i>řwanowna</i> (apai név)	<i>jřrjaη</i> kilenc
<i>ja</i> nos, hát	<i>jřrt-χus</i> tizenkilenc
<i>jaj</i> báty, az apa öccse	<i>jřšpəη</i> csíkos
<i>jak</i> tánc	<i>jřtəp</i> új (irod.)
<i>jak-</i> táncol	<i>joχ</i> nép, emberek
<i>janas</i> idegen, más, ismeretlen	<i>joχəltəjt-</i> lépdél
<i>janək</i> földhát	<i>joχəm</i> fenyő
<i>jańś-</i> iszik	<i>joχət-</i> : <i>nəχj.</i> - széthány, feldúl, lebont
<i>jaη</i> tíz	<i>još</i> kéz
	<i>jot</i> hódpézsmá

<i>jowtəs-</i> elhesseget, elkerget	<i>kawərmə-</i> főz (mom.)
<i>jöχ</i> be, haza, vissza	<i>kawrəm</i> forró
<i>jöχan</i> folyó	<i>kālat'</i> teher, rakomány, (teher)fuvar
<i>jöχət-</i> érkezik, jön	<i>kālsa</i> keresztcsőrű (madár)
<i>jöχtə</i> be, haza, vissza	<i>kānš-</i> keres
<i>jöχtəγəjət-</i> megérkezik	<i>kāntəm-</i> feldühít
<i>jöχtəjət-</i> érkezik, jön (iter.)	<i>kārəpl'a</i> hajó
<i>jönt-</i> játszik	<i>kārəs</i> magas
<i>jöt-</i> varr, foltoz, felvarr	<i>kārət-</i> összefűz
<i>jötən</i> otthon, benn	<i>kārməs</i> téglá
<i>jöwərt-</i> bepólyáz, bebugyolál, felcsavar	<i>kāsat-</i> észrevesz
<i>jöwraja</i> félre	<i>kāšəŋ</i> beteg
<i>juχ</i> fa	<i>kāšət-</i> beteg, betegeskedik
<i>juχt</i> új	<i>kāt</i> két
<i>jum</i> zelnice	<i>kāt-</i> látszik
<i>jur</i> erő	<i>kātən</i> kettő
<i>jur</i> mesebeli állat	<i>kāt-χōš-jaŋ</i> tizenkettő
<i>juš</i> út	<i>kāt'ə</i> macska
<i>jūkana</i> gyanánt	<i>ke</i> feltételes prt.
<i>jüwət-</i> dob, vet lök, hány, taszít	<i>kem</i> körülbelül, -nyi
<i>jüwpəna</i> után	<i>kem</i> lehetőség
<i>jüwpəna</i> után (irod.)	<i>keməŋ</i> lehetséges
<i>kaj</i> haj! hej!	<i>ken</i> könnyű
<i>kamən</i> kinn	<i>kerəj-</i> esik
<i>kaməttə</i> kintről	<i>kerəptə-</i> összeesik, ráveti magát valamire
<i>karemə-</i> kerül, lazán körülteker	<i>kerət-</i> fordít, fordul, körülvesz, körüljár
<i>karja</i> régi, öreg	<i>kerət't'ə-</i> hánykolódik, forgolódik, fetreng
<i>kartə</i> vas	<i>kertəjət-</i> fordít, fordul, körülvesz, körüljár
<i>kašət-</i> észrevesz	<i>kešə</i> kés
<i>kaš</i> kedv	<i>ket</i> kötél
<i>kašəŋ</i> mindegyik	<i>ket</i> beszéd, hír, újság
<i>kataš</i> zsemle, süteményféle	<i>ketəmtə</i> csintalan, pajkos, bajkeverő
<i>katra</i> régi	<i>kew</i> kő
<i>katt-</i> megfog	<i>kewan</i> üveg
<i>kattəŋ</i> kikötő	
<i>kawər</i> (keresztnév) Gavril	
<i>kawər-</i> főz	

<i>kī</i> feltételes prt. (irod.)	<i>lawemə-</i> kihúz, kivonul, kivesz
<i>kīlometra</i> kilométer	<i>lāńśak</i> darabka, rongy
<i>kīm</i> ki(felé)	<i>lāp</i> be-, rá-
<i>kīmət</i> második	<i>losχəj-</i> kifog (lovat), nyúz (medvét – tabu)
<i>kīmət</i> szegély, a ruha szoknyarésze, széle valaminek	<i>lot</i> gödör, verem, barlang
<i>kīmət</i> betegség	<i>lowəjə:</i> <i>lowəjen poηχtap řurəm unt</i> <i>woj</i> hatalmas lapockájú mocsári ál- lat (medve)
<i>kīmpə</i> külső oldala, része valaminek	<i>lōχtət-kurt</i> (falunév)
<i>kīńśə</i> képest, valamire vonatkoztatva (postp.)	<i>lōp-</i> mond
<i>kīřajt-</i> megfeszít, meghúz	<i>lōś</i> fürj
<i>kīřəs-</i> megfeszít, meghúz	<i>luńśə</i> langyos
<i>kīřsanin</i> paraszt	<i>lūkemə-</i> tol, dug
<i>kīt-</i> küld	<i>ma</i> én
<i>kītəmtak</i> mindkettő	<i>manət</i> engem
<i>kīttə-</i> felkelt	<i>mā-</i> ad
<i>kolχos</i> kolhoz	<i>mān-</i> megy
<i>kot</i> év	<i>mānem</i> nekem
<i>kuńarəje</i> szegényke, szegény pára	<i>mār</i> idő
<i>kur</i> tűzhely	<i>mārə</i> idő
<i>kurt</i> falu	<i>mārəj-</i> zúg, dörög
<i>kuśa</i> gazda	<i>mārək</i> szárny
<i>kūłəj-</i> siklik, csúszik	<i>mārət-</i> alámerül, lebukik, felbukkan
<i>kūńšemə-</i> megragad	<i>māśat-</i> megszűnik, véget ér, alább- hagy
<i>kūr</i> láb	<i>meγət</i> mell
<i>kūś-</i> követ	<i>meγət-</i> hálót kivet
<i>kūśəjə-</i> követ (iter.)	<i>men</i> mi (Du.)
<i>kūś</i> bár	<i>menəm-</i> leszakít, leválaszt, lebont
<i>kūt</i> közepe valaminek	<i>menət</i> minket (Du.)
<i>kūta</i> erősen, igen, nagyon	<i>met</i> leg- (felsőfokjel)
<i>kūta:</i> <i>sora kūta</i> egy pillanat alatt	<i>metla</i> seprű
<i>kūtərmə-</i> eléget; megver, ütlegel	<i>metmōttə</i> valamilyen
<i>kūtəp</i> köz, közepe valaminek	<i>metśə-:</i> <i>lāp m.</i> bedug, lezár
<i>kūwəs</i> kapucnis, bebújós bunda	<i>mīγ</i> föld
<i>lakka</i> körül, körbe	<i>mīje!</i> add! (l. <i>mā-</i>)
<i>lapka</i> bolt	<i>mīkol-ojka</i> Miklós öreg / apó (Szent
<i>laš</i> erő, hatalom	
<i>lašək</i> lágy, puha	

Miklós)	<i>mōt-sīr</i> valamilyen
<i>mīkulka</i> (személynév, a Nyikolaj becézése)	<i>mōttə, mōt</i> valami
<i>mīl</i> sapka	<i>muχət</i> máj
<i>mīn</i> mi (Du. – irod.)	<i>mustə-</i> tetszik
<i>mīr</i> nép, emberek	<i>mīj</i> mi(csoda), ami
<i>mīs</i> tehén	<i>mīja</i> miért, amiért
<i>mīš</i> gaztett, bűncselekmény	<i>mīj-kem</i> mennyi, amennyi
<i>mīš</i> vadász- v. halászszerencse	<i>mīη</i> mi (Pl. – irod.)
<i>mīšə</i> szerencsét hozó	<i>mīw</i> föld (irod.)
<i>mīška</i> (személynév, a Mihail becézése)	<i>naj</i> asszony, fejedelmű
<i>mīt</i> bér	<i>namən</i> a parton, lenn
<i>mītatə-</i> bérbe vesz, elszegődtet, felfogad,	<i>nampər</i> szemét, darabka
<i>mojpər</i> medve	<i>naηk</i> vörösfenyő
<i>mojtə-</i> meglátogat, vendégségbe megy, ajándékoz	<i>nataη</i> -val, -vel (postp.)
<i>mojtəpsə</i> ajándék	<i>nawər-</i> ugrál
<i>mojtəptəjt-</i> ajándékoz (iter.)	<i>nawərmə-</i> szökken
<i>mosəjət-</i> ölel	<i>nāη</i> te
<i>mosəη</i> talán, esetleg	<i>nāηan</i> nektek
<i>mosəttə-</i> ölel	<i>nāηen</i> neked
<i>mosəttəjt-</i> ölelkezik	<i>nāηət</i> téged
<i>mos-</i> kell, szükséges	<i>nāptə-</i> ráveti magát
<i>mos-</i> mesét mond, mesél	<i>nārmaη</i> sötét
<i>mōχα</i> egykor, hajdan, valaha, korábban	<i>ne</i> nő
<i>mōχət-χātł</i> tegnap	<i>nem</i> név
<i>mōχətmə-</i> körülfut valamit (mom.)	<i>neməjət-</i> nevez
<i>mōχəttə-</i> körülfut	<i>neməttə ~ nemōttə</i> semmilyen
<i>mōχətə</i> át, keresztül (postp.)	<i>nem-χōjat</i> senki
<i>mōntłmə-</i> bebugyolál, beteker, összehajt	<i>nen</i> ti (Du.)
<i>mōη</i> mi (Pl.)	<i>neη-χu</i> ember
<i>mōηew</i> nekünk (Pl.)	<i>nepek</i> papír, könyv, irat
<i>mōr</i> mély, sűrű (erdőről)	<i>nerəj-</i> tesz, csinál
<i>mōt-</i> feltesz főni, főz	<i>nīk</i> le a folyóhoz, a partról a folyóba / vízbe / csónakba, mellékfolyóról főfolyóba, a tűzhelyre
	<i>nīmət</i> síléc
	<i>nīn</i> ti (Du., irod.)
	<i>nīp</i> puttony
	<i>nīptə-</i> felemel (valaki / saját hátára)

<i>nīptəs-</i> a hátára vesz	<i>nīðχəs</i> nyuszt
<i>nīr</i> rúd, karó	<i>nīðχət-</i> üldöz, követ
<i>nīraη</i> rudas, megkarózott	<i>nīðt</i> orr
<i>noχər</i> cirbolyatoboz	<i>nūχətmə-</i> elűz, elkerget (mom.)
<i>nōχ</i> fel	<i>nūrəm</i> mocsár
<i>nōχsə-</i> támad	<i>nūt</i> együtt, közösen
<i>nōχtə</i> felfelé	<i>nuta</i> együtt, közösen
<i>nōjemə-</i> felpattan, felugrik	<i>nūkə</i> csupasz, szőr nélküli bőr
<i>nōməs</i> gondolat	<i>nūra</i> csupasz rénbőr
<i>nōp-</i> kerül, jut, (bele)esik	<i>oχət-</i> hány, okád
<i>nōrə</i> alvóhely, prices	<i>oj</i> szerencse, boldogság
<i>nōrt</i> híd, kikötőhely	<i>ojka</i> férfi, férj, korosabb v. felnőttről férfi
<i>nōwə</i> fehér, világos	<i>omat</i> mód, lehetőség
<i>nuχ-</i> csíp, vág	<i>oməs-</i> ül, található, él, tesz, rak, épít, fektet
<i>numəs-</i> gondol	<i>omsəγəjət-</i> ül, található, él, tesz, rak, épít, fektet
<i>numətməjt-</i> gondol, visszaemlékezik, megemlékezik	<i>omsəjt-</i> ül, található, él, tesz, rak, épít, fektet (iter.)
<i>nupət</i> életkor	<i>omsəmt-</i> hirtelen leül
<i>nusəη</i> pompás	<i>omsəttətə-</i> valamivel ellát, helyez, valamilyenné tesz
<i>nūm</i> fenn, felül, felső	<i>ontəp</i> bölcső
<i>nūmpə</i> valami felső része	<i>ošnə</i> medvebőr
<i>nūša</i> szegény	<i>otəη</i> valaminek a vége
<i>náń</i> kenyér	<i>otəηnə</i> -ról/-ről, -ra/-re; <i>ij wer o. potərtət:</i> egy dologról beszélnek; <i>unta χuχəttə o. ant pa numəstəηən:</i> erdőbe futásra nem is gondoltak
<i>nára</i> nyers, meztelen, csupasz	<i>ottəjt-</i> hozzáilleszt, tesz, told, egyesít (iter.)
<i>náwər</i> hab, tajték	<i>ot-</i> hozzáilleszt, tesz, told, egyesít
<i>náwrem</i> gyerek	<i>ow</i> ajtó, nyílás, torkolat, valaminek a széle
<i>nāχ-</i> nevet	<i>owlaχ</i> jeges kacs (vadkacsafajta)
<i>nālkə</i> hering	<i>ðχ</i> fej
<i>nāremə-</i> szakít, tol, leráz	<i>ðχrep</i> torlaszfű, rekesztőfa
<i>nārk</i> vágó durbincs (hal)	<i>ðχšam</i> fejkendő
<i>nārkə-kurt</i> (falunév)	
<i>nātə</i> négy	
<i>nātəm</i> nyelv	
<i>nīr</i> nyári lábbeli, cipő	
<i>nīwət</i> nyolc (irod.)	
<i>nót</i> nyíl	
<i>nót-</i> segít	
<i>nōðə</i> hús	

<i>őppoppo!</i> hé! hoppá!	<i>pātə</i> valaminek a vége, alja
<i>őrət't'əjt-</i> brummog	<i>pātlam, pātləm</i> sötét
<i>őš</i> elme, értelem	<i>pātlə-</i> sötétedik
<i>őt</i> dolog	<i>pāttap</i> rémületes, idegen
<i>őt-</i> fekszik, alszik	<i>pāttaptə-</i> megijeszt
<i>őtšam</i> bolond, hibbant	<i>peγət-</i> fürdik
<i>őt't'ə-</i> fekszik, hever	<i>pelək</i> oldal
<i>őwəs</i> észak	<i>pelət-</i> cserél
<i>őwəs-woš</i> Berjozov (városnév)	<i>peŋk</i> fog
<i>őwəs-kurt</i> (falunév)	<i>peš</i> comb
<i>pa</i> és, másik, egyik...; <i>pa</i>	<i>pešə</i> rénborjú
<i>šī:</i> megint	<i>peta</i> felé, irányába (postp.)
<i>paγərt</i> gerenda	<i>pewəm-</i> fázik, megfagy (irod.)
<i>paγət-</i> leejt, elejt, megöl	<i>přγtə</i> fekete
<i>paj</i> halom, kupac	<i>přxər-</i> recseg, csikorog, nyikorog
<i>pajtə</i> sima	<i>přəs</i> öreg, idős
<i>pakən-</i> megijed	<i>přməŋ</i> a kikelő bögölyök által kilyug-
<i>pan</i> homokpad, fövény	<i>gatott</i> (rénbőr)
<i>panne</i> menyhal	<i>př-</i> esik, kezd, fog (csinálni valamit)
<i>paŋ</i> hüvelykujj	<i>přtə</i> fekete (irod.)
<i>par</i> pózna, rúd, oszlop	<i>přtnə</i> -val, -vel (postp.)
<i>paraskowja</i> (keresztnév) Praszkovja	<i>poχəl</i> duzzanat, csomó
<i>paraš</i> vitorla	<i>poχnemə-</i> megreped, meghasad
<i>part-</i> parancsol, rendel	<i>poχnə-</i> reped, hasad
<i>pawət-:</i> <i>aj pawət-</i> híresztel (irod.)	<i>pojəksə-</i> imádkozik, fohászkodik
<i>pāk-</i> kibír, nem tágít, tűr	<i>poŋχtap</i> lapockájú
<i>pānna</i> -val, -vel (postp.)	<i>porə</i> ételáldozat, áldozati v. ünnepi la-
<i>pānt</i> út, ösvény	<i>koma</i>
<i>pār-</i> befejeződik, abbamarad	<i>posaj-</i> csöpög
<i>pāsan</i> asztal	<i>pot-</i> fázik, megfagy
<i>pāsəŋ</i> megszentelt	<i>pottəjt-</i> megfagy
<i>pāt</i> magas	<i>pəχ</i> fiú, fia valakinek
<i>pāt</i> fül	<i>pəχərt-</i> visszaszáll, nem megy ki
<i>pāt-</i> fél	(füst)
<i>pāt-</i> hall	<i>pəłšəŋ</i> nyál
<i>pāta</i> -ért, miatt (postpos.)	<i>pəŋ-</i> tesz, rak, helyez, magára vesz
<i>pātat</i> magasság	<i>pənant-</i> (fejfedőt) feltesz
<i>pātep</i> aljjal, fenékkal ellátott	<i>pəneŋ</i> húros

<i>pönəjət</i> - tesz, rak, helyez, magára vesz	<i>ropət</i> - dolgozik (irod.)
<i>pönpə</i> húros	<i>rösaχ</i> rongy, elnyútt holmi
<i>pöra</i> idő	<i>rötan</i> hirtelen
<i>pörəs</i> sörény	<i>rupəjt</i> - dolgozik
<i>pör-woj</i> farkas	<i>ruputa</i> munka
<i>pösət</i> folyóág	<i>rűs</i> orosz
<i>pöšəχ</i> kölyök, állat kicsinye	<i>rűšət-kurt</i> (falunév)
<i>pöšət</i> - söpör	<i>rűšə</i> - pihen
<i>pöt</i> gát (halászat)	<i>sajəη</i> függönyös
<i>pötər</i> beszéd	<i>sajkəmt</i> - kijózanodik
<i>pötərt</i> - beszél	<i>sakar</i> (keresztnév) Zakariás
<i>pötət</i> - (szájból) lespriccel	<i>sam</i> maga
<i>pötremə</i> - beszélget, fecseg	<i>santər</i> (keresztnév) Alekszander
<i>pöt</i> : <i>p. tuχrəp</i> halfogó rekeszték	<i>saηkə</i> éles (fül)
<i>puχər</i> sziget	<i>sapt</i> nyak
<i>puχət</i> kebel, mell	<i>sar</i> rész, rekesz
<i>puχətmə</i> - meglök	<i>sawne</i> szarka
<i>pum</i> fű	<i>səχ</i> bunda
<i>pun</i> háló	<i>səχət</i> mialatt, amíg
<i>purətəjət</i> - repül, röpköd	<i>səm</i> szív
<i>pusəη</i> füst	<i>səηχəm</i> magas part
<i>pusremə</i> - összenyom	- <i>sər</i> . . . csak! (imp., buzdító partikula)
<i>puškan</i> puska	<i>səran</i> zürjén
<i>puštə</i> szomorú	<i>sərnəmt</i> - rándul, mozdul
<i>pün</i> haj, gyapjú, szőr	<i>sem</i> szem
<i>pünšəjət</i> - kinyit, nyit	<i>seηk</i> - üt, csap
<i>pünšə</i> - kinyit, nyit	<i>seηkañs</i> - üt, vág (mom.)
<i>pünəjət</i> oldal	<i>ser</i> sűrű, sötét (erdő)
<i>püş</i> alkalom, -szor, -szer, -ször	<i>sera-kurt</i> (falunév)
<i>püt</i> edény, üst	<i>sewəj</i> - röpköd, csapkod, szálldos
<i>pütlə</i> - átjut, áthatol	<i>sewər</i> - vág, csapdos
<i>püt'an</i> igazi, helyes, rendes, szabályos	<i>sewəs</i> a csónak hátsó része, tatja
<i>rampəη</i> szárnyacsapás	<i>sīγərttə</i> : <i>s. χot</i> deszkákból összerótt
<i>rat</i> tűzhely	vadászház
<i>raw</i> apró darabka, forgács	<i>sīχət</i> galoppozva, futva
<i>rəχ</i> - alkalmas, tetszik, szabad	<i>sīηəη</i> görbületes
<i>rəχəttə</i> - elfogad, imát meghallgat	<i>sīηpə</i> görbületes
<i>rəkaśə</i> gyékényszőnyeg	<i>sīr</i> fajta, mód

<i>sīrəja</i> előre	<i>sīγ</i> oda
<i>soχət</i> deszka	<i>sīχər-</i> csikorog
<i>som</i> pikkely	<i>sīmās</i> olyan
<i>sora</i> hamarosan, nemsokára, gyorsan	<i>sīr</i> mód, fajta, szokás
<i>s. kūta</i> egy pillanat alatt	<i>sīrtnə</i> akkor, aztán
<i>soran</i> (nagyobbfajta) edény	<i>sīškə</i> madár
<i>soríen</i> aranyos	<i>sīškə-leŋkə</i> madárka
<i>soríə</i> arany	<i>sīs-kūrek</i> irod.: <i>ne-s.</i> tyúk, <i>χu-s.</i> kakas
<i>sot</i> száz	<i>sīt</i> az (főnévi névmás)
<i>sotəŋ</i> drága	<i>sītə</i> úgy
<i>sōχ</i> szőr(me), prém, állatbőr	<i>som</i> erő
<i>sōχən-</i> befejeződik, abbamarad	<i>soríə</i> arany
<i>sōχta-pūt</i> cserépedény	<i>sos</i> óra
<i>sōrma</i> : <i>s. jī-</i> meghal	<i>sōχərt-</i> elájul
<i>sōs</i> (mesebeli állat)	<i>sōras</i> : <i>s. χu</i> kereskedő
<i>sōta</i> : <i>s. -joχan</i> (folyónév, az Ob bal oldali mellékfolyója)	<i>sukun</i> vasedény, vasfazék
<i>sōw</i> dallam	<i>sulpat-</i> csillog
<i>suxəm</i> fonal, szál	<i>sunχal</i> csuval
<i>suxíə</i> vászonszárú bőrcipő	<i>sutnə</i> akkor, ezért, azért
<i>sūmət</i> nyírfa	<i>sūn</i> szerencse, gazdagság
<i>sūŋ</i> zug, sarok	<i>sūr</i> gerenda
<i>sūrtə</i> egyéves rén	<i>sūs-kūrek</i> : <i>ne-s.</i> tyúk, <i>χu-s.</i> kakas
<i>sūs</i> ősz	<i>šak-</i> elromlik, tönkremegy (út, olvadáskor)
<i>śas-</i> hallatszik	<i>šal'</i> fejkendő
<i>śasəjət-</i> hallatszik, érződik	<i>šamaš-woš</i> (falunév) Csemasevo
<i>śāχ</i> egészen, nagyon	<i>śāš-tup</i> hátsó evező
<i>śāχa</i> akkor, aztán	<i>šat'</i> sajnálat, együttérzés
<i>śālə-</i> nyavalyog, sivalkodik, vinnyog	<i>šawəj-</i> őriz, vigyáz
<i>śāta</i> ott	<i>šānš</i> hát (testrész)
<i>śātta</i> onnan, aztán	<i>šāŋkap</i> hirtelen, egyszerre
<i>śəman</i> (keresztnev) Szemjon, Simeon	<i>šāš</i> térd
<i>śəmja</i> család	<i>šāš-tup</i> hátsó evező
<i>śəmpər</i> : <i>s. kew</i> szemper-kő (mesebeli, csodás kő)	<i>šəŋəŋ</i> zaj, lárma
<i>śəmšar</i> kis bukó (vadkacsafajta)	<i>šəŋk</i> nagyon
<i>šəŋk</i> igen, nagyon	<i>šəŋk-</i> nő, növekedik
<i>šī</i> az (a). . . ; <i>pa šī</i> : megint	<i>šəp-</i> szív, szopik
	<i>šəpəjt-</i> szopik, szopogat

<i>šr̥γəŋ</i> gőzölgő	<i>tatəs-</i> továbbvonul
<i>šimət</i> kevés, néhány	<i>tat't'ə-</i> körbehurcol, körbevonszol
<i>širam</i> kenyérdarabka, szelet kenyér	<i>tawərt</i> nehéz (irod.)
<i>šitja</i> birtok, tulajdon	<i>tawət-</i> vár (irod.)
<i>šojət</i> drót, pénz	<i>tāχas</i> rénszarvas-lábbőr
<i>šop</i> csakugyan, valóban, igazán	<i>tāχə</i> hely
<i>šošemə-</i> önt, tölt (mom.)	<i>tāχər</i> páncél
<i>šowər</i> nyúl	<i>tāχtə</i> rénbőr, darabka
<i>što</i> mi, hogy	<i>tāj-</i> birtokol, van valamije
<i>šuk</i> bánat, szomorúság, szükség, ínség, gond	<i>tājənt-</i> világra hoz, kölykezik
<i>šukat-</i> kínoz, gyötör	<i>tām</i> ez (a)...
<i>šunšə</i> kötél, zsinór	<i>tāməs</i> ilyen
<i>šunχ-</i> rúg	<i>tāŋ-</i> bemegy
<i>šunχsə-</i> rúg	<i>tāŋemə-</i> belép (mom.)
<i>šup</i> darab, fél	<i>tāŋəttə-</i> bevezet
<i>šuš-</i> lép	<i>tāŋəttəp</i> (a medveünnep bevezető része)
<i>šušemə-</i> lép (mom.)	<i>tāŋkər</i> váll
<i>šušəjt-</i> lép (iter.)	<i>tāŋremə-</i> összenyom
<i>taγərt</i> nehéz, nehézség	<i>tāpər</i> szemét, szenny
<i>taγət-</i> vigyáz, őriz	<i>tārəm-</i> elég, bővelkedik
<i>tajəm</i> balta, fejsze	<i>tārpət-</i> : <i>nəχ t.</i> leold, kibont
<i>tak</i> erős	<i>tāt</i> öl
<i>takamə-</i> megerősödik	<i>tātə</i> tél, év
<i>tampə</i> -szerű, valamihez hasonlatos	<i>tātəŋ</i> egész
<i>tant</i> eleség, táplálék, liszt	<i>te-</i> eszik
<i>tan</i> menyasszonyi díj	<i>tekamt-</i> megtölt
<i>tantə</i> menyasszonyi díj nélkül	<i>tem-</i> dob, hajít, vet, hány
<i>taŋət</i> fedél, tető	<i>ten</i> ők (Du.)
<i>taŋkə</i> mókus	<i>teŋəj-</i> húrokat penget
<i>tapət</i> hét (Num.)	<i>tep-</i> helye van, befér
<i>tapət-χōs-jəŋ</i> tizenhét (Num.)	<i>tepəŋ</i> terasz, tornác
<i>tarən</i> vész, harc	<i>tepət</i> puha
<i>taš</i> nyáj, vagyon, birtok, tulajdon	<i>tepəttə-</i> becsap
<i>tašəŋ:</i> <i>t. joχ</i> kereskedők	<i>ter</i> gyökér
<i>tat-</i> húz, vonszol	<i>terməttə-</i> leterít
<i>tatəmtəjət-</i> leszáll	<i>tesət-</i> rendez, előkészít
<i>tatəmtə-</i> leszáll	<i>tet</i> teli

<i>tet-</i> beül, elhelyezkedik (csónakban)	<i>toś</i> hó
<i>tetajt-</i> beül, elhelyezkedik (csónakban) (iter.)	<i>tot-</i> áll
<i>tetəη</i> kabát, bunda	<i>totəm-</i> lop, elvesz
<i>tetəη</i> teli	<i>tot'-</i> áll
<i>tet-ōt</i> ennivaló, étel	<i>tot'əjət-</i> feláll, kiegyenesedik, kiemelkedik
<i>tewət-</i> betöm, telerak	<i>tot'əmt-</i> egyszer csak, hirtelen feláll
<i>tīγ</i> ide	<i>tow</i> ló
<i>tīγ</i> farok	<i>tōχ</i> oda
<i>tīγ</i> ők (Pl.)	<i>tōχ</i> síléc
<i>tīχət</i> fészek, vacok	<i>tōχət</i> szárny
<i>tīj</i> vég, csúcs, hegye valaminek	<i>tōχət</i> háló
<i>tīlās</i> hold, hónap	<i>tōm</i> az (a) . . .
<i>tīn</i> ár(a valaminek)	<i>tōntə</i> nyírkéreg
<i>tīn</i> ők (Du., irod.)	<i>tōηχ</i> pata
<i>tīnes-</i> kereskedik, árul	<i>tōpas</i> élestár, lábaskamra
<i>tīnəj-</i> árul	<i>tōrastə-</i> akadályoz, láb alatt van
<i>tīnəη</i> drága	<i>tōrəp</i> ajak
<i>tīntə</i> ingyen	<i>tōt</i> koporsó, hely a keresztfák között
<i>tīpə</i> belső rész	<i>tōta</i> ott
<i>tīt</i> lélek	<i>tōta-</i> elolvad
<i>tīt</i> ruhaujj	<i>tōwat</i> nagyság
<i>tītəη</i> élő, eleven	<i>tōvar</i> áru
<i>tītəηtak</i> eleven(en, ép bőrrel)	<i>tu-</i> hoz, elhoz, vezet, elvisz
<i>tītəp</i> halikra	<i>tuχər-</i> elzár, elrekeszt
<i>tītət-</i> becsap, megtéveszt	<i>tujəj-</i> csiripel
<i>tītətat-</i> életre kelt	<i>tujta</i>
<i>tīw</i> ők (irod.)	<i>tumət-</i> öltözik
<i>tīwe-tōχe</i> ide-oda (irod.)	<i>tumət-sōχ</i> felsőkabát, öltözet
<i>tīwət</i> őket (irod.)	<i>tumət't'əjt-</i> öltözik (iter.)
<i>tīw-</i> születik, keletkezik, valamilyen lesz	<i>tumtəjət-</i> öltözik
<i>toχ-</i> széttör, szétszakít	<i>tunt</i> lúd
<i>toχnemə-</i> széttör, szétszakít (mom.)	<i>tunηχ</i> bálvány, szellem
<i>ton</i> ín	<i>tup</i> csak, épp
<i>tońś</i> hó	<i>turəm</i> ég, világ, isten
<i>tońś-</i> állít, helyez, kiakaszt	<i>tus</i> kitűnő, pompás, ügyes
<i>tor</i> áradmánytó	<i>tutən</i> (feltételes prt.)
	<i>tut't'ə-</i> hoz, elhoz, vezet, elvisz

<i>tut't'əjət</i> - hoz, elhoz, vezet, elvisz	<i>uηχ</i> lyuk, odú, barlang, üreg
<i>tűjət</i> szán	<i>ura</i> bálványkamra
<i>tűj</i> ujj (testrés)	<i>urə</i> tóvá változott régi folyómeder, tó a folyópart közelében
<i>tűk</i> - bújik, csúszik, surran	<i>urt</i> fejedelemlhős
<i>tűη</i> nyár	<i>us-</i> volt, élt (a létige töve múlt időben)
<i>tűηa</i> egyenes, igazi, helyes	<i>usəjt</i> - ásít
<i>tűηət</i> - olvas	<i>us-</i> úszik
<i>tűηk</i> szög	<i>uš</i> nyírfatapló
<i>tűηlə</i> szakállzuzmó	<i>uš-</i> meghal
<i>tűr</i> torok, hang	<i>ut-</i> van, él (a létige töve jelen időben)
<i>tűrpa</i> kémény	<i>utap:</i> <i>ij u.</i> folyton (irod.)
<i>tűš</i> szakáll	<i>utas</i> pad, ülőke, sáml
<i>tūt</i> tűz	<i>utəm</i> álom
<i>tűw</i> csont	<i>utəp</i> alvósátor, szúnyogsátor
<i>tűw</i> ő	<i>utəpsa</i> élet
<i>t'aksə</i> - köp, hány, hajít	<i>utəs</i> volt (vö. <i>ut-</i> , <i>us-</i>)
<i>t'at'</i> ellenség, had, háború	<i>utmə-</i> él, van
<i>t'at'əs-</i> harcol	<i>uttəjt-</i> lefektet, bölcsőbe tesz
<i>t'awət-</i> szid	<i>űp</i> a feleség apja vagy bátyja
<i>t'esətnik</i> vezető, parancsnok	<i>űp-ńawrem</i> a feleség öccse
<i>t'əχət't'ə-</i> mos	<i>űšńuš</i> ablak
<i>t'əraj-</i> forog	<i>űw</i> üvöltés, kiáltás
<i>t'űk</i> sűrű	<i>űw-</i> kiált, üvölt
<i>uχ</i> fej	<i>űwemə-</i> felkiált
<i>uχtə</i> felület	<i>wan</i> rövid
<i>uχtənə</i> -on, -en, -ön (postp.)	<i>wanəη</i> rövid
<i>ujənt-</i> lát, tud	<i>wanpəs</i> közeli hely, közelség
<i>ujət-</i> talál, tud	<i>wanšə</i> pázsit, gye
<i>ujət't'ə-</i> találkozik	<i>want-</i> néz
<i>ujtantəjt-</i> talál, tud (iter.)	<i>wantəjt-</i> ránéz, megnéz
<i>uməs</i> csoda, érdekesség, élvezet	<i>wańməη</i> szép, csinos
<i>un</i> nagy	<i>wanηk-</i> mászik
<i>unə</i> nagy	<i>wasə</i> kacs(fajta)
<i>unt</i> erdő	<i>was</i> vékony
<i>untəj-</i> vadászik	<i>wej</i> szár, nyél
<i>untl̥-</i> tanul, hozzászokik	<i>wek</i> örök idő
<i>untruška</i> (keresztnév)	<i>wen't'əj-</i> összetesz, összerak
<i>un't'l̥-</i> szétbont, szétszed	

<i>wen</i> vő	<i>wōtət'tə-</i> megállít
<i>wer</i> dolog	<i>wōtpəs</i> birtok, vagyon
<i>wer-</i> csinál, tesz	<i>wōt'ə</i> fénylő, hirtelen mozduló, vil- lanó
<i>werəjt-</i> tud, képes, bír	<i>wunt-</i> ugrál
<i>werən</i> elkészített, kész, (meg)csinált	<i>wuš</i> már
<i>wersta</i> verszta	<i>wŭ-</i> vesz
<i>weś</i> arc, kinézet	<i>wŭra</i> veszekedés, viszály; fáradozás
<i>wet</i> öt	<i>wŭrak</i> rém, szörnyeteg
<i>wet-</i> öl	<i>wŭrana</i> nehezen, alig, csaknem, majd- nem
<i>woχ-</i> kiált, kér	<i>wŭranə</i> nehezen, alig, majdnem, csak- nem (irod.)
<i>woχańś-</i> kéredzkedik	<i>wŭrat-</i> erőlködik, megfeszül
<i>woj</i> állat	<i>wŭraj-</i> megver, összever
<i>wor</i> tolvaj	<i>wŭrtə</i> vörös
<i>woś</i> gyász	<i>wŭsə</i> lyuk, odú
<i>wośəŋ</i> gyászos	<i>wŭśa</i> (üdvözlés, köszönés)
<i>woš</i> város	<i>wŭškəw</i> templom
<i>wošat-</i> hajt, űz	<i>wŭš</i> dolog
<i>wošattəjt-</i> hajt, terel	<i>wŭš</i> már
<i>wot</i> szél	<i>wŭśaŋ</i> átmenő, átkelő (népetim.?)
<i>wōχ</i> fém, réz, pénz	<i>wŭtə</i> a szárazföldre, a vízről a partra, víz mellől magasabb helyre, a tűz- helyről le, a tűzről el
<i>wōχət-</i> leereszkedik	<i>wŭtə</i> rénszarvas
<i>wōχtəjt-</i> leereszkedik	<i>wŭtəŋ</i> széles
<i>wōjəŋ</i> zsíros, kövér	<i>zebra</i> zebra
<i>wōrət'χəmtəj-</i> paskol, vereget	<i>zoosad</i> állatkert
<i>wōrŋa</i> varjú	
<i>wōstə</i> zöld	
<i>wōtə</i> hely, nyom	
<i>wōtəjən-</i> , <i>nōχ w.</i> megáll	
<i>wōtəj-</i> megáll	

2.2. A kizárólag a 16. szövegben előforduló szavak

A fonematikus és a fonetikus átírás közötti legfőbb különbség, hogy az első szótagban a fonematikus átírásban \sim mellékjellel jelölt magánhangzók a fonetikus átírásban mellékjel nélküliek, ezzel szemben a fonematikus átírásban mellékjel nélkül írt magánhangzók $\bar{\sim}$ mellékjelet kapnak. A többi fonéma (hang) esetében minimálisak az eltérések (pl. $\chi = \chi$). Ezen kívül a fonetikus átírásban előfordulnak speciális, a fonematikus átírásban nem használt jelek, pl. \cdot (hangsúly), $^{\prime}$ (részleges zöngétlenedés).

∂nt , $\partial n't$ nem
 $\underset{\cdot}{a} stap$ anyátlan
 $i'nta\eta\chi$ *unta* mostanáig
 $j\underset{\cdot}{a}'\chi ata$ nosza! gyerünk!
 $j\underset{\cdot}{i}'\gamma tap$ apátlan
 $jo'tta$ hátulról
 $k\underset{\cdot}{a}'tna$ kettesével, kétfelé
 m én (tkp. $m\underset{\cdot}{a}$)
 $m\bar{e}:s\partial$ tenyéryi
 $n\underset{\cdot}{a}$ no, hát, akkor

$p\underset{\cdot}{a}'t\underset{\cdot}{l}tijt$ -, $p\underset{\cdot}{a}'ttijt$ - kihallgat, megfigyel
 (ld. a 199 o. lábjegyzetet!)
 $pi\gamma a$ bal
 $p\underset{\cdot}{o}ta'l\partial$ labda
 $\acute{s}u\underset{\cdot}{m}pa'l$ edény
 $\acute{s}i'm\partial tna$ nemsokára
 $s\bar{e}m\partial ttijt$ - szemmel tart (ld. a 199 o.
 lábjegyzetet!)
 $s\bar{u}R$ arasz
 $w\underset{\cdot}{o}s\chi\partial m's$ - felakaszt

IV. rész

Irodalomjegyzék

- BAKRÓ-NAGY Marianne. Obi-ugor szótagszerkezeti és hangtörténeti problémák. *Nyelvtudományi Közlemények* 98. (2001): 71–119.
- BENCÉDY József – FÁBIÁN Pál – RÁCZ Endre – VELCSOV Mártonné. *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1968.
- CROFT, William: *Typology and Universals*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- CSEPREGI Márta. Schmidt Éva (1948–2002). *Nyelvtudományi Közlemények* 99. (2002): 309–318.
- DELANCEY, Scott: An interpretation of split ergativity and related patterns. *Language* 57 (1987): 626–657.
- DEWOS: STEINITZ 1966–1993.
- GUGÁN Katalin. A nyelv váltás sajátosságai az obi-ugoroknál. *Finnugor Világ* VII. (2002): 41–43.
- EOCHRGULYA 1966.
- ÉOK: SZ. KISPÁL – F. MÉSZÁROS 1970.
- FAZEKAS Jenő. Az egyszerű mondat fajtái az északi osztják nyelvben. In: *A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának Kiadványai*. V. kötet 3. sz.: 3–44.
- GANSCHOW, Gerhard. Az osztják tárgyias igeragozás használatának kérdéséhez. *Nyelvtudományi Közlemények* 74. (1972): 183–185.
- GULYA János. *Eastern Ostyak Chrestomathy*. Indiana University, Bloomington – Mouton & Co., The Hague, The Netherlands, 1966.
- HAJDÚ Péter. *Chrestomathia Samoiedica*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1968.
- HKK: HONTI László – KATZ, Hartmut – KORENCHY Éva. Sz. Kispál Magdolna – F. Mészáros Henrietta: Északi osztják kresztomátia. *Nyelvtudományi Közlemények* 73. (1971): 264–270.
- HONTI László. *Chrestomathia Ostiacica*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.
- HONTI László. *Die Grundzahlwörter der uralischen Sprachen*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.
- HONTI László. *Az obi-ugor konzonantizmus története*. JATE, Szeged, 1999.
- A. JÁSZÓ Anna. Melléknévi igenevek verbum finitumként az osztják nyelv szigvai nyelvjárásában. *Nyelvtudományi Közlemények* 71. (1969): 123–127.
- A. JÁSZÓ Anna. Megjegyzések a participiumból alakult verbum finitumok mondattanához az északi osztjákban. *Nyelvtudományi Közlemé-*

- nyek 78. (1976): 353–358.
- KATZ, Hartmut. *Generative Phonologie und Phonologische Sprachbünde des Ostjakischen und Samojesischen*. Wilhelm Fink Verlag, München, 1975.
 - SZ. KISPÁL Magdolna – F. MÉSZÁROS Henrietta. *Északi osztják kresztomatia*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1970.
 - LAVOTHA Ödön. A manysi intranszitiv igék passzívumáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 60. (1958): 93–100.
 - LAVOTHA Ödön. Das Passiv in der wogulischen Sprache. *Suomalais-ugrilaisen Seuran Julkaisuja* 62/4. (1960): 4–34.
 - LAZICZIUS Gyula. *Fonetika*. Tankönyvkiadó, 1977³ (1944).
 - LŐCSEI Antal. Északi-vogul mondattani kérdések. *Nyelvtudományi Közlemények* XLVIII (1928–1930): 301–308, 321–364.
 - MMNY: BENCÉDY et al. 1968.
 - MMNYR: TOMPA szerk. 1970.
 - NIKOLAEVA, Irina. Object agreement, grammatical relations, and information structure. *Studies in Language* 23. (1999): 341–86.
 - NOCHR: RÉDEI 1965
 - NOT: RÉDEI 1968.
 - OA I.: STEINITZ 1975.
 - OA III.: STEINITZ 1989.
 - OVE: STEINITZ 1939.
 - OGCHR: STEINITZ 1950.
 - RÉDEI Károly. *Northern Ostyak Chrestomathy*. Indiana University, Bloomington – Mouton & Co., The Hague, The Netherlands, 1965
 - RÉDEI Károly. *Nord-ostjakische Texte (Kazym-Dialekt) mit Skizze der Grammatik*. Van den Hoeck & Ruprecht, Göttingen, 1968.
 - SARKADI NAGY János. Az északi-osztják nyelv igeneves szerkezetei. *Nyelvtudományi Közlemények* XLII. (1913): 250–287, 427–467.
 - SCHÉK. 1. SCHMIDT 2005.
 - SCHÉK. 2.: SCHMIDT 2006.
 - SCHMIDT Éva. *Steinitz, Wolfgang: Ostjakologische Arbeiten. Akadémiai Kiadó, Budapest, Band I. 1975, Band II. 1976*. *Ethnographia* XC/2, 1979: 294–297.
 - SCHMIDT Éva. Julia Nyikolajevna Russzkaja 1917–1986. *Nyelvtudományi Közlemények* 92: 203, 1986.
 - SCHMIDT Éva. Nyikolaj Ivanovics Tyerjoskin 1913–1986. *Nyelvtudományi Közlemények* 92: 204–206, 1986.

- SCHMIDT Éva. Az északi osztják birtokos névmásokról (I.). In: *Bereczki-émlékkönyv. Uralisztikai tanulmányok 2.* Szerk. Domokos Péter – Pusztay János. ELTE BTK Finnugor Tanszék, Budapest, 1988.
- SCHMIDT Éva. *Jelenések Szibériából.* (szerk. Sipos Mária) Schmidt Éva Könyvtár 1. MTA Nyelvtudományi Intézet – Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 2005.
- SCHMIDT Éva. *Nyelv. Nyelvárás. Írásbeliség. Irodalom.* (szerk. Sipos Mária) Schmidt Éva Könyvtár 2. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2006.
- SEBEOK, Thomas A. Wolfgang Steinitz, Geschichte des ostjakischen Vokalismus. *Word VIII* (1952): 285.
- STEINITZ, Wolfgang. *Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten Texte.* Õpetatud Eesti Selts, Tartu, 1939.
- STEINITZ, Wolfgang. *Ostjakische Grammatik und Chrestomathie mit Wörterverzeichnis.* Otto Harrasowitz, Leipzig, 1950.
- STEINITZ, Wolfgang. *Geschichte des ostjakischen Vokalismus.* Akademie-Verlag, Berlin, 1950a.
- STEINITZ, Wolfgang. *Dialektologisches und Etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache.* Akademie Verlag, Berlin, 1966–1993.
- STEINITZ, Wolfgang. *Ostjakologische Arbeiten. Band I. Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten Texte.* Für die Neuherausgabe wissenschaftlich bearbeitet von Gert Sauer. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.
- STEINITZ, Wolfgang. *Ostjakologische Arbeiten. Band III. Texte aus dem Nachlass.* Für die Herausgabe wissenschaftlich bearbeitet von einem Autorkollektiv unter der Leitung von Gert Sauer. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.
- ТОМПА József szerk. *A mai magyar nyelv rendszere.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
- ВИНОГРАДОВ, В. В. ред. *Грамматика русского языка II. Синтаксис.* Издательство Академии наук СССР, Москва, 1960.
- ЖИВОТИКОВ, П. К., *Очерк грамматики хантыйского языка (среднеобский диалект),* Ханты-Мансийск, 1942.
- МАЙТИНСКАЯ, К. Е. *Венгерский язык III. Синтаксис.* Издательство Академии наук СССР, Москва, 1960.
- ХВАТАЙ-МУХА, К. Ф. *Букварь. Приготовительный класс пата. Ханты начальна школа.* Государственное учебно-педагогическое издательство Министерство просвещения. Ле-

нинград, 1946.

- ЧАРУШИН, Евгений Иванович *Потрыт*. Ханты ясынга В. С. Алачев ханшис. Учпедгиз, Ленинград, 1949.

Megfelelések a fonematikus és a fonetikus átírás között

fonematikus	fonetikus	
<i>a</i>	<i>ā</i> <i>a</i>	első szótagban egyébként
<i>ǎ</i>	<i>ǎ</i>	
<i>e</i>	<i>ē</i> <i>e</i>	első szótagban egyébként
<i>γ</i>	<i>γ</i>	
<i>χ</i>	<i>χ</i>	
<i>ĩ</i>	<i>ĩ</i>	
<i>j</i>	<i>j</i>	
<i>k</i>	<i>k</i>	
<i>l</i>	<i>l</i>	
<i>l̥</i>	<i>l̥</i>	
<i>lʰ</i>	<i>lʰ</i>	
<i>l̥ʰ</i>	<i>l̥ʰ</i>	
<i>m</i>	<i>m</i>	
<i>n</i>	<i>n</i>	
<i>ń</i>	<i>ń</i>	
<i>η</i>	<i>η</i>	
<i>o</i>	<i>ō</i>	
<i>ǒ</i>	<i>o</i>	
<i>p</i>	<i>p</i>	
<i>r</i>	<i>r</i>	
<i>s</i>	<i>s</i>	
<i>ś</i>	<i>ś</i>	
<i>š</i>	<i>š</i>	
<i>t</i>	<i>t</i>	
<i>tʰ</i>	<i>tʰ</i>	
<i>u</i>	<i>ū</i>	
<i>ǔ</i>	<i>u</i>	
<i>w</i>	<i>w</i>	

A cirill írás fonémajelölése

<i>a</i>	<i>a</i> <i>ǎ</i>	szó elején, nem palatális C után szó elején, első szótagi nem palatális C után
<i>в</i>	<i>w</i>	
<i>д</i>	<i>d</i>	orosz jövevényelemekben
<i>е</i>	<i>e</i> <i>je</i>	Ć-k után, palatális párral nem rendelkező C-k után szó elején, ill. V és Ъ, Ы után
<i>ѐ</i>	<i>o, ǒ</i> <i>jo, jǒ</i>	Ć-k után szó elején (ill. V és Ъ, Ы után)
<i>з</i>	<i>z</i>	orosz jövevényelemekben
<i>u</i>	<i>ĩ</i> <i>ə</i> <i>jə</i>	első szótagban, szó elején és Ć-k után nem első szótagban, C után nem első szótagban, V után
<i>ѡ</i>	<i>j</i>	szó elején <i>ĩ</i> előtt, szó végén, ill. C előtt
<i>к</i>	<i>k</i>	
<i>л</i>	<i>l (l̥)</i> <i>l' (l̥')</i>	általában e, ě, и, ю, я és Ъ előtt
<i>м</i>	<i>m</i>	
<i>н</i>	<i>n</i> <i>n̥</i>	általában e, ě, и, ю, я és Ъ előtt
<i>η</i>	<i>η</i>	
<i>о</i>	<i>o, ǒ, u</i>	szó elején, nem palatális C után
<i>п</i>	<i>p</i>	
<i>р</i>	<i>r</i>	
<i>с</i>	<i>s</i> <i>ś</i>	általában e, ě, и, ю, я és Ъ előtt
<i>т</i>	<i>t</i> <i>t'</i>	általában e, ě, и, ю, я és Ъ előtt
<i>у</i>	<i>u, ũ, ǔ</i>	szó elején, nem palatális C után
<i>х</i>	<i>χ</i>	
<i>ѣ</i>	–	e, ě, и, ю és я előtt jelzi, hogy <i>jV</i> kapcsolat olvasandó
<i>ѵ</i>	<i>ə</i>	nem első szótagban, nem palatális C után
<i>Ѷ</i>	–	szóvégen és C-k után jelzi, hogy a C palatálisnak olvasandó, továbbá e, ě, и, ю és я előtt jelzi, hogy <i>jV</i> kapcsolat olvasandó
<i>э</i>	<i>e</i>	szó elején, nem palatális C után
<i>ю</i>	<i>u, ũ, ǔ</i> <i>ju, jũ, jǔ</i>	Ć-k után szó elején (ill. V és Ъ, Ы után)
<i>я</i>	<i>a, ǎ</i> <i>a</i> <i>ja, jǎ</i> <i>ja, jə</i>	első szótagban Ć-k után nem első szótagban Ć-k után szó elején V és Ъ, Ы után

C – mássalhangzó, Ć – palatális mássalhangzó, V – magánhangzó